

EDVARD BENEŠ

Demokracie dnes a zítra

*

1946

ČIN - PRAHA

PŘEDMLUVA

Úvahy o demokracii dneška a zítřka, v této knize otištěné, jsou volným překladem mých přednášek na chicagské universitě, které jsem tam konal od února do června 1939. Jsou k nim připojeny některé mé projevy učiněné v Americe při jiných příležitostech, zejména na různých amerických universitách. Český text sám neodpovídá plně původnímu textu anglickému: je doplněn a poněkud rozšířen tak, aby lépe vyhovoval dnešním válečným poměrům. Jinde jsou naproti tomu některé stati v českém textu vynechány.

Poměry v Evropě i v Americe v roce 1939 byly velmi napjaté. Mluvit o blížící se válce a jejích důsledcích bylo tehdy věci velmi delikátní a politický exulant musil si proto ukládat rezervu, aby se netvrdilo, že šťve svět do války s Německem. O událostech kol Mnichova a o celém případě Československa bylo tehdy nutno mluvit také s velikou zdrželivostí. Čekal jsem zcela určitě válku, počítal s nutností jíti zase s Francií a s Anglií, a to samo mne nutilo zdržet se kritiky západních demokracií a říci tehdy jen to nejmutnější.

Doplňky, a tu a tam i nové formulace v českém textu, nejsou tudíž změnou názoru nebo přizpůsobováním názoru tehdejšího událostem dnešním. Srovná-li čtenář český

text s anglickým, uvidí, že v podstatě a mezi řádky je řečeno vše už v textu anglickém. Uvidí také, že kniha, vydaná před válkou, vcelku přesně už reprodukovala to, co se děje dnes a co odpovídá válečným událostem z roku 1941.

Byl bych si přál studii tu celou přepracovat a celou materii podat soustavněji. Druhý její díl (druhá serie přednášek na universitě v Chicagu) měla se zabývat podrobněji nejen politickou, ale zejména sociální a hospodářskou demokracií. Nutná denní politická práce v našem druhém odboji mi ani nedovolila vrátit se v roce 1940 k přednáškám do Chicaga, ani věnovat se podrobněji této více theoretické práci. Doufám, že to bude možno později.

E. B.

Londýn, červen 1942.

PŘEDMLUVA K TŘETÍMU VYDÁNÍ

Vydávám svou „Demokracii dnes a zítra“ v podstatě nezměněnu jako doklad toho, jak jsme přemýšleli o našich a světových problémech v době války a exilu v Americe a v Anglii. Jen tu a tam jsou menší doplňky nebo precizování myšlenek. Snad tyto úvahy pomohou objasnit i problémy dnešní doby a zejména i otázky naší nové vnitřní výstavby. Jsou některé lidské pravdy, které se nemění ani v největších revolucích.

Kapitoly první až šestá byly napsány na počátku roku 1939 a vydány nejprve anglicky. Kapitoly sedmá až devátá byly napsány v druhé polovici roku 1941 a na začátku roku 1942 a připojeny až k vydání českému. Vydání v jazyce francouzském, německém, italském, švédském, portugalském a čínském bylo pořízeno podle druhého vydání českého. Španělsky (v Mexiku) vyšla kniha podle textu anglického.

E. B.

Praha, říjen 1945.

Kapitola prví

MYŠLENKOVÝ A POLITICKÝ VÝVOJ SOUDOBE EVROPY VE VZTAHU K MODERNÍ DEMOKRACII

1. Období středověké feudální společnosti

Středověká feudální společnost v Evropě XIV., XV. a XVI. století byla, jak známo, rozvrstvena na kasty a tato zvláštní třídní společenská hierarchie byla jejím vedoucím principem. V čele těchto tříd stál král nebo kníže, opírající se svou světskou mocí o církev a dělící se o světskou moc se šlechtou. Byla to společnost monarchistická a aristokratická, podpořená duchovní i světskou mocí církevní. V tom smyslu byla to také společnost theokratická, neboť katolická církev byla tu nejen neomezenou autoritou duchovní, nýbrž také autoritou světskou. Duchovní život byl vůbec určován výlučně katolickou církví a vládnoucím náboženstvím. Nebylo svobody myšlení a věření. Filosofie a věda splyvala s theologií.

Katolická církev mezi vládnoucími kastami, tak zvanými feudálními stavy, stála na místě prvním. Za ní šel stav šlechtický a konečně stav městský. Král, jenž reprezentoval stát, byl jen prvním činitelem mezi ostatními pány feudálními a na nich do veliké míry závisel. Svrchovanost krále a tím státu byla omezena právy stavů, především církve a šlechty, vyšší i nižší. Ve vyvinutějším feudalismu, v pozdějších jeho fázích, měly určitá práva i lidové vrstvy, reprezentované městy. Feudální sněmy, jak známo, byly jistým druhem zastupitelství jednotli-

vých kast a tříd národa a znamenaly jistý druh svobody, aspoň pro některou část občanů.

Je známo, že feudální stavy stály na svých právech velmi rozhodně, byly na ně hrdé a sváděly o ně těžké boje. Z historie všech středověkých feudálních států evropských jsou známy boje mezi králem a šlechtou, šlechtou a městy, králem a církví, králem a městy. Státní moc byla tu dělena mezi všechny tyto politické činitele a v době umírněného kvetoucího feudalismu toto rozdělení moci bylo jistou garancí jak hospodářského rozkvětu, tak i jistého druhu omezené politické svobody.

Středověký občan byl ovšem zcela podroben autoritě duchovní i světské vrchnosti. Není vůbec svobody individuální, svobody náboženské, politické, vědecké. Duchovně závisí středověký člověk zcela na církvi a její autoritě, politicky podléhá téměř úplně autoritě svého feudálního pána. Jen města a jejich obyvatelé mají jistý stupeň svobody. Jinak byl středověký občan feudální společnosti duchovně skrze církev odevzdán do vůle Boží, politicky do vůle svého feudálního pána.

Ale ideově a duchovně už od XVI. století začíná proti feudální nesvobodě a feudální politické a sociální hierarchii silná reakce. Projevuje se, jak známo, na poli především náboženském, ideovými boji o svobodu svědomí; odtud pak přechází také na pole bojů o svobodu politickou. Začíná Tomášem Aquinským a přes Macchiavelliho, přes některé ideově vedoucí politiky protestantské, přes Bacona, Erasma Rotterdamského, La Boétie, Bodina a mnoho jiných méně významných myslitelů, a končí to prvním theoretikem socialistického a demokratického státu Thomasem Morem.

O všem tom, co zmítá pak už dobou pozdějšího kvetou-

cího revolučního individualismu století XVIII., vedeny jsou tu již tehdy boje a diskuse: diskuse o právu na majetek, o svobodě svědomí, a jiných právech individuálních, o právu na revoluci, o otroctví a tak dále. Bylo to všecko pod vlivem renesance a reformace, tohoto návratu k antickému individualismu, a pod vlivem celé té myšlenkové revoluce, která renesanci a reformaci provázela.

Máme-li dobře vidět dnešní stav boje o demokracii, je třeba se na ni podívat s hlediska historického vývoje. A tu ona tři podstatná období evropského vývoje, jež uskutečnění demokracie XIX. a XX. století předcházejí — *období feudalismu*, to jest století XIV., XV. a XVI., *období absolutní monarchie*, to jest století XVII. a XVIII. a konečně *období francouzské a americké revoluce* — dávají nám názorné poučení o tom, jak moderní demokracie vznikala, jak se vyvíjela a dokonce i o tom, kam její vývoj patrně půjde.

2. Období absolutní monarchie

Rozklad feudálního státu a společnosti vznikl, jak známo, především ze vzájemného boje jednotlivých vládnoucích tříd a kast jednak mezi sebou, jednak s feudálním monarchou. Feudální stavy nedovedly vždy dáti státu, co mu náleželo, a ve svém zaslepeném egoismu do značné míry připravily a pomohly přivoditi záhubu celé feudální politické společnosti. To byl také jeden z hlavních činitelů, který pomohl vytvořiti státní absolutismus monarchů XVII. a XVIII. století. Dělo se tu ostatně něco velmi obdobného tomu, k čemu došlo v dobách dnešních následkem neúprosných, vzájemných bojů politických stran XX. století o stát, bojů, jež pak skončily v řadě států pádem de-

mokracie a zavedením diktátorských režimů po válce z let 1914—1918.

Bylo již pověděno, že feudální sněmy byly často prostředím, v němž se bojovalo velmi výrazně a úspěšně o politická práva a svobody, i když se tu zatím jednalo jen o stavy a města, a nikoli přímo o prostý lid a středověkého individuálního občana vůbec.

Vítězstvím absolutního monarchy nad feudálními stavy byl ve feudálních sněmeh se rodící politický individualism a rozmach po svobodě v XVI. století na čas zatlačen do pozadí. Myšlenkově i politicky vstupujeme skoro na dvě století do období absolutní monarchie. Stará feudální práva šlechticů jsou pohnáhu pohlcována centrální mocí královskou, absolutní monarcha osvojuje si všecku moc zákonodárnou i výkonnou, odstraňuje soudy feudální, církevní i městské, odstraňuje místní daně a poplatky a nahrazuje je daněmi královskými, odstraňuje vliv jednotlivých sněmů stavovských, centralisuje veškeru správu pomocí nové značné armády státní byrokracie a zřizuje si konečně stále vojsko. Sjednucuje tak celý stát, soustřeďuje všecku jeho svrchovanost do svých centrálních orgánů, *vytváří proti starému feudálnímu státu*, jehož moc byla rozdělena mezi společenské třídy, stavy, *pojmem jednotného, zcentralisovaného státu moderního, vedeného absolutisticky*.

Stát je tu ztotožněn s osobou monarchovou, jenž je skutečným ztělesněním státu. Král je zástupcem Božím na zemi a svrchovaným pánem nad ostatními pány, feudálními aristokraty, kteří postupně přecházejí do státních služeb vojenských a administrativních. Je jedinou vrchní autoritou, je svobodný a svrchovaný, odpovědný za své

skutky jedině Bohu. Stát (a monarcha-král) sám vidí své poslání ve stálém rozšiřování své moci navenek a v upevnění královské moci uvnitř. Moc a síla je podle Hobbese, jednoho z hlavních theoretiků absolutistického monarchismu, základem státu; a mocí je třeba tento stát také udržovat.

Církev sice podržuje dále poslání starati se o duchovní život poddaných, ale na své moci světské poněkud ztrácí. Za to se vytváří nový poměr církve a státu: církev se stává hlavní oporou absolutní monarchie, a tato zase se stává hlavním podporovatelem církve. Zejména pokud jde o svobodu svědomí a náboženství, stojí stát ve službách církve a potlačuje všecky náboženské a církevní rozkoly (schismata), poněvadž ta prý stát jen zeslabují, přinášejíce s sebou další rozbroje a rozvraty mezi poddanými. Stát má právo použití všech prostředků, aby svou silou, soudržností a celý svůj systém udržel. Tu Macchiavelli se stává učitelem nejen všech feudálních pánů a knížat, nýbrž také všech absolutních monarchů. A dodejme hned: všech současných diktátorů.

Jednotlivec, občan v režimu absolutní monarchie stejně jako v režimu feudálním, politických a osobních práv zvláštních nemá; zájem jednotlivce je pohlcován zájmem státu, reprezentovaným králem. Práva tak zvaná přirozená se neuznávají; všecka politická moc pochází od Boha, jemu je absolutní monarcha za vše odpověden a právo božské podporuje a drží theorii státu absolutního.

Stát absolutní monarchie, jak patrně, má většinu svých politických zásad totožnou s monarchií feudální, přes to že má už některé znaky, které charakterisují pak jen stát moderní. Ovšem staré středověké autoritářství církve a

mokracie a zavedením diktátorských režimů po válce z let 1914—1918.

Bylo již pověděno, že feudální sněmy byly často prostředím, v němž se bojovalo velmi výrazně a úspěšně o politická práva a svobody, i když se tu zatím jednalo jen o stavy a města, a nikoli přímo o prostý lid a středověkého individuálního občana vůbec.

Vítězstvím absolutního monarchy nad feudálními stavy byl ve feudálních sněmech se rodící politický individualismus a rozmach po svobodě v XVI. století na čas zatlačen do pozadí. Myšlenkově i politicky vstupujeme skoro na dvě století do období absolutní monarchie. Stará feudální práva šlechticů jsou poněmhu pohlcována centrální mocí královskou, absolutní monarcha osvojuje si všecku moc zákonodárnou i výkonnou, odstraňuje soudy feudální, církevní i městské, odstraňuje místní daně a poplatky a nahrazuje je daněmi královskými, odstraňuje vliv jednotlivých sněmů stavovských, centralisuje veškeru správu pomocí nové značné armády státní byrokracie a zřizuje si konečně stálé vojsko. Sjednucuje tak celý stát, soustřeďuje všecku jeho svrchovanost do svých centrálních orgánů, *vytváří proti starému feudálnímu státu, jehož moc byla rozdělena mezi společenské třídy, stavy, pojem jednotlivého, zcentralizovaného státu moderního, vedeného absolutisticky.*

Stát je tu ztotožněn s osobou monarchovou, jenž je skutečným ztělesněním státu. Král je zástupcem Božím na zemi a svrchovaným pánem nad ostatními pány, feudálními aristokraty, kteří postupně přecházejí do státních služeb vojenských a administrativních. Je jedinou vrchní autoritou, je svobodný a svrchovaný, odpovědný za své

skutky jedině Bohu. Stát (a monarcha-král) sám vidí své poslání ve stálém rozšiřování své moci navenek a v upevnění královské moci uvnitř. Moc a síla je podle Hobbese, jednoho z hlavních theoretiků absolutistického monarchismu, základem státu; a mocí je třeba tento stát také udržovati.

Církev sice podržuje dále poslání starati se o duchovní život poddaných, ale na své moci světské poněkud ztrácí. Za to se vytváří nový poměr církve a státu: církve se stává hlavní oporou absolutní monarchie, a tato zase se stává hlavním podporovatelem církve. Zejména pokud jde o svobodu svědomí a náboženství, stojí stát ve službách církve a potlačuje všechny náboženské a církevní rozkoly (schismata), poněvadž ta prý stát jen zeslabují, přinášejíce s sebou další rozbroje a rozvraty mezi poddanými. Stát má právo použítí všech prostředků, aby svou sílu, soudržnost a celý svůj systém udržel. Tu Macchiavelli se stává učitelem nejen všech feudálních pánů a knížat, nýbrž také všech absolutních monarchů. A dodejme hned: všech současných diktátorů.

Jednotlivec, občan v režimu absolutní monarchie stejně jako v režimu feudálním, politických a osobních práv zvláštních nemá; zájem jednotlivce je pohlcován zájmem státu, reprezentovaným králem. Práva tak zvaná přirozená se neuznávají; všecka politická moc pochází od Boha, jemu je absolutní monarcha za vše odpověden a právo božské podporuje a drží theorii státu absolutního.

Stát absolutní monarchie, jak patrně, má většinu svých politických zásad totožnou s monarchií feudální, přes to že má už některé znaky, které charakterisují pak jen stát moderní. Ovšem staré středověké autoritářství církve a

feudální šlechty, nesvoboda politická, duchovní a mravní, nedostatek a nejistota právní a přímé bezpráví — to vše stát absolutní monarchie v XVII. a XVIII. století zachovává.

3. *Období francouzské a americké revoluce a období vývoje anglické konstituce jako příprava moderní demokracie*

Je známo, jakým myšlenkovým vývojem a jakými událostmi politickými byl přivoděn pád evropských absolutních monarchií a jak francouzská a americká revoluce na jedné a současný vývoj konstitučního práva anglického na straně druhé, skončily pro Evropu období jednak posledních zbytků doby feudální, jednak skoro dvoustoleté trvání absolutní monarchie, otevřevše cestu k vývoji moderní, zejména evropské demokracie. Dlužno zvlášť zdůraznit, jak francouzská revoluce jako základ a příprava nové evropské *kontinentální* demokracie byla ovlivněna vývojem jednak parlamentarismu a konstitucionalismu v Anglii, jednak bojem o nezávislost Spojených států amerických, a jejich politickou praxí a teorií.

Duchovně jevil se na evropském kontinentě zápas o moderní dobu, vedoucí k dnešní naší demokracii, jako reakce proti nesvobodnému myšlenkovému systému středověké církve, zbytků feudální společnosti aristokratické a absolutní monarchie. Byl to boj o vytvoření myšlenkového systému liberarismu a individualismu XVIII. a XIX. století. Navazuje se tu na myšlenky, které přinesla politickému myšlení a politické vědě moderní už renesance a reformace a na nichž se pracuje dále průběhem celého XVIII. století, počínajíc významnou činností anglického filosofa Locka, jako prvního velikého průkopníka moderního

liberalismu v dějinách filosofie a politické vědy, a pokračující ve Francii hlavně ideovým bojem Francouzů Montesquieua, Rousseaua, Voltaira a celé skupiny známých encyklopedistů.

Francouzská revoluce sama je pak výrazem celé té myšlenkové práce od doby filosofie středověké, od Tomáše Aquinského, přes renesanci a reformaci, Macchiaveliho, Thomase Mora, Bacona, Locka, Humaa, Descarta, Pascala, Montesquieua, Voltaira a Rousseaua, Thomase Paina a Jeffersona, Leibnize, Spinozu, Kanta a Fichta až do doby dnešní. Znamená vrchol myšlenkového boje o svobodu individua, neboť společně s revolucí americkou dekretuje a vydává soubor nezměnitelných přirozených práv svobodné lidské osobnosti a zavádí novou moderní právní společnost. Prohlášení lidských a občanských práv francouzskou revolucí je politický a filosofický čin, v němž je zhuštěna myšlenková a politická práce pěti století, ba možno říci, boj o politický vývoj a politickou organizaci společnosti všech věků. Proti staré scholastické filosofii středověké, katolické teologii a náboženské netoleranci je to triumf rozumu a svobody svědomí, vědy a svobodného bádání, triumf racionalismu jako filosofické metody i filosofického systému. Revoluční „kult rozumu“ byl sice přehnaností, avšak byl zároveň charakteristickým znakem doby.

Prohlášením lidských a občanských práv stala se francouzská revoluce výrazem celé oné školy filosofické, jež staletí bojovala o uznání tak zvaného přirozeného práva, to jest přirozených práv lidských, rovnosti lidí vůbec, rovnosti lidí, národů a ras — a výrazem celé oné universalistické filosofie, jíž říkáme dnes filosofie humanistická. Prohlášením práv individuálních stala se konečně fran-

couzská revoluce výrazem onoho politického a filosofického liberalismu a individualismu, jenž dal člověku XIX. století všechny svobody osobní a práva na svobodu duchovní, vědeckou, náboženskou a vůbec zásadu tolerance a volné diskuse, stejně jako dal základ k svobodě hospodářské, to jest k liberálnímu systému hospodářského industrialismu a kapitalismu XIX. a XX. století.

Panství rozumu a svoboda myšlení dala dále podklad k rozvoji přírodních věd, vědy a techniky vůbec a formulující teorii vývoje a pokroku, vytvořila celý náš moderní svět techniky, vědy, hospodářského rozmachu, industriální a obchodní proměny řady evropských států a národů. Vytvořila prostě hospodářsky a sociálně moderní svět průmyslové a obchodní proměny řady evropských států a národů. Vytvořila *hospodářsky a sociálně* moderní svět průmyslové buržoasie XIX. století, *politicky* režimy konstitučních, liberálních demokracií, *duchovně* svět ideové, vědecké, náboženské a kulturní tolerance a velkého rozvoje věd přírodních, techniky a moderní, na praktický život uplatněné vědy vůbec.

Sieyès ve svém známém spisku Co je třetí stav, vydaném už v plném rozmachu francouzské revoluce a který byl vlastně politickou předmlouvou k praktické činnosti revoluce francouzské, je už theoretikem přicházející moderní buržoasní demokracie. Je jím stejně jako na druhé straně oceánu Thomas Paine (ve svých knihách Common Sense, Rights of Man a Age of Reason), Benjamin Franklin, Hamilton, John Adams a hlavně Jefferson. Ti všichni jsou pokračovateli výše uvedených filosofů a hlasatelů moderního politického liberalismu a individualismu. Jsou nositeli oné americké a francouzské revoluce, které obě jsou no-

vým druhem renesance a reformace, příšlým dvě století za renesancí a reformací prvou.

V praktickém životě politickém je francouzská revoluce výrazem reakce proti politickým režimům minulosti, režimu feudálnímu a režimu absolutní monarchie: zavádí pevný a spravedlivý právní řád, to jest právní řád pro všechny občany *rovný a stejně platný*, spravedlivé, to jest pro všechny občany *rovné* soudnictví, zrušuje nevolnictví, zrušuje náboženské výsady té či oné církve, zavádí jejich rovnost a zároveň náboženskou svobodu vůbec, odstraňuje všechny zbytky feudálního kastovníctví. Zavádí zejména a především systém zastupitelský s právem na zastoupení všech vrstev obyvatelstva a s právem spolurozhodovat o politickém životě státu a národa; dává svobodu svědomí, vědy a umění, svobodu v průmyslu, obchodu a v hospodářské činnosti vůbec, svobodu volného nakládání s majetkem a celý systém, těmto zásadám odpovídajících, nových majetkových práv. Krátce: klade nejen ve filosofii a myšlení, nýbrž i v praktickém životě politickém, sociálním, hospodářském a mravním základy moderního života evropských národů, *na nichž se pak buduje evropská společnost XIX. století, společnost liberální buržoasie, buržoasie zejména střední, majetkové, průmyslové, městské, především v západní Evropě.*

Celá tato filosofie byla tudíž po stránce duchovní a myšlenkové *racionalistická, egalitářská, universalistická a humanistická, s hlásáním mezinárodního bratrství, liberalistická, a to, čemu dnes výrazně a syntheticky říkáme: buržoasie demokratická.* Stala se základem společnosti, která se vytvořila ve svých vyspělých typech ke konci století XIX. především ve Francii a v Anglii, ve státech skandinávských, v Holandsku, v Belgii a ve Švýcarech.

Odtud pak vliv těchto myšlenek i institucí se šířil po celém kontinentu evropském.

Takový byl vývoj, jímž se postupně vytvořila od doby feudální až do revoluce francouzské na poli myšlenkovém soustava demokratického myšlení moderního, přes renesanci a reformaci, přes středověké myslitele politické, přes myšlenkové průkopníky francouzské revoluce a budovatele moderního politického individualismu a liberalismu; na poli praktické politiky pak přes pád feudalismu, přes vývoj a pád absolutní monarchie na evropském kontinentu, přes boj o vytvoření moderní anglické konstituce a přes obě revoluce, americkou a francouzskou. *Vytvořila režim svobodomyšlné (liberální), konstituční demokracie ve společnosti průmyslové buržoasie (měšťanstva).*

Francouzská revoluce je proto velikým historickým mezníkem mezi dvěma obdobími evropské a světové historie. Uvažující o vývoji dnešní Evropy a světa, a chtějící si učiniti správný soud o dnešní demokracii a jejím budoucím vývoji, musíme se stále vraceti k tomuto východisku moderní Evropy a k těmto základům XIX. a XX. století, soustavně je připojující na vývoj civilizace anglické a revoluce americké.

Veliká revoluce francouzská a její ideologie přivodila také ve svých důsledcích triumf *ideje národní*, která ve své moderní formě mohla naléztí svůj politický a kulturní výraz teprve tehdy, když středověké sociální kastovníctví padlo, když se v kulturním a politickém životě uplatnil prvek lidový a rychlým vývojem se vykristalisoval v celé národní kultury. Idea národní, ve svém moderním rouše vůbec, jest krásným květem individualismu a romantismu, vyšlého z osvícenství a z francouzské revoluce. Zmíním se o tom podrobně ještě později.

4. Vývoj od liberální buržoasní demokracie k vystoupení čtvrtého stavu

Feudální společnost před francouzskou revolucí byla držena ve své sociální soudržnosti stavovským pořádkem a stavovskou ideologií, třídní autoritou aristokracie a autoritou církve, podepřenou politickým absolutismem monarchie. Režim absolutní monarchie v tomto systému autoritativního státu s některými změnami pokračoval: posílil centrální moc státu a krále, autoritu církve posunul více na pole duchovní a aristokracii přidělil nové funkce ve státní službě. Tento předrevoluční sociální řád byl, jak jsme viděli, rozvrácen revolucí, do boje o nový pořádek byl přiveden na plno *třetí stav — to jest buržoasie, měšťanstvo* — a vytvořen řád nový, jemuž v Evropě se říká *buržoasní civilizace a měšťanská liberální demokracie*.

Ale revoluční liberalism a individualism politický a filosofie lidských a občanských práv, rozloživše feudální stavovskou společnost a absolutní monarchii v Evropě, a přivedše ve společenskou skladbu XIX. století nový sociální prvek — *buržoasii* (měšťanstvo městské i venkovské) — přinesly současně s budováním nového řádu buržoasní civilizace a demokracie *zárodky jejího dalšího logického vývoje a vlastně rozkladu*. Postupné uplatňování lidských a občanských práv — při současném tvoření se moderního industrialismu a kapitalismu — vyvolalo totiž v politický život *čtvrtý stav — dělníka a malého rolníka* — a položilo otázku, jak umožniti účast v novém sociálním řádu evropském *nejširším vrstvám lidovým všech kategorií*. Položilo skutečný problém demokracie, důsledné lidovlády — vlády ne stavu, ne strany, ne několika stavů či stran,

nýbrž vlády a správy všech, vlády a správy lidu, všeho lidu.

Tento jinak zcela přirozený vývoj je jednak bojem proti zbytkům aristokratismu, theokratismu a vůbec předrevolučního antidemokratismu v praktické politice nové porevoluční společnosti buržoasní, jednak je to myšlenkově jen logicky dále se vyvíjející a postupující duchovní, politická a sociální lidová revoluce v celé Evropě, pokračující ve veliké revoluci francouzské a americké. Projevuje se už novým revolučním otřesem z roku 1830 ve Francii, prvními dělnickými bouřemi v letech třicátých XIX. století v Anglii, prvními zápasy o liberalism v celé první polovině XIX. století v Německu a hnutím děkabristickým kol roku 1825 v Rusku. Revoluce v roce 1848 je pak v celém svém politickém a sociálním romantismu pokusem o vyvrcholení období romantického zápasu o nového svobodného, porevolučního člověka nejen politicky, nýbrž i sociálně a zároveň obranná snaha osvobodit se z porevoluční a ponapoleonské reakce evropské.

V revoluci této oznámil čtvrtý stav svým již organisovaným vystoupením svou politickou existenci. Na to pak v dalším vývoji Evropy a v povstání pařížské komuny roku 1871 už zaujal bojovný postoj. *A od let osmdesátých nejdříve dělník a pak sedlák a malý střední člověk se už důrazně hlásí o svůj podíl na moci, o spoluvládu v politickém a sociálním měšťanském řádu.* Od roku 1848 vytvářejí se totiž politické doktriny, organisovaná hnutí a strany, hájící zájmů a práv dělnictva, od let 1880 organisují se obdobná hnutí a strany také mezi vrstvami selskými a drobnými vrstvami středními. Zdá se, jako by egalitářská a humanistická, kosmopolitická a pacifistická, osvícenská filosofie francouzské revoluce měla logicky vésti

k sociálnímu vyrovnání mezi všemi vrstvami obyvatelstva bez výjimky a k postupnému uplatňování politického i sociálního bratrství v novém demokratickém egalitářském řádu společenském stejně tak jako ke sbratřování mezinárodnímu na poli politiky mezinárodní.

A souběžně s tímto vývojem hnutí po spravedlnosti sociální a po demokratické rovnosti a zároveň jako jeho přirozený a nutný důsledek jde nevyhnutelně postupné *osvobozování potlačených a nesvobodných národů evropských a zdůrazňování myšlenky nacionální*, od romantického a sentimentálního vlastenectví přes sebevědomý národní realism až k vypjatému dnešnímu nacionalismu. Celé XIX. století je — souběžně s bojem o demokracii a v úzké souvislosti s ním — vyplněno úsilovným bojem malých národů evropských o kulturní a politické vzkříšení a pak o samostatnost státní. Projdeme-li historií tohoto století a podíváme-li se na mapu politické Evropy dnes a před jedním stoletím, budeme po této stránce vývojem tím až překvapeni.

Vývoj k uplatnění se čtvrtého stavu se ovšem, jak jsme viděli, nezastavuje u sentimentálního horování o sociální spravedlnosti. Buduje své mocné a bojovné organisace stranicko-politické a odborové, přejímá starší představu o třídních rozdílech společenských, vyvolanou už prvními socialistickými úvahami v revoluci francouzské (Barnave!), socialistickými teoriemi prvních průkopníků dělnického hnutí anglického (Owen) a zejména socialisticko-revolučními úvahami z roku 1848 (Louis Blanc, Proudhon, Marx a Engels).

Organisované politické strany dělnické začínají tak soustavně budovat svou politiku na nové doktríně o třídním boji a problém sociální se přenáší s pole úvah morálních

na pole úvah vědeckých. V boji o nový řád společenský proti stranám konservativním a liberálním začínají se zdůrazňovat více vědecké, sociologické zákony společenského vývoje a materiální síla lidové masy a její organizace nežli síla a důvody morálky lidství. Organisované mezinárodní hnutí socialistické — především v Evropě — stává se novou politickou silou druhé poloviny XIX. století. *Jsmo v době vědeckého, třídního, tak zvaného marxistického socialismu.*

Od pádu druhého císařství ve Francii roku 1871 vytváří se tudíž v Evropě politicky onen systém parlamentární a liberální demokracie, který charakterisuje celou Evropu až do války z roku 1914. Je to systém více méně svobodného konstitucionalismu, *vybudovaného na vládě politických stran.* Nejdříve jsou to dva stranické tábory, konservativní a liberální, od roku 1880 přistupuje k tomu organisované hnutí dělnické a později rolnické, a vytváří se pak pravidelně ve státech evropských větší počet stran — zejména ve státech národnostně smíšených — jež se dělí na tři hlavní skupiny: konservativní, liberální a socialistické.

Zástupci čtvrtého stavu jsou sice v opozici proti režimu liberální buržoasie, ale vcelku jsou *věrní principům a filosofii francouzské revoluce a namnoze je ještě více zdůrazňují:* zůstávají zastánci filosofie humanitní a universalistické, jsou pro rovnost a bratrství všech lidí, národů a ras, jsou pacifisty a kosmopolity, dokonce zvláště zdůrazňují mezinárodnost a solidaritu všech vrstev dělnických v celém světě. *V tom zůstávají syny revoluce francouzské a americké: chtějí býti ideově opravdovými a skutečně důslednými demokraty v duchu ideologie francouzské revoluce.*

Odchylují se však od ní a od celého jejího dědictví, přejatého liberální demokracií buržoasní, ve dvou věcech podstatných:

1. Vývoj kapitalismu a hospodářského liberalismu a jejich známé výstřelky sociálního vykořisťování práce dělníkovy vede je k požadavku omezování hospodářské svobody jednotlivce, k požadavku pronikavého sociálního zákonodárství a většího vlivu státu ve věcech sociálně-hospodářských vůbec proti zneužívání individuální svobody ve věcech hospodářských. Chtějí tím znovu posílit centrální moc státu, liberální revolucí zeslabeného, a rozšířit jeho funkce. Vyhraňují své názory na tomto poli ve známé své theorii o kolektivistickém, socialistickém státě. Tím znovu kladou — v nové formě — onen odvěký, těžký problém správného poměru individua ke státu (tíže řešitelný ve státě demokratickém nežli ve státě a režimu jiném) a problém svobody lidské osobnosti v demokratické společnosti ve vztahu k výsostným právům státu.

2. Druhá důležitá různost spočívá v tom, že tvoří *theorii třídního boje:* Pokládají svou dělnickou třídu za zvláštní třídu, politicky a hospodářsky vyděděnou. Odlučují se proto od měšťanské třídy liberálně demokratické a hlásají, že rozdíl tříd bude definitivně odstraněn jen v nové struktuře společenské, v níž stát na základě nového svého kolektivistického zřízení učiní všechny občany rovnými nejen politicky — jak to uskutečnila revoluční liberální buržoasie — nýbrž i sociálně a hospodářsky. Doktrinu o třídním boji se dostávají do úzké blízkosti ke komunismu, jenž tuto theorii žene do všech důsledků a hlásá jako její důsledek diktaturu proletariátu. Neguje tím však demokracii, její metody práce a podstatné principy vůbec, i když zdůrazňuje, že diktatura tato má býti dočasná.

Po vítězství třetího stavu (měšťanstva) během XIX. století a po vytvoření a upevnění národních kultur a národních států v Evropě, hlásí se tudíž v každém státě a národě evropském o podíl na moci a nové lepší existenci *stav čtvrtý: dělník, rolník, malý a střední pracovník rukou i ducha*. Stává se to jednou ze základních politických otázek celé evropské společnosti na konci XIX. a na začátku XX. století.

Otázka ta je pak zdůrazněna ještě více a v nových formách světovou válkou z let 1914—1918 a postavena na první místo velikou ruskou revolucí. A po válce se opět v nových formách důrazně klade ve státech diktátorských. Ty se sice staví s největší rozhodností proti všem formám politické demokracie, *ale právě za cenu zvláštního zdůraznění problémů sociálních*.

V tom smyslu prožívá měšťanská evropská společnost poválečná svůj *nový existenční boj* obrovských rozměrů právě dnes. Je to boj o zachování jednak demokracie politické proti totalitním diktaturám pravým, je to však také boj o řešení sociálních problémů v duchu a se zachováním demokracie i vzhledem k diktatuře komunistické. Po mém soudu *je to boj o přerod staré, ryze politické demokracie měšťanské v nové formy a stadia vyšší a zároveň hlubší a dokonalejší demokracie politické, sociální a hospodářské, již bych nazval demokracií humanitní*.

Jde tedy o novou fázi budování demokratického režimu, který, zachovávaje v zásadě na poli politickém svou starou individualistickou filosofii francouzské revoluce, chce její známé heslo *volnost, rovnost, bratrství* vtělit nově a skutečně také na poli *sociálním a hospodářském* do praktického života, při čemž by především napravil všecko, co její hospodářský liberalism svými vývojem k dnešnímu in-

dustrialismu a kapitalismu sociálně a hospodářsky nespravedlivého v buržoasní demokracii vytvořil a měnil tak do-
savadní politickou měšťanskou liberální demokracii v demokracii po výtce sociální a hospodářskou, i za cenu jistého omezení svobody individua ve prospěch kolektivní moci státní v oboru sociálním i hospodářském.

Takový je obraz buržoasní a liberální Evropy na konci XIX. století a ve chvíli, kdy vstupuje do války roku 1914.

Připojme k tomu, že od doby Napoleonovy vytvořil se v Evropě *státně politický systém velmocenský*: Anglie dobudovala své imperium, Francie od roku 1830 vytváří svoje panství koloniální, především v Africe a ve Středo-
zemí, Rusko rozšiřuje se přes Sibiř až do sousedství Japonska, Prusko ponenáhlu vytváří jednotné Německo a odsunuje Rakousko-Uhersko na druhé místo ve střední Evropě. Itálie se konečně také sjednocuje a vstupuje do řady velmocí.

Současně s tímto vývojem *národnostní idea*, nesená ideologií demokracie, přenáší se také do praktického politického života Evropy. Rozleptává krok za krokem soudržnost starých evropských, národnostně nejednotných států: malé národy balkánské se osvobozují, Rakousko-Uhersko a Turecko se otrásá pod tíhou národnostních bojů a blíží se neodvratně svému rozkladu.

A tak evropský svět na konci století XIX. a na začátku století XX., prošed celým více než stoletým vývojem od revoluce francouzské až do roku 1914, je nesen v době před válkou světovou bojem o tři veliké skupiny idejí a zájmů:

1. Bojem o uskutečňování politické demokracie jako dědictví americké a francouzské revoluce. Boj ten od roku 1880 přechází od usilování o demokracii politickou na pole zápasu o demokracii sociální a hospodářskou.

2. Bojem o uskutečnění národnostní spravedlnosti, o osvobození potlačených malých národů a o vytvoření národních států. I tento zápas je jen dědictvím francouzské a americké revoluce z konce XVIII. století a je vlastně podstatnou součástí vývoje a boje o moderní demokracii.

3. Bojem o mocenské postavení evropských velmocí, jejichž posice se během XIX. století ustálily a které na konci století XIX. pozorně sledují navzájem svůj další vývoj. Některé z nich se připravují na to, že boje o demokracii politickou, boje o problémy sociální a hospodářské a boje o osamostatnění nacionální ten či onen stát rozvrátí a že se tak položí pro ostatní velmoci otázka jejich dědictví ať kontinentálního, ať koloniálního. *Tím vším byla položena skoro automaticky otázka blížící se války světové.*

5. Od francouzské revoluce

k dnešním antidemokratickým hnutím v Evropě

V našem nástinu duchovního a politického vývoje Evropy od francouzské revoluce až do dneška jsme přišli až k světové válce, k jejímu vlivu na vzestup a vzrůst evropské demokracie a k současně mravní a politické krizi dnešní Evropy. Mluvím-li o velkých úspěších francouzské revoluce, pokud jde o demokratisaci Evropy a světa, jsem si přirozeně vědom, že — jako každá velká revoluce nebo jiná velká historická událost — také francouzská revoluce byla velmi složitým sociálním zjevem a vyvolala nejen silné politické a sociální proudy, směřující k demokratisaci moderní společnosti, nýbrž dala podnět také k jiným zcela odlišným hnutím, která působila v naprosto opačném směru. A podtrhuje proces demokratisace Evropy a světa jako zcela zvláštní stránku důsledků francouzské revoluce, ne-

měl jsem v úmyslu posuzovati a oceňovati všechny stránky této velké historické události, ani zcela obsáhnouti po stránce politické a hospodářské, sociální a mravní celou její náplň. Zdůraznil jsem jenom nejcharakterističtější a nejdůležitější stránky francouzské revoluce a jejich následků.

Francouzská revoluce rozšířila po Evropě a ve světě zásady mravní a duchovní svobody a politické a sociální rovnosti. Změnila v Evropě představy o vztazích mezi lidmi, třídami a národy ve smyslu idejí humanitních; nelidské občanské a trestní právo, nelidské zacházení se židy a nelidské pronásledování svobodného projevu slova a přesvědčení a nesnášenlivost politická a náboženská — to všechno bylo zrušeno. Francouzská revoluce — jak již bylo shora zdůrazněno — osvobodila skryté mravní a fyzické síly moderního člověka od všech středověkých omezení a dala mu příležitost k obrovskému duchovnímu a hmotnému vývoji. Tímto způsobem vytvořila celé XIX. a XX. století moderní vědy a umění, techniky, hospodářského a průmyslového vývoje a duchovního a hmotného blahobytu Evropy, jak se nám jeví v době jednoho století mezi pádem Napoleonovým v roce 1815 a světovou válkou v roce 1914.

Ale francouzská revoluce vyvolala také mnoho jiných proudů *ve směru opačném* a měla také mnohé důsledky, které v podstatě jsou základem hluboké krise současné Evropy. Dala podnět k hospodářské svobodě, která však vytvořila moderní brutální kapitalismus a industrialismus a která tím zároveň na druhé straně vyvolala vznik a ovlivnila další vývoj moderního socialismu a komunismu. Francouzská revoluce byla universalistická, kosmopolitická a proto internacionalistická, avšak dala na druhé straně novou formulaci národnostní myšlenky a poskytla skutečnou

základnu pro nacionalism XIX. století. Tento nacionalism byl na druhé straně podkladem nového šovinismu z konce XIX. a počátkem XX. století. Francouzská revoluce byla universalistická a pacifistická, napoleonskými válkami vytvořila však po prvé v Evropě masovou lidovou armádu a dala modernímu světu pojem *války národů*, nikoliv jen *války armád*. V Napoleonovi demokratisující francouzská revoluce také připravila půdu pro pojem moderního nacionalistického a totalitního *diktátora*. Guglielmo Ferrero má pravdu, říká-li, že prvním vzorem totalitní diktatury naší poválečné doby byl Napoleon.

Všechno toto znamená, že současná krise evropské demokracie jest jen pokračováním duchovního, politického a sociálního zápasu, který počal za francouzské revoluce a že všechny spory o politické a sociální myšlenky a systémy — zda diktatura či demokracie, zda svoboda či fašism nebo komunism — vznikly ze zkázy feudální a monarchistické společnosti a z pokusu francouzské revoluce dáti základy k demokratické, humanistické, egalitární a universalistické moderní společnosti.

Zkoumáme-li pozorně výsledky světové války z let 1914 až 1918 se stejného hlediska jako jsme právě zkoumali výsledky francouzské revoluce, dojdeme k stejnému závěru; válka z let 1914—1918 měla obdobné výsledky pro ideu demokracie, národnosti, sociální spravedlnosti, míru i militarismu a pro myšlenku svobody a diktatury; byla sama ve vývoji demokracie velikým a základním mezníkem, ale stala se zároveň východiskem k novým velikým hnutím antidemokratickým, diktátorským a totalitním. Byla velikým bojem o mír, a připravila ve svých důsledcích novou světovou válku dnešní, jež je vlastně jejím po-

kračováním; byla velikým průkopníkem mezinárodní demokracie a svobody a rovnosti národů, ale připravila zároveň půdu pro vznik nejbrutálnějších nacionalismů, jaké kdy svět vůbec poznal (Německo, Itálie). — — —

Hned po válce světové z let 1914—1918 nastává totiž ve vývoji evropské demokracie, jak dále podrobně uvidíme, nový veliký přelom.

A to zároveň znamená, že boj o svobodu lidské osobnosti a boj o lidskou důstojnost, boj o svobodný vývoj člověka a národa, který byl hlavním a základním cílem francouzské a americké revoluce, pokračoval po celé XIX. století; ve své tragické hloubce byl znovu vnucen člověku XX. století v minulé světové válce a tvoří skutečný obsah mravní, duchovní a politické krise současné Evropy a dnešního světa vůbec. A ve formě ještě tragičtější je obsahem druhé světové války, vyvolané Hitlerem v březnu a v září 1939.

Na jedné straně pokračuje a zesiluje se proti buržoasní politické demokracii hned po válce z let 1914—1918 boj čtvrtého stavu o její změnu v demokracii sociální a hospodářskou, při čemž *komunism* jako ultraradikální směr dělnického hnutí socialistického tento boj provádí do důsledků a jde dále než chce jiti tradiční socialism (sociální demokracie); chce nahraditi politickou demokracii *dočasnou* (jak říká) *diktaturou proletariátu*, tvrdě, že jinak se změna liberální měšťanské demokracie provést nedá a že pravá a skutečná demokracie se teprve z této diktatury dalším vývojem komunistického režimu vytvoří. Na druhé straně vytvářejí se hned po válce, už jako reakce jednak proti komunismu, jednak proti poválečné, ne vždy dost úspěšné buržoasní demokracii, mocná politická hnutí při-

mo antidemokratická, která myšlenkově i prakticky v životě politickém chtějí demokracii všeho druhu nahradit politickými režimy novými, dynamickými, autoritativními, totalitními, diktátorskými — *fašism, nacionalsocialism*.

Myšlenkově, filosoficky jsou tato poválečná fašistická hnutí prudkou reakcí proti filosofii francouzské revoluce a proti celému jejímu ideovému odkazu. Politicky je to reakce proti parlamentnímu režimu politických stran a proti chaosu politického poválečného života některých buržoasních demokracií. Politickým stranám ostatním, měšťanským i socialistickým, se od hnutí těch vytýká, že jako v době vypjatého boje feudálních stavů mezi sebou navzájem i ony prý zeslabily svým vzájemným zaslepeným a egoistickým bojem nejdříve centrální a výkonnou moc ve státě, přivodily tím všeobecné jeho zeslabení navenek i uvnitř, ohrožily vůbec vnitřní soudržnost dnešního politického režimu a přivodily tím vším nakonec pád celého systému dnešní buržoasní demokracie.

Vzniká tím reakce, volající po režimu silné ruky, po režimu silné centrální moci, po zesílení autority vlády a státu. A konečné stadium tohoto boje jsou dnešní evropské totalitní režimy, vznikající proti demokraciím měšťanským a proti socialistickým stranám, s demokracií tou spolupracujícím, za obdobných podmínek jako kdysi se tvořily absolutní monarchie proti relativně svobodnějším režimům feudálních stavů a jejich stavovských sněmů.

Zastánci těchto politických směrů, hledající podstatu lidské bytosti více v instinktu, vášni a citu, nežli v jeho stránce intelektuální a racionální, bouří se proti racionalistické ideologii francouzské revoluce, nevěří v humanitu a v internacionálnost, nevěří v lidskou rovnost a bratrství, nevěří v thesi, že člověk ve své podstatě je dobrý a že

V Aston Abbots 20. května 1944

lidský vývoj a pokrok může postupovat bez válek, krvavých bojů a bez násilí. Budují své sociální a politické theorie na nauce o lidském a národním egoismu, na nauce, že život je boj a že válka je jen přirozeným a nutným projevem životního boje, na nauce o nové, absolutní autoritě a moci anonymního národního kolektiva nad individuem a titanského individua nad anonymní citovou masou lidu, krátce na doktríně o neúspěchu, hluboké krizi a vůbec nemožnosti racionalistické a intelektualistické měšťanské demokracii XIX. a XX. století.

I tato hnutí jsou hnutí lidová, i tyto doktriny volají po novém sociálním řádu, i ty včleňují čtvrtý stav do nové sociální a politické hierarchie. Činí to v mnohých věcech dokonce radikálněji a bezohledněji nežli poválečná měšťanská demokracie. Volí k tomu však nové metody: nevěří ve vývojové cesty demokratické, pozdvihují kolektivní disciplínu národní a státní nad svobodu individua, občana, a odstraňují násilím ve jménu jednoty národa a státu, ve jménu národního a státního totalismu rozdílů třídní a stranické a rušící všechny svobody občanské, ukládají mu všechny možné oběti duchovní i materiální s brutalitou daleko větší nežli to kdy činil feudální absolutism a monarchistický středověk. Vyžadují od něho bezpodmínečnou poslušnost a oddanost *totalitě* státu, národa a eventuálně strany jako nové a jediné společenské autoritě.

Přitom fašism a nacionálsocialism dává svým naukám podklad *nacionální a nacionalistický*: oběti, jež vyžadují na občanech, jsou přinášeny v zájmu velikosti, rozvoje a síly národa a národního státu. Mocenský rozvoj, čest a prestiž, síla a boj národa a národního státu, ježž povyšují na absolutno, rozhodují podle těchto doktrin o dalším vývoji světa: vývoj světa je pak určován protichůdnými

zájmy, rivalitami a boji těchto velikých národních celků. Celky tyto musí býti vedeny silnou rukou, absolutně, autoritativně, diktátorsky, totalitně.

Shrneme-li to ve dvou větách, znamenají tyto doktriny toto: S hlediska vnitřní politiky je to *návrat do doby feudálního státu a do doby absolutní monarchie, do dob před francouzskou revolucí s celou jejich nesvobodou občana-člověka*; s hlediska politiky mezinárodní je to *návrat do oněch temných dob starověku a středověku, kdy vztahy států a národů nespočívaly na ustálených zásadách mezinárodního práva, nýbrž byly ovládány právem pěstním, právem silnějšího*.

Tu jsme tedy plně v dnešní krizi evropské demokracie poválečné a v dnešním jejím boji s masovými diktaturami: fašistickou, nacionálně-socialistickou a ovšem také komunistickou, přesto, že tato poslední má v mnohých a základních směrech postavení odlišné. A půjde o to, abychom si zkoumáním vývoje demokracie v minulosti, i zkoumáním její činnosti poválečné a jejích možností vývoje v budoucnosti mohli jasně říci, zdali demokracie jako směr myšlení, jako způsob života jednotlivce a jako politický režim dnešní poválečné společnosti v tomto svém existenčním boji nakonec odolá či padne.

Kapitola druhá

SVĚTOVÁ VÁLKA Z LET 1914—1918 A JEJÍ VLIV NA DEMOKRATISACI EVROPY

1. Příčiny světové války a jejich vztah k demokratisaci Evropy a světa*

a) Politicko-mocenské příčiny války

Světová válka z let 1914—1918 měla politicko-mocensky důsledky dalekosáhlé. Změnila až do základů především politickou mapu Evropy. Změnila však politicky také mnoho v ostatních dílech světa. Také s hlediska hospodářského a sociálního přivodila velké převraty; proto se právem o ní mluví jako o *světové revoluci*. Není proto po mém soudu pochyby, že se v budoucnosti stane světová válka z roku 1914 mezníkem nové epochy, jako jím byla pro kontinentální Evropu francouzská revoluce, z níž vyšel evropský buržoasní svět. A to tím spíše, že už dnes je jasno, že dvacet let míru po této válce bylo vlastně jen příměřím, v němž se bojovalo dále o všechny otázky, které světovou válkou byly položeny, ve dvaceti letech neválečných cestou míru a dohody vyřešeny nebyly a nakonec jsou dnes řešeny opět novou válkou — válkou Hitlera a Mussoliniho. Světová válka (první) byla *začátkem* té revoluce, dvacet let míru po ní je revoluční mezidobí, a

* V této kapitole podávám vedle jiných věcí v obdobném a někde stejném znění to, co jsem o příčinách a smyslu války z let 1914—1918 řekl ve svých pamětech z války z let 1914—1918. V některých věcech jsem svůj výklad doplnil, v některých přesněji formuloval.

dnešní světová válka (druhá) byla *pokračováním* války z let 1914—1918; její důsledky revoluci tu v plné šíři a hloubce dokonají.

Konstatováním těchto faktů na počátku této kapitoly chci jen podtrhnout stanovisko těch, kteří ukazují, že světová válka z roku 1914 politicky a sociálně dala podstatný a rozhodující popud k demokracii celého evropského světa, a to do té míry, že je možno ji charakterisovat právě jako boj o světovou demokracii. To platí i přes to, že poválečný vývoj Evropy až do války z roku 1939 měl nejprve formu ostrého boje za posílení demokratických svobod na evropském kontinentu, avšak asi od roku 1929—1930 ve vývoji tom dostaly jasně převahu ve většině států evropských síly a směry antidemokratické. Právě tato protidemokratická reakce nutnost demokracie světa ještě více zdůraznila a dnešní válka je přímým výsledkem a přímo dílem této reakce. Proto válkou tou antidemokratická reakce musí být zničena a konečné vítězství demokracie zajištěno.

Válka z roku 1914 byla bezprostředně vyvolána politicko-mocenským sporem o Balkán, o Cařihrad a o černo-
mořské úžiny a o dědictví starého Turecka vůbec. Přímým popudem a záminkou byl konflikt Rakousko-Uherska se Srbskem. Byl to především spor rakousko-uhersko-ruský; v pozadí stálo však Německo se svými více méně oficiálními plány, které jedním slovem byly nazývány pangermanismem. Rakousko-Uhersko chtělo Srbsku zabránit jednak spojení s Chorvaty, jednak získati další národní území z dědictví tureckého, zachovati si cestu na Soluň a tím zmařiti realizaci myšlenky národního sjednocení a osvobození všech Jihoslovanů. Vliv srbského úspěchu na ostatní národy uvnitř říše a na jejich boj za osvobození

byl by ohrozil trvání říše, v každém případě pak dosavadní državy Němců a Maďarů. Obávala se toho stejně Budapešť jako Vídeň. Pokoření Srbska ve válce, vyvolané roku 1914, mělo tudíž zarazit postupující vnitřní rozklad říše habsburské, neb aspoň její protiněmeckou a protimaďarskou přeměnu ve smyslu federalistických požadavků jednotlivých jejích národů.

Přesvědčení, že říše habsburská může se udržeti jen dualismem, jenž bude znamenati pevné panství Němců v tak zvaném Předlitavsku a absolutistickou nadvládu maďarské šlechty v Uhrách, bylo axiomem rakousko-uherské předválečné politiky. Jí odpovídala také zahraniční politika říše a z ní vyplývala i její závislost na Berlínu.

Německo podporovalo tuto politiku Vídně a Budapešti především proto, že mu umožňovala uskutečňovati jeho vlastní mocenské plány. O politice Německa před válkou rozhodovalo to, čemu se za války říkalo pangermánská ideologie: bylo to ohromné vědomí národní moci a síly u německých vedoucích kruhů i u celého národa, podporované militaristickým duchem nejen v kruzích vedoucích, nýbrž i v běžném veřejném mínění; ve veliké části německé literatury, vědy a umění a v celkovém životě společenském bylo to vše vybudováno v celý systém německé politické předválečné filosofie moci. Bylo to spojováno s vědomím zvláštního poslání německého národa ve střední Evropě a v Evropě a světě vůbec, který má právo ovládnouti celou střední a jihovýchodní Evropu, nabýt převahy v Přední Asii a v Africe a být vedoucím činitelem v těchto územích vůbec; ostatní zde žijící národy jsou povolány k tomu, aby toto vedení přijaly, mu pomáhaly, je snášely. To všecko bylo hlášáno jako něco celkem samozřejmého, co nejlépe odpovídalo vývoji a poslání německého národa

a co nalézalo nejlepšího výrazu v ohromném rozvoji vojenském, technickém, hospodářském, finančním, krátce mocenském, předválečného Německa.

Německo Bismarckovo přineslo německému národu především hospodářský blahobyť a v tomto blahobytu začalo ponenáhlu utápět všecken idealism i lidu, i německé elity národní. Pět francouzských miliard, jež po roku 1871 přišly do Německa a chvatné zprůmyslovění takřka celé říše v následujících dvaceti letech, dávalo zapomínat všem na boj o ideje. Lesk, blahobyť, bohatství a rozkvět předválečného Německa, dávající mu vědomí síly a moci, zmaterialisovaly všecken jeho život do té míry, že zlé důsledky tohoto vývoje se sotva kdo odvážil předvídat. Ukázaly se teprve výbuchem války a ve způsobu, jakým ji Německo vedlo.

Zmaterialisování to znamenalo, že byla všeobecně přijímána koncepce, jako by moc, síla, masa, rozkaz byly, chtěj nechtěj, před pojmem práva, spravedlnosti, ideje, diskuse a svobody. Škola, universita, věda a literatura daly se do služby této veliké národní expanse, v tehdejší době jako by přirozené a nezadržitelné. Zdálo se často, jako by předválečné Německo dovršovalo svůj vývoj od idealistické filosofie pokantovské, zejména Fichtovy, v přirozený, logický svůj feuerbachovský zvrát materialistický (vyjadřovaný současně i v Nietzschevě ideji vůle k moci různých odstínů — tak jak v populárním smyslu němečtí nacionalisté zneužívali jeho „vůle k moci“) — a v romanticky rozpínavém germánském historismu, zbožněném Wagnerem, a projevujícím se pak v praktické politice vnitřním absolutismem, známými výstřelky německé soustavy militaristické a pangermánskými grandiosními plá-

ny německého mocenského vývoje v Evropě, v Asii a v Africe.

Prakticky toto myšlenkové německé ovzduší se jevilo podporou rakousko-uherské politiky na Balkáně, neboť tato politika připravovala jen půdu pro rozpětí Berlína. Berlín znal slabost Vídně i Budapešti a věděl, že v boji proti plánům carského Ruska na Balkáně, v úžinách středomořských a v Přední Asii mohou býti a budou proň jen nástrojem a pomocníkem, vlastním pánem však že bude Berlín. Stará turecká říše, vidouc svůj hrozící rozklad, hledala v Berlíně podporu aspoň pro své živoření, tím spíše, že Rusko se svými plány konečného získání byzantského dědictví a volného přístupu k Středozevnímu moři mu bylo dědičným a životním nepřitelem.

V tom smyslu připravovalo se Německo systematicky — u vědomí své vnitřní expansivní síly a skutečné technické, hospodářské a finanční moci — na konflikt o prvenství na Balkáně, o úžiny a o dědictví turecké. Bylo rozhodnuto svěsti vojenský zápas nejen proti Rusku, nýbrž i proti Francii s ním spojené, majíc v úmyslu rozvinouti pak znovu a definitivně výše uvedený politický program, aby si tak navždy zajistilo sféru svého vedoucího vlivu v celé střední Evropě, v Rakousko-Uhersku, na Balkáně, ve Středočeský. a v severní Africe a v jednotlivých částech Turecka. zvláště to ona politika, která byla vyjadřována známým heslem *Berlín-Bagdad*. Vše to, co dnes reprezentuje Německo nacionálsocialistické a hitlerovské, je jen zesílením, zbarbarštěním a zbrutalisováním všeho toho, co si za cíl kladlo před rokem 1914 Německo vilémovské. Válka Hitlerova je jen pokračováním války z roku 1914 a pokusem o nápravu toho, co se nepodařilo Německu válkou předešlou. Připojíme-li k tomu to, co charakterisovalo vnitřní po-

litický život a režim Německa před válkou, nedostatek pravého parlamentarismu, vnitřní nesvobodu, vliv pruského junkerství, byrokracie a militarismu, malátnost liberalismu a doktrinářskou nerevolučnost sociální demokracie německé, vidíme, s jakým duchem vstupovalo Německo do války. Dnes, ex post, je snadné tuto analýzu postaviti myslícím lidem před oči. A to tím spíše, že dnešní vývoj a stav hitlerovského Německa, až na jeho materiální blahobyť, je vlastně v jiných formách jen brutálnějším a cyničtějším opakováním toho, co bylo před dvaceti pěti lety.

Předválečné Německo nebylo ovšem jen Německo Bismarckovo a Vilémovo; bylo též němectví Herderovo, Lessingovo, Goethovo, Schillerovo, Beethovenovo, Mozartovo, Kantovo a němectví kruhu Humboldtů. Bismarck a jeho nástupcové měli proti sobě také silnou opozici politickou, která byla i ve velmi četných kruzích předválečného Německa populární a sympatická. Byli to nejen socialisté, nýbrž i liberálové, a byla to politická satira (Simplicissimus), značná řada spisovatelů a tak dále. Bylo dvojí Německo před válkou, jako je dvojí Německo do jisté míry i dnes. Bojovala proti sobě tehdy, jako bojují proti sobě i dnes. Je možno vůbec doufat, že zvítězí na konec Německé literární klasiky a humanisty i přes to, co se děje znovu v Německu a co znovu znamená vítězství ještě silnější moci a síly, nežli tomu bylo v letech 1914 až 1918?

Uvedl jsem tuto analýzu a položil jsem tuto otázku ve svých válečných pamětech*; opakují ji v těchto úvahách

*) Světová válka a naše revoluce, díl II, kapitola XX., strana 51 a následující.

a kladu otázku tu opět. Německo jde dnes vstříc veliké zkáze a revoluci, jejíž konce nelze dohlédnouti. Je vůbec německý národ, hitlerismem do tak velké míry nakažený a zkažený, s to pochopit, oč v této nové válce a revoluci evropskému lidstvu jde a půjde?

U srovnání s Německem, nepůsobilo Rakousko-Uhersko navenek dojmem státu, který by byl výrazem státní filosofie síly a moci. Nemělo síly národní myšlenky, ani pruského militarismu a pořádku, ani tak pevné administrativní a státní jednoty a síly. Zato mu pomáhala stará dynastická myšlenka, síla a vliv katolické církve, veliká rutina staré šlechtické byrokracie a pak politický režim maďarský, jenž v mnohém se vyrovnal, ba dokonce předstihl předválečný násilnický prusianism.

Vcelku byly oba státy vedeny cílevědomým politickým absolutismem, opřeným o dynastii, vojenskou a šlechtickou byrokracii, církevní hierarchii, velkostatkářskou šlechtickou kastu a zvláštní militaristický systém, opírající se v Německu o systematicky vybudovaný program politické a hospodářské expanse ve střední a v jihovýchodní Evropě, ve Středomoří, v Přední Asii a v severní Africe. Vedení a vládnutí nad celou mosaikou menších národů ve všech těchto územích měl míti národ německý. Podle pangermanistických teorií mělo to býti jeho zvláštním národním posláním v Evropě a ve světě vůbec.

b) Vytvoření nové válečné demokratické ideologie

Není pochyby, že na počátku války z let 1914—1918 a v první periodě jejího trvání ve spojeneckém táboře měly rozhodující kruhy i veřejné mínění před očima stále dvě podstatná fakta:

1. Šlo o boj o prvenství na Balkáně a o vliv ve Středo-moří a v Přední Asii, to jest o boj Německa, Rakousko-Uherska a Turecka proti expansi předválečného Ruska spojeného s Francií a Anglií, tedy o válku s cíli ryze politicko-mocenskými.

2. Bylo patrné, že Německo na válku bylo připraveno, že jeho válečná mašinerie pracovala bezvadně, že jeho vnitřní politický absolutistický režim nebyl překážkou ani velikému rozvoji a síle jeho militarismu, ani jeho expanzivnímu politickému a hospodářskému imperialismu.

Rychlost, průbojnost a vehemence, s jakou tehdejší Německo (stejně jako později Německo hitlerovské) uskutečňovalo v prvních měsících války své politické i válečné plány, a přesnost a důkladnost jeho vojenského systému, s jakou provádělo vojenské operace a v pravém slova smyslu drtilo vojensky všechny své odpůrce, obsazující jeden spojenecký stát za druhým, obrátila pozornost vlád a veřejného mínění spojeneckých zemí docela logicky k tomu, aby si položily otázku, jak zabránit budoucí politické expansi absolutistických států středoevropských a jak po válce získat záruky proti neodpovědnému jejich absolutismu a militarismu, jenž byl pokládán za hlavní příčinu války, a dospět tak k vybudování trvalejšího míru.

Tak vznikl problém *spojeneckých cílů války*. A boj proti militarismu a proti tomu, co se nazývalo prusianismem, stal se heslem a vysloveným cílem celé spojenecké politiky. A čím více Německo vítězilo, tím silněji se cítila nutnost porazit je i vojensky. Od konce roku 1916 ve spojeneckých zemích, zejména v Anglii, vojenské vítězství nad Německem a zničení jeho vojenského systému i pro budoucnost stalo se podmínkou pro ukončení války.

K myšlence první, zničit německý militarism a to, čím

byl předválečný prusianism, připojily se pak logicky cíle další. Proti tomu, co se vyvoláním války stalo, měly se vytvořit nové záruky v takové vnitropolitické i vněpolitické přeměně Evropy, především Evropy střední, aby se válka nejen nemohla opakovat, nýbrž aby přeměny ty odpovídaly také zájmům a potřebám spojeneckých států. To znamenalo vytvořit *skutečný konstitucionalism a svobodný režim demokratický* nejprve v Německu a pak ovšem na celém území říše habsburské. To však také vyžadovalo osvobodit Polsko, aby bylo oslabeno Německo, dáti buď větší práva nebo plnou svobodu slovanským národům říše habsburské, vytvořit novou konstelaci na Balkáně — krátce k ideám o svobodnějším, demokratickém režimu v Německu a v celé střední Evropě, jako záruce proti zneužití států a národů jejich nezodpovědnými absolutistickými dynastiemi a vládami, připojují se nové *ideové i zájmové* potřeby a přání spojeneckých států: *vytvořit novou mapu Evropy osvobozením potlačených národů střední a jihovýchodní Evropy*.

Tak se vnucuje spojeneckým státům nová, třetí veliká politická idea, jež pak hraje v celé válce důležitou úlohu: idea osvobození potlačených národů středoevropských (*idea tak zvaného národního sebeurčení*).

Válka začala provokativním ultimátem malému Srbsku a pak vpádem do jeho území. Hned na to byla porušena Německem belgická neutralita a téměř celá země proti všem zásadám mezinárodního práva byla obsazena. *Tato fakta pak hned od počátku vtiskla celé válce a jejímu mravnímu posuzování ráz*. Spojenecká propaganda dovedla z nich učiniti silnou morální zbraň proti ústředním mocnostem a razila na počátku spíše sentimentálně citěné heslo o obnově a osvobození malých národů a států. Nej-

prve se myslilo jen na tyto dva, později se heslo měnilo ponenáhlu v zásadu a rozšiřovalo se postupně na všechny ostatní, zejména když Německo a říše habsburská obsadily Balkán, Polsko, státy baltské, dobývaly Ukrajinu a Finska a podrobily si i Rumunsko, přinutivše je k těžkému míru.

Idea národní je ve své moderní formě produktem a výsledkem renesanční a reformační filosofie a humanitní filosofie francouzské revoluce, prohlásivší lidská a občanská práva. Uplatňuje principy svobody a demokracie nejen na jednotlivce, nýbrž i na národy jako celek. Národní osvobození československé čerpalo z humanitní filosofie francouzské revoluce své teorie národní svobody, stejně jako to činili jiní národové: Poláci, Rumuni, Jihošlované, Bulhaři, Řekové, a stejně jako některé jiné i veliké národy čerpaly z této filosofie principy svého národního sjednocení (Italie, Německo). Slovem: filosofie humanity je základem moderní demokracie, a z té demokracie přímo plynulo právo národa jako celku na politickou, hospodářskou a kulturní svobodu. Jsouc bojem západního demokratismu z konce XIX. a z počátku XX. století proti středoevropskému a východoevropskému absolutismu, světová válka stala se proto nutně ve svých důsledcích vyvrcholením evropského vývoje za poslední století v boji o osamostatnění podrobených národů.

Tak se z těchto tří podstatných prvků postupně průběhem války vypracovává ve spojeneckých zemích *nová ideologie o podstatě, smyslu, filosofii světové války vůbec*. Spojenečtí státníci hned od počátku války dovedli leckdy udeřiti na tyto struny. Mohl bych tu citovati řadu projevů ministerského předsedy Asquitha, sira Edwarda Greye, lorda Roberta Cecila, lorda Balfoura, Lloyda

George, Raymonda Poincaréa, René Vivianiho, Aristida Brianda, Alexandra Ribota a jiných z prvních dvou let války. Ústřední mocnosti hlásaly do světa, že bojují o svou existenci, jež prý byla ohrožena Ruskem a jeho balkánskou politikou, o svou celistvost a svobodný rozvoj; to se všeobecně pokládalo za pokrytectví, protože válku začaly ony a obsazovaly cizí území, disponovaly jím, uveřejňovaly své plány o budoucím míru, jehož uskutečnění by je bylo učinilo absolutními pány všeho toho, co zapadalo do programu pangermánského. Po této stránce jsou dnes Německo hitlerovské i fašistická Itálie upřímnější: říkají přímo, že jde o vývoj, o ovládnutí kontinentální Evropy a rozdělení sféry vlivu ve světě mezi velmoci na úkor národů ostatních, zejména menších, jimž velmoci zaručí svou „ochranu“.

Ideovým vyvrcholením tohoto vývoje byla odpověď Spojenců prezidentu Wilsonovi ve známé notě z 10. listopadu 1917. President Wilson, chtěje veřejnosti americké i světové ukázati skutečný smysl války, chtěje ukázati práva jedněch a nespravedlnost druhých a chtěje dáti definitivní politickou i morální orientaci svému státu v těchto velikých událostech, obrátil se po známém pokusu Ústředních mocností ze dne 12. prosince 1916 o zahájení mírových jednání — na oba válčící tábory se žádostí, aby přesně pověděly, jaké jsou jejich cíle válečné. Ústřední mocnosti odpověděly nejasně a vyhýbavě. Spojenecké státy byly tím však přinuceny své plány promyslet a domyslet a formulovat je ve své odpovědi sice konkrétně, avšak *založit je zároveň na velikých politicko-mravních všeobecně platných zásadách*, přijatelných pro Spojené státy americké a odpovídajících jejich politickým koncepcím. A tak tři výše uvedené hlavní myšlenky, pro-

prve se myslelo jen na tyto dva, později se heslo měnilo poněkud v zásadu a rozšiřovalo se postupně na všechny ostatní, zejména když Německo a říše habsburská obsadily Balkán, Polsko, státy baltské, dobývaly Ukrajinu a Finsko a podrobily si i Rumunsko, přinutivše je k těžkému míru.

Idea národní je ve své moderní formě produktem a výsledkem renesanční a reformační filosofie a humanitní filosofie francouzské revoluce, prohlásivší lidská a občanská práva. Uplatňuje principy svobody a demokracie nejen na jednotlivce, nýbrž i na národy jako celek. Národní osvobození československé čerpalo z humanitní filosofie francouzské revoluce své teorie národní svobody, stejně jako to činili jiní národové: Poláci, Rumuni, Jihoslované, Bulhaři, Řekové, a stejně jako některé jiné i veliké národy čerpaly z této filosofie principy svého národního sjednocení (Italie, Německo). Slovem: filosofie humanity je základem moderní demokracie, a z té demokracie přímo plynulo právo národa jako celku na politickou, hospodářskou a kulturní svobodu. Jsouc bojem západního demokratismu z konce XIX. a z počátku XX. století proti středoevropskému a východoevropskému absolutismu, světová válka stala se proto nutně ve svých důsledcích vyvrcholením evropského vývoje za poslední století v boji o osamostatnění podrobených národů.

Tak se z těchto tří podstatných prvků postupně průběhem války vypracovává ve spojeneckých zemích *nová ideologie o podstatě, smyslu, filosofii světové války vůbec*. Spojenečtí státníci hned od počátku války dovedli leckdy udeřiti na tyto struny. Mohl bych tu citovati řadu projevů ministerského předsedy Asquitha, sira Edwarda Greya, lorda Roberta Cecila, lorda Balfoura, Lloyda

George, Raymonda Poincaréa, René Vivianiho, Aristida Brianda, Alexandra Ribota a jiných z prvních dvou let války. Ústřední mocnosti hlásaly do světa, že bojují o svou existenci, jež prý byla ohrožena Ruskem a jeho balkánskou politikou, o svou celistvost a svobodný rozvoj; to se všeobecně pokládalo za pokrytectví, protože válku začaly ony a obsazovaly cizí území, disponovaly jím, uveřejňovaly své plány o budoucím míru, jehož uskutečnění by je bylo učinilo absolutními pány všeho toho, co zapadalo do programu pangermánského. Po této stránce jsou dnes Německo hitlerovské i fašistická Itálie upřímnější: říkají přímo, že jde o vývoj, o ovládnutí kontinentální Evropy a rozdělení sféry vlivu ve světě mezi velmoci na úkor národů ostatních, zejména menších, jimž velmoci zaručí svou „ochranu“.

Ideovým vyvrcholením tohoto vývoje byla odpověď Spojenců prezidentu Wilsonovi ve známé notě z 10. listopadu 1917. President Wilson, chtěje veřejnosti americké i světové ukázati skutečný smysl války, chtěje ukázati práva jedněch a nespravedlnost druhých a chtěje dáti definitivní politickou i morální orientaci svému státu v těchto velikých událostech, obrátil se po známém pokusu Ústředních mocností ze dne 12. prosince 1916 o zahájení mírových jednání — na oba válčící tábory se žádostí, aby přesně pověděly, jaké jsou jejich cíle válečné. Ústřední mocnosti odpověděly nejasně a vyhýbavě. Spojenecké státy byly tím však přinuceny své plány promyslet a domyslet a formulovat je ve své odpovědi sice konkrétně, avšak *založit je zároveň na velikých politicko-mravních všeobecně platných zásadách*, přijatelných pro Spojené státy americké a odpovídajících jejich politickým koncepcím. A tak tři výše uvedené hlavní myšlenky, pro-

jevované dosud příležitostně a nesystematicky, jsou uspořádány v soustavu myšlenkovou. Soustavě té daly jednotlivé projevy, poselství a řeči Wilsonovy, pronesené během roku 1917 až do dubna 1918 onen význam a přesný smysl, který revolucionoval pak chtěj nechtěj celý válečný svět. Spojené státy a prezident Wilson stali se tím na čas v očích všech malých národů nejvýraznějším nositelem této ideologie.

Tento vývoj vyvrcholila a doplnila *ruská revoluce* z roku 1917, která otřásla přirozeně celou Evropou a změnila celou velikou část válečných názorů, plánů, přání, zájmů a potřeb. K vytvoření, velikému rozšíření a přijetí této ideologie přispěly přirozeně pak v míře veliké *také politická akce a propaganda všech menších států a národů*, potlačených čtyřmi absolutistickými státy, Německem, Rakousko-Uherskem, Tureckem a carským Ruskem; všechny pochopily, že světová válka je příležitostí, v níž národy vedoucí válku, budou nuceny dělati ústupky těm, které ovládají — a to bez výjimky v obou táborech. Vždyť politika ta se vnutila nejen Rusku, nýbrž i poválečné Anglii (Irsko, Egypt, Irák).

Vlády francouzská, anglická a americká, podléhající síle této nové ideologie a jsouce si vědomy toho, jak otřásá přímo základy válčících států středoevropských, mluvily čím dále tím více ve svých válečných projevech o nebezpečí, hrozcím západní civilizaci z absolutistické střední Evropy, o právech demokracie a ohrožené svobody, o právech Belgie a Srbska a malých národů vůbec; ale majíce před sebou odpovědnost za osudy svých zemí ve strašné válce, posuzovaly dlouho i tuto otázku především s přímého, někdy egoistického hlediska svých států, hledaly stále a opětovně cestu k rychlému sjednání míru

zejména s Vídní, a spokojovaly se na počátku hlásáním ideje národní ve smyslu self-governmentu nebo jakési takési federalisace střední Evropy.

Teprve prodloužení války, nemožnost odloučiti říši rakousko-uherskou od Německa, ruská revoluce, rozvíření propagandy potlačených národů a nadlidské vypětí sil Německa k prosazení pangermánských plánů za nejvydatnější podpory Rakousko-Uherska, jež pomohlo přivést také pod moc Německa řadu nových menších národů, donutily Spojence jíti dále, přemýšlet hlouběji o podstatě války a hledati také výhody, které by i pro ně mohly vzniknouti z důslednějších uplatnění národnostního principu. To ukázalo za války velkým Spojencům cestu k menším národům ve střední Evropě; ty se pak staly jejich přirozenými spojenci a cennými pomocníky v boji o nové politické cíle a ideály.

Tehdy se začalo chápat, co je *pangermanism*. Pangermanism ve své předválečné formě byl s hlediska národnostní filosofie zrůdou. Jako idea národní je přímým výrazem respektu člověka jedné národnosti k člověku druhé národnosti, a tudíž výrazem filosofie čistého lidství, tak byl pangermanism filosofií násilí, filosofií ne-lidství. Pangermanism, jak byl formulován německými filosofi a politiky, Lagardem počínaje, byl popřením moderní ideje národnostní, zásady rovnosti lidí a národů, principu demokracie, popřením toho, co po ideové stránce, politicky a sociálně, před válkou a za války představovaly ve své politické ideologii Anglie, Francie, Italie a Amerika. Dodávám: Pangermanism hitlerovský je zrůdou ještě horší, ještě barbarštější a cyničtější. To není už jen imperialistická *politická theorie*; to je organisování *kollektivního zločinnectví* jednoho národa proti národům ostatním.

Tak se stal ve válce z roku 1914 boj mezi Ústředními mocnostmi a Západem po jedné své význačné stránce bojem o existenci těchto národů, bojem o ztělesnění jedné z velikých idejí této války, myšlenky národní, v praktickou politickou reorganizaci příští Evropy. A idea sama byla přímým produktem a důsledkem vývoje předválečné Evropy. Národnostní idea ve své formě z XX. století, jsouc dítkem boje o moderní demokracii, je jednou stránkou velkého moderního boje o demokratisaci celé společenské struktury dnešního světa vůbec. Světová válka z roku 1914, dostavši ráz boje o demokratisaci moderního světa, podtrhla jako jeden ze svých podstatných ideových činitelů a složek právě ideu národní a boj o národní samostatnost národů nesvobodných.

c) Vstup Spojených států amerických do války a význam ruské revoluce pro demokratickou ideologii války světové

Není snad nutno, abych k přesnému doložení těchto vývodů probíral podrobně jednotlivá poselství Wilsonova, za války vydaná. Obsahují několik podstatných principů, jež vedly celou jeho politiku a jež se postupem doby vnuťily politice ostatních Spojenců. Nakonec pokusily se jich užití i Ústřední mocnosti, aby jejich pomocí ve chvíli porážky pro sebe zachránily to, co se zachrániti dalo. Bude se to opakovat na konci války z roku 1939 znovu. Diktátorské poražené režimy budou se po ztracené válce dovolávat demokratických principů, aby ušly zasloužené odplatě. První formulace této nové ideologie není vždy jasná a přesná ani u Wilsona, postupem doby se precisuje a z jara 1918 celý myšlenkový systém se v heslovitých formách předkládá veřejnému mínění světa jako obraz

nového, lepšího, dokonalejšího poválečného politického života.

Politicky tyto projevy kladly proti systému pruského absolutismu, aristokratismu a středoevropského theokratismu myšlenky anglosaské demokracie, jak se vyvíjely zejména v Americe a jak je chápal Wilsonův presbyterianism a puritanism; proti politice militarismu myšlenku odzbrojení a smírčího soudu, proti tvoření mocenských bloků a proti tajné diplomacii myšlenku Společnosti národů, proti ovládnutí malých států a národů zásadu jejich sebeurčení, zásadu demokratické diskuse a volného jejich rozhodování; proti výlučnému ovládnutí moří jejich volnost a přístup k nim volný všem národům, proti neomezenému hospodářskému boji ideu větší hospodářské svobody, vedoucí k hospodářské spolupráci.

My, kteří jsme v době války stáli za všemi těmito ideami, jsme věřili, že Spojené státy a Wilson, jednak se zřetelem k své tehdejší síle a autoritě, jednak se zřetelem k zásadám a důslednosti presidentově, neustanou v boji, dokud nebudou státy, stojící proti politickému systému, který měl býti na těchto zásadách vybudován, donuceny ke kapitulaci. A to tím spíše, že Spojené státy neměly přímého zájmu na válce, neměly ani svých vlastních zvláštních cílů válečných, jejich intervence byla rázu všeobecného a všesvětového, jsouc vedena jednak zájmem nenechat padnouti západoevropské demokracie, jednak demokratickou ideologií a zásadovou rozhodností Wilsonovou. President Wilson správně pochopil, že ve světové válce daleko nešlo o ty nebo ony evropské hranice, o ten nebo onen menší stát ve střední Evropě, nýbrž o veliký zásadní problém reorganizace celé veliké části staré nedemokratické Evropy, a do jisté míry i ostatního světa, že v kaž-

dém případě jde o válku světovou a o otázky, jejichž řešení má určit na dlouho ráz celé další periodě dějin Evropy a světa.

V tom smyslu projevy presidenta Wilsona, jimiž reagoval buď na některé válečné činy Ústředních mocností nebo na jejich přímé zákroky ve Washingtonu nebo na projevy a zákroky států spojeneckých, a nebo konečně jimiž odůvodňoval vstup do války a celý postup Spojených států, stále a stále opakovaly myšlenky o nové demokratické éře, o boji proti militarismu, imperialismu a znásilňování malých národů a států (tak zvaný princip sebeurčení národů byl po prvé formulován jím), a o Společnosti národů jako o instituci, připravující demokratisaci také mezinárodní politiky a mezinárodního života.

Projevy tohoto druhu z míst tak autoritativních, předkládané světu jako politické plány nejmocnějšího, nejdříve neutrálního státu a pak účastníka války, vytvářely přirozeně v Evropě novou ideovou atmosféru, jež tehdy působila do té míry na vlády i veřejné mínění evropské, že i ony rychle tuto novou demokratickou ideologii přijímaly a učinily si z ní nejen silnou propagační zbraň, nýbrž během roku 1918 a bezprostředně před koncem války přímo základnu svých válečných cílů a celé své válečné politiky. — — —

Ruská revoluce v obou svých fázích, liberálně buržoasní i socialistické a komunistické, spadá do doby, kdy Spojené státy a prezident Wilson osobně byli již zapojeni v diplomatickém boji s Ústředními mocnostmi, a jsou svou velikostí i dosahem politicky a ideově jednou z největších událostí celé doby válečné i poválečné, tento vývoj dokončila.

Nejen, že všechny ruské vlády revoluční, liberálně bur-

žoasní i později socialistické a komunistické v zásadě se prohlásily co nejrozhodněji proti absolutismu, militarismu a válečným cílům Ústředních mocností, nýbrž přímo hlásaly velmi rozhodně především zásadu sebeurčení národů a přijímaly vcelku program presidenta Wilsona. Všechny diskuse o válečných cílech, o nichž se od ruské revoluce spojenecké vlády stále otevřeněji musily vyjadřovati, stály pod vlivem ideologie veliké ruské revoluce. Idea národnostní svobody z nich již nezmizela, ani když vlády v Rusku ujal se komunism, který k válce samé měl své rezervy, pokládaje ji za válku imperialistickou s obou bojujících stran, a uzavřel s Německem mír.

Hlavní však bylo, že se ruskou revolucí vynořily automaticky, jako každou revolucí, nové nepřemožitelné síly ideové a morální, jež všecko politické myšlení v táboře spojeneckém hnaly rychle kupředu ve smyslu idejí Wilsonových. A přitom ve státech střední Evropy, se kterou Rusko bezprostředně sousedilo, tyto síly působily dojmem ohromujícím: revolucionovaly masy, ohrožovaly autokracii všeho druhu, rozvracely národnostně smíšené státy, ztěžovaly státům středoevropským vedení války, i když na druhé straně vlády těchto států se obratně pokoušely pro sebe politicky i vojensky využívatí revolučního chaosu, vzniklého v Rusku.

Ruská revoluce dala tudíž do značné míry a při všech rezervách, jež theoreticky komunism k válce z roku 1914 měl, už svou existencí posvěcení filosofii a ideologii války, jak ji nejdříve opatrně přijímaly západoevropské mocnosti, jak ji pevněji vyjádřily v notě presidentu Wilsonovi z 10. ledna 1917 a jak ji soustavně a výslovně formuloval Wilson sám ve svých poselstvích. Ve své fázi komu-

nistické měla ovšem ruská revoluce jednak některé své závažné rezervy k demokratické ideologii války, jak jsem právě naznačil, jednak šla mnohem dále a nutila všechny státy, aby řešice otázky míru, přihlížely více než dosud k otázkám hospodářským a sociálním. Položila tím v podstatě vedle otázky demokratisace politické také *požadavek všeobecné demokratisace sociální a hospodářské*. Tímto zvláštním vývojem a svým pronikavým vlivem mění ruská revoluce další fáze války světové poněkud stále výrazněji, jak výše bylo již řečeno, v jistý druh *světové revoluce*.

Výrazně se pokusil o spojení revolučních událostí ruských v první jejich fázi s plány a ideovým politickým programem Spojených států za války světové prezident Wilson svým poselstvím, zasláným 10. června 1917 ruské revoluční vládě. Bylo to ve chvíli, kdy západní Evropa s obavami sledovala boje v Rusku mezi liberály, socialisty a bolševiky, boje proti anarchii ve státě a proti rozkladu armády, proti nesprávným výkladům extremistů o válečných cílech a o politice Spojenců. Wilson dobře pochopil, v jakém nebezpečí se nacházelo nové Rusko a jakou krizi prodělávala jeho mladá demokracie; a svým poselstvím chtěl přispěti na pomoc ruské demokratické vládě v jejím boji o konsolidaci státu a o zachránění nově zrozeného demokratického režimu.

Kategorické zdůraznění principu boje proti autokraciím a pro osvobození národů z cizího jha ve Wilsonově notě ruské vládě bylo tehdy pochopeno všemi. A přesto, že poselství to nemělo, pokud se týče vnitřního vývoje v Rusku, výsledků, jichž si tehdy demokratický tábor spojenecký přál, byl to pokus o ztotožnění nebo aspoň vyrovnání teorií Wilsonových s hlavními zásadami ruské revoluce

o cílech války z let 1914—1918, o boji za světovou demokracii a za tak zvané sebeurčení národů. Bylo to zdůraznění nové demokratické ideologie války ve chvíli historicky a politicky nadmíru důležité a nové slavnostní se přihlášení k demokratické filosofii a politické morálce, v níž se nadále v celém vedení války až do vítězného míru spojovaly oficiálně Spojené státy americké a západoevropské demokracie a do značné míry, a hlavně nepřímo, i ruské revoluce. Smysl světové války z roku 1914 byl tím vcelku dost jasně a definitivně určen.

d) Spory o ideologii války světové

Všecky tyto myšlenky nebyly ostatně ničím podstatně novým. Byly jen výraznou formulací politického, hospodářského, sociálního a mravního vývoje, jež prožívala Evropa i celý svět právě během XIX. století a až do války roku 1914. Tento vývoj byl však světovou válkou ohromně urychlen a nemohl býti *ani zdaleka uzavřením míru ukončen*; bojovalo se přirozeně oň ve střední, ve východní a v jihovýchodní Evropě dále (Německo, Itálie, Rusko, Polsko, Ukrajina, Litva, Rumunsko, Bulharsko, Jihoslávie, Maďarsko, Egypt, Palestina, Syrie a vlastně celé Středomoří a jinde), a přenesl se pak v rozličných formách zejména do Asie. Poválečná krise od roku 1918 do roku 1939 je vyznačena právě bojem jednak o stabilisaci, jednak o další vývoj myšlenek, které byly válkou podněceny a které v první chvíli tak integrálně zvítězily. Bylo již zdůrazněno, že válka z roku 1939 je jen pokračováním celého tohoto revolučního boje v jiné a nové formě. Mezinárodní svět bude nucen zabývat se těmito otázkami znovu v dnešní válce a jistě ještě dlouho po jejím skončení.

Uvedl jsem již ve stati předchozí, jaký byl politický vývoj Evropy od XV. století. Humanism, renesance a reformace dávají základ modernímu politickému individualismu; filosofie kartesiánská, liberalistická filosofie anglická, encyklopedisté francouzští připravují tento vývoj, až dochází k anglické, americké a konečně francouzské revoluci, k rozbití středověkých koncepcí feudálně aristokratických a k vytvoření prvních základů moderního konstitucionalismu. Amerika a všechna západní Evropa, vedouc tento vývoj, tvoří moderního člověka, osvobozeného od absolutistických pout, hlásajíc filosofii lidství, úctu k lidské bytosti, filosofii politické a sociální rovnosti a politické demokracie moderní.

Uvedené národy a státy západní Evropy — a ovšem Amerika — prošly ohněm svých politických revolucí a prožily také v boji o postupné uskutečňování ideálů moderní demokracie svou revolucí *duchovní*; svou *politickou* revolucí vytvořily pojem moderního člověka a občana, jenž vládne sám sobě, vládne pro sebe, vládne prostřednictvím sama sebe. Lincoln mluvil o vládě lidu, lidem a pro lid.

Předválečné Německo, Rakousko-Uhersko, balkánské státy a říše Ottomanská, přes své politické změny v podstatě nikdy nezažily takové revoluce, ani politické, ani duchovní, jakou prošly státy západní Evropy a Amerika. V Rakousku-Uhersku vládl absolutism až do roku 1848, revoluce z tohoto roku byla tu hodně přechodná a nedokonalá, potom absolutism znovu vnitřní situaci ovládl a celé období konstituční od roku 1860 a od zavedení dualismu rakousko-uherského roku 1867—1868 bylo ve skutečnosti skrytým absolutismem. Doba od roku 1867 až do světové války je pro dunajskou monarchii dlouhým zá-

pasem o zachování vnějšího i vnitřního statu quo, to jest absolutistické a feudální struktury habsburské říše, kombinované s národnostním útlakem národů neněmeckých a nemaďarských, s bojem proti všem pokusům o liberálnější režim, o svobodnější postup k národnostem rakousko-uherským a o ústavní federalisaci říše habsburské.

V Německu na tom nebyli lépe, ačkoli hohenzollerský absolutism a militarism dával říši uvnitř i navenek více síly a solidnosti a ukázněnost Němců snáze to snášela; ve staré říši Ottomanské došli dokonce teprve v roce 1908 k jakés takés revoluci v menším měřítku, nežli byla revoluce v Rakousku-Uhersku a v Německu z roku 1848. Uskutečnit duchovní revoluci v hlavách občanů střední Evropy a vytvořit typ nového demokratického občana bylo tudíž za tehdejších okolností takřka nemožné; vládnoucí středověký režim bránil tu každé soustavnější hromadné výchově k humanitním a demokratickým ideálům, ve státech pak složených z několika národů bránil i výchově k ideálům národním a vedl k mravní a ideové korrupci národních mas.

V tomto smyslu světová válka prostě jen ukázala, že evropský svět byl nejen politicky, ale zejména morálně a duchovně rozdělen už dávno před válkou na dva tábory: spojenecký a středoevropský. Neznamena to, že s těmito ideami jako se svým politickým programem a vypracovaným ideovým systémem vstupoval jasně a cílevědomě jeden nebo druhý tábor do světové války. Přesto se však mnoho z idejí těch v politice jedněch i druhých už hned na počátku války projevovalo více méně uvědoměle. Plný výraz dostaly však obě tendence, jak jsem právě vyložil, teprve během války podle toho, jak válku obě strany

vedly, jak formulovaly své válečné programy, a ovšem zejména také tím, k jakým výsledkům ve válce dospěly.

Do tábora spojeneckého náleželo ovšem také carské Rusko. Ale právě na něm se osvědčily tyto vývojové tendence. Jsouc ovládáno carským absolutismem, v moderní době nemožným to typem monarchismu, s bastardní ústavností a s masami lidu politicky nevyspělými, s nemožnými poměry sociálními a se zkorumpovanou byrokracií, se špatnými metodami vládními a se středověkou politickou, hospodářskou a sociální strukturou, náleželo duchem a vývojem do skupiny mocností ústředních, i když zahraničně politickými a mocenskými zájmy bylo přivedeno do tábora spojeneckého a vlastně z velikých Spojenců vkročilo první do války proti centrální Evropě...

Tento názor o podstatě a smyslu světové války — jako boji o demokratisaci Evropy a světa — nebyl a není všude přijímán. Mluvíce o rázu a podstatě světové války, stavěli jedni proti sobě, jak výše naznačeno, především dva veliké mocenské bloky s celou jejich hmotnou silou, stát proti státu, jako by šlo jen o nějakou dynastickou a státní prestiž, která chtěla potrestat iredentistické rejdy malého Srbska a jako by celá válka byla jen *grandiosním zápasem o politicko-mocenské postavení dvou skupin států ve světě* (Spojenci a Ústřední mocnosti). Jiní ve světové válce spatřovali *boj dvou nacionalismů*, boj národa s národem na základě čisté ideje nacionalismu; zejména některé nacionalistické kruhy německé mluvily pro svou potřebu, zvláště na počátku války, o nebezpečí ruského barbarského kozáctví pro Evropu a o válce Germánů proti Slovanům, což po nich opakovali i někteří nacionalisté čeští, ruští a jiní. Kdyby se byl včas před dnešní válkou

dohodl Hitler se západní Evropou a pak, jak někteří čekali nebo doufali, se pustil do války se sovětským Ruskem, byli by Němci mluvili nejdříve o nebezpečí ruského barbarského bolševictví pro Evropu a svět a nakonec by se zase bylo mluvilo o válce Germánů proti Slovanům.

Je zjevné, že obě tyto ideologie války z let 1914—1918 jsou přespříliš jen politické, a tudíž jednostranné a povrchní; nevyslovují se vůbec o tom, co v boji o svobodu člověka v XIX. a XX. století znamenaly zápasy sociální a hospodářské. Po té stránce daleko správnější byla a je koncepce první světové války, jak ji vykládali orthodoxní socialisté a komunisté. Pro ty světová válka byla s obou stran válkou *kapitalistickou a imperialistickou*, bojem o kolonie, o ovládnutí světových trhů, hospodářských zdrojů střední Evropy, přední Asie a severní Afriky. Koncepce tato převádí všechny příčiny i důsledky války na činitele hospodářské a hospodářsko-sociální, berouc za podklad všeho svého uvažování o světové válce, jejím smyslu, významu a důsledcích, filosofii dějin, vyjádřenou teorií tak zvaného historického materialismu.

Nepřijímám této theorie a hájím stanovisko, že se činitelé mravní, náboženští, národní a vůbec jevy psychologické a duchovní s hlediska filosofického a metafysického nedají na činitele materiální, to jest hospodářské, ani převést, ani jimi beze zbytku vyložit; a proto pokládám tento výklad světové války za vědecky nesprávný a věcně její smysl, význam i důsledky za nedostatečně vystihující. Je to pro mne výklad sice širší a velikou část jevů válečných lépe a správněji vystihující, ale nevystihující jevy *všechny*. Proto přijímám výklad o smyslu války výše už vyložený — že světová válka z roku 1914 se dá

lépe charakterisovati jako revoluce a boj o evropskou a světovou demokracii.

Přitom velmi zdůrazňuji, že demokracie — i když v těchto svých úvahách mluvím *především* o vývoji Evropy XIX. a XX. století k demokracii *politické* — není pro mne jen režimem *politickým*, charakterizovaným jen určitými demokratickými institucemi, nýbrž celým názorem na život a svět, to znamená, *také usilováním o důslednou demokracii sociální a hospodářskou*, a chci tudíž do své charakteristiky světové války jako boje o evropskou a světovou demokracii zabíratí všechny stránky předválečného, válečného a poválečného vývoje sociálního a hospodářského. Naznačil jsem to jasně ve výkladu o vývoji čtvrtého stavu a demokracie *politické* k demokracii *sociální a hospodářské* v kapitole předcházející. Soudím tudíž, že tato zde zdůrazněná formulace smyslu světové války z let 1914—1918 je věcně správnější, i když jí může býti vytýkáno, že je snad příliš *všeobecná*. *A to platí i pro válku dnešní jako pokračování války z roku 1914.*

Souhlasím plně s názorem, že vzít jen jediný z uvedených činitelů a vysvětlovat jím světovou válku, znamenalo by zjednodušovat, jednostranně vykládat a zpovrchnit dějiny celých posledních desetiletí a obou posledních století. Je jisto, že ve světové válce šlo o všechny zmíněné problémy v té nebo oné formě. Je však nutno jít hodně hluboko v analýze války světové, abychom mohli správně určit *celý* její charakter. Najít syntetickou formuli, jež by světovou válku ve všech jejích podstatných stránkách správně vystihovala, není ovšem snadné. Bylať světová válka sociálním jevem tak ohromným, tak úžasně složitým, shrnujícím takové množství složek *politických, hospodář-*

ských, technických, mravních, psychologických, biologických a jiných, že jednotná a jednotící formule o její podstatě a jejím smyslu musí být přirozeně dost všeobecná, a mohla by tudíž snadno ztratiti mnoho ze svého konkrétního obsahu.

Přesto vystihnouti správně smysl světové války *jednotnou formulí je možno, a hledati jej, je nutno*. Jinak bychom nepochopili ani to, co se dělo po válce, a co znamená všechno to, co se děje v Evropě dnes. Právě tato koncepce první světové války ukazuje, že dvacet let evropské politiky poválečné bylo jen pokračováním *politické* a duchovní revoluce, kterou válka z roku 1914 vyvolala, a válka z roku 1939 je jen další etapou této veliké revoluční evropské a světové přeměny; neboť *původní, výrazněji politická* revoluce za války a po válce z roku 1914 se poválečným sporem mezi *politickými* systémy demokracie, fašismu a komunismu, a dnešní válkou, mezi těmito režimy ze sporu toho vzniklou, mění čím dále tím výrazněji a podstatněji v boj o přeměnu nejen *politickou, nýbrž především také hospodářskou a sociální* celé dnešní Evropy.

Činím tudíž závěr:

V první světové válce bojovaly proti sobě dva tábory, mající dvě zcela protilehlé filosofické koncepce o politice, o složení a vývoji moderní společnosti a o její kultuře vůbec. V tomto boji podlela za války ideologie a filosofická koncepce představovaná Ústředními mocnostmi, a to i tam, kde na straně vítězných Spojenců byl živel, jenž svou společenskou strukturou a svou ideologií představoval svět Ústředních mocností. Dokladem toho je právě porážka carského Ruska.

To pak, co se děje dnes v Evropě, prostě znamená, že celý tento boj byl ve formách mnohem brutálnějších a v plné své hloubce a síle obnoven. Během celých dvaceti let od války z let 1914—1918 až do roku 1939 bylo bojováno na všech frontách o demokracii: ve vnitřní politice jednotlivých států byl veden boj proti reakci nejdříve fašistické a pak nacistické; v politice zahraniční boj o zachování existence osvobozených národů a jejich státní svrchovanosti a svobody, pak na frontě Společnosti národů o zachování nového právního řádu poválečného a respektování mezinárodních závazků a smluv a konečně na frontě míru a války o zabránění nových útočných akcí expansivních velmocí (Japonsko-Mandžusko a Čína, Itálie-Habeš, Německo-střední Evropa).

A válka z roku 1939 byla jen konečným vyústěním tohoto dvacetiletého boje. Na frontě vnitropolitické proti demokratické ideologii vytvořily se jako obdoba absolutistických států Ústředních mocností ve válce z roku 1914 autoritativní ideologie a režimy antidemokratické, fašistické a nacionálsocialistické, a dostaly se do vzájemného boje na život a na smrt s demokratickými silami svého státu. Ve sféře politiky mezinárodní vytvořily se jako v roce 1914 opět dva bloky a tábory: demokratický (Velká Británie a na počátku Francie, s nepřímou pomocí Spojených států) a autoritativní, diktátorský (Německo a Itálie se spojenectvím Japonska). Akce expansivního nacionalismu pangermánského a fašistického dostala od roku 1935 ještě výraznější formu než tomu bylo ve válce z roku 1914 s expansivním pangermanismem císařským; fašism a nacionálsocialism jsou vyvrcholením všech historicky známých krajních šovinismů, zacházejících ve svých důsledcích do nelidského barbarství

a do zvířecí absurdity (nacistický antisemitism!). Zrození této nové zrůdy ideje národnostní znamená zároveň vypovězení boje na život a na smrt nově osvobozeným menším státům a národům z války poslední a ohrožením ostatních menších národů, pokud stojí v cestě mezinárodním plánu fašismu a nacionálsocialismu.

A za vším tím stojí zase jako ve válce z roku 1914 — tentokrát však daleko výrazněji, skoro až živelně — boj o sociální a hospodářskou spravedlnost a rovnoprávnost, kterou komunism stejně jako za války poslední formuluje ve svých extrémních teoriích, ohrožuje tím nejen své původní zapřisáhlé odpůrce, fašism a nacionálsocialism, nýbrž i buržoasní demokracie. Ty samy, octnuvše se v boji mezi oběma těmito odpůrci, potácejí se v boji proti oběma jednou zleva napravo, podruhé zprava nalevo a jsou nakonec přinuceny bojovat o svou vlastní existenci na obou frontách, vnitřní i zahraniční, proti fašismu i proti komunismu, za neuvěřitelně těžkých podmínek a s obtížemi, v jichž možnost sotva kdy samy věřily. Nejcharakterističtější je, že oba autoritativní režimy, fašism a nacionálsocialism, pochopily, že proti komunism se mohou úspěšně bránit sociální a hospodářskou bolševisující demagogií, a že tato demagogie zažívá zároveň nejtěžší rány oné buržoasní demokracii, která neměla odvahy vývoj oběma válkami vyvolaný pochopit a své problémy spravedlnosti hospodářské a sociální v době po poslední válce dost radikálně a rychle položit a řešit.

Je tudíž dnešní válka ve všech svých hlavních problémech doslovně pokračováním války z let 1914—1918. Jde v ní o tytéž otázky, tytéž zájmy, tytéž boje. Jen vývoj jejich je dál: historicky boj o ně dospěl do dalšího pokročilého stadia, jsou výrazněji a radikálněji položeny a je-

jich konečné radikální řešení se stalo nevyhnutelným. Půjde opravdu o to, zdali politicky vyhraje demokracie či diktatura, totalism a státní absolutism; vněpoliticky půjde o to, zdali dojde k vyrovnání a trvalejší rovnováze mezi velmocemi se zajištěním existence malých států a národů, zdali opravdu bude barbarský, nelidský a zločinný nacionalism fašistický a pangermánský definitivně a pro budoucnost zlikvidován a zdali opravdu sociálně a hospodářsky vyhraje na konec úplně komunism či nová zdokonalená demokracie tím, že se pokusí o radikálnější vyřešení svých vnitřních problémů sociálních a hospodářských a odvážně se bude vyvíjet v demokracii sociální a hospodářskou.

Ať výsledek boje toho je jakýkoli, znamená to, že jsme dnes ve válce, která jsou pokračováním války minulé, bude ještě hlubší a dalekosáhlejší revolucí nežli byla světová válka první. Politicky i sociálně a hospodářsky doby, jež prožijeme, jsou a budou velmi převratnými. Na konci dnešní války a let, jež jí budou bezprostředně následovat, budeme stát před poměry, jež budou znamenat změny politických, sociálních a hospodářských režimů snad aspoň v téže míře jako tomu bylo s Evropou po revoluci francouzské.

Válka z roku 1939 není tudíž po mém soudu žádný zvláštní přelom: od let 1914—1918 přes dvacetiletý boj o demokracii a o diktaturu v Evropě, přes fašism a hitle- rism až k útoku na Československo, přes Mnichov k válce s Polskem, s Francií a s Velkou Británií, až konečně k pádu Francie a k pozdějšímu zoufalému boji britské demokracie, která sice zvítězí, bude však postavena před velikou sociální přeměnou revolučního charakteru evropského, a až k útoku Německa na Sovětský svaz a Japon-

ska na Spojené státy, je jedna veliká přímá a nepřetržitá linie, v níž jsem stál vždy na pevném svém místě, kterého jsem nikdy nezměnil a které v ničem nemusím měnit ani dnes. Je to vývojová linie, vyjadřující ideály rozhodné demokracie politické a mravní, sociální a hospodářské, která i v tomto obnoveném zoufalém boji o novou Evropu a nový svět nutně musí zvítězit.

2. *Výsledky světové války z let 1914—1918 s hlediska demokracie*

1. Výsledky světové války, posuzovány s hlediska uplatnění principů poválečné demokracie, byly a zůstávají i dnes opravdu veliké, i když další poválečné události z nich mnoho zvrátily a hodnotu převratů těch velmi zeslabily:

a) Po stránce mocensko-politické zničila válka z let 1914—1918 čtyři veliké absolutistické říše, ze tří vytvořila republiky, odstranivši jejich dynastie, a vyloučivši z nich značná území, přidělila je ke státům samostatným; ze čtvrté (z Rakousko-Uherska) vytvořila šest států národních se značnými zlomky minorit a buď úplně nebo do značné míry státy ty zdemokratisovala.

b) Přijavši v hlavních rysech zásady o tak zvaném národním sebeurčení jako důsledek demokratického vývoje světa XIX. a XX. století, vyřešila otázku osamostatnění a sjednocení Polska, Československa, Rumunska, Jihosla- vie, Řecka, Finska, Estonska, Lotyšska, Litvy a Albanie, dokončivši zároveň proces národního sjednocení řeckého a italského. V duchu tohoto vývoje byl ostatně revidován také poměr britských dominií k Velké Británii, řešení

problém Egypta, Irska a Iraku a vytvořen systém mandátů koloniálních ve Společnosti národů.

c) Ve všech těchto státech, a v důsledku toho pak i ve státech jiných, odstraněny vládnoucí dynastie, systém aristokratické byrokracie a vojenské převahy ve vedení těchto států, to jest to, čemu se říkalo militaristická třída vládnoucí nebo spoluvládnoucí; byla dále odstraněna privilegia církví a církve silně zlidověly. Jako důsledek těchto změn byly přivedeny k politické moci široké vrstvy lidové, dělníci a sedláci vedle středních vrstev městských. Ve většině těchto zemí byly provedeny dalekosáhlé pozemkové reformy. Ústavy těchto států následkem toho se silně zdemokratisovaly, současně se všemi jinými veřejnými politickými institucemi a veřejnoprávními korporacemi.

d) Sociální a hospodářské problémy a otázka spravedlivého rozdělení důchodů, staly se hlavním problémem vnitřní politiky států evropských, ovlivňující současně celou mezinárodní politiku válečnou v míře podstatné. Mnohde přišly k moci strany socialistické, jinde byla buržoasie přinucena aspoň na čas dělit se s nimi o politickou moc. I ve státech takových jako je Velká Británie, došlo k první socialistické vládě v roce 1924, ve Francii v roce 1936, zatím co některé země středoevropské nebo skandinávské prošly tímto vývojem už dříve. Ruská revoluce vnesla do problémů války a do politiky za války a po válce vůbec problém sociální v celé jeho šíři a hloubce, a vytvořivši sovětský (komunistický) stát v bývalém Rusku, položila otázku *sociální revoluce, to jest sociální a hospodářské demokracie jako logický důsledek politické demokracie*. To ovšem zůstává problémem Evropy a světa do dnes. A jak jsem už uvedl, položí druhá světová válka

tento fundamentální problém evropské a světové politiky ve formě daleko radikálnější nežli se to stalo ve válce poslední.

e) Za logický důsledek války, ať po stránce politicko-mocenské, ať po stránce tak zvaného sebeurčení národního, ať po stránce problémů sociálně hospodářských uvnitř států, dlužno pokládat také fakt, že ve smyslu principu demokratisace mezinárodní a principu rovnosti států a národů vynořila se válkou a pak na konferenci mírové otázka, jak vyřešit *veliké hospodářské problémy mezinárodní* ve smyslu hospodářské spravedlnosti nejen uvnitř, nýbrž i *mezi národy a na základě mezinárodním*. Byla to otázka svobody moří, otázka kolonií a otázka rozdělení hospodářských zdrojů světových, otázka rozdělení surovin. Jak známo, otázky tyto rozřešeny nebyly a proto o ně dnes pokračuje tak silný boj.

f) Konečně problém politické demokratisace *mezinárodní* byl vyjádřen nejsilněji už velikou propagandou za války a učiněn o ni pokus na konferenci mírové přijetím tří velikých principů *nové mezinárodní demokratické politiky*: principu omezení zbrojení, principu vyřizování mezinárodních konfliktů dohodou a principu ustavení mezinárodního soudnictví. Tyto tři zásady, jak známo, byly vypracovány v celý systém politický a uloženy v *Paktu o Společnosti národů*, který po válce byl uveden v život a vynutil si po jistou řadu let a do veliké míry vedení evropské a částečně i světové politiky, dáváje tím po celou jednu periodu poválečné politiky svůj zvláštní nový demokratisující ráz.

2. Mírová konference vcelku potvrdila svými usneseními tento evropský a světový vývoj k zdemokratisování politického, sociálního a hospodářského života moderního

lidstva. Princip byl zásadně připuštěn, v řadě věcí v politickém poválečném životě uplatněn, a jako vedoucí myšlenka budoucího vývoje Evropy dokonce velmi slavnostně proklamován.

Mírové smlouvy samy především slavnostně potvrdily vojenskou porážku absolutistických velmocí, uplatnily v zásadě tak zvané sebeurčení národů, vyřešily některé otázky koloniální v témže duchu (mandáty!) a umožnily kodifikaci velikého válečného převratu vnitřní demokratisací všech účastněných zemí. Hlavním demokratisačním krokem konference mírové s hlediska mezinárodního bylo ovšem ustavení Společnosti národů se všemi jejími důsledky, zřízení stálé mezinárodní a světové demokratické spolupráce politické, zřízení mezinárodního soudnictví a zřízení Mezinárodního úřadu práce, jež bylo nejvýraznějším dokladem toho, že i mírová konference chtěla zdůraznit nastávající demokratisaci hospodářskou a sociální a mezinárodní význam řešení hospodářských problémů vnitřních i mezinárodních, v duchu větší spravedlnosti sociální.

V praktickém životě ten či onen veliký princip se ovšem přijímá snadno, rychle a integrálně, ale jeho praktické uplatnění, zejména v politice, bývá možné jen postupně, krok za krokem, vývojově. I největší revoluce obyčejně prohlásily své principy ve své radikální úplnosti a integrálnosti, avšak zase se musily vracet zpět ke kompromisům. Vychází to z podstaty života a náleží to k podstatě politiky; nemůže se tomu vyhnouti zejména demokracie. Proto i mírové smlouvy, jež nechtěly být a ani nemohly být nejradikálnějším projevem světové revoluce poválečné, nemohly jinak, než hledat ve svých řešeních kompromisní, to jest vývojové uplatnění principů demokra-

tických, válkou v pohyb tak působivě uvedených. Tyto kompromisy byly jim a jsou jim ovšem jako těžké hříchy vytýkány. Na tyto kompromisy byly také učiněny první a nejostřejší útoky a ty přirozeně trvalost smluv mírových nejvíce ohrožily.

Výtky tyto byly *do jisté míry* správné, i když jejich extremism musíme odmítat a musíme zásadně a důsledně hájit stanovisko, že všechny tyto kompromisy mohly a měly být ponaáhu výlučně jen vývojovými a mírovými methodami — a nikoli násilím, rozvratem a novými nespravedlnostmi — upravovány, zlepšovány a postupně v duchu spravedlnosti řešeny. V řadě otázek k takovýmto kompromisům poválečným jednáním a dohodou také opravdu došlo.

Vcelku možno tu ukázat na několik kategorií takovýchto sporných otázek, v nichž podle těchto výtek principy demokratické respektovány nebyly, a jež jen všeobecně shrnuji:

Mírovým smlouvám se vytýká, že neuplatnily demokratickou ideologii Spojených států — formulovanou také známými 14 body Wilsonovými, na základě jichž Německo a jeho spojenci na konci války kapitulovali — v otázce tak zvaného sebeurčení národů. Mírové smlouvy vytvořily prý řadu nových národních států se značnými národnými minoritami a dopustily se tak nespravedlnosti a nedemokratické nedůslednosti ke státům poraženým.

Je ovšem pravda, že byly těmto novým státům vnuceny smlouvy o respektování národnostních a náboženských práv menšin. Ale velmocem povinnosti ty uloženy nebyly a vedle toho státy menší smluv těch nerespektovaly; velmocí pak nebo Společnost národů, jejíž to byla povinnost a úkol, nápravu zjednatí buď nechtěly nebo nedovedly.

Druhá velká nespravedlnost mírových smluv spočívala prý v uložení reparací státům poraženým. Tu se vytýkala více výška a rozsah reparací nežli princip reparací sám. Otázka ta, jak známo už řadu let neexistuje — klausule reparační nikdy dodržovány nebyly a boj o reparace byl skončen oboustranně přijatým kompromisem. A na konec reparace samy — po krátké době placení — *via facti* byly zrušeny a nezaplaceny.

Třetí veliký sporný problém mírových smluv s hlediska demokratické ideologie válečné a poválečné byla otázka odzbrojení. Otázka omezení zbrojení byla součástí demokratické ideologie válečné. Šlo o boj proti pruskému militarismu; ten měl být zničen a zavedeno omezení ve zbrojení — *a to mělo být všeobecné*. Zatím však omezení ve zbrojení bylo mírovými smlouvami uloženo jen státům poraženým a pro ostatní stanovena povinnost v Paktu o Společnosti národů připravit plán všeobecného omezení zbrojení.

Tento závazek nebyl však podle kritiky z tábora států poražených dodržen. Poslední pokus — odzbrojovací konference z roku 1932 — skončil nezdarem a měl za následek nové veliké všeobecné zbrojení na všech stranách a ve všech státech obou bývalých táborů. Ostatně dnes je už známo, že závazek odzbrojení samo Německo nikdy neprovedlo a nerespektovalo.

Čtvrtá stížnost na mírové smlouvy zněla v tom smyslu, že požadavek spravedlivého mezinárodního rozdělení světových pramenů hospodářské prosperity, spravedlivý přístup k surovinám a nové možnosti lepšího hospodářského vývoje pro státy obzvláště lidnaté (Německo, Itálie, Japonsko) nebyl prý uskutečněn. Naopak Německu byly tyto možnosti odnětím kolonií vzaty, a tím i jeho

vnitřní problémy sociální se vyhroutily do oné nebezpečné míry, jak jsme to viděli v Evropě všude, zejména od hospodářské krise z let 1929—1930. Itálii a Japonsku nebylo pak dáno prý při jednání mírovém v těchto věcech ono místo, na něž měly právo. A odtud prý vznikly jako přirozený důsledek dnešní boje o Čínu, o střední Evropu, Afriku a o Středomoří vůbec.

Konečně jako pátý veliký problém a zároveň stížnost na nedůslednost v poválečném provádění demokratické ideologie států spojeneckých byla dvacetiletá politika Společnosti národů: stala se prý prostým nástrojem výlučné politiky některých velmocí a skupiny jejich přátel, byla nedůsledná, neodvážná, stranická a k řadě států nespravedlivá.

O jednotlivých těchto otázkách vyslovíme se ještě na místě jiném. Ale stejně jako vlastní obtíže demokracie, inherentní celému režimu ve věcech vnitropolitických, hrály všechny tyto zahraničně politické problémy ve vývoji, krisi a pádu poválečné demokracie evropské značnou úlohu. Výtky, jež jsou tu činěny, týkají se nejen jednotlivých klausulí mírových smluv, nýbrž stejně a především poválečného uvádění v život jednotlivých rozhodnutí mírové konference pařížské, to jest poválečné politiky jednotlivých států evropských.

To vše byly přirozeně spory veliké a důsledky jejich pociťoval celý poválečný svět. A objektivní politik, vědec nebo pozorovatel nemůže přes ně přejít, zabývá-li se buď vývojem a krisí poválečné demokracie anebo chce-li si o oprávněnosti těchto výtek s té či oné strany učinit správný a objektivní úsudek. S tohoto dvojího hlediska a zejména s ohledem ke všem těmto výtkám, činím zde zatím

tento všeobecný závěr o důsledcích války a mírových smluv s hlediska principů demokratických:

Válka a mírová konference prohlásila a *do veliké míry uplatnila* zásady moderní demokracie, vyvolavši tak po válce veliké hnutí pro praktickou demokratisaci Evropy a světa. Mravně i po stránce filosoficko-historické byl pokus o uplatnění demokratických principů válkou a mírovými smlouvami bezesporně velikým pokrokem lidské civilizace a v historii lidstva jako takový — přes dnešní návrat zpět do chaosu vášnivě bojujících zájmů a idejí, do zhrubělosti mezinárodních diskusí a vztahů a naprostého úpadku mezinárodního práva a mravnosti v Evropě a konečně i přes vyvolání dnešní hitlerovsky barbarské války — bude tento pokus s díky pro jeho autory a jeho uplatňovatele zaznamenán. Tak bude také jednou charakterisován v historii Evropy a světa smysl a význam světové války z let 1914—1918 vůbec.

Válka a mírová konference vyvolala ovšem vedle nanačtených kladů také *negace*, to jest vedle provedení záslužných věcí se také dopustila značných chyb. Jako každé lidské dílo nemohla nemít nedostatků. Dnešní Evropa jimi trpí, dvacet let politických bojů za příměří po válce a dnešní nová válka je pokračováním boje také o tyto chyby a omyly. Další omyly a nesprávnosti, jichž se dopustily po válce ve své praktické mezinárodní politice oba dřívější válečné tábory, Německo i bývalí Spojenci, důsledky některých nedostatků mírových smluv ještě zesílily a tím přirozeně dobré dílo války a mírové konference ohrozily.

Ale už to, co bylo uvedeno, samo ukazuje, že přes veliké utrpení a ztráty, jež první světová válka vyvolala a přes různé chyby, jichž se mírová konference z roku 1919 dopustila, znamená perioda válečné politiky z let 1914—1918

s celou řadou svých poválečných důsledků pro lidstvo mravně i politicky zisk a pro historii civilizace bezesporný *mravní a politický pokrok*. Druhá světová válka tento vývoj potvrdí, zničením fašismu a nacionalsocialismu cestu k demokratisaci světa ještě zesílí a přinutí lidstvo, aby se odvázně a rozhodně pokusilo o řešení otázky demokracie sociální a hospodářské a tím i problému demokracie a komunismu.

PÁD DEMOKRACIE V EVROPĚ
PO PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLCE A JEHO PŘÍČINY

*1. Nepřipravenost evropských národů na demokratisaci
Evropy*

V praxi byla tedy měšťanská demokracie různých stupňů a různých forem válkou a po válce z roku 1914 uvedena v život jako skutečně existující politický režim v největší části Evropy. Vedle Spojených států severoamerických Velká Británie, Skandinávie, Belgie, Holandsko, Francie, Švýcarsko, Španělsko, Německo, Itálie, všechny nové státy střeoevropské, státy baltské, některé státy asijské, státy jihoamerické, všechna britská dominia uskutečnila vysoký stupeň demokracie; zejména nové státy evropské po provedených vnitřních revolucích si daly konstituce, jež svou demokratičností se navzájem překonávaly. Sovětský režim v Rusku sám se dovolával proti svým kritikům svého známého stanoviska, že pravou demokracií je systém stále obnovovaných, demokraticky volených sovětů a že jeho režim je dokonalejší stupeň demokracie nežli ostatní demokracie měšťanské.

Zavírali bychom však oči před jasnými fakty a bylo by velkou politickou chybou, kdybychom si nechtěli jasně uvědomit, že ve všech těchto zemích, tyto nově zrozené demokracie začaly svou existenci s ohromnými počátečními obtížemi.

1. Především demokratické režimy v jednotlivých státech narazily samy na největší různosti podmínek svého

vnitřního života, různosti historicky dané, vývojově nevyhnutelné a přirozenými poměry dotčených zemí a národů vytvořené.

Byly tu různosti vývoje a vzdělání, různosti kultury a přirozených vlastností a charakteru příslušného národa. Národy balkánské a střeoevropské byly jinak a méně na demokracii připraveny nežli na příklad národy skandinávské. Byly tu přirozené a historickým vývojem dané různosti sociální a hospodářské struktury, která hraje v režimu demokratickém rozhodující roli: struktura Švýcarska, Finska nebo Československa je podstatně jiná, nežli sociální a hospodářská struktura Polska, Maďarska nebo i Německa. Byly tu konečně různosti dané dřívějšími předválečnými politickými režimy v příslušných státech. A ježto zřídka, i po revoluci, se národ či stát emancipuje úplně od své minulosti, přebíraly všechny poválečné státy evropské i mimoevropské mnoho ze svých tradic, institucí, administrace, školství, a zejména všechny bezpodmínečně přejaly mnoho zvyků, tradic, způsobů a metod svého starého politického života.

Jednotlivé evropské poválečné demokracie se tudíž právě jako demokracie navzájem od sebe hodně odlišovaly jednak svým vnějším rázem, jednak svou vnitřní kvalitou, to jest svou vyspělostí, pevností, zralostí a dokonalostí. A tak od západu na východ existovala v Evropě celá stupnice demokratických režimů v podrobnostech se různících, s různými systémy volebních řádů, s větším nebo menším stupněm svobody (s různými formami poměru exekutivy k legislativě a tak dále), majících různý stupeň vývoje a zralosti a tudíž i různý stupeň vnitřní pevnosti a odolnosti podle vnitřních i mezinárodních poměrů a vztahů toho kterého státu.

Tento zvláštní stav byl první a ovšem *jednou* z obtíží, v nichž evropská demokracie se octla; byl jednou z příčin nestálosti evropských demokratických režimů, neboť jakmile byl jeden z těchto demokratických režimů v některém státě evropském z důvodů často hodně lokálních, jemu zvláštních, otrěsen a padl, ohrozil automaticky takový pád všechny režimy demokratické všude v okolí, kde poměry byly obdobné nebo stejně nejisté, nebo dokonce méně jisté a méně pevné. Ostatně právě na této různosti podmínek jednotlivých států, v nichž poválečná demokracie se musila vytvářet a dostávat tak různé formy a stupně vývoje, se nejlépe dají ukázat některé podstatné rysy evropské poválečné demokracie a její speciální potíže poválečné vůbec.

2. Demokracie americká, anglická, francouzská, skandinávská nebo švýcarská měla v roce 1918 za sebou už aspoň půldruhého století vývoje, růstu a bojů. Demokracie poválečné, nově vytvořené, neměly většinou tradice žádné a podmínky vývoje a růstu obtížné. V Německu na příklad měli sice před válkou parlament a všeobecné právo volební, ale právě, vyvinuté demokracie neměli, a moc aristokracie, kasty vojenské a šlechtické byrokracie společně s dynastií byla taková, že poválečné poměry by byly vyžadovaly daleko hlubší revoluce, nežli v Německu byla provedena, aby demokracie v lidu a v institucích německých nabyla síly trvalé. A to bylo v Německu, v národě vyspělém a pokládaném za vysoce kulturní!

3. V menších státech středoevropských byly poměry namnoze obtížnější. V řadě států bylo před válkou málo nebo vůbec nebylo parlamentních zkušeností; v některých z nich všeobecné volební právo bylo zavedeno po prvé. V řadě z nich masy rolnictva a dělnictva po prvé vstupovaly

do politického života. V jiných ngramotnost obyvatelstva dosahovala vysokého stupně a zvláště politické vzdělání bylo tu minimální. Sociální a hospodářská úroveň byla tu často tak nízká, že se nedala srovnat se stavem obyvatelstva v západoevropských demokraciích. Ne-připravenost širokých vrstev lidových na politické vedení svých vlastních věcí byla tudíž veliká.

4. Zničení čtyř velikých císařství — Německa, Rakouska-Uherska, staré říše turecké a Ruska — vesměs absolutistických režimů dynastie, církve, armády a aristokracie pozemkové a úřednické — vyvolalo sice všude sociální a politické revoluce, ale zároveň tolik těžkých problémů politických, sociálních a hospodářských, že tyto nové demokracie rodily se v tak těžkých bolestech a v tak velikých nesnázích, že sotva to má příkladu.

5. Pád všech čtyř císařství přišel nečekaně, masy prostého lidu byly naň nepřipraveny a tak automaticky staré řády politické a sociální v celém tom převratu zachovaly mnoho síly a resistance. V Německu, v Polsku, v Maďarsku, v Rakousku stará byrokracie, šlechta, vojsko a velké pozemkové vlastnictví zůstalo vcelku neotřeseno. Dělníci a sedláci dostali se k moci buď jen velmi přechodně nebo vůbec ne.

6. Výjimku činilo Československo, kde odstranění *cizí* rakouské a maďarské nadvlády znamenalo *plně a automatické* odstranění cizí dynastie, cizího vojska, cizí byrokracie a cizí hierarchie církevní, a přitom provedení dost radikální pozemkové reformy. Lid československý dostal doslova a plně do svých rukou vládu svých věcí. Mimo to jeho historické tradice byly a jsou hodně demokratické a od roku 1848 jeho politické vzdělání bylo *vědomě* prováděno od politické národní oposice s cílem osvoboditi se

národně a státně zavedením *demokratického* československého režimu. To však byla vlastně jediná výjimka ve střední Evropě. A to také do značné míry vysvětluje životnost československé demokracie po celých dvacet let poválečných a dokonce i v poslední velké krizi mezinárodní v době jednání o dohodu mnichovskou a v době pomnichovské. A přitom ohledy na mezinárodní cizinu nás přinutily nejít tak daleko, jak jsme si sami přáli, a přijímat koncese pro nedemokratické Němce a Maďary uvnitř, a pro své nedemokratické sousedy navenek. Mnichov sice zničil československé hranice, nezničil však nikdy a ani dodnes československého ducha demokracie...

Když jsme se po válce roku 1918 octli — za těchto z války a z předválečné historie vyšlých těžkých poměrů — ve změněné, zdemokratisované Evropě, musily se přirozeně ukázat v dvojnásobné, ba v desateronásobné síle *všecky ty přirozené a jí inherentní nesnáze a obtíže*, které každá demokracie jako politický režim má a nemít nemůže. Žádná revoluce nikdy nevytvoří hned svůj nový dokonalý režim, a ještě méně revoluce, vzniklá po tak strašné válce nebo z války, jako byla válka z let 1914—1918. To bude platit stejně po válce z roku 1939 a po převratech, které z této nové války vzejdou.

Poválečná demokracie ve střední Evropě tudíž musila nejen začít takřka od počátku pro sebe připravovat masy, vzdělávat a vychovávat je, nýbrž zároveň překonávat největší obtíže ze všech zděděných přežitků z režimů předcházejících a současně řešit nejtěžší problémy politické, sociální a hospodářské, vzniklé z války a z revoluce: tvoření nových ústav, řešení největší dosud známé nezaměstnanosti, přejímání nečekanych poválečných sociálních bř-

men, řešení pozemkové reformy, měnové otázky a finančního dědictví válečného a tak dále.

Tím se vytvořil velmi přirozený sice, ale zároveň velmi nebezpečný stav, pro poválečné měšťanské demokracie charakteristický: jejich existence byla stále a stále ohrožována. *žily ve stálé nejistotě*. Byly stále nevykvašené a ne dost disciplinované. Potácely se často zleva napravo a zprava nalevo. Vyskytovalo se v nich mnoho extrémů všeho druhu. Podléhaly někde extremismu levému, někde pravému, a všude byly ohrožovány komunismem. To je snadno zahánělo k tendencím a extremismu pravému, to jest k fašismu a k polofašismu. Těžce řešily své finanční otázky a mívaly své hospodářství v nepořádku. Všecky známé obtíže demokracií vůbec: přehnané stranictví, štvavost a výstřednost tisku, arivism politiků z profese, neschopnost byrokracie a někde její podléhání korupci, nedostatky vůdcovství — a to především — se objevovaly přirozeně v těchto mladých demokraciích ve formách nejrůznějších a kompromitovaly instituce a režim demokratický více nežli ve státech starých a v demokraciích již osvědčených.

Zásady, platící pro demokracii vůbec: že je nutno mít pro demokracii aspoň do jisté míry vyspělý národ a hlavně, že je nutno mít vyspělé vůdce, ke každé sebeoběti, ke každé službě demokracii až k smrti oddané; že demokratická svoboda je statek, který je takřka v každé, i politicky vyspělé společnosti v nebezpečí, že se musí obhajovat stále a vždycky, že se musí kultivovat, opatrovat, střežit, stále zdokonalovat, pořádk a pořádk jí dávat nové formy při zachování jejich principů, a přitom stále a stále, denně a vždycky pro ni masy lidové vychovávat a o jejich výhodách a mravní ceně přesvědčovat — to vše

platilo, jak jsem řekl, desateronásobně pro poválečné evropské demokracie nové a mladé.

Tyto těžké přirozené existenční podmínky mladých evropských demokracií musíme mít stále na paměti, když s té, či oné strany slyšíme ostrou jejich kritiku. Právě všechny tyto přirozené obtíže, jejich nedostatky do jisté míry omlouvají. Na to nelze zapomínat i když musíme s bolestí konstatovat, jak tyto demokracie po válce postupně padly téměř úplně jedna po druhé, podlely vlivu expansivních režimů totalitních a učinily místo pozdějšímu žalostnému stavu v Evropě.

Odpovědnost za úpadek demokracie v Evropě připadá také do veliké míry velikým a starším demokraciím západoevropským, které mezinárodně politicky nedovedly vždycky správně Evropu vést a přijmouti na sebe úkoly, které XX. století jim ukládalo v zájmu jejich vlastním i v zájmu ostatního lidstva. Zvláště je třeba zdůraznit, že režimy totalitní byly ve svých akcích proti demokraciím vždy ofensivní a důsledně *solidární*; režimy demokratické *solidárními nebyly* a byly namnoze ve svém těžkém boji jedny od druhých v kritických chvílích *přímo opuštěny a zrazeny*. Důsledky, vážnější nežli se soudilo, musily přijít a přišly. Historie bude tu jednou soudit přísně nejen režimy autoritativní jako vinníky válečné katastrofy z roku 1939, nýbrž i vinníky mezi evropskými demokraciemi.

2. Hlavní příčiny pádu evropských poválečných demokracií

Zkoumat podrobně všechny příčiny pádu a rozvratu poválečných demokracií v Evropě by znamenalo napsat celou historii poválečné Evropy a zabývat se nadto zvláště ještě

všemi vnitropolitickými boji a problémy oněch států, kde autoritativní režimy byly zavedeny. To by nás vedlo ovšem příliš daleko. Avšak a přes to je snad možno vytyčit souhrnně a stručně několik podstatných příčin tohoto zjevu; dají nám aspoň v hrubých rysech nahlédnouti do podstaty tohoto vývoje a pochopiti jeho veliký historický smysl pro dějiny poválečné Evropy a světa.

Zdůraznil jsem ve stati předcházející těžké všeobecné podmínky, v jakých se v Evropě zrodily poválečné demokracie, a nesmírné obtíže, ve kterých začaly žít, vzrůstat a bojovat o svou existenci: Vyšly z války, to znamená z těžké, hluboké krise a zdědily všechny problémy z války vzniklé na území čtyř poražených říší. Měly v každém státě své zvláštní, z přirozených podmínek svého státu vycházející těžkosti a obtíže, a tudíž i jiné potřeby a jiné způsoby jejich řešení. Změny jejich v režimy demokratické zastihly je nepřipraveny a často ne dost zralé — a proto boj o vybudování a zachování těchto nových demokracií byl tak neobyčejně těžký, skoro nadlidský, téměř nezvladatelný. — — —

Vedle těchto a vedle řady dalších méně důležitých důvodů pádu jednotlivých evropských demokracií — bylo však několik málo hlavních a podstatných příčin, jež státy a národy Evropy střední a jihovýchodní poněmáhle přivedly do stavu, z něhož se chtěly zachraňovatj zavedením režimů autoritativních. Tím se v celé Evropě vytvořily nové chaotické poměry, zralé pro násilné útoky režimů diktátorských proti slabším sousedům, jež pak přivedly nakonec v roce 1939 jako nevyhnutelný závěr novou válku.

Přesný jejich rozbor ukáže, že se jedná, po mém soudu, o čtyři kategorie rozhodujících jevů a faktů:

1. Komunism, jeho vznik za války, boj po válce, pro-

blém sociální revoluce v jednotlivých státech a sociální revoluce světové podle politiky Kominterny a nebezpečí, jež v komunismu viděla pro sebe zcela pochopitelně poválečná buržoasie ve státech demokratických i diktátorských; boj komunismu zejména v prvních letech poválečných — i proti politické demokracii buržoasní — vedený podle zásad, že buržoasní demokracie je stejným nepřítelem revolučního proletariátu jako fašism sám.

2. Fašism ve všech svých odrůdách, jenž si vytvořil svou antidemokratickou filosofii a byl a je *přímým* odpůrcem a negací demokracie, jsou teorií *antidemokratismu*. Shromažďoval dlouho kol sebe všechny konservativní síly nebo aspoň jejich sympatie v jednotlivých státech a použil k vybojování vítězství tří podstatných politických činitelů:

a) Ultranacionalismu, ježž nově roznítit, nově theoreticky formuloval, účinně ho využil a učinil z něho zároveň expansivní a dynamický prvek pro svůj stát uvnitř a navenek, a v zahraniční politice vůbec.

b) Strachu konservativních elementů buržoasních z komunismu a sociální revoluce. Mnohé a mnohé z těchto kruhů si zejména v době poslední pod vlivem propagandy nacionálněsocialistické začaly více méně jasně uvědomovat, že politická demokracie, do důsledků promyšlená, by musila nebo mohla vésti k demokracii sociální a hospodářské, a viděly nebo přímo hledaly následkem toho postupem doby v autoritativních režimech záchranu před sociálním převratem lidových mas dělnických a rolnických, ježž ve vývoji takovém viděly.

c) Nedostatků, obtíží, slabostí a bezesporných chyb i demokracií samých.

3. Nedostatky, slabosti a ovšem i veliké chyby demo-

kracií, ježž byly spáchány v jednotlivých státech demokratických a patrně ani nespáchány býti nemohly, jsou třetí kategorií oněch faktů, ježž při pádu evropských demokracií hrály roli zvláště důležitou. Jde tu o výstřelky stranického systému, o jeho chyby a přehnanosti, o pomalost a neúčinnost demokratických method práce ve vedení státu v době krise a ve chvílích, kdy je třeba práce a rozhodnutí rychlých, o zpolitisování byrokracie, o nedostatky, malost a chyby vůdců a tak dále.

4. Chyby a nedostatky zahraniční politiky spojenec-kých států po válce, a to jak ve Společnosti národů, tak i chyby jejich politiky vlastní. O těchto posledních příčinách, plynoucích z chyb zahraniční politiky, zmíním se v kapitolách jiných. Ostatní tři kategorie proberu zběžně hned ve statích následujících.

3. Komunism a jeho poválečná politika proti demokraciím. Reakce buržoasní demokracie na tuto politiku

Na pádu politických měšťanských demokracií poválečných má komunism s celou svou teorií a praxí a svou praktickou politickou činností poválečnou velmi podstatný podíl.

Poválečný komunism vyšel jednak ze známé klasické theorie marxistického socialismu o třídním boji, dávno před válkou formulované, oficiálně od socialistických stran předválečných v Evropě (kromě Anglie) hájené a v politice jejich uplatňované, jednak z přímé politické praxe, kterou některé z těchto stran uplatňovaly za války z roku 1914, to jest z jejich stanoviska k válce vůbec.

Jak známo socialistické strany, hlásící se k Druhé internacionále — byly to většinou socialistické strany ze

zemí a tábora Ústředních mocností a států neutrálních — byly zásadně proti válce z let 1914—1918, proti porážce jedné či druhé, nečinily rozdílu mezi oběma tábory ohledně viny na válce a nevěřily, že jeden tábor ve válce měl více práva na své straně nežli druhý; zejména také nesdílely stanoviska, že světová válka z let 1914—1918 byla válkou za demokracii, za spravedlnost nebo za práva národů potlačených.

Jedním slovem: první světová válka jim byla bojem dvou měšťanských táborů, bojujících o politickou a hospodářskou moc a o ovládnutí světa na útraty proletariátu; z války nemohlo tudíž nic dobrého pro dělnictvo vzejít, válku bylo by nutno proměnit v boj dělnictva proti buržoasii a provedena sociální revoluce k vybudování nové spravedlivé společnosti evropské a světové. Proto hájily neutralitu, proto chtěly rychlý mír, proto hlásaly ve svých státech odpor k válce a přípravu pro revoluci po válce, proto pořádaly známý kongres ve Stockholmu v roce 1917 a proto už za války se pořádaly známé komunistické kongresy stran socialistických ve Švýcařích (v Kienthalu a v Zimmerwaldě — zde se účastnili také Lenin a Trocký).

Ke konci první světové války a hned po válce pod vlivem staré marxistické teorie, pod vlivem neutralitní a revoluční praxe některých socialistických stran za války a konečně pod vlivem poválečného rozvratu, finančních bankrotů, hospodářských katastrof a sociálního radikalismu vojáků z fronty se vrátivších, komunism rychle a ve značné míře pronikl do lidových mas a všech socialistických stran v řadě evropských zemí. Revoluce v Rusku a zavedení sovětského řádu tomuto vývoji dalo nečekaný impuls a nebývalou sílu. V řadě států došlo ke komunistickým převratům nebo k pokusům o ně: v Maďarsku

pod vedením Bely Khuna, v Bavořích pod vedením Kurt Eisnera, v Prusku staly se o to pokusy činností Liebknechtovou a Rosy Luxemburgové, v Bulharsku byly pokusy o komunistický převrat agrární, akce komunistické byly v Polsku, v Rakousku, v Československu, v Itálii, v Řecku a tak dále.

Příklad ruské sovětské revoluce byl tak výrazný a nápadný, že v táboře dělnickém nastal úplný rozkol mezi socialisty a komunisty. *Druhá* internacionála se rozštěpila na *druhou a třetí*. Třetí internacionála definitivně zaujala stanovisko zásadně protiburžoasní, odmítala jakoukoli spolupráci s demokratiemi poválečnými, byla přesvědčena, že světová válka do té míry otrásla celým základem moderní buržoasní struktury společenské, že sociální revoluce světová je v bezprostředním dohledu, hlásala ji, přijala ji za svůj oficiální program a zejména si dala praktický úkol svými mezinárodními orgány ji všude hlásat, přímo prakticky připravovat a, kde se dá, konkrétními, násilnými pokusy ji vyvolávat. Pamatujeme se ještě všichni na tuto aktivní činnost Třetí internacionály od konce války až asi do let 1928—1930.

Byl jsem proti této politice ze dvou důvodů: Odmítal jsem především zásadně orthodoxní marxism a z něho plynoucí teorii důsledného třídního boje, přeneseného pak na mezinárodní pole, a orthodoxní doktrinářství některých socialistických stran proti spolupráci s pokrokovou buržoasií. Byl jsem vždy v praktické politice důsledně pro politiku sociální spravedlnosti — podle potřeby i radikální — uskutečňovanou však *vývojovou* cestou a boji etapovými a nikoli tak zvanou diktaturou proletariátu. A za druhé jsem pevně přesvědčen o velikém omylu poválečných komunistů a Třetí internacionály, jako by

buržoasní společnost evropská hned po válce z let 1914 až 1918 byla už v koncích a zralá pro pád v poválečném rozvratu a chaosu. Po mém soudu a podle všech sociologických zákonů, Evropa obdobím měšťanské buržoasie opravdu demokratické, válkou přivoděné nebo posílené, musila a měla bezpodmínečně projít a vývojově a etapově se měla v demokracii sociální a hospodářskou přeměňovat.

Věděl jsem dále, že zejména západní Evropa měla i po poslední válce svou společenskou strukturu buržoasní hodně silnou a že rozhodně náporu východního a středoevropského komunismu, vyšlého z války z let 1914—1918, odolá. Varoval jsem mimo to vždy před oním sociálním utopismem, jímž se tolik všude agitovalo a který tak lehkomyšlně agitačně vyvolával dojem, že je možno z války a revoluce přímo vytvořit novou společnost, která by byla nějakým rájem. Naopak *každá* porevoluční společnost vždycky bude mít více počátečních obtíží a nedostatků, než jich měla společnost právě zničená. Proto dlužno pokládat theorii i politickou praxi poválečného komunismu z doby hned po první světové válce za jeden z historických omylů, jehož důsledky byly pro poválečnou evropskou demokracii skoro osudné. I pro politiku zájmů dělnických mohlo 50—60 let mírového vývoje měšťanské demokracie přinést více než peklo autoritativních režimů a dnešní druhá světová válka. Otázka, co bylo a je se všeobecného hlediska lepší a správnější, zůstane přirozeně dnes po *vyhrané* válce pro oba tábory spornou.

Vycházeje ze svých obou základů, theoretické i praktické,razil, jak známo, komunism z doby po první válce světové především heslo, že demokratická buržoasie a vznikající fašism jsou jedno a totéž, že jsou stejným ne-

přítelem dělníka a že tudíž je třeba potírat a ničit oba bezohledně a nekompromisně. Nelze tu prý mluvit o zlu menším a větším a přijímat kompromisní politiku menšího zla.

Horší však bylo, že s vírou v brzkou sociální revoluci si vytvořil představu, a v řadě států ji uváděl podle okolností v praxi, že je dokonce třeba bojovat *rozhodněji* proti buržoasní demokracii a zejména proti stranám socialistickým, s ní v některých státech spojených a spolupracujících; pád vládnoucí demokratické buržoasie měl podle mínění řady vedoucích činitelů mezinárodního komunismu vyvolat hned už onu sociální revoluci, v níž tak mnozí z nich věřili. A proto: čím pád ten přijde rychleji, tím lépe!

Tak jsme stáli v některých státech evropských v kritických letech poválečných před zvláštní politikou: komunism se všemi svými silami pokoušel rozbít socialistické strany a liberální buržoasii, věře ve svůj rychlý triumf a dáváje namnoze příležitost a možnost fašismu a autoritativnímu konservatismu, i když, jak dlužno loyálně doznat, současně s nimi velmi úporně bojoval, stravovat měšťanskou demokracii s obou stran. Ale nechyběly také případy, kdy si oba extrémní tábory v některých zemích evropských navzájem téměř jako by vědomě pomáhaly při ničení demokratického středu liberálního a socialistického.

Po této stránce je charakteristické i to, že metody tohoto boje a některá politická stanoviska k jednotlivým aktuálním otázkám politickým byla v obou extrémních táborech stejná. Tak na příklad v prvních letech poválečných komunistické strany soustavně a důsledně bojovaly proti všemu, co vyšlo z mírové konference, a zejména proti

versailleskému míru, stejnými argumenty jako fašism. Stejně se dlouhá léta stavěly rozhodně proti Společnosti národů a změnilo stanovisko to až v roce 1932—1933, kdy už demokracie i Společnost národů byly podstatně autoritativními režimy podminovány, ohroženy a zeslabeny.

Stejně bojovali komunisté ve své denní agitaci proti demokracii demagogickými hesly jako to pak činily režimy autoritativní, zevšeobecňující různé chyby a nedostatky režimu demokratického nebo jeho reprezentantů (otázky korupce na příklad, útoky na vůdce a tak dále), stavěli se proti parlamentní politice stran socialistických, mluvili o parlamentní „žvanírně“ a volajíce po „čínech“, zneužívali veliké hospodářské krise v roce 1929 a nezaměstnanosti proti demokracii a socialistům a zejména radikalizovali mládež, používajíce její náklonnosti k extremismu všeho druhu.

Připojíme-li k tomu, že i komunism užíval ve svém boji proti demokracii a buržoasním stranám velmi často různých method propagačních podle hesla, že „účel posvěcuje prostředky“, hledaje ve straně komunistické, jejím cíli a ve státě komunistickém konečný a svrchovaný cíl všeho lidského snažení vůbec, jemuž všecko musí býti obětováno a všechny prostředky k jeho dosažení dovoleny, vidíme, jak se tu blížil i v těchto otázkách fašismu a teoriím totalitním, i když nezacházel v tomto oboru do takových bezohledných extrémů jako režimy autoritativní.

Dlužno dodat, že od let 1930—1932, to jest od chvíle, kdy si jasně uvědomil, že demokracie je ohrožena doopravdy, že jejím dědicem nebude komunism, nýbrž fašism a že hrozí především nebezpečí Sovětskému svazu samému, se postup komunistických stran poněmáhlu měnil; chyby postupu dřívějšího byly namnoze uznávány a v mnohém na-

praveny: útoky na demokracii přestaly vůbec, na demokratické a socialistické strany byly zmírněny, někde začala s nimi spolupráce (Francie). Stanovisko k Společnosti národů změnilo se úplně a politika pro zachování míru nahradila politiku Kominterny, hlásající světovou revoluci.

Činím tedy závěr: poválečný komunism a celá jeho politika poválečná až asi do roku 1933 — do pádu demokracie v Německu — měla značnou spoluúčasť na pádu evropských demokracií a nemůže býti zbavena značné části odpovědnosti za to, co se s vývojem politické demokracie měšťanské v Evropě stalo. — — —

Bylo více než přirozené, že se autoritativní režimy s velikým úspěchem chopily onoho pozitivního, ale přitom dynamického činitele politického, jímž byl *strach z komunismu* a ze *sociální revoluce* u všech konservativních, a dlužno říci, i liberálnějších vrstev buržoasních v západoevropských státech. Strach ten jim naháněl po léta svou propagandou sám komunism ruský i domácí, hlásaje, že sociální revoluce je už přede dveřmi a že se nezvratně dostaví jako nutný důsledek každé větší krise v Evropě a především ovšem války.

Propaganda strachu, strachu přehnaného a zaslepeného, strachu, jenž byl jen výrazem neschopnosti agitaci komunistické čelit a dovést provádět účinnou vnitřní politiku sociální, používaly režimy autoritativní soustavně, důsledně, bezohledně a účinně. Přitom Německo bylo prvním státem, jenž uzavřel už roku 1922 se sovětským Ruskem přátelskou smlouvu — kterou pak Hitlerův režim prodloužil a znovu podepsal — a Italie byla první, jež z veli-

kých mocností západoevropských styky se Sovětským svazem navázala, čilé obchodní spojení s ním uskutečnila a soustavně udržovala. A po jistou dobu užívaly Německo i Itálie ve své diplomatické hře proti Francii, Anglii a jejím politickým přátelům svých styků se Sovětským svazem velmi účinně.

Jakmile se však po roce 1930 ukázala možnost spolupráce Sovětského svazu s ostatní Evropou vůbec, jakmile bylo patrné, že by Sovětský svaz mohl vstoupiti do Společnosti národů a hráti tam v celoevropské politice svou úlohu speciální, jsa spolurozhodujícím činitelem v boji buržoasních demokracií západních s centrálně evropskými autoritativními režimy, nastal velmi podstatný obrat.

Nejostřejší propaganda o vnitřní situaci v Rusku, spojená s útočnými akcemi proti všem, kdož se dívali na komunism liberálněji a hledali soustavnou spolupráci sovětského Ruska v evropské rovnováze, a vůbec proti těm, kdož se snažili vytvořit nějaké celoevropské společenství, v němž by byly zájmy všech v loyální spolupráci všech rozumně respektovány a z něhož by Sovětský svaz a jeho režim nebyl vylučován — stala se od roku 1933—1934 jedním z hlavních nástrojů boje v evropské politice proti všem demokraciím. V boji tom nakonec i měšťanská demokracie (i oficiálně) byla vyhlášována nejprve za úrodnou půdu pro vývoj bolševismu — a tudíž za nebezpečnou všem sousedům s režimem totalitním, a nakonec bývala sama prostě prohlašována už za jistý druh bolševismu.

Ruský komunism byl předváděn světu v nejhorších barvách: připravoval světovou válku, světovou revoluci, znamenal zničení veškeré kultury a civilizace, rozvracel všechny evropské státy a připravoval rychlý pád občanské společnosti; s tím byla sloučena propaganda proti všemu

internacionalismu a propaganda antisemitská. A nad tím vším stále šířena byla hrůza z jižjiž přicházejícího převratu komunistického v té které zemi, jenž tu zavede teror protiburžoasní, vyvraždí všechny příslušníky středních vrstev, zavede panství luzy a učiní konec dnešní západoevropské kultuře.

Přítom vhodně, i když opatrně bylo naznačováno, že pád kteréhokoli autoritativního režimu v Evropě bude mít za důsledek zcela určitě nastolení režimu komunistického v příslušné zemi; a zvlášť bývalo zdůrazňováno, co by to znamenalo pro buržoasii francouzskou a anglickou, kdyby něco podobného se stalo v Německu, v Itálii nebo ve Španělsku.

Propaganda ta používala proti některým státům všech možných tendenčních zpráv a často přímo nejhorších a nejabsurdnějších vymyšlených lží. Tak na příklad propaganda proti demokratickému Československu po celý rok 1936, 1937 a 1938, z Německa a z Maďarska, někdy také z Itálie a z Beckova Polska prováděná, neštítala se používat v tomto směru nejpodvodnějších a nejpodlejších informací, vědomě šířených, stokrát vyvrácených a nejmenšího podkladu nemajících. Představovala tuto zemi světu, a zejména západní Evropě, jako sídlo a semeníště nejnebezpečnější sociální revoluce, pokoušejíc se zdiskreditovat tuto jistě jednu z nejzdravějších demokracií poválečných v očích světa a postrašit zejména západní Evropu, že spojení a spolupráce s ní by mohla podpořit sociální revoluci v Evropě.

Přítom dlužno doplnit, že toto systematické ohlupování Evropy se spojovalo u hitlerovského Německa s neuvěřitelným, sprostým a přitom primitivním cynismem, jakého politické dějiny neměly dříve příkladu: týž

racistický režim, když dostatečně buržoasní západní Evropu postrašil ruským komunismem a když se připravil k válce proti Polsku, v srpnu 1939, přesto, že krátce před tím ještě v září 1938 za krise mnichovské denuncoval s úspěchem u západoevropských postrašených demokracií Československo z bolševictví, nabídl Sovětskému svazu dohodu o neútočení, zajistil si válku na jednu frontu proti západní Evropě a rozpoutal novou světovou katastrofu, oháněje se přátelstvím se Sovětským svazem. Je třeba s bolestí konstatovat, že západoevropské demokracie vůbec nechápaly, oč jde, nejen v době krise mnichovské, nýbrž ještě celý další jeden rok až do začátku války.

Bylo by tudíž velkou chybou nevidět ten katastrofální úspěch, jež protikomunistická propaganda nacismu a fašismu měla v kruzích západoevropské buržoasie; mnozí z jejich rozhodujících činitelů, soudíce, že mají volit mezi fašismem a sociální revolucí, byli prostě ochotni nechat padnouti měšťanskou demokracii a použít autoritativních režimů ke své záchraně. Je to týž zjev, jaký se projevil ve státech dnes totalitních ve chvíli, kdy demokracie tam byla před pádem: boj komunismu s totalismem fašistickým hnal střední vrstvy a zejména vrstvy bohaté — průmyslový a finanční kapitál — k tomu, aby pomáhaly k moci fašistickému režimu totalitnímu, antidemokratickému, který sám je pak rozvrátil a pohltil.

Jako jsem tudíž konstatoval, jakou část zodpovědnosti nese komunism a jeho počáteční poválečná politika při pádu evropských buržoasních demokracií, stejně tak jasně zde konstatuji v této věci zodpovědnost evropských demokracií samých v jejich vztahu ke komunismu. Strach buržoasie a středních vrstev ve státech evropských před komunistickým převratem byl ovšem zjevem

přirozeným a s jejich hlediska naprosto pochopitelným. Byl však přehnaný a byl jen jasným projevem neschopnosti buržoasní demokracie překonávat komunism rozumnou, cílevědomou a statečnou demokratickou politikou hospodářskou, sociální a kulturní. *Nebylo zejména dost silných, osvícených, vzdělaných a odvážných vůdců demokratických.*

Je třeba toho tím více litovat, ježto podřazením režimu totalitnímu se buržoasie a střední vrstvy ve své moci, síle a vládě v žádném případě udržet nemohly. Autoritativní režimy socialisovaly (německý nacionalsocialism byl jistého druhu *socialismem*, a italský fašism je velmi blízký revolučnímu *syndikalismu*), stejně jako sovětský komunism, a v každém případě ostřeji, bezohledněji a více — protože revolučně a násilně — než kterýkoli sebepokrokovější režim demokratický, jdoucí vývojově a po etapách za režimem demokracie sociální a hospodářské.

Režim demokratický znamená vývoj, dohodu a spoluprádu — už to může býti každé sociální vrstvě zárukou slušného východiska i tehdy, když se od ní žádají veliké sociální a hospodářské oběti. Proto její pomoc totalismu proti demokracii, ve formě reakce z přehnaného strachu před komunistickou revolucí, byla jednou z osudných, katastrofálních chyb poválečné buržoasní demokracie. Rozumnou, obětavou a statečnou politikou, politikou zásadní, pevné, rozhodné, nesmlouvavé demokracie, avšak zároveň odvážného sociálního pokroku a cílevědomého sociálního vývoje k demokracii sociální a hospodářské, bylo možno se vyhnout oběma násilným extrémům: levému i pravému. Bylo tak možno demokracii jako politický povlovný systém a životní názor Evropy XX. sto-

letí zachránit a její další úspěšný pokrokový a evoluční vývoj na čas umožnit.

Československo — usilujíc o zásadní politiku míru a rozhodného sociálního pokroku — se o to se zdarem pokoušelo a až do mnichovského diktátu svou demokracii zachránilo. Jeho demokracie zůstane zaznamenána v historii poválečné Evropy jako jedna z nejlepších a nejúspěšnějších, i když si byla dobře vědoma všeho toho, co jí ještě scházelo a v čem se měla dále zdokonalovat.

4. *Ultranacionalism autoritativních režimů jako zbraň proti demokraciím*

V boji proti demokracii, režimy autoritativní a totalitní používaly s velikým úspěchem jednoho podstatného činitele, své politické ideologie a svého praktického politického programu: *svého ultranacionalismu*.

Fašism a nacionalsocialism přijal moderní ideu národní tak, jak vyšla z doby osvícenské a z celého vývoje XVIII. a XIX. století po francouzské revoluci, stavšíc se součástí demokratické víry a demokratické ideologie a jsouc uplatněním zásad demokratické svobody a zásad respektu lidství nejen k lidskému individu, nýbrž i k národní kolektivitě. Idea tak zvaného národního sebeurčení, z demokratické ideologie logicky vycházející a světovou válkou slavnostně proklamovaná, byla velmi důrazně uchopena totalitními režimy a přijata za součást jejich celé ideologie a za podstatný a hlavní článek jejich politické víry, avšak jsouc jako taková vyhnána do posledních extrémů, *byla ve své podstatě přeměněna, jiným, novým obsahem naplněna* a tomuto extrémnímu šovinismu byla pak dána nová základna filosofická a mravní:

nejvyšší sociální, politickou a mravní hodnotou na světě je národ a jeho národní stát. Jemu musí býti obětováno vše. Jakákoliv ethika může býti založena jen na hodnotě, již představuje národ, a jenž je tudíž nejvyšším kriteriem všech mravních a jiných hodnot vůbec. Jemu musí býti podrobena tedy i individuum ve všem a všude, výlučně a bezpodmínečně.

Jinými slovy: národ je deifikován, zbožněn. Ve jménu národa musí býti veden celý život společnosti, státu, třídy, jednotlivce. Národ představuje živoucí organism i biologicky, jeho život, jeho růst, jeho expanse, jeho prestiž, jeho sláva, jeho čest — to musí rozhodovat nakonec o celém rázu té které lidské a národní společnosti a o celém životě každého jejího člena.

V tom smyslu je pak tato filosofie přenesena na pole mezinárodní: znamená uplatňování novodobé vitalistické filosofie v mezinárodní politice. Život je boj a tudíž i život národů je boj, boj o moc, boj o převahu a ovládnutí, boj o prestiž, expanzi a rozhodování o osudu ostatního světa. Národy velké a silné mají právo ovlivňovat bez jakéhokoli ohledu mravního osudy národů slabších a vedou o to mezi sebou boj. Celá mezinárodní politika je vlastně obsahově jen tento boj o místo, vliv, expanzi, o ovládnutí světa velikými národy.

Jak známo, dnešní autoritativní a totalitní režimy přijímají všechny staré absolutistické teorie o smyslu, moci a kompetenci státu, státu všemocného, absolutního, deifikovaného a namnoze je ještě stupňují a zesilují. Identifikují zároveň svůj stát s vládnoucím národem, uplatňují všechny své názory a teorie o národě *i na stát* jako takový. Tím vůle národa k moci, k expanzi, k ovládnutí světa přikládá se státu stejně jako národu, státu jako

politickému organismu, v němž život národa se vyžívá. A tak filosofie národního šovinismu se stává, přenesena jsouc na *stát*, *filosofií* starého, dobře známého, velmocenského *státního absolutismu a imperialismu*.

Autoritativní režimy provádějí pak v praxi politiku, v níž otázku národa, národní a státní hrdosti, cti a prestiže vybičovávají do nemožných forem a stupňů, stavějí na pranýř všecko mezinárodní, ať se vyskytuje v jakékoliv formě, všecken pacifism (při známém stanovisku těchto režimů, že moc tvoří a zakládá právo a že válka je vrcholným projevem síly a ducha národa a státu), odmítají všechnu universálnost a pojem lidství a lidskosti. Znamená to, že důsledně zavrhuji, pranýřují a pronásledují všecko to, s čím demokracie XVIII. a XIX. století přišla jako s novou vyšší morálkou a civilisací, mající vésti moderní svět XX. století.

Některé z těchto režimů (nacionálsocialism) k tomu připojují své učení o rase a rasismu vůbec, pokládajíc sebe — jak tomu bylo v případě Němců — za rasu vyšší, určenou k zvláštnímu mocenskému poslání ve světě a k vládnutí nad rasami a národy jinými; spojují, jak známo, svou politiku rasismu s barbarským antisemitismem a bojem proti nearijcům. Rasistický antisemitism jako průvodní zjev do nemožnosti vyhnání nacionalismu autoritativních režimů začátku XX. století zůstane v historii lidstva ještě horším a ještě více odstrašujícím dokladem úpadku smyslu pro právo a lidskost, nežli jím byly projevy nejhoršího náboženského pronásledování ve středověku.

Vzhledem k tomu, že demokracie právě v těchto otázkách vycházela z filosofie lidství a hlásala zásadu dohody a nikoli boje; toleranci a respekt člověka k člověku a ná-

roda k národu, a nikoli nacionální vášni; touhu po míru a mezinárodní spolupráci a nikoli válku, boj a expansi, jsou si oba tyto systémy v otázkách těch naprosto *protichůdné*. Odtud je jen krok obžalovat demokracii z nevlástenectví, ze slabošství a ze zrady na národě, z internacionalismu, ze zaprodanosti cizině a židovství, ze zbabělosti a z neschopnosti starat se o obranu vlasti.

Autoritativní režimy rychle ten krok učinily a slavily tu ve svém boji proti demokracii pravé orgie. Je známo, jak právě pro všechny názory, zájmy a city, týkající se v čemkoli pojmu národa a národnosti, lidové vrstvy všech národů a všech věků byly vždy instinktivně vnímavé, jak v těchto všech otázkách lidské duše jsou přecitlivělé a nedůtklivé. Prvek národnostní je jeden z těch, který lidské individuum jako člověka nejhlouběji, protože nejprimitivněji, charakterisuje. Právě proto je to ona stránka lidské duše, která pro demagogický a fanatický politický boj — při obvykle malé vzdělanosti mas a při známé psychologii mas vůbec — je tak uzpůsobena, že ten, kdo se na pole to bez ohledů a jakýchkoli skrupulí pustí, je a může si být svými úspěchy téměř vždy jist.

Autoritativní režimy — platí to o řadě států velkých i menších — těchto všech prvků politického myšlení, života a boje bezohledně a s plným úspěchem proti demokraciím a demokratům využívaly. Neuspokojení, s nímž Itálie vyšla z války a z mírové konference, porážka Německa, jež se těžce dotkla jeho národní hrdosti a v řadě věcí jeho skutečných národních a mocenských zájmů a některé omyly buď poválečné politiky nebo ony, jež přivodily mírové smlouvy Německu uložené, staly se v rukou politiky a propagandy nacionálsocialistické účinným,

ba přímo vražedným nástrojem proti německé demokracii a nepřímo i proti demokraciím jiným.

Jedním z nejdůležitějších faktů s tohoto hlediska bylo, že spojenecké mocnosti v poválečné své politice, odmítnuvše právem-neprávem některé podstatné úspěchy liberálním a demokratickým režimům německým, Německu *autoritativnímu*, nacistickému je buď poskytly nebo jejich samovolné provedení trpěly. Stejně dlužno zdůraznit, že režimy autoritativní dovedly svou ideologii totalitní, ideologii národní hrdosti a národní jednoty postavit úspěšně proti mezinárodní neprůbojnosti demokracie, proti její roztržitésti ve stranickém a parlamentním režimu, že dovedly totalism politického života v autoritativním režimu identifikovat neprávem s pojmem národa silného, důstojného, politicky mocného a úspěšného — to vše v pravém slova smyslu zabíjelo evropské demokracie, které agitacím tohoto druhu nedovedly úspěšně a včas čelit.

A vzhledem k tomu, že tyto tak zvané dynamické režimy dovedly pak ve své mezinárodní politice užít těchž method proti druhým státům demokratickým jako proti svým odpůrcům v politice vnitřní, vzhledem k tomu, že nemajíce doma ani svobodné kritiky, ani kontrolujícího parlamentu mohly se všeho odvážit a vše riskovat, dosahovaly, jak známo, proti váhajícím, nepřipraveným nebo nedostatečným a tak často egoisticky vypočítavým, po případě příliš svědomitým, odpovědnosti své si vědomým demokraciím na poli mezinárodní politiky nečekaných a překvapujících úspěchů.

Autoritativní režimy používaly takto dynamismu národní ideje ve svém boji mezinárodním proti státům jiným soustavně a úspěšně: Německo, aby se zbavilo míru ver-

sailleského a absorbovalo Rakousko, aby položilo požadavek anexe našich Němců a dotklo se základů demokracie československé, aby sáhlo po Gdansku a připravilo útok na Polsko, aby využilo pro svou expansi minorit všude ve státech středoevropských, šířilo v jejich prostředí názory a politiku totalitní a zesílilo v nich svůj vliv, zeslabujíc tím zároveň v těchto státech všechny tendence a snahy demokratické. Téhož rázu byla ostatně politika autoritativních režimů všech v Itálii, ve Španělsku, ve střední Evropě (Polsko, Maďarsko) a tak dále.

Nepřipravenost, nestatečnost a vypočítavý egoism evropských měšťanských demokracií ve všech těchto případech byl jedním z jejich velkých hříchů a velikou příčinou jejich neuvěřitelného úpadku vzhledem k režimům autoritativním; tím spíše, že si režimy autoritativní hned tyto skutečnosti konstatovaly a ve své expansivní politice s nimi počítaly, jsouce si svými úspěchy předem jisty.

To vše znovu jen zesilovalo národní hrdost režimů autoritativních, jejich odvahu, jejich expansi a dodávalo jejich režimu a systému i politické praxi novou sílu a novou účinnost. Jak jsem řekl, vše to v pravém slova smyslu zabíjelo v Evropě demokratické režimy a demokratické činitele, ať už uvnitř států autoritativních, ať ve státech jiných.

Shrnuji: Idea národní, hnaná do svých neabsurdnějších konsekvencí, užívána ve svých nejvíce degenerovaných formách a změněná v nový druh brutální, divoké, necivilisované, barbarské nelidskosti, idea, která vyrostla z demokracie a která musí býti ve své podstatě ztotožňována s nejvznešenějšími zásadami humanity, jsouc jejím dítkem a jejím krásným výrazem, stala se ve své ve-

liké a přirozené dynamické síle v rukou totalitních režimů prostě jednou z hlavních zbraní pro zničení demokracie, humanitních zásad a nauk ve státech středoevropských a na konec i porobení menších národů.

A dodávám: Také v této věci se nedovedly demokracie správně bránit. Národní vlastenectví je dnes idea tak jasná a samozřejmá, lpění na své národnosti, její kult, láska k ní a hrdé se hlášení k své národní kultuře je něco tak hluboce lidsky přirozeného a elementárního, že nemůže býti o tom sporu. Každý vyspělý národ, pro nějž národní vlastenectví nemá znamenat návrat k barbarství a bestialitě, musí však dovést se bránit národnostní demagogii a především ovšem hitlerovskému zvířectví anti-semitskému. Bylo to znakem kulturní a mravní vyspělosti národa všude tam, kde se totalitní šovinism a barský rasism neuchytil a proti demokracii úspěchu neměl.

Budiž s radostí konstatováno, že český lid ve své zdrcující většině i v době svého největšího utrpení — i před Mnichovem, i po Mnichově — tomuto nebezpečí odolal a svou čest a národní důstojnost tímto odporným barbarstvím nepokálel.

SPOLEČNOST NÁRODŮ
JAKO VÝRAZ DEMOKRATISACE EVROPY A SVĚTA
PO VÁLCE Z ROKU 1914

1. Vývoj ideje Společnosti národů

a) Ideoví předchůdci dnešní Společnosti národů

Společnost národů, vytvořená na mírové konferenci po světové válce z let 1914-1918, je výtvar svým vznikem, svým duchem i okolnostmi, za jakých vznikla, v podstatě naprosto moderní a revoluční, možný jen právě v době, která se vyznačovala všeobecným revolučním hnutím pro demokratisaci všeho mravního a kulturního, politického, sociálního a hospodářského života. Má sice ke všem dřívějším pokusům o vytvoření instituce podobné a s týmiž účely budované svůj ideový vztah, avšak její definitivně přijatá forma a její smysl patří jen do XX. století jako století poválečné demokracie.

Mluví-li se o vzniku a činnosti Společnosti národů, začíná se pravidelně její historií a všemi jejími předchůdci nebo pokusy o podobné instituce v minulosti. A poněvadž hlavní a podstatný její účel je vytvořit podmínky k udržení míru, zajistit jej a zabránit válce, bývá takový výklad spojen s historickým úvodem o vývoji pacifismu a všeobecně o snahách a světovém hnutí mírovém.

Zmíním se o věcech těch jen zcela stručně a jen proto, aby vynikl fakt, že dnešní Společnost národů je skutečně

dítkem našich poválečných poměrů a výrazem demokratisace Evropy a světa poválečného.

Idea věčného míru, úvahy o tom, jak zajistit mír, jsou tak staré jako lidstvo samo. Máme takové úvahy stejně ze starých dob kultury orientální, z doby Konfuciovy, jako z doby antické, od Zenona, Seneky, Epikteta nebo Marca Aurelia. První křesťanství bojovalo proti ideji války ve jménu Ježíšově; Tertullian a svatý Martin z Toursu až do uznání křesťanství císařem Konstantinem formulovali to nejdůrazněji.

Nejnámější první příklad opravdové mírové organizace, jež i dnes se uvádí jako předchůdce Společnosti národů, je starořecká *Amphictyonská liga* z roku 497 před Kristem. Byl to jistý druh federace starořeckých států a obcí, které se zavázaly mezi sebou respektovati mír, scházely se ve zvláštním shromáždění a řešily své společné otázky ve zvláštní společné radě. Za Perikla stejně pracovala obdobná organizace, *Konfederace dělská* a pak *Liga athénská*. Také tato liga řešila smírně a diskusí sporné otázky řeckých obcí a často uplatnila princip arbitráže.

Do rámce těchto precedentů patří snahy středověkého křesťanství, jež nemohouc zastavit války a spory středověkého feudalismu, vytvořilo známou instituci Božího míru — *Treuga Dei*; sem patří také všechny návrhy na vytvoření ligy křesťanských národů pod vedením papeže na společnou ochranu proti vpádům Turků, Maurů, muslimanů vůbec. Za organizaci všesvětového císařství, řízeného universálním zákonodárstvím na ochranu míru, bojuje také *Dante* ve svém díle *De monarchia*. V polovině XV. století praktický pokus o mírovou ligu — o dohodu na ochranu míru mezi křesťanskými národy za vedení

papežova — učinil český král Jiří Poděbradský. Založení *švýcarské konfederace* smlouvou, uzavřenou roku 1393 v Sempachu má výslovně za cíl vytvořit ochranný svaz států k udržení míru. Arbitráž při eventuálních sporech byla též už tehdy uznána a zavedena.

Náboženské války a doba porenasání v Evropě byla reakcí proti snahám mírovým. Nastává vývoj ke koncepcím všemocných a absolutních států. *Macchiavelli* a *Hobbes* stávají se výrazem politických tendencí této doby. Tendence po universalitě je nahrazena snahami o budování vlastních izolovaných mocných států. Přesto filosofové a humanisté udržovali ideu pacifismu živou: *Thomas More* psal svou *Utopii*, *Erasmus Rotterdamský* svou *Laus Stultitiae* a svou knihu *Complaint of Peace*, ale největší reputaci získal známý projekt francouzského krále *Jindřicha IV.* a jeho ministra *Sullyho* z konce XVI. století pod názvem *Le grand dessein*.

Tento návrh se stavěl proti přemoci habsburské v Evropě a chtěl ji rozdělit nově mezi patnáct evropských států, zříditi z nich zvláštní společnou radu k projednávání důležitých společných věcí, a dokonce navrhoval — po prvé v historii — mezinárodní vojsko a loďstvo. Přes to, že význam návrhu toho nelze přeceňovati, přece jen je to krok toho druhu první a velmi dalekosáhlý tím, že se stal myšlenkovým východiskem všech podobných pokusů pozdějších. Návrhy na provádění moderních mezinárodních společných a povinných obranných akcí — mezinárodní vojsko a společné sankce — mají tu svůj počátek.

Dalším velikým krokem v theorii této politiky byla kniha *Emericha Crusé* (*Nouveau Cynée*). Šel dále v tom, že chtěl vytvořiti světovou federaci a přibrati do ní i nekřesťanské státy; mimo to přímo po prvé navrhoval na-

hrazení války arbitráží. Proti oficiálním církvím, katolické a protestantským, které válku připouštěly, tvoří se v druhé polovici XVII. století řada sekt zejména anglosaských, které jsou vysloveně pacifistické. Z tohoto ducha vychází z roku 1676 uveřejněná Apology *Roberta Barclaye*, a zejména známá kniha amerického kvackera *William Penna* Plan for the permanent peace in Europe, v roce 1694. Penn pokračuje vcelku v ideách Sullyho z Le grand dessein a navrhuje zejména vytvoření mezinárodního soudu, složeného ze všech evropských států, který by zajistil pro budoucnost skutečnou vládu spravedlnosti.

A pak následovala řada spisů jiných: *Grotiova* slavná kniha De jure belli et pacis, z roku 1625, která nezavrhuje sice válku, ale po prvé v historii se snaží jí dát přesné mezinárodně platné předpisy; tím, jak známo, se stává Grotius jedním z hlavních zakladatelů moderního mezinárodního práva. Veliký český exulant, *Jan Amos Komenský*, jenž za války třicetileté musil odejít z vlasti, jsa pronásledován Habsburky pro své náboženské přesvědčení, celým svým dílem a prací byl velikým učitelem národů a hlasatelem míru, *Leibniz* svým spisem Codex juris gentium diplomaticus, z roku 1693, *Pufendorf* a *Christian Wolff* pokračovali v duchu idejí Grotiových.

Tak se dostáváme k několika klasickým dílům pacifistické doktriny z XVIII. století. Přes to, že každá z nich se vyznačuje některými zvláštnostmi, ať už svého autora, ať už své doby a je tudíž s dnešního našeho hlediska nemoderní, je zkoumání těchto knih nezbytným pro každého, kdo se zabývá buď teorií pacifismu, nebo praktickými pokusy vybudovat hnutí a instituce mírové, nebo konečně teorií a praxí dnešní Společnosti národů.

Je to především francouzská kniha známého *Abbé de*

Saint Pierre Projet de paix perpetuelle en Europe, z roku 1713 a kritika tohoto díla od *Jean Jacques Rousseau* (Jugement sur le Plan de la paix perpetuelle de l'Abbé de Saint Pierre) z roku 1761. Abbé de Saint Pierre pokračuje v myšlenkách plánu Jindřicha IV. a Sullyho, žádá zřízení ligy suverenních států, zamítá válku, navrhuje utvoření mezinárodního soudu a povinnou arbitráž, vojenské sankce proti útočníku a společné omezení vojska na smluvenou míru. Rousseau vcelku přijímal ideje Abbé de Saint Pierra, některé opravil, jiné kritisoval a zejména připojil k nim požadavek, aby byl formulován kodex mezinárodního práva jako základ pro tento nový mezinárodní řád.

V tomtéž duchu pokračuje známý anglický filosof *Jeremy Bentham* ve své knize The Fragment of an Essay on International Law (roku 1789), v níž žádá kodifikaci mezinárodního práva, ustavení mezinárodního soudu a arbitráž, vojenské sankce proti vinníku za vyvolání války, omezení zbrojení a dokonce už tehdy svobodu pro všechny kolonie.

Francouzská a americká revoluce svou universalistickou filosofií a svými humanistickými teoriemi o rovnosti, volnosti a sbratření lidstva ideje ty posílily a staly se jejich nositeli. Diskuse v revolučních národních shromážděních francouzských jsou jen dokladem toho, jak vědomí o vzrůstající jednotě světa a kosmopolitism se stal majetkem všech. Známy apel *Anacharsise Clootse* k ustavení jednotného světového svazu států z roku 1793 je jen výrazem této atmosféry.

Z atmosféry té vznikl také známý spis německého filosofa *Immanuela Kanta* Zum ewigen Frieden. Ačkoli nejde tak daleko jako jeho předchůdci, jsa zdrželivější a

méně utopistický, přece jeho kniha jako slavného filozofa XVIII. století měla veliký vliv. Je pro rovnost a svobodu občanů a žádá federaci svobodných republik, to jest států, které jsou vybudovány na ideji svobody a rovnosti občanů. Je pro omezení suverenity jednotlivých států a nahrazení její větší spoluprací a bezpečností států. Žádá postupné odstranění stálého vojska a ustavení mezinárodního soudu. Vzhledem ke všeobecně rozšířeným absolutistickým právním ideám a doktrínám o podstatě a funkcích států v Německu, jež od Hegla až do dnešní doby jsou naprosto protichůdné ideám Kantovým a hrají i v dnešní Evropě tak velikou roli, je dobře připomenouti, že jeden z největších německých filosofů náleží k otcům Společnosti národů a k průkopníkům filosofie humanity a demokracie, a že tento jeho spis bude vždy uváděn mezi klasickými příspěvky v boji lidstva o trvalý mír.

b) Hnutí mírové v praxi v posledních dvou stoletích

Od začátku XIX. století myšlenky o zajištění trvalého míru přecházejí na pole jiné. Dosud to byli převážně filozofové, myslitelé a humanisté, jež je ukládali do spisů, z nichž řada stala se klasickými. Nyní zmocňují se jich mírové společnosti, které vedeny lidmi praktického života, pokouší se kol nich vytvářet lidová hnutí a ovlivňovat veřejné mínění. Hnutí to začíná kol roku 1815 v Americe a přechází do Anglie, pak se šíří ve Francii, ve Švýcarech a v řadě jiných států evropských. Od roku 1843 organizují se v západní Evropě první mírové kongresy v souvislosti s Cobdenovým hnutím pro svobodný obchod. První byl pořádán v Londýně v roce 1843, veliký ohlas měl pak kongres pařížský z roku 1849, památný

známou výzvou Victora Huga pro vybudování Spojených států evropských. Pak následovaly kongresy další, vedené a organizované hlavně mírovými společnostmi anglickými, francouzskými a americkými. Ideově omezovaly se více na otázky všeobecné a propagandu myšlenek mírových, spojující je s aktuálními otázkami politickými, jako byla otázka volného obchodu, otázka zrušení otroctví, odpor proti válce krymské a tak dále.

Od války krymské a míru pařížského roku 1856 až skoro do let 1870 se hnutí to značně odmlčuje. Ale už od roku 1867, kdy Frédéric Passy ve Francii začíná novou akci, znovu se hnutí vzmáhá a ani válka francouzsko-německá z roku 1870, ani válka rusko-turecká z roku 1876-1877 a kongres berlínský je nezastavují. Naopak v dobách těch mírové hnutí sílí a po roce 1870 zejména se popularisuje myšlenka arbitráže, byvší prakticky uvedena v život známým a slavným případem a otázkou alabamskou z doby občanské války americké a následujícím na to hnutím pro arbitrážní smlouvy, nejprve mezi Anglií a Amerikou a pak mezi státy ostatními.

K hnutí pro arbitráž připojuje se v těchto dobách hnutí pro formulaci kodexu mezinárodního práva a konečně hnutí pro odzbrojení. Tvoří se společnosti pro mezinárodní právo a zakládají se instituty a revue práva mezinárodního. Jsme už takřka v době zcela moderní. K tomu v roce 1889 připojují se známé kongresy Mezinárodní parlamentní unie — Union parlementaire internationale — a světové kongresy mírové, jako trvalé mezinárodní instituce.

Poslední léta před svoláním první haagské konference mírové v roce 1899 světové kongresy mírové a zejména kongresy Meziparlamentní unie zabývaly se docela kon-

kretně otázkou mezinárodní arbitráže a vytvořením mezinárodního soudu a soudnictví. Světový kongres mírový v Chicagu roku 1893 prodiskutoval celý plán na zřízení mezinárodního soudu a kongresy obou institucí v letech následujících přijaly ať už návrh této mezinárodní soudní instituce, ať přímo texty mezinárodních smluv arbitrážních, jež by měly býti předloženy státům jako vzory pro jejich přijetí a uplatnění.

Kongresy Meziparlamentní unie a světové kongresy mírové v letech 1894—1896 a zejména kongres Meziparlamentní unie v Budapešti z roku 1896, zdají se býti rozhodujícími pro svolání první haagské konference mírové. Kongres v Budapešti se obracel svými resolucemi jednak přímo na státy a žádal oficiální státní účast na konferencích Unie, jednak vyzýval účastněné parlamenty, aby se současně všechny obrátily na své státy a žádaly od nich uzavření všeobecných arbitrážních smluv a vytvoření mezinárodního soudního dvora.

O kongresu budapeštském dal podrobnou zprávu vládě ruské a caru Mikuláši II. konsulární úředník ruský, kongresu se účastnivší. Podle souhlasných zpráv použil této informace ministr hrabě Muravjev a navrhl caru Mikuláši, aby se ve věci té — zdá se ze speciálních důvodů ruské politiky vnitřní i zahraniční — ujal iniciativy. A tak dne 24. srpna 1898 vydal car Mikuláš II. svůj známý reškrpt, to jest cirkulární notu vyslancům u ruského dvora na svolání mírové konference v Haagu.

Její výsledky jsou známy: přijala bezvýznamnou resoluci o omezení zbrojení, zato však ve věci arbitráže vykonala dílo dobré. Návrh konvence „pro smírné vyřizování mezinárodních sporů“ znamená veliký pokrok na cestě k mezinárodní mírové spolupráci. Možno říci, že celá

jednání kongresu připravovalo cestu dnešní Společnosti národů. Umožňuje státům prostředkování ve sporech mezi spornými stranami, předvídá zřízení mezinárodních investigčních komisí a hlavně zřizuje v Haagu Mezinárodní soudní dvůr.

Celá historie zasedání této první mírové konference je známa. Je známo, jak jednání byla těžká, jak hlavní cíl — povinná arbitráž a omezení zbrojení — byl zejména Německem znemožněn, a jak vůbec tehdy konference ta byla prohlašována za manévr jedněch — zejména Ruska — proti druhým, aby se prý získal čas pro zbrojení.

Přesto však konference je významným datem ve snáhách dostat se k trvalejšímu míru a v historickém boji světa dostat se k něčemu podobnému, jako byla a je Společnost národů. Až do roku 1914 haagský soud, tímto kongresem zřízený, byl povolán soudit 14 mezinárodních sporů; vykonal tím důležitou průkopnickou práci a stal se tak prvním a významným mírovým experimentem tohoto druhu v Evropě a ve světě.

Důležitým faktem však je, že pod vlivem haagské konference z roku 1899 a vzhledem k vytvoření Mezinárodního soudního dvora idea uzavírání arbitrážních smluv mezi státy hodně zevšeobecněla. Až do roku 1909 bylo uzavřeno 314 mezinárodních smluv, majících klausule arbitrážní, a na začátku války 1914 bylo jich v platnosti 194. Jedna z nejdůležitějších smluv, pod vlivem haagských ujednání uzavřená, je arbitrážní smlouva mezi Anglií a Francií ze 14. října 1903. Stala se všeobecně uznávaným vzorem, podle něhož pak v následujících letech bylo uzavřeno mezi různými státy 162 nových arbitrážních smluv.

Mezi první a druhou konferencí haagskou, svolanou ro-

ku 1907, hnutí mírové, Meziparlamentní unie, mírové kongresy ve všech státech světa pokračovaly ve své činnosti. Válka jihoafrická, válka rusko-japonská, obtíže v jiho-východní Evropě, na Balkáně a ve Středomoří napínaly však dále veřejné mínění, hnaly k dalšímu zbrojení a tak mírová hnutí v jednotlivých státech rozvíjela činnost tím usilovněji, aby válce a zbrojení zabránila.

Přesto však anebo právě vzhledem k této nedobré atmosféře počaly se jednotlivé evropské státy haagskému soudu vyhýbat. Ostatně válka jihoafrická a rusko-japonská vliv a význam první konference haagské značně zeslabila. Proto se objevila v letech 1902—1903 znovu snaha, nejprve ve Francii, a pak už za války rusko-japonské také ve státech jiných, vrátit se k haagským usnesením a jeho mírovým procedurám. Byl to přímo zákrok presidenta Theodora Roosevelta, jenž jednak uspíšil mír rusko-japonský, jednak vedl ruského cara k tomu, aby dne 14. října 1905 svolal druhou mírovou konferenci, která se sešla v Haagu 15. června 1907.

Druhá konference haagská se zabývala opět odzbrojením a arbitráží, vedle řady otázek, týkajících se více války a jejího vedení nežli míru. Velikých pokroků však neučinila. Ve věcech odzbrojení došla zase jen k přání, aby státy je vzaly v úvahu; ve věci arbitráže doporučila, aby spory právní byly předloženy novému skutečnému soudnímu dvoru, jehož zřízení navrhovala, zatím co spory politické, neprávní, měly býti předloženy politickému arbitrážnímu tribunálu dosavadnímu. Byl to pokrok význačný i tím, že toto rozdělení ve dva druhy mezinárodních konfliktů bylo pro budoucnost už podrženo a přešlo v podstatě i do Paktu o Společnosti národů. Ani druhá konference haagská nedošla však, následkem odporu zejména

Německa, ke stanovení *povinné* arbitráže ve sporech mezinárodních.

Druhá konference haagská znovu oživila všechna hnutí mírová v jednotlivých státech, znovu dala látku novým kongresům a zejména shromážděním Meziparlamentní unie. Až do války z roku 1914 je tudíž všechno toto hnutí silnější nežli dříve a je výrazem jistého zrání mezinárodního veřejného mínění pro všechny ony požadavky nové mezinárodní spolupráce, jež pak byly vloženy do Paktu o Společnosti národů.

Budiž ještě podotknuto, že také ve Spojených státech amerických hnutí mírové i výsledky konference v Haagu, vyjádřené především přijetím ideje arbitrážní, mělo své veliké výsledky. Od roku 1897 vláda Spojených států učinila tři veliké pokusy uzavřítí důležité smlouvy arbitrážní. První pokus se stal podepsáním arbitrážní smlouvy anglo-americké dne 11. ledna 1897, jež šla velmi daleko, dále nežli kterákoli podobná smlouva mezi velmocemi. Senát americký svým usnesením smlouvu tu tehdy zne-možnil. Druhý pokus se stal roku 1904—1905, kdy státní sekretář Hay ujednal celou řadu nových arbitrážních smluv. V senátě je potkal však týž osud jako smlouvu anglo-americkou. Třetí pokus byl učiněn podepsáním 27 arbitrážních smluv Elihu Rootem. Senát k nim připojil opět limitativní klausuli, která jim odňala všecken význam a cenu. Totéž se stalo roku 1911 za presidenta Tafta, kdy byla připravena řada smluv arbitrážních, zejména s Anglií a Francií. Senát se opět proti nim postavil.

Vláda Spojených států amerických obdržela však přece na konec v senátě, a to bezprostředně před válkou světovou, souhlas k uvedení v platnost známých třiceti arbitrážních smluv Bryanových, které byly projednávány

ku 1907, hnutí mírové, Meziparlamentní unie, mírové kongresy ve všech státech světa pokračovaly ve své činnosti. Válka jihoafrická, válka rusko-japonská, obtíže v jiho-východní Evropě, na Balkáně a ve Středomoří napínaly však dále veřejné mínění, hnaly k dalšímu zbrojení a tak mírová hnutí v jednotlivých státech rozvíjela činnost tím usilovnější, aby válce a zbrojení zabránila.

Přesto však anebo právě vzhledem k této nedobré atmosféře počaly se jednotlivé evropské státy haagskému soudu vyhýbat. Ostatně válka jihoafrická a rusko-japonská vliv a význam první konference haagské značně zeslabila. Proto se objevila v letech 1902—1903 znovu snaha, nejprve ve Francii, a pak už za války rusko-japonské také ve státech jiných, vrátit se k haagským usnesením a jeho mírovým procedurám. Byl to přímo zákrok presidenta Theodora Roosevelta, jenž jednak uspíšil mír rusko-japonský, jednak vedl ruského cara k tomu, aby dne 14. října 1905 svolal druhou mírovou konferenci, která se sešla v Haagu 15. června 1907.

Druhá konference haagská se zabývala opět odzbrojením a arbitráží, vedle řady otázek, týkajících se více války a jejího vedení nežli míru. Velikých pokroků však neučinila. Ve věcech odzbrojení došla zase jen k přání, aby státy je vzaly v úvahu; ve věci arbitráže doporučila, aby spory právní byly předloženy novému skutečnému soudnímu dvoru, jehož zřízení navrhovala, zatím co spory politické, neprávní, měly býti předloženy politickému arbitrážnímu tribunálu dosavadnímu. Byl to pokrok význačný i tím, že toto rozdělení ve dva druhy mezinárodních konfliktů bylo pro budoucnost už podrženo a přešlo v podstatě i do Paktu o Společnosti národů. Ani druhá konference haagská nedošla však, následkem odporu zejména

Německa, ke stanovení *povinné* arbitráže ve sporech mezinárodních.

Druhá konference haagská znovu oživila všechna hnutí mírová v jednotlivých státech, znovu dala látku novým kongresům a zejména shromážděním Meziparlamentní unie. Až do války z roku 1914 je tudíž všechno toto hnutí silnější nežli dříve a je výrazem jistého zrání mezinárodního veřejného mínění pro všechny ony požadavky nové mezinárodní spolupráce, jež pak byly vloženy do Paktu o Společnosti národů.

Budiž ještě podotknuto, že také ve Spojených státech amerických hnutí mírové i výsledky konference v Haagu, vyjádřené především přijetím ideje arbitrážní, mělo své veliké výsledky. Od roku 1897 vláda Spojených států učinila tři veliké pokusy uzavřítí důležité smlouvy arbitrážní. První pokus se stal podepsáním arbitrážní smlouvy anglo-americké dne 11. ledna 1897, jež šla velmi daleko, dále nežli kterákoli podobná smlouva mezi velmocemi. Senát americký svým usnesením smlouvu tu tehdy zne-možnil. Druhý pokus se stal roku 1904—1905, kdy státní sekretář Hay ujednal celou řadu nových arbitrážních smluv. V senátě je potkal však týž osud jako smlouvu anglo-americkou. Třetí pokus byl učiněn podepsáním 27 arbitrážních smluv Elihu Rootem. Senát k nim připojil opět limitativní klausuli, která jim odňala všechnen význam a cenu. Totéž se stalo roku 1911 za presidenta Tafta, kdy byla připravena řada smluv arbitrážních, zejména s Anglií a Francií. Senát se opět proti nim postavil.

Vláda Spojených států amerických obdržela však přece na konec v senátě, a to bezprostředně před válkou světovou, souhlas k uvedení v platnost známých třiceti arbitrážních smluv Bryanových, které byly projednávány

od zimy roku 1913 a ratifikovány během roku 1914 a 1915. Byly mezi nimi také smlouvy s Anglií a Francií. Německó smlouvu podepsat odepřelo. Stalo se tak už během světové války, za presidenta Wilsona. Státním sekretářem byl tehdy Bryan. — — —

Tímto výkladem probral jsem docela stručně a dost úryvkovitě historii mírového hnutí. Zastavil jsem se více u otázek jednak obou kongresů v Haagu, jednak u snah o odzbrojení a arbitráží, poněvadž všechno to, co se stalo při jednání o Pakt o Společnosti národů a vše, co do Paktu bylo vloženo, vychází ideově i prakticky ze všech těchto precedentů. A je důležité vidět tento ideový vývoj a tento historický logický řetěz, aby bylo možno správně posoudit onu vývojovou politickou a mravní linii, která nás dovedla až k Paktu o Společnosti národů; a aby bylo možno posoudit i tu linii, která nás dnes zase odvádí od něho zpět k původním methodám násilí a války, jak tomu bylo před zde uvedenými pokusy o mezinárodní *zákonnou stabilisaci míru*.

Hlavní věc však, kterou jsem chtěl stručným vyličením tohoto vývoje zdůraznit, je tato: Od dob nejstarších, až do pokusu Kantova a do doby revoluce americké a francouzské, úvahy o míru, o methodách smírného dohodování mezi národy, o odstranění zbrojení a tak dále, o novém mezinárodním životě vůbec, mezinárodním zákonodárstvím upraveném, zůstávají úvahami jednotlivců, myslitelů, moralistů, utopistů, anebo projekty politiků, jež nevycházejí ze stadia plánů a návrhů.

Od začátku XIX. století toto průkopnické hnutí se demokratisuje a stává se praktickou akcí politickou: zakládají se lidové společnosti mírové, vydávají se knihy, letáky, revue, tvoří se veřejné mínění; svolávají se kon-

gresy, vytvářejí se trvalé instituce s programem — Meziparlamentní unie, světové kongresy mírové, mezinárodní mírová bureau, instituty mezinárodního práva. Věcí těch zmocňují se parlamenty, veřejná shromáždění, nejdříve odděleně v jednotlivých státech, pak mezinárodně a světově.

Přítom v této mezinárodní spolupráci se jednotlivé zásady této mírové politiky precisují: od všeobecných utopistických požadavků a formulí přistupuje se k přesným právním představám a formulacím. Od sentimentálního horování o míru a odzbrojení, přechází se ke konkrétním a splnitelným politickým požadavkům. A v různých jasných i nejasných formách během diskusí a bojů, trvajících celé jedno století, vyjasňují se vlastně všechny problémy a všechny myšlenky, které byly pak docela v přesných formulacích uloženy v Paktu o Společnosti národů.

Po celé století vedly hoj o tyto ideje kruhy a činitelé, prodchnutí ideami francouzské a americké revoluce, církevní a náboženské kruhy, věřící v dobrotu a rovnost lidí v duchu křesťanské nauky, zastánci demokratické doktriny od konce XVIII. století, Evropě a Americe se vnucující. Konservativní elementy, ať vládní, ať politické stávaly po celé století ideám těm řadu překážek. A nebylo možno je prosadit v tak veliké míře, jako se to stalo v Paktu o Společnosti národů, dokud bojem, vedeným po celé jedno století, veřejné mínění světa a všechny demokratické elementy konce XIX. století a začátku XX. století v Evropě a v Americe nebyly pro ně získány. Nebylo však možno je především prosadit v takovém dokumentu *dříve, nežli světová válka jako veliký otřes celého politického světa nezpůsobila onen převrat, jakým byla veliká demokratisace Evropy a světa po první válce.*

Všecky předválečné praktické pokusy o přípravu skutečné Společnosti národů jsou proto poměrně málo odvažné, i když její *ideoví* předchůdci, zejména z XVIII. století, dovedli býti dost radikální. Všecky arbitrážní smlouvy až do roku 1914 zůstávají celkem hodně zdržlivé, diskuse a rozhodnutí, resoluce a přání, pronášená v otázce odzbrojení, v otázce omezení státní suverenity nebo v otázkách sankcí a kolektivní bezpečnosti jsou velmi opatrná. Je pravda, že všechny tyto podstatné otázky, jež jsou pak pilíři Paktu o Společnosti národů, byly obsaženy v diskusích, prováděných v rámci mírového hnutí od středověku až do války z let 1914—1918; všechny byly skoro plně ve své politické i právní podstatě jimi osvětleny. Praktického výrazu v jasných textech a politického, právního a státního přijetí dostalo se jim však teprve po veliké katastrofě a po tak velikém převratu ve smyslu demokratisace světa, jakým byla válka světová.

Proto jsem zdůraznil a zdůrazňuji opět, že Společnost národů je výrazem demokratisace Evropy a světa po válce světové a proto je pravda, že dnešní Společnost národů mohla existovat a morálně fungovat jen ve světě demokratickém.

2. Příprava Paktu o Společnosti národů za války

O vzniku konečného textu Paktu o Společnosti národů se zmíním jen zcela stručně. Historie jeho je už známa; je vypsána v řadě historických i právnických spisů. Je ukázáno dost podrobně, jak Pakt byl připravován v Evropě a v Americe, v čem přispěl president Wilson a plukovník House, v čem přispěli jiní američtí odborníci a politikové, co bylo vzato ze vzorů minulých, co je ryze americké; je

také známo, co na druhé straně podnikla tu anglická vláda a Foreign Office, v čem přispěly jednotlivé britské úřední komise k tomu zřízení nebo britské debaty parlamentní. Konečně se ví také přesně, v čem pomáhala Francie při konečném vypracování Paktu na konferenci mírové.

Nechci také v těchto stručných úvahách probírat po stránce právnícké význam jednotlivých článků Paktu, spory a výklady o tom a formulovat jednotlivé sporné právnícké these ať už o arbitráži, nebo o sankcích, nebo o člancích 10, 15 nebo 16, jak se v dvacetileté ženevské praxi vyvinuly. To jsou už věci odborné a detailní. Mně zde jde o to, čím Pakt o Společnosti národů byl všeobecně, politicky a mravně, čeho byl výrazem, jaké filosofie a politiky byl nositelem a jak vedl ke všeobecné demokratisaci světa za války a po válce.

Ve chvíli, kdy válka vypukla, byly hlavní ideje pozdějšího Paktu, jak jsem už výše ukázal, dostatečně probrány, právně i politicky prodiskutovány a všeobecně známy jak politikům, právníkům a odborníkům vůbec, tak i osvěcenějšímu veřejnému mínění. Idea arbitráže a mezinárodního soudu měla za sebou už jistou životní a mezinárodně politickou praxi; idea omezení zbrojení byla nejpopulárnějším předmětem pacifistických diskusí a aspoň theoreticky v programu všech politických stran pokrokových; idea sankcí a kolektivní bezpečnosti si zatím hledala cestu k politikům a odborníkům.

Obě haagské konference měly dále rozhodující vliv na všeobecnou ideu o omezení státní suverenity. Už před válkou bylo jasno, že má existovat nějaké lidské a světové společenství, že státní suverenity musí připustit značné své omezení a že zásada vzájemné závislosti států a národů musí se stát zákonem mezinárodního života a poli-

tiky. Přes to bylo už před válkou, za války i po válce jasno, že žádná nová formulace mezinárodní spolupráce po válce i v eventuálním Paktu o Společnosti národů nepůjde ještě tak daleko, aby byl vytvořen skutečný Nadstát, Super-State, Super-Etat.

Myslím — nejsem však zcela jist — že heslo a slovo *Společnost národů* bylo za války oficiálně vysloveno po prvé ve známé odpovědi presidenta Wilsona oběma válčícím stranám z 18. prosince 1916, v níž žádal, aby se válčící velmoci vyslovily o svých válečných cílech. Myšlenka sama — přes to, že dost logicky vycházela ze všech pacifistických snah předválečných, jimž už velmoci a jejich vlády před válkou podlehly do té míry, že vybudovaly a přijaly dílo obou haagských konferencí — se však objevila za války ve své velikosti, důslednosti a dosahu jako něco revolučního. A to, co se z ní v Paktu o Společnosti národů prakticky stalo, bylo pak jako systém nové mezinárodní politiky a mezinárodních vztahů mezi státy vůbec *skutečně dílo revoluční, stejně jako sama válka a její důsledky demokratisační byly velikou revolucí.*

Idea Společnosti národů byla diskutována, probírána a studována dost podrobně po celá čtyři léta války. V Anglii, ve Spojených státech a ve Francii rozhodly se vlády za války dost brzo pověřit oficiálně určité osoby a komise, aby studiemí těmi se zabývaly a vládám výsledky jejich ve formě konkrétních návrhů pro eventuální mírové jednání předložily.

V Americe byla to zejména The League to Enforce Peace, za vedení bývalého presidenta Tafta a presidenta harvardské university Lowella, v Anglii byla to skupina pracovníků kol lorda Bryce a Fabianská společnost, které se přípravami návrhů o Společnosti národů již v roce

1916 zabývaly. Pro stanovisko anglické vlády o Společnosti národů měla značný význam také debata v britské sněmovně lordů, vyvolaná 19. března 1918 z iniciativy lorda Parmoora. Z jara roku 1918 z iniciativy lorda Cecila jmenoval zahraniční ministr Balfour Committee on the League of Nations (za předsednictví lorda Phillimorea), které pak vypracovalo konkrétní návrh statutu Společnosti národů pro vládu. Návrh ten pak zaslán také do Washingtonu.

Ve Francii už v červenci 1917 jmenoval předseda vlády a zahraniční ministr Alexandre Ribot komisi, za předsednictví Leona Bourgeoise, která vypracovala návrhy statutu Společnosti národů pro vládu. Návrh ten byl pak poslán do Londýna a předložen mírové konferenci. Z celého materiálu o této otázce, který byl ke konci války k dispozici vládě britské, připravil Foreign Office zvláštní podrobné memorandum. Tohoto memoranda a ostatního materiálu bylo užito k formulaci zkráceného návrhu Paktu o Společnosti národů, který lordem Cecilem byl předložen dne 17. prosince 1918 britskému válečnému kabinetu a dne 1. ledna 1919 v Paříži byl odevzdán také delegaci americké (D. H. Millerovi). Návrh ten se všeobecně nazývá historiky Paktu jako Cecil Draft — návrh lorda Cecila. K tomu, jako další britský materiál je nutno připojit obsáhlé memorandum jihoafrického generála Smutse o zásadách pro vybudování Společnosti národů; také toto memorandum přispělo ke konečnému vyjasnění všech těchto problémů.

Na druhé straně oceánu, v Americe, se už během války připravoval materiál i přímé konkrétní návrhy pro definitivní statut Společnosti národů. Taftovy a zejména Bryanovy arbitrážní smlouvy byly pro to přípravou a

presidentství Wilsonovo přirozeným velikým mezníkem v tomto vývoji. President Wilson — který v době dřívější předsedal jednomu z posledních světových mírových kongresů pořádaných v Americe — byl zaujat na počátku svého úřadování jako president především interpretací Monroovy doktriny, zdůrazňoval vzhledem k sousedství mexické diktatury generála Huerty svůj nekompromisní demokratism a snažil se o získání spoluúčasti všech amerických států na rozšíření a budování světové demokracie.

Vypuknutí války v Evropě bylo pro Wilsona, plukovníka House a jejich přátele dokladem bankrotu starého světa evropského a vůbec bankrotu staré diplomacie, a dokladem naprostého nedostatku mezinárodní mírové spolupráce. Vedlo je to k úvahám o vybudování systému demokratické mezinárodní spolupráce mezi státy severní a jižní Ameriky, který by pak mohl býti uplatněn i v Evropě.

Tak uvažoval president Wilson a plukovník House nejprve o zvláštním panamerickém paktu, v němž by se signatářům zajistila teritoriální integrita a nezávislost, uložila kontrola ve výrobě a prodeji zbraní a v němž by byla vyjádřena idea arbitráže podle vzoru Bryanových arbitrážních smluv.

Myšlenky tyto byly ve zvláštní formě vyjádřeny v některých poselstvích Wilsonových za války, a zejména také v jeho 14 bodech z 8. ledna 1918. V červenci 1918 plukovník House už vypracoval text Paktu o Společnosti národů — jak se zdá s použitím britského návrhu Phillimorova. Text tento pak byl presidentem Wilsonem poněkud pozměněn. Diskuse o Společnosti národů se tehdy vedle Wilsona a plukovníka House účastnil také bývalý president Taft a senátor Elihu Root, který přispěl k ní

zvláštním memorandem (ve formě dopisu plukovníku Houseovi). Až do 3. února 1919, kdy se po prvé sešla na konferenci mírové komise pro jednání o Paktu o Společnosti národů, formuloval president Wilson celkem čtyři různé texty (za pomoci svých odborníků a právních poradců — zejména D. H. Millera). První text obsahoval hlavní klausule o garancii státní integrity a nezávislosti, o zbrojení, o arbitráži a ještě ne dost přesnou formulaci sankcí; texty pařížské po výměně názorů zejména mezi delegacemi britskou a americkou i jinými členy konference obsahovaly myšlenky nové, na příklad o koloniálních mandátech, o mezinárodní regulaci podmínek sociálního a dělnického zákonodárství, to jest o zřízení Mezinárodního úřadu práce. Konečně byla tu přijata zásada ochrany náboženských a národnostních menšin (iniciátorem byl generál Smuts).

Tak se objevil dne 3. února v komisi pro Společnost národů jako podklad k diskusi společný text britsko-americký, tak zvaný Hurst-Miller Draft — návrh Hurst-Millerův. Text presidenta Wilsona byl totiž v předběžných diskusích mezi odborníky americkými a anglickými (Miller, lord Cecil a sir Cecil Hurst) doplněn klausulemi z textů anglických — z Cecilova návrhu — a president Wilson na radu plukovníka House přijal tento nový společný text jako konečný podklad pro oficiální diskusi o Paktu o Společnosti národů na konferenci mírové. Léon Bourgeois předložil tehdy v komisi také svůj text jménem delegace francouzské, avšak v zásadě souhlasil také on, aby Hurst-Millerův text sloužil za oficiální podklad celé další práce této komise.

Taková je historie posledních příprav k vytvoření konečného textu Paktu o Společnosti národů. Všecko to sa-

mo potvrzuje to, co bylo řečeno výše, jak dlouhá a obtížná byla to cesta myšlenková, nežli se k formulaci všech klausulí Paktu došlo, a jak byly to na konec veliké události válečné, přeměny a převraty revoluční v Evropě a v celém světě, jež přinutily mírovou konferenci jíti tak daleko a dáti v textu Paktu výraz, jak celé revoluční změně poválečné, tak také faktu, že demokratisace Evropy a světa si vynutila úplnou revoluci ve všech dosavadních stycích mezinárodních a v celé praxi mezinárodní politiky.

3. Společnost národů jako výraz demokratisace vnitřní i vnější politiky hlavních národů evropských a světových

Byl a je spor o to dosud, co byla a je Společnost národů a čím by měla býti. Jedni soudí, že to je *utopistická idea* o budoucí společnosti, založená na zásadách lidskosti, vzájemné lásky a respektu lidí k sobě navzájem, věřící ve veřejném životě v dobrou vůli a „fair play“ a hájící uskutečňování denní politiky vnitřní a zejména mezinárodní podle určitých method smírných, mírových, neválečných. Podle těchto názorů byla by Společnost národů především výrazem určité filosofie a morálky, jejíž uskutečňování v praktickém životě se mělo prováděti vlivem veřejného mínění, vedeného svobodnou diskusí, rozumovými argumenty, slušnou a pravdivou propagandou — jedním slovem nátlakem sil ideových a mravních.

Jiní soudí, že to má býti pevná *instituce* pro zachránění světového míru, mající svůj celý výkonný mechanismus pro tuto konkrétní politickou práci každého dne a disponující i výkonnou materiální silou mír zachránit, mír vnutit, válece

potrestáním vinníka zabránit nebo její zlé důsledky pro oběti válečného útoku napravit.

Pro mne je Společnost národů především logická, vcelku do důsledků dost propracovaná soustava nových mezinárodních styků, odpovídající *nové politické a sociální konstrukci demokratické společnosti XX. století* a založená na docela určitém systému filosofie a morálky: filosofie a morálky demokratické a humanitní. Kdo promyslí všechno to, z jakých předpokladů životních, politických a sociálních byla v roce 1919 uvedena v život, kdo si přečte a promyslí Pakt o Společnosti národů, tomu musí býti jasno, co myslím.

Za druhé je pro mne Společnost národů *institucí, vybavenou určitým mechanismem*, která má míti za úkol tuto svou politickou a sociální filosofii a morálku v denní politice mezinárodní hlásat, uplatňovat, vynucovat.

Ideová koncepce takové soustavy — jak tomu bývá pravidelně — může býti jako *theorie dokonalá*; instituce, její mechanismus a její denní činnost je pravidelně — či spíše docela jistě — jako každá praxe, *nedokonalá, kompromisní a tudíž podrobena omylům*. Koncepce a theorie zůstane stále těž ve svých principech, jsouc ideálem nové společnosti, ke které se pomocí instituce a jejího mechanismu v denní činnosti politické stále přibližujeme za cenu vývojových kompromisů, a tudíž ne vždy dokonalých řešení denních sporů života politického, sociálního a hospodářského.

Jako koncepce nového politického řádu v poválečném světě byla Společnost národů *výrazem filosofie a morálky demokracie*: lidské individuum jako nejvyšší hodnota sociálního života musí býti respektováno jako cíl a nikoli jako prostředek; lidé a tudíž i národy jsou si rovny; so-

ciální třídy nemohou žít jedna na útraty druhých; stejně národy a státy, jsou si mravně a právně rovny, nesmějí žít a jednati tak, aby jeden byl nástrojem cílů druhého. Lidstvo musí být pokládáno za veliké bratrské společenství a podle toho musí být upraven také celý mezinárodní život. Spory zájmů, citů a názorů musí být řešeny dohodou, diskusí, rozumným respektováním všech oprávněných stanovisek. Válka nemá tudíž míti místa v takto vybudované a organizované společnosti.

Celá její organizace musí být podle toho vybudována tak, aby její mechanismus v denní praxi tento život podle demokratických principů umožňoval. Podstata jeho je svoboda individua, omezená jen toutéž svobodou individua druhého, stejně tak jako svoboda a svobodný život sociálních a politických skupin, stran nebo národů, omezený stejně svobodným životem skupin, stran nebo národů druhých.

Podle této koncepce politického a sociálního života byl vytvořen Pakt o Společnosti národů a podle něho byla vybudována známá ženevská instituce a celý její mechanismus: Rada Společnosti národů měla řešiti všechny politické spory, které by jí byly předloženy; měla je řešiti dohodou, nebo arbitrážním rozsudkem. Měla je právo předložiti soudu k tomu speciálně utvořenému nebo Mezinárodnímu soudnímu dvoru v Haagu jako nové speciální veliké a světově významné instituci Společnosti národů.

Byly dále vytvořeny komise a zvláštní orgány v sekretariátu Společnosti národů, které se měly zabývati otázkami humanitní a sociální péče a hygieny, mezinárodně důležité a mezinárodního dosahu mající (uprchlíci, lidé bez vlasti, problém opojných nápojů — opium, problém zamořených krajů v odlehlých oblastech — mor, cholera a

tak dále), otázkami kulturní spolupráce a tím kulturního, vědeckého, literárního a uměleckého sblížení a pochopení různých národů a států mezi sebou.

Dále byl zvlášť vytvořen Mezinárodní úřad práce, jehož smyslem bylo zdůraznit problémy sociální vůbec a zejména mezinárodní význam sociálního zákonodárství; to znamenalo vzájemně přibližovat jednotlivé státy, sociálně a hospodářsky od sebe se různící a tím přirozeně četné hospodářské a sociální spory mající a tím ovšem zajišťovat podmínky a možnosti míru a lepší spolupráce sociálně hospodářské vedle spolupráce politické mezi státy a národy.

A vedle toho byly vytvořeny orgány a instituce, které se měly zabývati celou řadou otázek jiných, méně sice důležitých, avšak pro mírovou spolupráci národů přece jen významných. Hlavní obor působnosti Společnosti národů zůstával však přece jen na poli politickém; a právě na tomto poli *ideál trvalého míru* byl vybudován mravní a politickou koncepcí, logicky pevně uzavřenou a ideově nevykazující mezery.

Koncepce ta dá se formulovati takto:

Je nutné, aby v budoucnosti nebylo již válek. Nemá-li býti válka, je nutno eventuální spory řešit vždy a zásadně dohodou. Buď dohodou politickou nebo rozhodnutím arbitrážním a soudním. Stane-li se tato metoda všeobecnou, stane-li se zásadou a mezinárodním zákonem, dojde skutečně mezi národy a státy ke stavu plně jejich politické a mezinárodní bezpečnosti. Bude-li mezinárodní bezpečnost, vytvoří se stav vzájemné důvěry mezinárodní a za těch podmínek bude možno začít omezovat zbrojení a dojít do konečného, mezinárodně smlouveného a dodržného stavu omezeného zbrojení, jež bude prováděno jen do míry

naprosto nezbytné a potřebám jednotlivých států přiměřené. Tato celá koncepce mezinárodní politiky byla vyjádřena ve známém zkráceném hesle: arbitráž — bezpečnost — odzbrojení.

Formule: arbitráž — bezpečnost — odzbrojení znamená, že státy a národy se *vzdávají války* jako prostředku řešení svých zájmových a ideových sporů. A kdyby přesto některý stát se prohřešil a násilí válečného proti státu druhému použil, bude proti němu zakročeno sankcemi, to jest společným zákrokem hospodářským a vojenským, solidárně všemi ostatními členy Společnosti. Tento systém tak zvané kolektivní bezpečnosti pak umožňuje, aby členové Společnosti mohli *vedomě omeziti svou státní suverenitu* ve věci zbrojení, a to definitivně, neboť po přijetí smlouvy o odzbrojení, její porušení by mělo za důsledek buď pád celého systému nebo násilné přinucení provinilce smlouvu respektovat a omezení své suverenity znovu přijmouti.

Společnost národů je tedy podle nastíněného obrazu, jak co se týče teorie a ideového podkladu, tak co se týče Společnosti národů jako instituce s celým svým mechanismem a praktickou činností, *výrazem zdemokratisování politického a sociálního života poválečného světa* a ovšem především také výrazem zdemokratisování celé mezinárodní politiky. Společnost národů měla být právě *orgánem světové mezinárodní politiky, světové demokracie v její celé činnosti mezinárodní.*

Dlužno ovšem hned dodat: Byla-li Společnost národů výrazem všeobecné demokracie poválečného světa a orgánem mezinárodní demokracie a její politiky, byla a je na druhé straně *mezinárodní demokracie a demokracie světa podmínkou existence a správného fungování Spo-*

lečnosti národů. Pád demokracie, všude a zejména ve státech významnějších, se musil automaticky silně dotknouti Společnosti národů; a naopak špatné fungování Společnosti národů nebo její chyby musily nutně zasazovat rány demokracii a jejím obhájcům. Je tudíž Společnost národů ve své existenci i ve své činnosti nerozlučně spojena s osudem světové demokracie vůbec.

4. Příčiny neúspěchu Společnosti národů

a) Rozpor mezi teorií a praxí

Mluví-li se tudíž o úpadku, o neschopnosti, o zklamání nebo neúspěchu Společnosti národů, dlužno si uvědomiti, že všude tam, kde neúspěch, zklamání nebo úpadek Společnosti národů je možno vytýkat nebo konstatovat, je tomu tak na základě stejných předpokladů a stejných příčin jako je tomu všeobecně při úpadku a neúspěchu demokracie vůbec. Jedno podmiňuje a doplňuje druhé.

První příčina obtíží Společnosti národů je ona známá a věčná kontradikce mezi teorií a praxí, mezi přesnou, logickou a ideově správnou koncepcí a možnostmi jejího uplatnění v praktické činnosti denní politiky. Společnost národů ve své teorii žádá spravedlivé vyřizování sporů dohodou. Každý od ní žádá spravedlnost pokud možno největší, to jest *skoro dokonalou.*

Ale vyřizování sporů v politice znamená vždy dělat kompromisy; praktický život je vždycky tak komplikovaný, tak stále plynoucí a stále se měnící, tak různotvárně se projevující, že žádný jednosměrný zákon, žádné pravidlo, žádná směrnice, která ten nebo onen zájem dočasně vymezuje nebo ten či onen spor rozhoduje, není s to vše-

cky jednotlivosti zachytit, všechny zájmy respektovat, všem jedincům, stranám, vrstvám či národům a státům dáti plné zadostučinění. Jinými slovy: kompromis pravidelně bývá pokus o rovnoměrné rozdělování jistého druhu *nespravedlnosti*, to jest rovnoměrné vymezování obětí, jež mají přinést obě sporné strany v nedokonalých kompromisech, a nikoli rovnoměrné rozdělení a vymezení *dokonalé* spravedlnosti a *plné* respektování zájmů obou stran. Tento ideál spravedlnosti se zřídka kdy v praktickém životě objevuje.

Tak se denně stávalo v činnosti ženevské instituce, že musila respektovat buď mocenské zájmy toho či onoho státu, aby nezpůsobila sobě a jiným obtíže větší než by sama unesla, nebo že rozhodující činitelé se usnášeli pod vlivem schopnějších politiků, schopnějších informátorů, schopnějších obhájců v neprospěch poškozeného, nebo konečně, že všeobecná situace nebo okamžitý stav té či oné země, toho či onoho národa dovolil učinit usnesení, které brzo nato při změněné situaci se ukázalo nespravedlivým a mělo tudíž býti hned v době sporu rozhodnuto jinak.

Jinými slovy: Společnost národů byla všeobecně chápána jako inkarnace spravedlnosti a symbolisace zásadovosti ve všem řešení politických sporů. V praxi však denně musila provádět řešení kompromisní a své vlastní ethické principy, postuláty, na nichž byla vybudována, a ducha své vlastní ústavy de facto porušovat. *Nebylo prostě a nemůže vůbec býti cesty jiné pro někoho, kdo má a musí provádět denní praktickou politiku.*

Uvedl jsem již ve stati předcházející ony praktické příklady, které se mírovým smlouvám a pak Společnosti národů tak vytýkaly, v praxi přehnaně, i když v principu

oprávněně, a přitom bez náležitého pochopení skutečných obtíží pro instituci takovou, jako je Společnost národů. Byly to stížnosti na neprovedení zásady sebeurčení národů a připojení velikých národních menšin do nových středoevropských států, byly to stížnosti na porušování menšinových smluv a jejich nedostatečnou ochranu se strany Společnosti národů; byly to stížnosti na neprovádění 8. článku Paktu o Společnosti národů ve věci omezení zbrojení a stížnosti ve věci kolonií, koloniálních mandátů a rozdělení mezinárodních zdrojů hospodářských, zejména surovin. Byly to konečně stížnosti na všeobecnou politiku Společnosti národů vůbec, ježto se prý stala prostě nástrojem egoistické politiky jednotlivých velmocí a jejich přátel.

Jako jeden z těch, kdo na mírové konferenci do těchto problémů zasahovali a kdo se účastnili dlouhá léta budování i celé praktické činnosti Společnosti národů po válce, chci se o těchto výtkách vysloviti zásadně; beru při tom jen jako příklad otázku sebeurčení národů a ochrany menšinových smluv a práv ve Společnosti národů. Chci ve věci té říci, co pokládám za pravdu.

Zdůraznil jsem už výše nutnost politických kompromisů. Theoreticky je odůvodňuji takto:

Při uplatňování jakékoli zásady mravního, politického, sociálního a hospodářského jednání si musíme na prvním místě rozřešit tuto podstatnou otázku: má se při uplatňování principů v praktickém životě jejich důsledné a nekompromisní uskutečňování prováděti děj se co děj, to jest někdy i za cenu zničení vlastního cíle, o nějž v podstatě jde, a tím eventuálně přivést ad absurdum princip ten sám? Či má platiti pro každý princip stanovisko, že v praktickém životě mohou nastati okolnosti, kdy jeho

uplatňování musí být uloženy určité meze, aby jeho životnost, jeho možné zásadní uchování nebylo ohroženo? Nebo jinými slovy: Máme na problémy praktického politického života uplatnit zásadu *fiat iustitia, pereat mundus*, či zásadu, že často při uplatňování i těch nejdůležitějších, nejdalekosáhlejších a nejkrásnějších principů je nutno v politice se spokojit s rozumnými, života schopnými a podle okamžitých poměrů nutnými kompromisy?

Prakticky to znamená: Máme připustit na příklad v demokracii osobní svobodu jednoho jedince do té míry, že by mohla ohrožovat osobní svobodu jedinců ostatních? Máme připustit suverenitu jednoho velkého národa do té míry, že bude ohrožovat suverenitu národa menšího? Máme připustit a provést sebeurčení jednoho národa do té míry, že úplně ohrozí sebeurčení národa druhého?

Pro obor čisté ethiky a metafysiky by tu, po mém soudu, nemělo být sporu — a největší část moralistů a filosofů dává sporu tomu zcela jasné a plné řešení ve smyslu *kladném, nekompromisním*: Zásady mravního jednání mají být uplatňovány integrálně, důsledně a všude. V praktickém životě však *nikde* — v žádném táboře politickém — o tom, že politika svou podstatou a potřebami denního života si vynucuje kompromis, sporu není. To znamená: uplatňování každého principu v praktickém životě politickém připouští kompromis, v každém případě aspoň v tom smyslu, že musí být vázáno na imperativní přijetí předpokladu, že uplatňování to v každém jednotlivém konkrétním případě nesmí zničit princip ten sám v jeho podstatě.

Pro zásadu sebeurčení národů to znamenalo, že konference mírová nemohla vytvořit nové státy jen ryze národnostní, že určení hranic v evropských státech — pro

známý národnostní vývoj v Evropě, zejména během středověku a v posledních třech stoletích novověku — na základě ryzího národního principu do důsledků uplatněno být nemohlo a že tudíž nové i staré státy musily do svých hranic zahrnouti četné národnostní menšiny.

Je známo, že o otázce té je veliká literatura a polemika o věci té mohla by být nekonečná. Při vši své snaze po důslednosti a zásadovosti, prohlašuji se pro nutnost kompromisu také v této otázce a pro nemožnost vytvoření v Evropě hranice ryze ethnické.

Zůstává ovšem otázka, zdali to, jak v podrobnostech hranice vytvořeny byly, bylo správné a zdali to byl kompromis rozumný a životný. Odpovědět na to zcela bezpečně je věcí obtížnější. Jsme-li v první otázce na pevné půdě *principiální* odpovědi, v otázce druhé jsme na půdě *oportunitý*, to jest zdali praktické řešení a daná politická rozhodnutí vedoucích činitelů na konferenci mírové o národnostních hranicích byla či nebyla spravedlivá.

Spor o praktická řešení v politice je těžký proto, že jde pravidelně o to, aby se lidé dohodli nikoli o absolutně *spravedlivém* řešení, nýbrž o *stupni* té spravedlnosti. A tu pak v boji dvou stran rozhoduje *individuální názor, individuální zájem, individuální schopnost* uhájit své stanovisko a jiná podobná *ryze individuální* hlediska podle toho, jaké existují možnosti a síly na jedné či na druhé straně stanoviska ta uplatnit. Proto je pravidelně každý politický kompromis v té či oné míře výrazem převahy jedné či druhé zápasící strany a proto *obsahuje téměř vždy zárodek konfliktu pro budoucnost*.

Vítězné státy po vyhrané válce přirozeně využily situace pro sebe a hranice států nových byly vedeny především na útraty států poražených. K principu o sebe-

určení vítězných nových národů byly připojeny zásady jiné *jako doplnění* principu sebeurčení: potřeby hospodářské, potřeby komunikační, někde potřeby strategické a mocenské. Uznati všeobecně pro ten či onen stát princip historického práva na určitá území, konference mírová zcela otevřeně odmítla. Přesto však v některých případech historické důvody při stanovení hranic ve spojení s důvody jinými (hospodářskými, komunikačními, a tak dále) přece jen jistou úlohu hrály. Netvrdím, že se tyto zásady a priori jako doplněk zásady sebeurčení měly všude vyloučit. Naopak. Ale také jejich uplatnění mělo být co nejumírněnější, co nejrozumější.

Jinými slovy: konference mírová správně uplatnila ve věci sebeurčení národů zásadu kompromisu; připouštím, že v některých případech kompromis ten mohl být lepší, *pro poražené spravedlivější*. Ale i o tom mohou být spory, a v praxi tyto spory existují a budou existovat i nadále. Nejsou to spory zásadní a o zásady.

Druhý příklad obdobný je otázka poválečné, *menšinové politiky národnostní* ve Společnosti národů. Právně a správně byla přijata na konferenci mírové zásada ochrany národních a náboženských menšin a podepsány menšinové smlouvy. Ale budiž hned zdůrazněno, že se nešlo hned na počátku v důsledcích tak daleko, jak bylo správné a žádoucí: velmoci — inkluze Německa — odmítly zásadě té se podřídit a přirozeně pak samy práv menšinových nerespektující, v řadě případů trpěly nebo zavíraly oči nad tím, že některé státy menší, které smlouvy menšinové podepsaly, nerespektovaly vždycky svých závazků. Dlužno ovšem dodat, že menšiny národnostní v nových státech také nebyly bez viny: všeobecně nebyly k svým novým státům loyální a propůjčovaly se soused-

ním státům za nástroj proti státu vlastnímu; při tom všechny nebo téměř všechny menšiny mnohé své stížnosti nepravdivě přeháněly, neuznávající v ničem dobrou vůli svých států. A stejně je nutno zdůraznit, že státy poražené, jako Německo a Maďarsko, které si na utiskování menšin nejvíce stěžovaly, chovaly se k svým menšinám často mnohem hůře nežli ty státy, jimž postup takový vytýkaly. Jedním slovem, prováděla se ve věcech menšin všeobecně politika neupřímná, někde přímo nepoctivá. Proto se i v Radě Společnosti národů prováděla v těchto otázkách politika často příliš kompromisní, jež pak ženevské instituci byla právem vytýkána.

Platí zde totéž, co bylo řečeno v případě prvním: žádné lidské dílo nemůže být dokonalé a ani Společnost národů nemohla dávatí národnostním menšinám dokonalou spravedlnost. Připouštíme, že jim mohla a měla dávatí spravedlnost v míře *větší a dokonalejší*.

Uvedl jsem tyto příklady jen jako doklad obtížného úkolu mírové konference a Společnosti národů a těžkostí, jež se stavěly v cestu uplatnění poválečné demokracie a jejích principů. Mohl bych stejně probrat stížnosti na neprovádění článku 8 o omezení zbrojení, stížnosti o koloniích, koloniálních mandátech a surovinách, stížnosti o všeobecné politice Společnosti národů jako nástroji politiky některých velmocí. Řada věcí v těchto stížnostech je správná a lze je vytýkat. Řada věcí je přehnaná, nesprávná, braná jen za záminku, aby bylo možno jíti proti demokraciím a Společnosti národů; správný postup s obou stran by byl hledat v dobré vůli rozumný kompromis. Činím pak z těchto úvah tento závěr:

Konference mírová a Společnost národů skutečně chtěla být a byla ve svých všeobecných tendencích, snahách a

v řadě svých rozhodnutí uplatňovatelem a výrazem nově zrozené, zesílené a rozšířené světové demokracie, zejména v Evropě. Ale jako všechna politická řešení, musilo i dílo mírové konference obsahovati řadu praktických kompromisů, které představovaly sice značný pokrok proti době předválečné, které však přinášely s sebou, jak jsem už výše naznačil, zárodky konfliktů a bojů jako je tomu téměř s každým politickým kompromisem. Proto já sám to ani mírové konferenci, ani Společnosti národů nevytýkám.

Každá doba, každý výsek politické historie, přináší s sebou podle dočasných poměrů a podmínek vlastní možnosti řešení a potřebu jistých kompromisů. Vedoucí politické osoby mohou tyto kompromisy učinit na dlouhou dobu snesitelnými tím, že svou silnou autoritou při jejich sdělávání je učiní co nejspravedlivějšími, co nejlepšími a dalším vývojem politickým a bojem o mírný, vývojový postup je postupně zlepši a jejich trvání prodlouží. Velikost politických osobností se podle toho měří a posuzuje.

Nejde jen o to, aby v demokracii se do zákona a institucí vložily demokratické principy ve formě co možno nejčistší; jde také o to, aby vedoucí demokraté je v tom duchu uplatňovali a tam, kde bylo třeba dojíti ke kompromisům, dovedli včas najíti cestu k jejich zdokonalování a k postupnému se *přibližování* k ideálu demokracie, to jest k jejímu čistému principu.

A právě v tom byla veliká slabina poválečné demokracie. Nikoli, že byla špatná, nikoli že demokracie jako taková je systém nemožný, nesprávný nebo neschopný, nýbrž proto, že nejčastěji demokraté jako takoví nebyli na výši a nedovedli jako demokraté dělat to, co demokratická politika poválečná v Evropě vůbec vyžadovala. Nedovedli vždy dělat včas kompromisy *rozumné a co nej-*

spravedlivější, stejně jako často nedovedli poznat, kdy povolit nesmějí, kdy kompromis je nemožný a nevhodný a kdy je tudíž nutno hájit princip za každou cenu a děj se co děj. A často neměli odvahy buď hájit do všech důsledků, eventuálně i se zbraní v ruce, starý kompromis tam, kde znamenal za daných poměrů řešení nejlepší a mravně odůvodněnější anebo jej odvážně zavrhnout a sáhnouti statečně a včas k bolestnému řešení zásadovému nebo aspoň zásadovějšímu, když bylo patrné, že starý kompromis je nutno opustit.

b) Obtíže s hospodářskými a vojenskými sankcemi

To vše jsou obtíže inherentní všemu životu politickému a zejména platí totéž o demokracii vůbec. Nemusilo by to tudíž býti pro Společnost národů ani osudné, ani smrtelné. Tak vyspělý dnes politický svět je, aby to pochopil.

Ale jsou a vyskytly se ve Společnosti národů obtíže větší a osudnější. Jednotlivé články Paktu (článek 10, 15, 16, 17) určují, za jakých okolností mají se členové Společnosti národů postavit svou pomocí proti válečnému útočníku ve prospěch napadeného a kdy a jak mají býti prováděny tak zvané sankce vojenské, finanční a hospodářské.

Hájil jsem vždy nekompromisně stanovisko, že všechny uvedené články Paktu mají býti povinně a důsledně dodržovány a že povinnost i vojenská pomoc napadenému státu proti útočníku má býti jasná a bezpodmínečná. Odtud pocházel můj návrh tak zvaného Ženevského protokolu z roku 1924 a moje důsledná jeho obhajoba. Ale byl jsem si také vždycky vědom toho, že při universalnosti Společnosti národů ukládá takováto povinnost vel-

mocem úkoly příliš dalekosáhlé a automaticky vytváří při každém i menším konfliktu mezi státy, i menšími, možnost rozšířit konflikt na konflikt velmocí a tím na konflikt světový.

Jinými slovy: znamená to, že velmoci stávají se policejními strážníky všude v celém světě — právě pro své zájmy v celém světě rozšířené — zatím co menší státy by sice z toho měly vždy veliký prospěch, často by však do konfliktu zasáhnouti *účinně* nemusily a tak by přinášely míru, na základě kolektivní bezpečnosti udržovanému, oběti poměrně nepatrné, někdy téměř žádné. Hájí jsem proto, jak známo, vedle Ženevského protokolu také princip tak zvaných dohod regionálních, v nichž by skutečné zájmy určité části světa vedly všechny účastníky, přímo konfliktem dotčené ke stejným obětem.

Tento skutečný stav často při různých příležitostech vyvolával v Ženevě napětí mezi státy velkými a menšími; státy menší, hájící důsledně uplatňování zásad Paktu, sejevily u příležitosti různých sporů v theorii jako poctivější a důslednější, státy větší (velmoci) jako vypočítavější. Velmoci to menším státům nelibě vytýkaly, zdůrazňující, že státy menší nic neriskují a ženou velmoci do těžkých zásadních rozhodnutí, jejichž nebezpečné důsledky ponесou velmoci samy.

To byl jeden z důvodů další veliké nesnáze Společnosti národů. Velmoci byly proto vedeny svým přirozeným zájmem s tendencí rozhodovat o svých světových zájmech samy, pokud možno, bez zákroku a vlivu malých států v Ženevě, a měly vždy snahu připustit k projednávání v Ženevě jen takové spory, kde to jejich zájmům a snahám neškodilo, nebo kde neviděly již jiné cesty.

Ale tento stav — větší odpovědnost, větší riziko,

větší povinnost — vedl je vůbec k tomu, aby pokud možno vliv malých států omezovaly, aby přes zásadu o rovnosti států v praxi buď mocensky i v Ženevě prosadily svá stanoviska, nebo zabránily, aby se otázky v Ženevě vůbec řešily. Tak na příklad důsledně bylo zamítáno řešení otázky reparací v Ženevě. Vedle neúspěchu s konfliktem mezi Itálií a Habeší důsledně se zamítalo projednávání otázky japonsko-čínské nebo cizí intervence v občanské válce španělské v Ženevě. Nikdo se neodvážil přijíti s otázkou obsazení Rakouska do Ženevy a když přišla zářijová krize z roku 1938 ohledně Československa, bylo jasno, že spor o ní by ženevská instituce vůbec nebyla vydržela. Byla už tak zeslabena a celá politika velmocí v Ženevě tak na scestí, že tato otázka do Ženevy už ani přijít nemohla.

To vše podrylo autoritu Společnosti národů, dotklo se jejich důležitých principů a zejména těžce zasáhlo princip kolektivní bezpečnosti a respektování rovnosti států a národů, to jest mezinárodní demokratisace; bylo to jednou z těch velikých příčin, jež přispěly podstatně ke konečnému neúspěchu Společnosti národů. Byl to ostatně důsledek toho, že principy demokracie v jednotlivých státech od roku 1930 postupně se i v politice vnitřní dožily porážky za porážkou a někde dokonce téměř úplně podlehly.

c) Nedůvěra jednotlivých států k politice a k zásadám Společnosti národů

Třetí velikou obtíž, jež vyvolávala postupně stejné důsledky ohledně autority a významu Společnosti národů, byl fakt, že po celých dvacet let existovala stále nejistota

o definitivním stanovisku řady států, zejména velmocí ke Společnosti národů vůbec. Liberální, pokrokové a socialistické kruhy ve všech státech Evropy postavily se ke Společnosti národů zásadně a důsledně kladně, kruhy konservativní zdržlivě, kriticky a někde přímo odmítavě. Naproti tomu dlužno zdůraznit, že většina *menších* států i se svými konservativci, i když tito měli i zde stanovisko zdržlivé, svou zahraniční politiku oficiálně orientovaly nebo přímo opřely o Společnost národů. Obojí působilo na vývoj Společnosti národů způsobem rozhodujícím.

Až do roku 1924 byla na příklad Francie k Ženevě vcelku zdržlivá, až do roku 1922 Itálie naopak velmi Společnost národů podporovala. I stanovisko Anglie bylo různé podle vnitřní situace jejích politických stran a podle toho, kdo byl u vlády. Od roku 1924 — od první vlády MacDonaldu — i britské vlády konservativní obracely se do Ženevy s větší rozhodností. Ale v podstatě stále zůstával fakt, že velmocenské zájmy jednotlivých států vedly je k tomu, že zachovávaly k Ženevě v zásadě dvojí hledisko:

1. Projevovaly při všech možných příležitostech jistou nedůvěru k možnosti provádět do důsledků politiku ženevskou, poněvadž si stále kladly s jistou obavou otázku, zda by Ženeva byla s to ve chvíli skutečné krise mezinárodní, do níž by byly plně zapleteny hlavní velmoci, zajistit jim národní bezpečnost a všechny jejich velmocenské vnitřní zájmy; a hlavně si kladly otázku ještě vážnější, jakých obětí bude od nich vyžadovat kterýkoli konflikt o některý menší stát, v němž podle rozhodnutí Ženevy by se měly uplatnit sankce proti útočníku.

2. Zachovávaly vždy velmi nejasné a neurčité stanovisko ohledně uplatnění sankcí a ostatních svých povin-

ností pro případ napadení některého z menších států. Tato nejistota byla pro Společnost národů přímo záhubná.

3. Z nedůvěry ke státům ve válce světové poraženým — zejména k Německu — nepřijímaly vždy s plnou upřímností některé povinnosti Paktu, jež byly těmto státům příznivé — na příklad odzbrojení. Přijavše zároveň s Pakttem tento závazek, formálně se mu nevzpíraly a na politice odzbrojovací v Ženevě braly účast, ale v odzbrojení dost důvěry neměly. Přitom však, když Německo si z toho vzalo záminku a začalo zbrojit, samy z toho důsledky nevyvodily, proti Německu včas nevystoupily a samy se včas na konflikt válečný nepřipravily. Ostatně přijetí zásady odzbrojení znamenalo doplnit ji zásadou důsledné kolektivní bezpečnosti — a k tomu zase dost odvahy nebylo.

To byly vlastně největší obtíže Společnosti národů. Vedly v dobách krise k tomu, že se velmoci hleděly svých povinností, z Paktu plynoucích, v té nebo oné formě zbavit, a snažily se ve vážném konfliktu dojít ke kompromisu, který pravidelně se řešení otázky buď vyhnul (Čína) nebo ublížil životně vždy slabšímu (Habeš). I když zabránil pro okamžik konfliktu vážnějším, v němž by byly musily velmoci přinést větší oběti, utrpěla tu přirozeně Společnost národů jako mezinárodní organism vždycky nejvážnější pohromu.

To byl případ obsazení řeckého ostrova Korfu už v roce 1923, to byl případ pádu Ženevského protokolu, to byl neúspěch politiky odzbrojovací, to byl případ Mandžuska v roce 1931—1932, Habeše roku 1934 a případ Španělska a Číny v dobách posledních. Jak jsem už uvedl, spory o Rakousko a o Československo v roce 1938 a o Polsko v roce 1939 vznikly v době, kdy situace Společnosti ná-

rodů byla taková, že už nebylo ani naděje s nějakým úspěchem v Ženevě počítat. Proto už tam ani nebyly vzneseny a Společnost národů při vypuknutí druhé světové války nebyla s to do věci ani promluvit.

Ostatně i otázka Locarnského paktu, když byl jednostranně roku 1936 Německem porušen, Ženevě předložena nebyla, ačkoli jednotlivé články Paktu locarnského přímo předpokládaly a stanovily, že pro případ porušení Paktu locarnského Ženeva je kompetentní spor eventuálně rozhodnout. To nejlépe osvětluje, jak celá evropská politika v těchto letech byla už úplně na cestě bezpráví a porušování smluv, jichž Společnost národů měla být strážcem.

5. Úpadek evropských demokracií hlavní příčinou úpadku Společnosti národů

Veliký činitel, jenž rozhodoval a vlastně rozhodl o konečném neúspěchu Společnosti národů v dnešní periodě světové historie, byl dnešní vývoj Evropy ve vnitřní politice jednotlivých států, které ve své většině se ponáhlu odkláněly od demokracie, a už od roku 1922, kdy byl proveden fašistický převrat v Itálii, krok za krokem dostávaly se vnitřně do boje na život a na smrt o zásady demokracie. Za vrcholný bod rozvoje a úspěšné činnosti Společnosti národů je třeba pokládat léta 1924—1925. Od té chvíle vliv její ponáhlu ustupuje zpět a pak upadá.

Ukázal jsem v předcházejících statích, jak válka sice přivedila velikou demokratisaci světa poválečného a jak filosofie a morálka demokracie ovládla na určitou dobu duše poválečného světa, avšak jak filosofie a morálka antidemokracie nezmizela. Významné politické kruhy ve

všech státech Evropy a světa zůstaly, jak bylo přirozené a samozřejmé při svých názorech, protichůdných koncepcím demokratů, a tak hned od roku 1919 boj mezi těmito oběma světy se rozpoutal. Vedl k postupnému úpadku demokracií z důvodů vnitropolitických i mezinárodněpolitických, jež jsem podrobně rozvedl. V souvislosti s bojem proti demokracii je tudíž nutno mluvit i o boji proti Společnosti národů, a jak jsem už zdůraznil, je to úzce spojeno a navzájem na sobě závislé.

Mluvíce o boji o Společnost národů, můžeme rozeznávat sumárně tři tábory: demokratický ve středu, konservativní napravo a komunisticko-marxistický nalevo. Konservativní pravý tábor — v hrubých rysech mluveno — se stavěl proti humanistické, pacifistické filosofii demokracie a Společnosti národů na zásadní hledisko v tom směru, že nevěří v ideály míru do té míry, že by bylo možno válce za všech okolností zabránit; že by národové byli sobě rovni v tom smyslu, aby jim mohla býti přičtena stejná práva; že by rovnost lidí, tříd, stran a národů mohla dostati výraz v celém politickém, sociálním a hospodářském řádu společenském v takovém stupni, jak to soudí pokrokoví demokraté a že by zejména filosofie ta mohla dostati výraz i v mezinárodní politice podle předpokladů a ideálů vyjádřených v Paktu o Společnosti národů a v důsledné její mezinárodní politice.

Tábor ten věří naopak, že za daných okolností *nelze* prováděti řešení mezinárodních sporů jen dohodou a výrokem mezinárodních soudů; nechce se proto zřici plné suverenity států a národů a nemůže tudíž také věřit plně politice odzbrojení. Pokládá za nutné jisté ovládnání člověka člověkem, třídy třídou, národa národem a konec konců nevyklučuje v daných okolnostech vedení věcí ve-

řejných tak zvanou silnou rukou, nedemokraticky, oligarchicky nebo autokraticky, diktátorsky. Připouštím však, že i v táboře tom plně a důsledně se doktrína ta nehájí, a že jsou v něm četní přátelé ideologie Společnosti národů.

Tábor krajně levý vychází, jak výše bylo již pověděno, ze známé materialistické filosofie o třídním boji: vývoj naší společnosti, v níž dosud má rozhodující vliv buržoasie, je určován hospodářskými zájmy vedoucí třídy buržoasní, která ovládá společnost a zejména třídu pracujících dělníků městských a venkovských. Pokud existuje společnost, jež je výrazem třídního boje, válku odstranit nelze: je v podstatě buržoasní společností. Buržoasie musí vykořisťovati třídu proletářů, může udržovati svou hospodářskou nadvládu jen mocí, silou, uvnitř státu třídním násilím a svým třídně ovládaným režimem, mezinárodně nerovností států a národů, zápolením o hospodářské zdroje, mezinárodní trhy, kolonie, vládu nad světem — což automaticky vede a musí vésti v dané situaci k válce. Dělnická třída musí naproti tomu do důsledků vésti boj proti třídě buržoasní a vybojovati si společnost novou, v níž nebude tříd, nebude třídního boje, bude jen stát a společnost rovných sobě lidí, navzájem se nevykořisťujících. Ti pak jsouce dohodnuti a sjednoceni mezinárodně, nebudou míti zájmu na tom vésti boje a války, nebude vykořisťování ani uvnitř národa, ani mezinárodně.

V posledních letech před druhou světovou válkou vývoj evropský těmito zásadami poněkud otrásl. I stát sovětský — i když formálně historický materialism marxistický nezavrhl — přece jen jeho fatalistickou víru v nutnost války oslabil tím, že do Společnosti národů vstoupil, začal pod vlivem vzrůstajícího nebezpečí pro demokracii

a pro Sovětský svaz sám se strany fašismu a nacismu hájiti stanovisko o možnosti soužití vedle sebe společností buržoasních a komunistických a tudíž o možnosti politiky míru v duchu Společnosti národů.

Zůstává nám tudíž v poválečné společnosti, zejména evropské, trvale v boji dvojí tábor — tábor středu, buržoasní pokrokové a liberální demokracie, k níž se pojí některé strany socialistické, nevěřící v marxistické pojetí války, a tábor pravý, konservativci, kteří i když jako v Anglii nebo ve Francii jsou politickými demokraty uvnitř svého státu, nevěří v pacifistické ideály míru, nevěří v možnost důsledné politiky Společnosti národů, pokládají válku za přirozený a nutný zjev lidské společnosti vůbec a podle toho i k Společnosti národů i k důsledné demokracii vnitřní i mezinárodní zaujímají stanovisko zdržlivé, kritické a v daném případě podle okolností zamítavé.

Kruhy ty k politickému režimu oligarchickému nebo autokratickému zaujímaly stanovisko oportunity, nikoli stanovisko odmítavé zásadně: jsou proti takovým režimům (pokud jsou samy u vlády) jen proto, že zřídka kdy se prakticky osvědčí, že na konec pravidelně ztroskotají a uvádějí stát a společnost nejčastěji do většího chaosu nežli řád vhodně usměrňovaných svobod demokratických. Mimo to vždycky ohrožují mír.

Extrémní formy těchto názorů dostaly, jak známo, svůj výraz v evropských diktaturách, především v diktatuře italské, německé, japonské a jiných režimech autoritativních nebo poloautoritativních (Polsko!), které pak zaujaly ke Společnosti národů stanovisko nejdříve opatrné zdržlivosti a na konec odmítavého nepřátelství.

Jsouce založeny na voluntaristické filosofii síly a moci,

ať už se to týká individua, strany či národa a státu, vynášají zásady, že celý život lidský je vlastně jen boj, boj všemi prostředky, jenž jako tvůrčí činitel je jediné rozhodný pro postavení jedince ve společnosti a národa a státu v mezinárodním světě. Proto expanse individua a expanse národa je činitel přirozený a nutný, proto boj národů a států mezi sebou je nejen nutný, avšak přirozený, samozřejmý a neodstranitelný, proto v boji tom pád jedněch a vítězství druhých je věc zcela logická a spravedlivá, proto dynamism jedněch a slabost druhých má za přirozený důsledek nahrazení moci a nadvlády národa a státu jednoho nadvládou státu druhého, proto válka je přirozeným, samozřejmým a oprávněným nástrojem jeho národní a státní politiky, a proto na konec o dočasném právním stavu mezi státy a národy rozhoduje vždy nátlak, síla, eventuálně (vojenská) moc.

Je to názor protichůdný všem představám a ideálům, uloženým v Paktu o Společnosti národů. Mezi nimi není kompromisu, není vyrovnání. Jeden vylučuje druhý. Ve chvíli, kdy filosofie a politika tohoto druhu v tom či onom státu zvítězila, je tu konec s demokracií, je tu konec s demokratickou zahraniční politikou, je tu konec s politikou dohody a spolupráce jako zásady; ta se připouští jen od případu k případu jako politika dočasná, jako politika vhodného okamžiku nebo nutnosti a oportunitity podle dočasné situace mezinárodní. A bude nahrazena politikou moci a síly, jakmile bude pro dosažení expansivních cílů dotyčného státu a národa situace zase vhodná. *V takové společnosti a v takovém státu a národě není vůbec místa pro Společnost národů.* Tam zároveň s politikou demokratickou padá vše, co se týká politiky Společnosti národů.

Naopak Společnost národů celou svou filosofii, názorem,

a činností se stává pro tyto režimy nebezpečím, odpůrcem, nepřitelem. Odtud státy ty, pokud ve Společnosti národů zůstaly, prováděly v ní politiku negativní, pak z ní vystoupily a nakonec jí samy vypověděly boj na život a na smrt (Italie, Německo, Japonsko). Konstatují to prostě jako zjev samozřejmý, přirozený, logický.

Taková je situace. Tak dlužno chápat vývoj politiky v Evropě v posledních deseti letech, tak dlužno chápat vývoj politiky italské, německé, japonské, také maďarské, polské (za režimu Beckova) a různých význačných kruhů politických v řadě států evropských ke Společnosti národů, v nichž demokracie byla vyměněna za režim totalitní, autoritativní nebo aspoň polodiktátorský a poloautoritativní. Odpor všech těchto států a kruhů už k politice Ženevského protokolu, stanovisko jejich k problému odzbrojení, stanovisko jejich v otázce mandžuské, čínské, habešské, španělské, rakouské, československé a v řadě otázek dnešní Evropy vůbec, je jen ilustrací k tomuto zásadnímu a nepřeklenutelnému rozporu. Vývoj Evropy, přivodivší pád nebo aspoň zeslabení a znehodnocení demokracie a mezinárodní demokratické politiky, znamená zároveň neúspěch, trvalé zeslabení, a všeobecné znehodnocení Společnosti národů jako výrazu a orgánu mezinárodní demokratické politiky.

Odchod ze Společnosti národů nejprve Japonska, pak Německa a konečně Italie tento stav jen potvrdil a ani vstup Sovětského svazu nemohl vývoji tomu zabránit. Umlčování Společnosti národů, některými docela zjevně ohlášené, jinými mlčky prováděné (Anglie, Francie, Polsko), a konečně hlasy a snahy jiných států dnešní závazky členů zeslabit a text Paktu o Společnosti změnit

tak, aby Společnost národů byla změněna jen v instituci, mající vliv morální bez jakékoli moci donucovací, je potvrzením celého tohoto vývoje. Autoritativní státy do Společnosti národů se vrátit nemohou. Jejich režimy by se musily změnit v systémy demokratické.

Závěr úvah našich tudíž zní: *Skutečná, účinná a úspěšná činnost Společnosti národů — dnešní nebo ji podobné — je možná opět teprve tehdy, až se Evropa a svět vrátí zase k demokracii.* Znamená to také, že zvítězili v této druhé světové válce demokracie, *instituce jako je Společnost národů zase ožije*, patrně s řadou změn, jež si dosaďadní zkušenosti její a nové poměry po válce přirozeně vynutí. Proto v úvahách o demokracii dneška a zítřka Společnost národů není možno přejíti mlčením. — — —

K těmto úvahám o Společnosti národů a o jejím eventuálním obnovení v nové formě po vítězné válce z let 1939—1945, napsaným v roce 1939, dodávám nyní tyto poznámky:

Po druhé světové válce se dohodly hlavní velmoci o nahrazení předválečné Společnosti národů tak zvanou *Chartou spojených národů*. Tato nová organizace mezinárodního míru a bezpečnosti byla cílem spojenců hned v prvních letech války. Konkrétněji byla idea ta vyjádřena po prvé v prohlášení čtyř zahraničních ministrů o obecné bezpečnosti ze dne 30. října 1943. Dne 25. dubna 1945 se pak sešla v San Franciscu konference, oběsňaná nakonec padesáti státy, která po dvouměsíční rozpravě na základě návrhů vypracovaných Spojenými státy, Sovětským svazem, Velkou Británií a Čínou v Dumbarton Oaks dne 7. října 1944 (a doplněných, pokud jde o hlasování v Radě bez-

pečnosti, formulí dohodnutou na konferenci krymské) přijala dne 26. června 1945 Chartu spojených národů.

Ústřední myšlenkou charty je mezinárodní mír a bezpečnost a jejich zachování je předním problémem a úkolem nové organizace, a možno říci, předpokladem ostatní činnosti organizace, neboť bez míru a bezpečnosti ve světě mezinárodní součinnost v oborech mírových do značné míry ztrácí svůj *raison d'être*.

Podle článku 1 stanoví charta cíl nové světové organizace takto:

1. Zachovati mír, to jest zabrániti válce, předejiti a odstraniti ohrožení a porušení míru a pokojnými prostředky podle zásad spravedlnosti a mezinárodního práva urovnávati spory a situace, jimiž by mohl býti mír porušen.

2. Rozvíjeti přátelské styky mezi státy na základě zásad rovnoprávnosti a sebeurčení.

3. Řešiti v součinnosti mezinárodní otázky hospodářské, sociální, kulturní a humanitní a podporovati úctu k lidským právům a základním lidským svobodám bez jakékoliv diskriminace.

Pokojné urovnávání sporů a úprava nebezpečných situací má se diti podle zásad spravedlnosti a mezinárodního práva. Mimo zásadu svrchované rovnosti členských států a jejich povinnosti poctivě plniti závazky převzaté podle charty a rovnati spory pokojným způsobem, vyslovuje charta (článek 2) i příkaz, že státy nesmějí užiti síly neb hrozby silou proti územní celistvosti a politické nezávislosti druhých států. Další zárukou proti libovolným akcím proti druhému státu je vynětí ze zásahu organizace těch otázek, které spadají do výlučné vnitřní kompetence států, aniž ovšem tato zásada brání organizaci učiniti opatření potřebná pro zachování míru.

Zdůraznění těchto zásad je užitečný rámec pro velmi rozsáhlou pravomoc Rady bezpečnosti, která se uplatňuje kdykoli jde o ohrožení mezinárodního míru a bezpečnosti a která se vztahuje dokonce i na státy nečlenské, které mohou být přinuceny, aby, pokud je to třeba, zásady charty zachovávaly.

Nová organizace má čtyři hlavní orgány: Valné shromáždění, Radu bezpečnosti, Mezinárodní soudní dvůr a Sekretariát; přední úloha je přiřčena Radě bezpečnosti, které článkem 24 členové Spojených národů svěřili hlavní odpovědnost za zachování mezinárodního míru a bezpečnosti a která v této věci jedná jejich jménem. Rada bezpečnosti je vybavena širokou pravomocí jak při pokojném urovnávání sporů a úpravě nebezpečných situací, tak zejména při uvádění v pohyb donucovacích prostředků, včetně užití ozbrojených sil, jde-li o to, aby mír byl zachován neb obnoven. V této své funkci je Rada bezpečnosti samostatná a ani Valné shromáždění nemůže do věci zasahovati.

Ač charta zdůrazňuje, že jsou členské státy rovnoprávné, je s hlediska účinnosti a rychlosti akcí na obranu míru pěti velmocem v nové organizaci poskytnuto přednostní postavení, vyjádřené stálým členstvím v Radě bezpečnosti (článek 23). Na nich bude vždy spočívat hlavní břemeno akce. V Radě bezpečnosti nemůže býti rozhodováno o meritorních otázkách proti hlasu jedné z pěti velmocí, s tou výhradou, že jde-li o pokojné řešení konfliktu, strany ve sporu nehlasují. Účinnost nové organizace závisí na shodě pěti velmocí; celý systém by byl ochromen a otřesen, kdyby došlo k rozporu a ten měl býti zpečetěn přehlasováním některé z velmocí.

Požadavku účelného řešení sporů pokojnou cestou

a rychlé a účinné akce při ohrožení neb porušení míru odpovídá i to, že charta přiznává oblastním úmluvám a oblastním orgánům důležitou úlohu při zachovávání míru v oblasti, na kterou se vztahují. Nejen doporučuje urovnávání místních sporů v oblastním rámci, nýbrž dokonce ukládá Radě bezpečnosti, aby oblastního systému používala i při akcích donucovacích. Československo, které sledovalo politiku oblastních úmluv již v Malé dohodě a jak před válkou tak i teď hledalo zajištění své bezpečnosti ve spojení se Sovětským svazem, plně s touto koncepcí souhlasí.

Dává-li, jak viděti, charta mimořádnou pravomoc Radě bezpečnosti ve věcech mezinárodního míru a bezpečnosti, náleží stejně důležité úkoly i Valnému shromáždění. Považujeme-li Radu bezpečnosti za exekutivu Spojených národů, je Valné shromáždění v tomto vzdáleném přirovnání jakýmsi jejich parlamentem s kompetencí ve všech otázkách, které patří do oboru Spojených národů, včetně obecných otázek míru a bezpečnosti, s výjimkou však případů aktuálních, které jsou v každém stadiu vyhrazeny Radě bezpečnosti. Do této široké kompetence Valného shromáždění spadají i otázky, jimiž se zabývá Hospodářská a sociální rada.

Soustředění otázek hospodářských, sociálních, kulturních a humanitních — k nimž se řadí i otázky lidských práv a základních svobod — v Hospodářské a sociální radě nepochybně dovolí všestranně probírat a řešit tyto problémy a upevnit tak pod vedením Valného shromáždění, to jest celého společenství Spojených národů, mezinárodní mírovou součinnost světa. Možno doufat, že v Hospodářské a sociální radě byl vytvořen poradní odborný

orgán, který prokáže myšlenku mezinárodní spolupráce cenné služby.

Valnému shromáždění je podřízena i zvláštní Poručenská rada, do jejíž působnosti spadají tak zvaná poručenská území, to jest některá nesamosprávná území, jako bývalé mandáty, jakož i kolonie nepřátel z této války. Je to jeden z příkladů toho, jak nová organizace přejímá řešení vytvořená Společností národů, s níž má pochopitelně ideovou i strukturální souvislost, takže podobných případů by bylo možné uvést celou řadu. Dá se říci, že Spojené národy převzaly ze ženevské organizace, co se osvědčilo, jako na příklad statut haagského dvora, instituci Shromáždění, Rady a Sekretariátu, ale pozměnily nebo zlepšily ženevské zřízení, kde to zkušenosti doporučovaly.

Na rozdíl od Paktu, který zásadu svrchovanosti a rovnosti států uplatňoval v pravidle jednomyslnosti, charta sice proklamuje svrchovanou rovnost států, ale uznává realisticky: a) že velmoci, jimž připadají mimořádné úkoly, mají proto právo i na zvláštní postavení, b) že jejich shoda je nezbytná pro provádění těchto úkolů, bez níž by organizace Spojených národů ztratila svůj *raison d'être*.

Shromáždění Společnosti národů bylo souběžně příslušné s Radou pro všechny otázky. Naproti tomu podle charty je Rada bezpečnosti výlučně příslušná pro aktuální otázky míru a bezpečnosti. Dělbá úkolů je nepochybně po této stránce v nové organizaci účelnější a umožňuje rychlejší a účinnější zasažení v kritických případech. Dociňuje se toho i tím, že akce podnikané Radou bezpečnosti mají povahu kolektivní a závaznou, neboť usnesení Rady bezpečnosti o donucovacích opatřeních včetně vojenských, jsou pro členské státy závazné, kdežto podle Paktu Společnosti národů (článek 16), zvláště šlo-li o akce vojen-

ské, mohla Rada činiti pouhá doporučení, pro nikoho vlastně pevně závazná. Po této stránce je na místě zdůraznit i využití systému oblastního, který byl Společnosti národů v její původní koncepci neznám. Není pochybnosti, že oblastní systém je s to hrát ve věci míru a bezpečnosti úlohu velmi úspěšnou.

Neobyčejně charakteristický rozdíl je konečně v tom, že charta vyplňuje to, co bylo vždy pokládáno za „mezery“ Paktu, který totiž dovoľoval uchýliti se v některých případech k válce jako zákonnému prostředku, když pokojné řešení selhalo. Podle charty *válka není nikdy dovolena* a je porušením závazků z charty, leda že jde o sebeobranu (též kolektivní) neb donucovací akci proti vinnému státu. V těchto obou případech jde sice o válku technicky, ale nikoli právně. Tak je také realizována myšlenka paktu Briand-Kelloggova o postavení války mimo zákon, o jehož „harmonisaci“ s Paktem bylo v Ženevě marně usilováno.

Charta v některých směrech je nepochybně pokrokem ve srovnání s Paktem, který byl prvním praktickým pokusem toho druhu. Ale jako při každém právním textu a zvláště v mezinárodní smlouvě nejde jen o větší neb menší dokonalost textu, ale i o to, v jakém duchu je uplatňován. V tom smyslu bude třeba vyčkati s úsudkem na zkušenosti, které budeme míti s novou organizací míru v dobách normální politiky mírové.

SOUDOBĚ ANTIDEMOKRATICKÉ IDEOLOGIE
A EVROPSKÁ DEMOKRACIE

1. Tři základní rozpory mezi režimem autoritativním
a demokratickým

Zabývá se zde zcela krátce soudobými antidemokratickými ideologiemi, nemám v úmyslu vyložit jejich úplnou theorii a denní politickou praxi. Bylo již napsáno tolik knih a studií o fašistické a o nacionálsocialistické theorii a praxi, že není třeba zde znovu vykládati do podrobností tyto politické autoritativní systémy. Chci toliko zdůrazniti ony body, ve kterých se podstatně liší od základních principů demokracie, zaznamenáváje při tom zároveň fakt, že komunism jako režim má některé vnější znaky společné s fašismem a nacionálsocialismem a jiné zase s demokracií, takže jej nelze označit ani za nějaký typický režim totalitní, ani jej nelze klást theoreticky na tutéž linii jako autoritativní systémy, fašism a nacionálsocialism. Proto v dalších svých výkladech dotknu se theorie komunismu jen zcela zběžně a vyznačím krátce právě tyto rozdíly v jeho vztahu k demokracii.

Při výkladu některých základních thesů fašismu a nacionálsocialismu dotknu se poněkud šířeji především dvou významných bodů. Zdůraznil jsem již, že základní rozdíl mezi těmito systémy a demokracií je ve filosofických předpokladech: pro autoritativism jakéhokoli druhu je lidský život jen bojem — bojem mezi jednotlivci, mezi třídami,

mezi společenskými kolektivitami, mezi státy a národy. Jestliže boj je základním činitelem lidského společenského vývoje, rozhoduje ovšem na konec hrubá síla. Jestliže hrubá síla je rozhodujícím prvkem v sociálním dění, mají primární funkci v lidském životě všechny síly *materiální* — a také tedy zaujímají čelné místo v každé lidské společnosti. Se stanoviska metafysického mělo by to za následek, že základ vši existence by byl materiální a ne duchovní.

Nevyhnutelný důsledek takového stanoviska je, že základem každé morálky a celého systému ethického v každé lidské společnosti by bylo rovněž násilí a že její ethický systém by byl relativistický, cynický a materialistický. Praktické závěry z těchto filosofických a morálních thesů jsou pak zřejmé: nerovnost lidí, národů a států, oprávněnost nadvlády jednotlivců, tříd a národů tak zvaných vyšších a ujařmení jednotlivců, tříd a národů tak zvaných nižších. Byla by to tudíž brutální, materialistická a aristokratická koncepcie společenského života a světa vůbec.

Naproti tomu je základem demokracie systém ethický, naprosto odlišný, zahrnující boj jako základní a jediný princip sociálního dění a vývoje. Tento systém nepopírá, že ve společenském vývoji hraje činitel boje svou velikou úlohu — právě naopak; avšak trvá na tom, že kromě tohoto významného prvku společenského vývoje je zde ještě zcela rovnocenný prvek spolupráce, diskuse, dohody, lásky, sociální sympatie a přitažlivosti a že společenské dění a vývoj musí spočívat na *synthesi* prvku boje a prvku spolupráce, to znamená na řešení společenských konfliktů nejen bojem, nýbrž i rozumovými a humánními prostředky. To znamená, že v demokracii není primární a podstat-

né pro lidský vývoj hmotné násilí, *nýbrž duchovní a morální síla*, která při konečném řešení ideových a zájmových konfliktů musí být užita na prvním místě a má vždy vítězit.

Chtěl bych tu v této spojitosti učinit jen krátkou vsuvku o jiném významném sociálním činiteli: o náboženství a o náboženském pojetí života.

Ve vývoji společnosti hraje onen sociální faktor, jenž se jmenuje náboženství, tak velikou roli, že chtít jej přecházet a negovat je nejen povrchní a nevzdělané, ale vědecky, sociologicky by to prostě byl nesmysl. Demokracie respektuje vědu a všechny duchovní síly vědecké, filosofické a mravní a staví své hlavní these právě na přesně vědeckém, správném uznávání všech materiálních i duchovních faktorů společenského vývoje. Náboženství bylo vždycky v každé společnosti velikou silou duchovní a mravní. Proto demokracie jako politický a myšlenkový systém duchovní svobody a tolerance a jako ucelený spiritualistický názor na svět nemůže být protináboženská. Stavím se tudíž jako demokrat k náboženství — jako k jednomu z velikých faktorů společenského vývoje a jako k jedné z velikých duchovních a mravních sil v lidské společnosti — veskrze pozitivně.

Mluvíce tudíž o rozdílech mezi základními koncepcemi autoritativismu a demokracie, přicházíme k věčnému protikladu a boji mezi *materialismem a spiritualismem*; tento boj je neustálým obsahem celých dějin filosofie od nejvzdálenějšího starověku až do současné doby. Všecko lidské myšlení se stále pohybuje v příklánění se buď k jednomu či druhému z těchto směrů. To však je problém metafysický; konečný rozumový důkaz o své definitivní

platnosti a pravdě nemůže podati ani ta, ani ona strana. Ve sporu mezi spiritualismem a materialismem musí prostě mít každý lidsky myslící tvor dosti odvahy, aby se rozhodl pro ten či onen názor, a musí si — rozhodnův se — vypracovat logicky podle svého rozhodnutí celý svůj systém životního názoru a řídit se podle něho v praktickém svém denním životě. To znamená, že každý člověk má statečně prohlásiti, zdali je, či zda si přeje být člověkem hmoty a síly či člověkem ducha a universitního práva; zda chce být ve všem, co ve svém životě podniká, na straně hrubé síly a moci neb na straně sil morálních a duchovních.

Fašism a nacionálsocialism veřejně a slavnostně prohlašují, že ve svém celém systému politickém stojí na straně hrubé síly. Naproti tomu demokracie prohlašuje veřejně a slavnostně, že její místo je po boku sil mravních a duchovních. *Zde není možný smír ani v theorii, ani v praxi*. Nevzíti zřetel k této skutečnosti a nejednati podle ní je sebeklam, omyl a hrubá nevědomost či neznalost pravého stavu věcí. To je můj první závěr v této kapitole o theorii fašismu a nacionálsocialismu a jejich vztahu k demokracii.

Druhý základní bod, který bych rád zdůraznil, je pojetí všemocného státu v autoritativních systémech a odpor demokracie vůči této koncepci. Fašism a nacionálsocialism (a ovšem i komunism) jsou ve svých základních thesích protiindividualistické. Pro ně u každého jedince prvotní ideou a základním vědomím má být vědomí společenské kolektivity, nikoli vědomí individuální. Na společenskou kolektivitu — ať na stranu, či na společnost, či na národ, či na stát — je třeba nahlížeti jako na základní a svrchovaný prvek sociálního soužití. Ve své činnosti, ve svém

soužití a ve svém vývoji je individuum závislé na této kolektivě a pochází z ní. Ona je prvotná, individuum je druhotné.

Naproti tomu demokracie je ve své podstatě individualistická. Demokracie nevychází z vědomí kolektivního, nýbrž z vědomí individuality jednotlivcovy a považuje tudíž lidskou bytost za prvotní a základní, a každá společenská kolektivita, jsouc složená z jednotlivců, je druhotná. Autoritativní systémy pokládají svá kolektivní tělesa — stranu, národ, stát — za primární a všemohoucí, a vývoj a svoboda individua je podřízena jejich kolektivistickému pojetí lidské společnosti. A v těchto bodech jsou opět tyto dvě myšlenkové školy, demokracie a totalism či autoritativism, nesmiřitelné. My prostě musíme voliti mezi tou či onou a zaříditi v praxi podle toho celý svůj život a veškeré své politické a mravní systémy.

Při tomto zásadním sociologickém sporu jsem se vždy snažil dojíti k nějaké přijatelné konečné *synthesi*. Lidská kultura a civilisace byla stvořena nepřetržitými vzájemnými vztahy a nepřetržitým vzájemným vlivem těchto dvou základních společenských prvků — individua a kolektiva. Mluveno přesně vědecky, není možno říci, že ten či onen z těchto dvou prvků je primární; to by byl tentýž svár, který je znám ze středověké scholastické filosofie: zdali bylo dříve vejce či slepice. Lidská společnost trvá jako kolektivní těleso zároveň a současně jako lidský jedinec. Avšak se stanoviska *metafysického a morálního* nepochybuji ani v nejmenším, že spor ten nelze řešit jinak nežli jasným doznáním, že individuum je silou primární, to jest, že metafysicky a morálně je člověk jakožto lidské individuum nejvyšší hodnotou v lidské společnosti. Z toho důvodu jsem individualista a z toho důvodu jsem pro de-

mokracii jako systém, který má své základy v individualistickém pojetí života. A znovu dodávám: ani zde rozumový důkaz není možný. Člověk je s hlediska filosofického a mravního buď individualistou nebo kolektivistou.

Při tom rozhodnutí takové nemusí překážet individualistovi, aby v praktické politice sociální a hospodářské přijímal praktická opatření velmi kolektivistická. Skutečné nedobré poměry sociální a hospodářské nebo neblahý stav zákonodárství sociálního jsou a mohou býti každému dostatečným důvodem, aby opatření kolektivistická přijímal, i když se hlásí k filosofii individualismu.

Kromě těchto dvou základních argumentů z oboru filosofie a sociologie pro demokracii mám pro ni jiný základní *praktický* důvod. Každý politický systém v dějinách lidstva může býti hodnocen jen podle toho, zdali rozřešil podle všelidského práva a spravedlnosti účelně a pro společnost úspěšně problém vztahu mezi jednotlivcem jako občanem a mezi státem jako formou, v níž každá lidská společnost musí žít; zdali s jedné strany měl jednatel dostatek individuální svobody k svobodnému rozvoji a k svobodnému důstojnému životu, a zdali s druhé strany měl stát dostačující moc a dostačující stupeň vlivu, aby udržel proti vrozenému egoismu jednotlivcovu disciplinovanou, spořádanou a spravedlivou společnost. Jestliže byl na jedné straně stupeň individuální svobody příliš veliký, upadl stát do rozvratu a anarchie. Jestliže naopak stupeň individuální svobody nebyl dostačující a státní moc překročila své správné meze, byl výsledkem absolutism a tyranie tříd, kast nebo jednotlivců. Nevyhnutelným následkem byl v obou případech rozvrat a revoluce a naprostý nezdar toho kterého národního a státního společenství.

Žádný jiný politický systém než vyspělá, vzdělaná a spravedlivá demokracie není schopen rozřešiti podle práva a spravedlnosti tento *věčný problém lidské společnosti*. Sama povaha a organizace demokracie je taková, že vyžaduje nepřetržitý boj všech svých občanů za spravedlivý vztah mezi jednotlivci a kolektivitou. Z toho důvodu všechny politický rozvoj správně organisované lidské společnosti je prakticky vývojem k demokracii vyšší a vyšší. Z politických dějin společnosti je zjevno, že tento boj byl probíjován ve všech civilisovaných státech všech dob a že pravidelně po období poměrné svobody přichází období buď anarchie nebo absolutismu, po němž následuje pak opět pokus o lepší druh demokracie a svobody.

Je v samé podstatě lidské povahy s jedné strany a lidské společnosti s druhé strany, že člověk musí neustále bojovati za tento rozumně vyvážený vztah mezi kolektivitou a individuální svobodou a že za tuto rovnováhu může bojovati zase jen v režimu relativní politické svobody, to jest v nějaké formě demokracie. V žádném autoritativním systému v dějinách lidstva nebylo a nemohlo býti takového rozumně vyváženého vztahu mezi individuem a kolektivitou — neboť by to bylo v protikladu k samé podstatě a povaze takového systému.

Na dalších stranách podávám tudíž — po tomto zásadním vymezení rozporu mezi autoritativními režimy a demokracií — velmi stručně některé základní these fašismu a nacionalsocialismu s hlediska základních principů, které jsem právě vyložil.

2. *Theorie fašismu*

a) Fašism jako reakce a negace politických doktrin XIX. století

Italský fašism a fašism jako doktrina vůbec vychází z filosofické základny, která je tak charakteristická pro jednu velikou část myšlenkového světa na začátku XX. století a která v hrubých rysech vtiskuje výrazný svůj znak poválečnému politickému boji v Evropě: odpor proti všem trvalým a věčně pravdivým hodnotám, odpor proti všemu universalismu, odpor proti všeobecné, všesvětové, všelidské, pro všechno lidstvo a všechny doby platné morálce, odpor proti rozumu a proti každému racionalismu a intelektualismu vůbec, odpor proti všemu *statickému*.

Jinými slovy: důsledný, všestranný, vše pronikající *filosofický a mravní relativism a biologický dynamism*, vycházející z apriorního předpokladu, že základním činitelem lidské společnosti je žitý materiální život, jehož žití je neustálý materiální biologický boj, vývoj a změna, a že boj ten je vůbec podstatou všeho vývoje a dění sociálního, politického a hospodářského, a to jak mezi individui, tak mezi kolektivitami.

Tento *biologism a vitalism*, ryze moderního ražení, spojený s primitivně chápaným a materialisticky podloženým *evolucionismem*, je zároveň *metafysickým materialismem* svého druhu; neboť přijímaje boj za princip celého společenského vývoje, nutně dochází k důsledku boje *fysického*, v němž síly spirituální jsou jen nástrojem fysické moci a fysického násilí.

Logickým důsledkem těchto filosofických a metafysických předpokladů je, že lidská individualita je určována,

charakterisována a podmiňována jen oněmi svými stránkami, které se hodí zvláště charakteristicky právě dynamismu, relativismu, animálnímu biologismu a vitalismu a dají se ve svých primitivních formách snáze smířit s metafysickým materialismem: vůle, instinkt, cit. *Voluntarism, instinktivism a empirism ve své krajní formě positivisticke-materialistické jsou mu východiskem pro posuzování role, úkolu a činnosti individua i národa.*

Vycházejí z těchto apriorních názorů o podstatě světa, života a lidské duše, tvoří si fašism svou politickou doktrinu. Připíná se tu úzce na doktrinu francouzského revolučního syndikalisty Georga Sorela, který po roce 1900 hrál v dělnickém hnutí francouzském jistou roli a který připomínal svým revolucionismem jednak blankism z roku 1848, jednak první revoluční a komunistické začátky Karla Marxe. Měl s nimi společnou ideu boje jako principu, ovládajícího veškerý sociální a hospodářský život, ideu revoluce za každou cenu, kterou jedině může se proletariát osvobodit a při moci držet, a ideu moci a násilí, která je nakonec jediným základem a udržovatelem práva v dnešní buržoasní společnosti. Také jen tato idea získá proletariátu nové postavení vůdčí a vládní moc, dříve nežli jeho nový režim bude moci vybudovat společnost bez nadpráví a bez násilí. —

Fašism byl původně hnutím, reakcí, negací toho, co dosud bylo a je, to jest reakcí proti tehdejšímu danému stavu myšlenkovému i politickému. Neměl na počátku vůbec pevné doktriny, byl souborem nejasných a nesoustavných představ idejí, hesel a citových reakcí. Toužil po něčem novém, toužil po změnách v daném režimu nedokonalé a špatně fungující italské demokracie, spočívající na svářících se stranách a potácející se stále mezi oportunistickými

kompromisy, jimiž stát opravdu trpěl; stav ten byl mu proto stavem naprosto neudržitelným, byl mu marasmem, statickým, nehybným režimem, jenž mohl skončit jen v plné dekadenci národa a státu.

Tento daný stav musí býti změněn bojem, činem, akcí, stále trvajícím pohybem, neboť život je boj a stálý pohyb, stálá změna, stálý vývoj. Tu jsme u podstatného, základního článku fašistické doktriny, která vycházejí z něho, vypracovává se krok za krokem k úplnosti a soustavnosti v usilovném denním zápase politickém. A vypracovává se ke své soustavnosti právě jako reakce v obou směrech: jednak jako politické hnutí proti danému stavu politickému a sociálnímu, jednak jako myšlenková soustava a doktrina proti myšlenkové soustavě a doktríně dosud vládnoucí.

Fašism je především, jak bylo právě pověděno, reakcí, bojem a *negací* všech doktrin a názorů dosavadních, předválečných a vyšších nebo zdůrazněných a podpořených válkou světovou. Dnešní Evropa je myšlenkově i svými institucemi dílem revoluce francouzské a americké a anglických institucí liberálně konstitučních z XVIII. a XIX. století. Celé XIX. století je dítkem francouzské revoluce, to znamená humanistické filosofie XVIII. století, universalistického kosmopolitismu revolučního, hlásajícího rovnost lidí a rovnost národů (na základě tak zvaného přirozeného práva), všeobecné sbratření, toleranci a liberalism politický, hospodářský, kulturní, pacifism a mírovou spolupráci všech národů, vzájemné dohodování a idealistické horování o jednotě světa a lidstva.

Všechny tyto ideje jsou pokládány za poslední slovo lidské civilizace, za nejvyšší stupeň mravního vývoje lidstva, za definitivní a nezměnitelné zásady lidského vývo-

je a světové kultury, za dogmata, kterými již navždycky lidstvo se má a bude řídit.

Z těchto předpokladů se vyvíjí celý život Evropy v XIX. století a dochází na konci prvního desetiletí XX. století k tak zvané demokratické kultuře a k demokratické periodě evropské politiky, která vrcholí světovou válkou; vstup Spojených států amerických do války přímo dává této válce charakter boje o vítězství demokratické, liberální, humanistické a universalistické doktriny v celém světě.

Fašism je přímou a důslednou, prudkou a nekompromisní *negací* celé této koncepce, celé této doktriny. Vychází ze základního pojmu boje o život, odmítá demokratickou koncepci přirozeného práva pro člověka, pro každého člověka a pro každý národ, přirozeného práva vždy trvajících, vždy platného, všeobecně přijatého. Není takového práva, je jen právo vybojované. Jestliže se stanoví posice a místo každého jedince ve společnosti bojem, není a nemůže být rovnosti ani mezi lidmi, ani mezi národy a státy. Není-li rovnosti, není ani universalnosti, ani humanistického bratrství, není a nemůže být rovnoměrné svobody politické, sociální, hospodářské, není a nemůže se věřit v princip vzájemného dohodování ať uvnitř mezi občany, ať navenek mezi státy. Pacifism je proto doktrina absurdní, nesprávná, nepravdivá, nemožná a tudíž škodlivá.

Je-li tedy Evropa do roku 1914 dítkem racionalistické, humanistické a demokratické filosofie francouzské a americké revoluce, je fašism vědomě *antidemokratický*, *antiliberální*, *antihumanistický*, *antikosmopolitický*, *antipacifistický*, *antiracionalistický*. Proti tomu všemu staví ideu stálého boje, ideu činu, ideu dynamismu, stálého

společenského pohybu a vývoje, neklidu a změny, plynulého žití, vedeného vůlí, citem, instinktem, *vůli po moci, po síle, po vládě, po expansi*, po ovládnání jiných lidí a jiných národů. *Proti racionalistické, humanistické a liberalistické revoluci konce XVIII. století, hlásající přirozená práva člověka a občana, chce být novou velikou fašistickou revolucí století XX.*, století síly, moci, autority, expansivní individuality a národního dynamismu některých nově se vzímajících národů.

Pro fašism je dále charakteristický jeho důsledný odpor ke každé doktríně, která se představuje jako trvalá, definitivní a vhodná pro všechny doby a všechny národy. Není takové doktriny, není takových zásad — *kromě fašismu samého*. Fašism je totiž výrazem věčného a trvalého boje, jediného principu, jenž trvá a jenž vždy bude lidstvo vésti. Jsa výrazem stálé změny a stálého vývoje, jenž v sobě obsahuje nejen zásadní zavržení všech trvalých nehybných principů a doktrin, *odmítá sám vázati se trvalými, zásadními a pevnými methodami v práci politické* a ve vztazích mezi státy a národy. Fašism je tudíž výrazem plynulosti života, nepřijímá jiného principu pro svou theorii a doktrinu i pro svou praxi, leč že se nedá vázat ve svém počínání, ve své činnosti a politice *žádným* principem.

V tom smyslu je fašism *důsledným utilitarismem a oportunismem*, hnaným do všech krajností. Je „*possibilismem*“ v tom smyslu, že učiní vše, co je mu prospěšné a co mu jeho prostředky v daném okamžiku *umožní*, nedávaje se vésti ničím jiným než zájmem svým a nebera zřetele na žádný závazek, žádný slib, žádnou smlouvu; vždyť stálou denní politickou změnou, vývojem a nepřestávajícím bojem může být a je překonáván ze dne na

den, z roku na rok každý závazek, každá smlouva. V tom smyslu pokračuje fašism jednak ve filosofii Hobbesově o společenském a politickém boji jako základě vši politiky, jednak ve filosofii Macchiavelliho, zejména co se týče politické *praxe*. Formuluje je jen moderněji a žene je do všech důsledků.

Fašism je dále *antisocialistický* a *antikomunistický*, při čemž zdůrazňuje, že jako doktrina ryze nacionalistická zamítá z liberalismu a demokracie, ze socialismu a komunismu všecko internacionální, universalistické a humanistické, všecko egalitářské a pacifistické, krátce vše, co se předkládá v těchto doktrínách jako vhodné a platné pro všechny doby a všechny národy, jako statické a neměnitelné. Naproti tomu bere si z těchto i jiných doktrín vše, co prý zůstalo a zůstává živé a co z XIX. století může přejít do století XX., *století fašistického kolektiva a fašistické autority*.

Je velmi důležité a charakteristické, co si fašism právě z těchto doktrín zachovává: z liberalismu a demokracie odpor k zásadě o *třídním* boji; ze socialismu a komunismu pak především zásadu a tendenci po *sociální spravedlnosti* pro široké masy lidu, jejíž provádění dává do rukou národa a státu jako celku, a přijímá tudíž do veliké míry rozšíření hospodářských a sociálních funkcí státu ve smyslu etatismu, postátňování, státní hospodářské kontroly a státního kapitalismu. Přibližuje se tím sice ve svých některých koncepcích socialismu a komunismu, přejímaje a zdůrazňuje další podstatnou ideu socialismu a komunismu o plné a rozhodné *svrchovanosti státního a národního kolektiva nad individuem*, ale podstaty buržoasní společnosti se nedotýká a zespolečňování vý-

robních prostředků a odstraňování neomezeného soukromého zisku nehlásá.

Přejímání takových různých a přímo sobě nepřátelských zásad a nauk nepokládá fašism za protiklad. Vychází tu ze své these, že žádná nauka není nikdy naprosto nová a originální, že každá politická doktrina se má opírat o stále se měnící praxi, to jest má vycházet z *činu* a má se pak přizpůsobovat poměrům, okolnostem, nově vznikajícím potřebám a reakcím a tak poněmhu tvořit celou svou myšlenkovou i prakticko-politickou soustavu.

b) Pojem autority ve fašistickém státě

Přijetím těchto thesů z nauk odpůrcích, dostává se fašism k svému problému centrálnímu: *k principu autority*. Jsa negací liberalismu, demokracie a socialismu, je fašism negací liberálního a konstitučního státu a všech těch prvků, na nichž tyto režimy zakládaly princip autority své společnosti a svého státu. Také princip monarchismu pokládá za zcela vedlejší, druhotný, kterého nepotřebuje, i když jej může připustit; ale absolutní monarchii předrevoluční a monarchii z Boží milosti pokládá za mrtvou, církev a náboženství vylučuje z politického života a omezuje jejich činnost jen na duchovní pole, a to ještě na jeho malý ryze náboženský výsek (odmítá na příklad vliv církve na soukromé vedení škol a i soukromou výchovu mládeže vůbec). Princip středověké autority církevní, princip autority monarchie absolutní i monarchie konstituční (a z Boží milosti), princip autority státu liberálního a demokratického i státu socialistického, vycházející ze souhlasu lidu na základě rovnosti, svo-

bodů a svobodného hlasování — tedy: theokracie, monarchie a demokracie jako prameny společenské a státní autority — jsou pro fašism překonány.

To znamená, že tento poválečný „revoluční“ režim odmítá a ničí všechny ony principy, na nichž dřívější stát a společnost buďovala ideu společenské autority jako nezbytného základu každé společenské organizace, soudržnosti, morálky a lidského spoluzítí. A přitom týž režim hlásá, že život je boj, že princip boje je jediná zásada, jež vede, proniká a ovládá celý společenský, politický, sociální, hospodářský i kulturní organismus toho či onoho národa. Jak za těchto okolností fašism uniká společenskému anarchismu a revolučnímu chaosu, jehož všechny předpoklady jeho doktrína v tak vysoké míře vytváří?

Uniká mu tím, že se pokouší vytvořit a přijmout autoritu novou, *autoritu absolutního, zbožněného státu*, budovanou na koncepci silné kolektivity národní, *jež vcelku připomíná autoritu komunistického státu*, stavějícího zásadně svrchovanost proletářské třídy a proletářského státu nad individuem v jeho stadiu revoluční dočasné diktatury proletariátu.

V tom these fašistická, vedoucí nezbytně k svému logickému důsledku, to jest k potlačení všech svobod individuálních a k odmítnutí jakékoli kritiky a svobody přesvědčení, musí na konec — pro udržení této nové autority — přijmouti zásadu o použití všech prostředků proti revoltujícímu individu.

I když tudíž fašism se všemi svými „anti“ a „kontra“ je především reakcí a *negací* všech dosavadních forem státu, vlády a politicko-sociálních doktrin, přijímá přesto některé myšlenky jako pilíře své státní stavby a jako své podstatné ideje pozitivní, konstruktivní ze socialismu, při

čemž je ovšem přizpůsobuje a upravuje podle potřeb své celé doktriny:

1. Nevyžaduje sice jako socialism změnu dosavadní hospodářské a sociální struktury ve smyslu vyrovnávání třídních rozdílů, hlásá však nutnost jisté sociální politiky ve prospěch širokých mas lidu svrchovaným rozhodnutím státní autority, užívaje při tom revoluční terminologie a hrubé sociální demagogie.

2. Ztotožňuje své hnutí a stranu s národem (nepřipouští třídního boje a jiných stran a tříd) a národ se státem; a národ a stát prohlašuje za jediného činitele, stojícího nad individuem v plné své svrchovanosti a jako jediný pramen každé autority ve společenském organismu.

Princip boje je zásadně principem rozvratným, anarchistickým, negativním: jen na něm se organizovaná a normálně fungující společnost vybudovat nedá. Někteří starověcí, středověcí i moderní filosofové, hájící theorie, obdobné sociologickému biologismu a vitalismu dnešního fašismu, překonávali tento rozpor buď principem absolutní monarchie s absolutním monarchou z Boží milosti, nebo principem autority náboženské a církevní. Macchiavelli, Hobbes nebo de Maistre jsou zde myslitelé nejvýraznějšími. Fašism nemoha počítati ani s absolutním monarchou z Boží milosti, ani s Bohem přes autoritu církve a náboženství katolického nebo orthodoxního, *čini si Boha ze své strany, ze svého národa a svého státu*.

A tak stojíme ne sice před zcela novou, ale obnovenou středověkou teorií absolutního státu, který nemá absolutního monarchy středověkého, vytváří si moderního absolutního „Vůdce“ (a „Führera“). A tuto svou teorii opřádá zvláštní iracionální, sentimentální a emo-

cionální, skoro náboženskou mystikou, která dobře působí na nemyslicí davy a která umožňuje duševně znavenému poválečnému člověku nemyslet vůbec. Byly doby, kdy se národy odevzdávaly v politice do rukou všemocného Boha a jeho církve, pak do rukou všemocného krále nebo cara — dnes se dávají do rukou geniem inspirovaného „Vůdce“. Ryze politicky myšleno, rozdíl tu není.

Podle fašistické these je ovšem fašistický stát nová veliká tvorba, nová veliká revoluce. Jednotlivec, skupina, jakýkoli jiný organism společenský je *relativno*; stát (ve smyslu fašistického ztotožnění státu s národem a fašistickou stranou) je *absolutno*. Jemu je a jemu musí býti vše podřízeno, je posledním pramenem vši autority a moci ve společnosti, vši vůle, vši činnosti, všeho zájmu národa. Stát jako takový má svou vůli, své svědomí, je pramenem vši morálky, má svou etiku a jako takový je nejen materiální organizací, vyjádřenou územím, obyvatelstvem a vším materiálním bohatstvím a technickou organizací, nýbrž také duševním a morálním faktem, celou duševní a morální stavbou.

V tom smyslu je fašistický stát manifestací ducha svého národa, žije a trvá v přítomnosti, v minulosti i v budoucnosti, je trvalý jako národ, jenž se projevuje ve své stále žijící řeči, mravech, víře a tradicích po celá staletí. V tom smyslu přesahuje stát, ztotožněný s národem, život individua a představuje trvalého ducha a svědomí národa jako celku. Má svou vůli a své svědomí, jsa činitelem trvalým a pramenem vši autority nad individuem, má a musí řešiti svrchovaně všechny problémy své vnitřní organizace a určuje tudíž plně a důsledně, a ovšem svrchovaně, veškeru politickou, právní, hospodářskou, sociální

a kulturní činnost v lůně národa a celého organismu státního.

Jakmile začne toto pravé pojetí státu mezi příslušníky národa upadat, když jednotlivci nejsou si plně vědomi, že jejich život je jen služba státu v tomto duchu a že život jejich je jen těžkou povinností pro stát a národ, jakmile individuální zájem, zájem skupin, zájem materiální a duchovní, to jest touha po svobodě a svobodném kulturním žití, nezávislém na státu, převládne, stát sám začíná upadat a na konec buď živoří on i celý národ v těžkém období politického a mravního úpadku, nebo padne vůbec.

V tom smyslu zdůrazňuje fašism, že fašistický stát je státem silným, opírajícím se o celou kolektivitu národa; miliony příslušníků národa jsou s ním sžity a ztotožněny. Je prý založen úplně a výlučně na široké basi lidové (odtud tu a tam prohlašování, že fašistický režim je také demokratický). Podle theorie fašistické fašistický stát však není absolutistický stát středověký, nemá a nechce míti nic společného s absolutismem z doby před rokem 1789. Jednotlivec není prý také v něm anulován jako v absolutismech různého druhu z dob dřívějších, je naopak zesílen, znásoben jako je znásoben voják ve svém pluku. Fašistický stát představuje prý novou organizaci národa v jeho plnosti a skutečnosti a ponechává prý jednotlivci dostatečné místo k individuální činnosti v jeho ztotožnění se se státem, národem a stranou. Odnímá mu sice svobody zbytečné a škodlivé, ale nechává mu prý svobody podstatné.

Jen takovýto stát může se prý pustit se zdarem do boje s dnešní velikou krisí mravní, politickou a sociální, a zejména s dnešní krisí hospodářskou. Dnešní problém kapitalismu, boje proti němu, spolupráce s dělnictvem a vy-

rovnání hospodářských a výrobních těžkostí může vyřešit jen stát, a to stát jen fašistický.

Možno tudíž shrnout: Podle fašistické doktriny — pokud se to týká její stránky pozitivní a konstruktivní — přejímá na sebe stát jako organism, ztotožněný ve své plnosti s národem a jako pramen veškeré autority, práva a morálky, všechny funkce politické, sociální, kulturní a hospodářské, sjednocuje veškeré materiální i duchovní síly národa ve své moci a svrchovanosti, vede a organizuje je, rozhoduje o nich a *stává se všemocným, svrchovaným a neomezeným faktorem ve všech oborech života každého jednotlivého občana.*

c) Pojem vůdcovství ve fašistickém státě

Zbývá ještě povědět, jak fašistický stát dojde ke svému „Vůdci“. Středověký stát absolutní měl svého monarchu z Boží milosti, jenž byl výrazem jeho vůle, jeho tradic, jeho politických cílů a poslání. Stát byl všemocným a svrchovaným přes osobu a osobou monarchy. Stát fašistický, jenž odstranil náboženství a církve z politiky a jenž monarchii pokládá za formu druhořadého významu, musí najít cestu, jak se projevuje svrchovaný a zbožněný absolutní stát a jeho vůle, jeho vědomí, jeho národní duch a jak zakročuje v praktickém denním životě politickém. Činí to skrze „Vůdce“. Obrací totiž prostě celou theorii absolutní monarchie středověké: „*Vůdce stává se svrchovaným a všemocným přes a skrze svrchovaný a všemocný stát, národ a stranu.*

Tvoří si proto svou theorii „Vůdce“. Odmítaje rovnost občanů jako absurdní lež a princip rovnoprávné volby, demokratický parlament a jeho demokratické hlasování

jako škodlivou nivelisaci, tvrdí, že demokratický systém nikdy nevytváří možnost skutečné vlády lidu, že každý demokratický systém vede na konec k tyranické oligarchii několika oportunistických vůdců a že tak zvaná vláda lidu je vůbec iluze, poněvadž „lid“ nikdy a nikde nevládne; z toho pak přechází přímo k zásadě, že revoluční princip fašistický nachází si přirozeným výběrem vůdce, jenž se stává skutečným výrazem národní vůle a národního ducha a vědomí. A jako identifikuje svou stranu s národem a se státem, *tak touto mystikou ztotožňuje se státem a národem také svého vůdce.* Vůdce stejně jako stát je obklopen zvláštní, skoro náboženskou mystikou, sentimentální a emocionální aureolou. Jsa pak ztotožňován se státem a národem, je jako stát a národ sám svrchovaný, neomylný, je poslední autoritou, jejíž slovo konečnou platností a všude rozhodne. —

To je vcelku theorie fašismu a fašistického státu v jeho vztahu k teoriím demokratickým. Není třeba šířiti se mnoho o praktických jeho krocích v politice vnitřní a zahraniční, aby byly tyto theorie objasněny doklady z denní politiky. Jsou samy tak jasné a přitom tak primitivní a tak málo originální, že stačí opravdu projíti prostě jednak obyčejnou příručkou dějin filosofie a politické vědy, jednak jednotlivými fázemi praktické politiky v Evropě *od roku 1920* až do dneška, abychom mohli konstatovati, že pád evropských demokracií po válce a zavádění režimů fašistických znamená prostě návrat do politiky středověku, ať pokud jde o názory o podstatě politického života, ať pokud jde o metody a prostředky pro řešení politických problémů.

Podle fašismu je století XX. stoletím nové moderní revoluce, stoletím velikých ideových změn a velikých stát-

nických objevů fašistických — podle demokratických kritiků je to prostě myšlenkový návrat k středověkému despotismu ráže Macchiavelliho, Hobbese a de Maistra. Dnešní fašism je prostě starý středověký absolutism nebo dokonce i starověký despotism, ověněný a okrášlený různými novověkými filosofickými teoriemi charakteru materialistického, jimiž chce zakrýt právě fakt, že to nic nového není. Je to nauka, vypočítaná na nevzdělanost, primitivnost a nemyslivost politicky nevypělého člověka.

d) Fašistická praxe

O fašistické praxi říkám zatím jen toto: Jako ve své ideové konstrukci vychází fašism z negace celé filosofie a myšlenkové soustavy americké a francouzské revoluce a potírá důsledně a zásadně všechny předválečné a poválečné evropské vládnoucí doktriny jako jejich dědictví, tak v politice praktické je negací daného stavu už předválečného, ale zejména také poválečného (to jest po válce z roku 1914), poněvadž i ten je mu jednak dědictvím, jednak výrazem těchto myšlenkových soustav, převedených do praxe. Itálie vyšla z války neuspokojena. Mírové smlouvy nedaly jí to, co žádala, a vytvořily mnohé, proti čemu stála. Fašism je tudíž revolta také proti mírovým smlouvám z roku 1919 a celému dosavadnímu rozdělení moci ve světě mezi jednotlivé národy.

Je-li pak život bojem a také bojem mezi jednotlivými národy a státy, tož národy a státy, které se inspirují a přijímají tuto doktrinu fašistickou, jsou expansivní a dynamické. Válka je pro ně nejsilnějším projevem jejich života, jejich vůle k moci a jejich expanse. Snaha po ex-

pansi u velikých národů je snaha vytvořit imperium. Snaha ta je důkazem životnosti a růstu, kdežto snaha udržet daný stav a vyhnouti se boji je známkou dekadence a blížícího se pádu. Proto národy a státy imperialistické mají právo na účast v ovládnutí světa a právo na nové rozdělení všech zdrojů bohatství a moci, jež národům statickým, dekadentním (to jest demokratickým) padá nyní z rukou.

Všecka praktická politika italská je inspirována touto theoretickou základnou a jejími praktickými závěry od chvíle, kdy se fašism cítil v Itálii zajištěn, to jest asi od roku 1925. Odtud pochází italská politika ve střední Evropě a na Balkáně, odtud soustavně její pomáhání státům poraženým ve válce, odtud konečně poslední fáze italské politiky jednak v expansi koloniální (Habeš), jednak v ovládnutí Středozemního moře (Španělsko, Tunis a Egypt). Soustavná snaha zeslabit demokratické režimy a hnát je v různých částech Evropy ke krizi a k pádu je logickým doplňkem i fašistické teorie i fašistické praxe (Rakousko, Řecko, Bulharsko, Jihoslavie, Rumunsko, Československo).

Zdůrazňování italského ultranacionalismu a využití ideje národní a ideje národního sebeurčení k rozbití poválečného právního stavu v Evropě nebo k vlastní státní expansi, zdůrazňování národní hrdosti a národní prestiže, napodobování německého antisemitského rasismu je jen doplnění fašistické praxe, vycházející z antidemokratické a antihumanistické teorie.

Jak je z vyličeného patrné, je fašism i jako doktrina i jako praxe politická síla, jejíž dosah a význam se za dnešního stavu v Evropě musí velmi vážně zkoumat. Je

to nauka rozvratná, nauka boje a záhuby menších národů a politické svobody uvnitř národů. *Na osudu fašismu stejně jako na osudu německého nacionálního socialismu bude záviseti také osud demokracie a svobody v Evropě a ve světě.*

3. *Theorie nacionálního socialismu*

a) Nacionální socialism, pangermanism předválečný a pangermanism dnešní

Vychází-li fašism jako theorie z několika prostých sociologických a filosoficko-historických thesů a buduje-li pak svoji theorii postupně podle své politické praxe v soustavu pokud možno jednotnou, je nacionální socialism hned od počátku pokusem o celou soustavu světového názoru — „Weltanschauung“ — i když se také v řadě věcí doplňuje, precisuje nebo poněkud pozměňuje podle pozdějších událostí.

Je také čím dále tím více vědomým pokusem o něco theoreticky nového, jistým druhem zvláštní filosofie dějin a jakéhosi politického náboženství, platného — na rozdíl od italského fašismu, který přece jenom s malými výjimkami chce zůstat ryze italským — sice především pro Německo, ale přes ně také pro ostatní svět. Má-li italský fašism znamenat, zejména v prvních dobách svého vzniku, obrození Italie a posílení její police ve světě, má nacionální socialism znamenat obrození Německa po prohrané válce a přes ně uskutečnění politické převahy Německa v celé ostatní Evropě a ve světě, a pak úplné přeměny v ostatním světě v duchu nacionálního socialismu.

Jako fašism tak i nacionální socialism je především reakcí

a negací racionalismu, humanismu a intelektualismu francouzské a americké revoluce, reakcí proti celé éře osvícenství francouzských encyklopedistů a proti všem politickým teoriím z tohoto základu vzniklým (kosmopolitism, humanism, egalitarism, pacifism a tak dále). Proti západoevropskému racionalismu opírá se o německé filosofické a literární hnutí romantismu a přijímá filosofické these irracionalismu, intuitivismu a tak zvané německé „Lebensphilosophie“, která je, jak známo, jednak příbuzná, jednak v mnohém totožná s evolucionismem, s utilitarismem, s vitalismem a v mnohém i s materialisticko-darwinistickými koncepcemi vývoje života a světa. V tom má nacionální socialism s fašismem po mnohé stránce filosofickou základnu společnou.

Zatím co však fašism vychází z prosté všeobecné these o životě jako stálém boji, vývoji, pohybu a změně, přičiňuje k tomu nacionální socialism jako druhý veliký pilíř svůj vlastní prvek nový, který v celé jeho koncepci hraje roli rozhodující: *je to prvek rasy*. Tento prvek hrál v úvahách německých politiků, sociologů, anthropologů a jiných vědců značnou roli už před válkou z roku 1914. Jimi byl převzat ze známých teorií Francouze hraběte de Gobineaua, který roku 1854 vydal knihu *Essai sur l'inégalité des races humaines*; tato kniha se stala od roku 1870 v Německu předmětem usilovného studia a vyvolala tam celé hnutí. Stejně byly studovány v Německu knihy novějšího francouzského anthropologa Vacher de Lapouge, který souhlasně s Gobineauem vybudoval thesi o nerovnosti lidských ras a o nesporném prvenství arijců nad všemi rasami ostatními.

Byla-li tato díla a tyto these šířeny a studovány už dávno před válkou z roku 1914 německou vědou, přenesl

je brilantním způsobem do politiky jiný Neněmec, Angličan Houston Stewart Chamberlain, který roku 1899 vydal své pověstné dílo *Die Grundlagen des XIX. Jahrhunderts*, nepřilíš sice ceněné filosofy a historiky, zato však politicky už před válkou neobyčejně rozšířené a v praktické politice s úspěchem použité. Dílo to popisuje v širokých synthesesích a nejasných, duchaplných zevšeobecňováních roli a poslání arijské rasy ve vývoji lidstva. Typickými ariji jsou Germáni; jim dlužno tudíž připisovat všechno to veliké, co v historii ariji vykonali. Proto také tato rasa jako nejlepší a nejvyšší je povolána k tomu, aby ovládla nižší rasy nejdříve ve svém okolí a pak vedla Evropu a celý svět.

Císař Vilém II. podporoval už před válkou toto hnutí a předválečný pangermanism ve své politické teorii se jím živil, vraceje se přitom k dřívějším ryze německým theoretikům pangermanismu, Lagardovi a Treitschkemu, doplňuje je romantickým mysticismem v umění Wagnerově a vypjatým voluntarismem ve filosofii Nietzschově.

Jak je známo, vyjadřovalo toto hnutí už před válkou dvě politické these: postupné národní sjednocování všech Němců a jeho důsledek, velikou světovou expansi tohoto osmdesátimilionového sjednoceného národa nejdříve v Evropě střední a východní, pak v Přední Asii a severní Africe — a tím pak v celém předválečném světě.

Od tohoto předválečného pangermanismu se pangermanism nacionálsocialistický v některých věcech odlišuje. Vychází, jak jsem řekl, především ze své teorie rasové. Dějiny jsou podle této koncepce neustálým bojem, vítězstvím, pádem a zánikem různých lidských ras. Tyto rasy jsou přirození, přírodou daní a nezměnitelní činitelé, kteří už ve svém původním obsahu a ve svých vrozených

disposicích a vlastnostech latentně skrývají všechny možné výtvořky a formy lidské kultury a svého dalšího vývoje. Podnebí, přírodní okolí, zeměpisné a jiné životní podmínky a okolní svět mohou mít vliv na jejich materiální vzrůst, vývoj a pád, nikoli však na jejich přirozenou podstatu.

V této své podstatě jsou však různé rasy od sebe naprosto rozdílné, jsou rasy vyšší a nižší, horší a lepší hned od svých počátků; tento rozdíl v jejich kvalitě a podstatě se nedá žádným vývojem odčinit a žádná teorie o všelidství, o rovnosti lidí a o lidském universalismu není s tyto přirozené nerovnosti sprovodit se světa.

Mezi jednotlivými rasami je pak nejvyšší a nejdokonalější tak zvaná *nordická rasa arijská*. Ta vytváří a je nositelem nejlepší, nejdokonalější kultury lidské. Během vývoje vešla sice ve styk, postupujíc od severu na jih, s rasami jinými a nižšími, přenášeje na ně svou kulturu a v mnohých případech je pohlcujíc; stávala se tak nositelem vyšší kultury mezi rasami ostatními a dovedla se přece jen ve své čistotě uchovat a proto dějiny lidstva pevně dál vytvářet, i když na některých místech a v některých obdobích byla v příliš velikém nebezpečí rasové promíšenosti.

Podle nacionálsocialistického názoru filosoficko-historického jsou tudíž dějiny lidstva prostě bojem vyšší rasy s rasami nižšími a smyslem dějin má býti boj o vítězství rasy vyšší, která má pak lidstvo vésti a ovládati. Tento názor důsledně a zásadně odmítá tvrzení o rovnosti ras a národů, proklamuje naopak jejich nerovnost a pokládá za svou povinnost bojovati za vítězství rasy lepší, vyšší a žádati, aby rasa a národ nižší, horší, se podřídil vedení

národa vyššího.* A poněvadž tou vyšší rasou je prý germánská rasa arijská, je prý lidská kultura a civilizace nerozlučně spjata s vývojem a vítězstvím této rasy. Její pád by prý znamenal skutečný úpadek lidské kultury a civilizace vůbec.

Tento úpadek hrozí ze smíšení rasového tak, jak se to stalo starým Řekům a starým Římanům. A ačkoli všechna civilizace dnešní je prý v podstatě výtvorem germánských kmenů arijské rasy jako rasy nejvyšší, byla tato rasa v poslední době ohrožena stejně nebezpečím promíšení a tím vlastně byla zbavována svého oprávněného vedení dnešního světa. Je tudíž třeba v zájmu německví a jeho vývoje i moci bránit se proti tomu nebezpečí, zachovat arijskou rasu germánskou čistou a tím zachovat její veliké poslání. Smysl dnešního vývoje, smysl dnešního všeho politického boje je tento boj o čistotu arijské rasy germánské a tím o její poslání ve světě dále provádět, udržovat a na konec vyhrát.

Prvek, jenž čistotu tuto nejvíce ohrožuje a který žije jako parazit na rasách a národech jiných, jsou *židé*. Ti šíří mezi ostatními rasami a národy zhoubné názory a cítěny nerasové, nenárodní, všelidské, všesvětové, universální. Hlásají rovnost lidí a národů, hájí liberalism, toleranci, rovnost, formální demokracii a na místo skutečného vedení mas, jež má náležeti vybrané elitě vůdců, dosazují anonymní síly buď kapitálu nebo rozdělují podle marxistických názorů národ na třídy a odůvodňují vládu jedné

* Hitler se o tom vyjadřuje ostře takto: „Rozdíl, který existuje mezi nejnižšími, ještě tak zvanými lidmi a našimi nejvyššími rasami, je větší nežli rozdíl mezi nejnižšími lidmi a nejvyššími opicemi.“ Řeč Hitlerova na kongresu strany nacionálněsocialistické roku 1933.

třídy nad třídami druhými. *Odtud onen známý nacionálněsocialistický antisemitismus* jako reakce a negace proti míšení čisté, vyšší arijské rasy se semitskou a odtud všechno to pronásledování židovství v dnešním Německu a celé německé, nacistické antisemitské barbarství.

Odtud také se v Německu vytváří v rámci nacionálního-socialismu přehnaná, až v mythus vybudovaná snaha *po eugenismu*, po zlepšování, pěstění, očištění a zdokonalení rasy k ideálu nordického arijce, k biologickému ideálnímu typu Němce a německé rasy vůbec. Hlavním úkolem národa prý je vyloučit ze svého organismu všechny nenordické elementy, zesílit co nejvíce vitalitu své čisté rasy národní, chrániti své tělo a svou krev od všeho pošpinění rasou jinou, pěstovati mužnou sílu zápasem, sportem, úsilím a bojem, vytvářeti tak silný národ, zejména také četným potomstvem, a umožniti mu takto jeho vítězství v boji ras a v boji kultur.

b) Volkstum, Blut und Boden, Volksgemeinschaft,
Führertum

Očistiti takto německý národ postupným eliminováním všech cizích rasových prvků, znamená posílení všechny jeho kvality základní, dané mu původně jeho rasou od přírody či od Prozřetelosti, vrátiti mu jeho pevný silný charakter a jeho původní sílu. V celé nacionálněsocialistické teorii vyniká stále zdůrazňování původních vlastností germánské rasy a návrat k nim, stálý návrat do dávných mythických dob germánských, k projevům původních Germánů v literatuře, umění, v pověstech, ve folkloru, v primitivních bojích a životních lidových snahách tak, jak se to vyvíjelo v celé německé historii pod vlivem

prvků rasových, klimatických, zeměpisných i pod vlivem okolních národů a států ve styku mírovém i v boji s nimi.

To vše vytváří nový podstatný prvek v celé theorii nacionálsocialistické — známou ideu „Volkstumu“. Idea „Volkstumu“ je zase jen mlhavý, nejasný romantický mythus, jakým se vyznamenávaly národy často velmi primitivní, když si tvořily své různé mythy ať z přírody, ať ze svého života minulého a ze svých dějin. Ale mythus „Volkstumu“ hraje dnes v praktické politice německé velikou úlohu.

Zdůrazňování romantického pojetí „Volkstumu“ je totiž ono běžné primitivní pojetí národnosti a vlastenectví, které hlásá nekriticky a přehnaně návrat od kultury městské, od vyšší kultury literární, umělecké a duchové vůbec k tak zvaným živým pramenům a silám prostého lidu, žádá sestupovat k němu, inspirovat se jím, dávat mu jeho lokální, místní, masové a anonymní zabarvení, vidět v tom skutečný projev národa, jeho ducha, jeho původních kvalit — a bránit se takto proti všemu cizímu, nenárodnímu, kosmopolitickému a internacionálnímu. Pokud snahy tyto pěstovány jsou s mírou a hledají se v nich realisticky znaky a rázovitost, charakter a vlastnosti prostého lidu kteréhokoli národa bez jejich mytických a filosoficko-historických výkladů, jsou to snahy dobré a správné. Ale nacionálsocialismus tuto míru daleko překročil a použil všeho toho nevědecky a tendenčně k dalekosáhlým sociologickým teoriím. Odtud pak je už jen malý krok k budování netolerantního, fanatického, exklusivního, omezeného národního šovinismu.

Vraceje se k lidu, k jeho primitivnímu, původnímu povolání rolnickému, zdůrazňuje nacionálsocialismus jeho lpě-

ní na lokálních zvycích, na jeho užší domovině a tím *půdě*, a připojuje takto ke svému rasovému prvku *krve*, to jest rasy, ještě prvek půdy. A vytváří tak své známé heslo „*Blut und Boden*“, jež i ve svých neurčitých formách a ve svém nejasném významu přece jen vyjadřuje dvě silné konkrétní ideje. Vždyť krevní a rasová příbuznost a lpění na půdě a domovině jsou u každého primitivnějšího člověka představy zcela vyplňující jeho život; a tak se stává toto heslo zase velikou politickou silou a faktorem při praktickém boji politickém dnešního německého režimu.

Spojuje totiž všechny Němce kdekoli ve světě žijící v jednotu, připomíná jim jejich národní soudržnost a je podkladem dvou velikých politických tendencí:

a) rozšíření duchovní národní jednoty, jednotný světový názor nacionálsocialistický na všechny příslušníky německé krve a německé kultury kdekoli ve světě;

b) sloužití za podklad k teritoriální expansi státu na nacionálsocialistického, který na základě ideje národní má pak tendenci anektovat všechnu půdu, všechna teritoria, na nichž sídlí Němci, ať historicky už od dob dávných příslušející ke státům jiným či politicky během událostí pozdějších, přičleněných ke státům sousedním. —

Idea „Volkstumu“ je také základem jiné politické odeje, ideje plného, hlubokého, nerozborného společenství všech příslušníků německého národa — *lidového, národního společenství* — „*Volksgemeinschaft*“. Vědomí národního společenství, vědomí příslušnosti ke kolektivitě, jejíž členové jsou k sobě vázáni tím, co je charakteristikou národního „Volkstumu“ — to jest krev a rasa, půda, jazyk, tradice, kultura, umění a tak dále — vědomí to tvoří veliké národní společenství, jímž jsou všichni Němci, celý německý národ k sobě nerozlučně poutáni.

Pojetí tohoto společenství, tohoto kolektivního vědomí vychází zdola, z lidu a je to vědomí, jež je podobné tomu, které se nejlépe projevovalo na příklad za války mezi vojáky ve společné setnině, jež se projevuje v jednotném sboru dělníků, poutaných k sobě společným zájmem, v jednotném sboru studentů, mezi členy pracovního tábora, členy konspiračního národního společenství, ve sborech mladých studentů a mladých dělníků. Tento duch, toto vědomí je a má býti vědomím celého národa, v něm tkví celý duch, všechny aspirace a všechny projevy života celého národa. *Toto národní a lidové společenství je vlastní svrchovaný národ.*

Tento svrchovaný národ je pánem všech svých členů, jemu má vše býti obětováno, proň má každý žít, jemu má vše sloužit. Každý mladý Němec se má jen tím inspirovat, má se ve vši prostotě, oddanosti a neosobnosti připravovat na to, aby konal ve svém životě jen to, co slouží této „Volksgemeinschaft“, jejímu životu, růstu a expansi, jejímu dobrému fungování. Má v tomto duchu žít jako mládež starověké Sparty.

Tak dochází systém nacionálsocialistický k pojmu *společenské autority*. Viděli jsme, že pro fašism byl pramenem vši autority svrchovaný stát, jenž se pak identifikoval s národem; ale prvním a původním činitelem pro vytvoření společenské autority je stát, nikoli národ. U nacionálsocialismu postup je jiný, do jisté míry obrácený — stát je činitelem až druhořadým; na prvním místě je národ, jeho *lidové národní společenství* a stát je mu jen rámcem, v němž národ žije, pracuje, se vyvíjí. Stát je nástrojem, přizpůsobovaným, měněným, rozšiřovaným nebo zmenšovaným, národ je činitel původní, jedině trvalý, ne-

zmenšovaný, bojující — ovšem prostřednictvím státu — o svou expansi, svou vládu, kulturu, moc.

Toto pojetí společenské autority a svrchovanosti, vycházející z „Volkstumu“ a „Volksgemeinschaftu“, vede pak k přirozenému důsledku — *k totalismu*, stejně tak jako k němu vedla ve fašismu koncepce absolutního státu. Stát je nástrojem lidového, národního společenství, které je svrchované. Stát vykonává ve všech oborech to, co potřebuje a vyžaduje národní společenství. *Právem* je to, co je dobré a prospěšné pro společenství národní, pro národ v pojetí nacionálsocialistickém; a vše to, co je mu nevhodné a škodlivé, *je v rozporu s právem*. Národní společenství je vrcholným prvkem všeho života, vši činnosti, všeho politického boje — stát je tu prostým vykonavatelem vůle národního společenství a v tomto směru zahrnuje a objímá všechnu společenskou činnost, všechny obory života duchovního i materiálního, všechny funkce kulturní, politické, sociální i hospodářské. Po té stránce individuum je plně podřízeno kolektivě lidové, národní, rozplývá se ve „Volksgemeinschaftu“ a vzhledem ke státu má cenu a práva ne jako individuum, nýbrž jen jako součást kolektiva.

Těmito thesemi, jak patrně, vysvětlují se pak obě dvě důležité ideje nacionálsocialismu, společné mu jednak s fašismem, jednak — aspoň do jisté míry — s marxistickým socialismem a komunismem:

1. *idea naprostého podřízení individua* národní kolektivě a státu,

2. *idea jisté spravedlnosti* sociální a nové struktury hospodářské v nacionálsocialistické společnosti, která si tuto novou strukturu hospodářskou vytvoří podle toho,

jak to bude prospívat nebo jak to bude potřebovat zdraví, prospěch a růst národního společenství. — —

Zbývá nám formulovat poslední z hlavních prvků nacionálsocialistické theorie: ideu „vůdcovství“. Pojem společenské autority je založen na ideji „Volksgemeinschaftu“ a „Volkstumu“. Idea vůdcovství opírá se po jedné stránce také o obě tyto ideje, neboť jen přes ně lze dojít od svrchované národní kolektivity ke svrchovanému „Vůdci“, jako se ve fašismu přešlo přes absolutní stát k absolutnímu „Vůdci“.

Autorita „vůdce“ v národním socialistickém systému nepochází z jeho superiority intelektuální nebo z jeho zvláštních kvalit mravních nebo z nějaké zvláštní jeho velikosti osobní. V systému tomto — jenž má v sobě tolik iracionálního a romantického, jenž nejdůležitější své koncepce čerpá z *mythu* „Volkstumu“ a z *mythu* „Volksgemeinschaftu“ — i vůdcovství je *mythus*. Vůdcovství je prostě „poslání“, je to něco nadpřirozeného, rozumově nedefinovatelného, iracionálního. Vůdce je inkarnace národa, výrazem „Volksgemeinschaftu“, nestojí nijak nad národem a lidem, je z něho, je v něm, je jakýmsi jeho médiem. Vůdcem se kolektivita národní projevuje, jím se zmnožuje, zesiluje, jeho silou, růstem, činem národní kolektivita roste, sílí a jedná. Dáti se vésti tímto vůdcem znamená vzdáti se sice své svobody, ale zvýšiti tím sílu celé své národní kolektivity, zmnožiti moc a životní expansi celého národního společenství. Také v těchto teoriích je jeden z prvků expansivity a dynamismu celého režimu.

Přijímání tohoto druhu vůdcovství a vytvoření této soudržnosti mezi vůdcem a kolektivitou nemá nic společného s vůdcovstvím tak zvaným demokratickým, kde vůdcov-

ství se prý vytváří mechanicky intelektuálním procesem, to jest nějakým všeobecným hlasováním. Nacionálsocialistické vůdcovství však není prý podle názoru nacionálsocialistického vůdcovství násilné, udržované mocí a silou. Je to zvláštní druh kamarádství mezi vůdcem a miliony jeho druhů, spojených jedním duchem a jedinou myšlenkou v lidovém národním společenství; je prý to zvláštní závazek čestnosti s jedné a druhé strany, zvláštní veliké vědomí zodpovědnosti na jedné straně, pocházející z přesvědčení o zvláštním poslání osobním, a vědomí naprosté důvěry, které mají prý masy k svému vůdci, o němž věří, že je pevným výrazem jejich citů, potřeb, snah a zájmů.

c) Pojem práva v nacionálsocialistické theorii

Zvláštní důležitost pro celý nacionálsocialistický režim má jeho pojetí práva. Ježto každý projev sociálního a duchového života má svůj základ podle světového názoru nacionálně socialistického v prvku rasy a Volkstumu, tedy i celý systém práva nacionálsocialistického musí býti na těchto činitelích vybudován. Proto má každá rasa, každý národ své vlastní, jemu příslušící právo, jako výraz své rasy, svého „Volkstumu“. Pojem všeobecného, všeobecně platného, abstraktně formálního, od národa odloučeného a všelidského práva je produktem myšlení racionalistického, individualistického, abstraktního, rozkladného, takového, na jakém spočívala společnost liberální demokracie. Právo takové nacionálsocialism odmítá.

Nacionálsocialističtí právníci precisují pak svůj pojem práva takto: Podle nacionálsocialismu, pro nějž základem práva je rasa a „Volkstum“, je právem to, co udržuje a podporuje život a jeho růst, rasu a její rozvoj a rozkvět;

úkolem práva jest udržovat čistou rasu a její čistotu chránit, *právem prostě je to, co národu prospívá*. A k tomu dodává theoretik nacionalsocialismu, Rosenberg, ve své knize *Mythus des XX. Jahrhunderts*: „*Právem jest pro nás jenom a jedině to, co slouží německé cti*. A proto nacionálně socialistický stát je jen nástrojem tohoto práva a úkolem jeho je, aby je uplatňoval, prováděl a chránil. Právo liberální demokracie je právo ryze formální, založené na abstraktním všeobecném pojmu práva, na abstraktním pojmu rovnosti lidské, která neexistuje.“

Z tohoto pojetí práva vychází na příklad také ona známá koncepce zákonotvorné činnosti eugenické k zdokonalení rasy a ovšem i zákonodárství proti promíšení rasovému a tím proti židům. Tak se také celou právní teorií nacionalsocialistickou odůvodňuje politický antisemitism jako doplněk všeobecné rasové theorie o dokonalé rase arijců.

S tímto všeobecným pojetím práva vůbec souvisí také úzce nacionalsocialistické pojetí *práva mezinárodního*, které je zase jen prostou soustavou thesí na odůvodnění a obhajobu nacionalsocialistické zahraniční politiky: i zde platí prostě zásada, že právem je to, co prospívá národnímu společenství německému, i zde platí zásada, že *jediným cílem všech koncepcí mezinárodních musí býti zdar Německa, jediným jejich svrchovaným soudcem jeho prospěch, jeho růst a rozvoj*. Je to koncepce ryze subjektivní, odmítající jakékoli kritérium vnější a objektivní. Německé národní společenství a jeho prospěch je tu jediným a posledním rozhodčím.

Dá-li se do jisté míry chápat a odůvodňovati tato koncepce práva uvnitř státu — jež ovšem nutně končí pro politiku vnitřní naprostým totalismem a autoritativismem

— je v poměru státu jednoho ke státům druhým takový pojem mezinárodního práva pojmem zcela exklusivistickým, mezinárodně anarchistickým. Každý stát podle této koncepce má své vlastní právo mezinárodní, musí tudíž tato různá práva na sebe narážet, musí docházet ke konfliktům, musí odmítat všechny koncepce mezinárodní společné autority, společného soudce, společné mezinárodní organizace s jakoukoli mezinárodní pravomocí a i tím ovšem jakékoli omezování vlastní státní a národní suverenity.

Je to tudíž právo, které musí počítat s tím, že v daném momentě konflikty mezi státy, vzniklé na základě různých subjektivních, ryze nacionálních koncepcí práva mezinárodního a při nedostatku jakékoli mezinárodní autority, nemohou býti řešeny než nátlakem, silou, válkou, to jest *právem mocnějšího a silnějšího*. Celý systém práva nacionalsocialistického *znamená tudíž uvnitř státu absolutní totalism a autoritativism tak zvaného národního společenství, to jest absolutního státu, a navenek pak prostě právo silnějšího*.

Podle všech těchto předpokladů dlužno posuzovat praktickou politiku dnešního Německa: uvnitř Německa je to absolutní ovládnutí individua ve všech projevech jeho činnosti kulturní, politické, sociální, hospodářské; naprosté potlačení individuální svobody, svobody tisku, přesvědčení, vědy, umění — vše je vedeno a dirigováno. Také celý hospodářský život státu a národa podléhá důslednému vedení a plánování.

Zásady o pěstění rasy vedly k zákonům proti židům, stanovisko o nepřipustnosti jakýchkoli názorů a přesvědčení náboženských a politických, která by neodpovídala zájmu národního společenství v duchu rasismu a nacionál-

socialismu, vede k potlačení všech politických stran a k boji proti všem náboženstvím, která by se postavila proti nacionálsocialistickým thesím — tedy i proti katolicismu a protestantismu jako kolektivním silám sociálním.

V politice vnější to znamená expansi navenek podle hesla „Volkstum — Blut und Boden“, to jest sloučení všech částí národa německého a půdy, na níž jednotlivé zlomky národa bydlí, v jednu říši pod jedním Vůdcem; znamená to duchovní vliv na všechny Němce v celém světě v duchu teorií nacionálsocialistických, vliv a expansi v politice světové, jednak proto, aby arijská rasa germánská měla náležitý vliv na vývoj kultury světové, jednak aby měla náležitý podíl na všech státech světa ostatního a mohla tak plnit své kulturní poslání. — Dále to však také znamená odpor ke každé akci a autoritě mezinárodně kolektivní, odpor ke každé instituci internacionální, kde by se rozhodovalo podle zásady rovnosti všech států, odpor k jakékoli Společnosti národů, jež by spočívala na universalistických zásadách Společnosti národů z roku 1919, odpor ke každé kolektivní bezpečnosti nebo nějakému mezinárodnímu soudnictví a jakémukoli zásadnějším omezení vlastní státní suverenity.

Proti tomu se staví jako směrnice praktické politiky zahraniční zásada uzavírání smluv jen bilaterálních, jednání s jedním státem po druhém pomocí nátlaku a propagandy, dohod dočasných a měnitelných podle změněné mocenské posice, podle vzrůstu obyvatel a jeho potřeb, zásada spolků a aliancí, uzavřených jasně s cílem nikoli defenzivním a k zajištění statu quo, nýbrž naopak s docela pozitivním, určitým expansivním cílem, přinášejícím docela určitý prospěch, jehož má být dosaženo nátlakem a silou, buď diplomaticky nebo i válečně.

Pro charakteristiku celé koncepce mezinárodního práva i pro praktickou mezinárodní politiku nacionálně socialistickou podávám tyto dva citáty:

V knize *Mein Kampf* říká Hitler: „Lidové hnutí nacionálsocialistické nechce být obhájcem jiných národů, nýbrž předbojovníkem (Vorkämpfer) národa vlastního... Obzvláště nejsme policejními ochránci známých „slabých, malých národů“, nýbrž vojáky národa vlastního — to znamená: Nacionálsocialism není průbojníkem *všeobecné ideje nacionalismu* nebo nějakého *práva*, náležejícího národům a rasám jiným; je jen pro *svůj* nacionalism a pro *svá* práva“.

V knize *Mythus des XX. Jahrhunderts* říká Rosenberg toto: „Nacionalism jako sílu a jiné vnitřní hodnoty pro obrození a vzestup toho či onoho národa chceme podporovati jen u těch národů, o nichž věříme, že síly jejich osudového vývoje se nedostanou do nepřátelského rozporu s tendencemi vývoje německého národa... Můžeme konstatovat, že pod heslem sebeurčení národů mohou zcela schematicky pro sebe požadovati svobodu na této zeměkouli i zcela méněcenné národní prvky. To vše nás buď vůbec nezajímá *anebo jen do té míry, pokud si prozíravá německá politika slíbujíc od jejich použití posílení germánství.*“

Dlužno ještě podotknouti, že v jedné fázi praktické nacionálsocialistické politiky zahraniční (v roce 1935—1936) byly ostré kontury celé původní teorie mezinárodní politiky německé poněkud — z důvodů ryze *oportunistických* — otupeny, přizpůsobeny okamžitým potřebám německým: tak na příklad v otázce koloniální se zdůrazňovalo, že se kolonie žádají na základě rovných práv mezi velmocemi; o jiných menších národech se prohlašovalo, že není

úmyslu je odnárodňovat a že se respektuje jejich národní společenství a jejich „Volkstum“; mluvílo se dále o německé rovnoprávnosti — „Gleichberechtigung“, mluvílo se o respektování věčných hranic, na příklad Brenner.

V těchto formulacích byly by některé kontradikce s tím, co se hlásalo hned od počátku jako původní zásady hnutí nacionálsocialistického. Jsou to formulace, jichž vyžadovaly okolnosti praktické politiky momentální, a tudíž formulace oportunistické. Poněvadž podstata doktriny samé stejně tak jako u fašismu spočívá ve schopnosti přizpůsobit se vývoji a okolnostem, je nutno dívat se na formulace takové jako na dočasný oportunismus. Pokud budou tyto odchylky sloužit německému zájmu a prospívat německému národu, budou platit. Tam, kde zájmu tomu sloužit nebudou, bude platit čistá a zásadní doktrina, neboť ta je jediným a autentickým projevem skutečného hnutí a revoluce nacionálsocialistické i jejího „Weltanschauung“. Tedy: hrubý, bezohledný, sprostý mravní cynismus. Morálka ryze nacionálsocialistická!

Ale je povinností objektivity i tak na tyto dočasné vývojové formulace upozorniti a vzíti je v úvahu. Dokreslují jen jasněji celý obraz ohyzdného systému nacistického. Válka z roku 1939 ukázala, že násilnické formulace se podle potřeby ještě zesilují a že formulace umírněné jsou jen dočasné, jak se to hodí okamžité politice Třetí říše.

d) Nacionálsocialismus ve svém vztahu k teorii demokratismu

Ze všech těchto úvah chtěl bych nyní učinit všeobecný závěr o poměru celé této doktriny k filosofii i praxi systému demokratického.

Především o vzájemném poměru fašistické a nacionálsocialistické doktriny lze říci jen zcela stručně toto:

1. Obě doktriny, fašismus a nacionálsocialismus, mají řadu thesů společných, v jiných se od sebe dost odlišují. Obě jsou v teorii i v praxi reakcí proti celé filosofii francouzské a americké revoluce a proti tradicím a ideám britského konstitučního parlamentarismu, z nichž moderní demokracie se zrodila. Jsou protiracionalistické, protihumanistické, protiegalitářské — vycházejí v podstatě z filosofie intuitivismu a instinktivismu, jsou voluntaristické a (nacionálně) subjektivistické.

2. V některých bodech jsou si navzájem blízké, i když je jinak formulují. Základem obou je princip boje jako jediného prvku, ženoucího vpřed veškeren společenský život, jeho vývoj, jeho plynulost a stálou změnu. U fašismu je to boj vůbec, v přírodě i ve světě lidí, individua proti individuu, u nacionálsocialismu se k tomu připojuje jako zvláštní činitel vývoje lidských společností boj ras, jejich růst, vítězství a úpadek. Pojem totalismu vychází u fašismu z absolutního státu, s nímž národ je ztotožněn, u nacionálsocialismu je to lidové národní společenství, jež je svrchované a z něhož teprve přejímá svrchovanost stát. U fašismu vychází krajní utilitarismus státní a národní z ideje boje o život, z převahy a síly materiální a z předpokládané nesprávnosti jakékoli platnosti všeobecných, pro všechny doby a národy platných zásad; u nacionálsocialismu ze subjektivistické představy vyšší rasy a jejího práva použít všeho k svému rozvoji a prospěchu a z představy o vyšším poslání Germánstva v dějinách lidstva.

3. Z těchto příkladů jsou patrné také některé rozdíly obou doktrin: fašismus přes to, že je antiracionalistický a antiintelektualistický, přece jen má některé známky své

latinské rasy, vychází z thesí všeobecnějších, všeobecně platnějších. Nacionálsocialism je němečtější, germánštější: vychází z thesí zaostřenějších německy, nacionálně subjektivisticky, tvořených jen pro tak zvanou nordickou rasu a sloužících jen nordické rase. To pak platí ještě více o thesích, v nichž se oba systémy přímo liší: pojmy Volkstum, Volksgemeinschaft, Blut und Boden a i pojem Führera jsou pojmy v nacionálsocialistické formulaci především typicky německé; je to mystika, vycházející ryze z minulosti a z ducha německého, výrazněji řečeno, z ducha germánsky pruského.

Co pak se týče přímého vztahu nacionálsocialismu k demokracii jako systému filosofie a politiky, dlužno konstatovati toto:

1. Jako je demokracie výrazem filosofického universalismu, humanismu, egalitarismu, jako vychází z racionalismu a filosofie přirozených, všeobecných práv lidských, tak nacionálsocialism je antihumanistický, antiuniversalistický, antiegalitářský, je to krajní národní exklusivism a násilnický národní egoism jako reakce proti ideám všelidství; je to rasový násilnický aristokratism jako reakce proti teorii o rovnosti národů, je to primitivní voluntarism, intuitivism a instinktivism jako reakce proti vyspělému racionalismu a intelektualismu XIX. a XX. století. Od XVIII. století až do doby dnešní bojují úporně proti sobě v dějinách moderní filosofie dva odpůrcí směry filosofické: racionalism všech odstínů na jedné, intuitivism, instinktivism a tak zvaná německá „Lebensphilosophie“ se svým vitalismem a darwinistickým evolucionismem na straně druhé. V Německu tento druhý směr v posledních letech předválečných slavil veliká vítězství a dnešní Německo žene teorie ty do extrémů. Nacionálsocialism je

ve svých filosofických thesích primitivním odrazem těchto vítězství z bojů dvou filosofických nauk v německých kruzích odborných, ve vědě, literatuře a v duchovním životě vůbec.

Všecka tři stěžejní díla nacionálsocialistické teorie i praxe, Moeller van den Bruckovo Das dritte Reich, vyšlé v roce 1921 a sloužící Hitlerovi v mnohém jako inspirace k vlastnímu jeho dílu, Hitlerův Mein Kampf a Rosenbergův Mythos des XX. Jahrhunderts nejsou než parafrázi hodně zjednodušených thesí německých lebensphilosophů, jejichž typickým reprezentantem je sám Nietzsche, thesí, přenesených z theoretické filosofie, psychologie a biologie do praktické denní politiky.

2. Celá theorie rasistická je povrchně, nevzdělaně aristokratická, stejně jako všecko to, na čem je vybudován šovinism nacionálsocialismu; odmítá zásadně vše, co by mělo být platné všeobecně pro všechny národy a rasy. Ta je pak vedle základny filosofické, právě uvedené, druhým pilířem antidemokratismu nacionálsocialistického, stejně jako celá koncepce sociálního boje individuí mezi sebou a ras mezi sebou, vylučující ideu jejich demokratického, rovnoprávného smírného vyrovnávání a dohodování.

3. Idea Volkstumu a Volksgemeinschaftu vede v pojetí nacionálsocialistickém logicky k státnímu totalismu, k potlačení svobody individua, svobody přesvědčení, vědy, náboženství a umění a vůbec svobody duchovního života — to jest všeho toho, co charakterisuje moderní demokracii na rozdíl od státního absolutismu.

4. Celá koncepce práva vůbec — a koncepce práva mezinárodního zvláště — je v teorii nacionálsocialistické krajně nacionálně subjektivistická, utilitaristická, násilnická, egoistická a s hlediska mezinárodního anarchistická.

Je to doslova výraz názoru, že právo má ten, kdo má moc a sílu. —

Vcelku je tedy nacionálsocialismus sprostým, nevzdělaným materialismem, kolektivním národním a státním brutálním a primitivním násilnictvím, potlačujícím nejzákladnější svobody lidského individua a zásadní požadavky lidské důstojnosti, systémem, ospravedlňujícím všecky, i ty nejhorší metody a prostředky politického boje, jen když slouží jeho cílům; je národním exklusivismem, směšným nadčlověčským aristokratismem jedné rasy nad druhou, založeným na povrchní a krajně tendenční pseudovědeckosti. Je to jedním slovem produkt národa a režimu, vykazujícího zjevně znaky těžké duchovní choroby a rozvrácenosti, politické nevyspělosti a dekadence a sociálního a mravního rozvratu.

Všecko to, co během druhé světové války Německo podnikalo, všecka ta rušení daného slova a mezinárodních smluv, všecko to obsazování cizích států a národů, všecka ta zvěrstva v koncentračních táborech, vraždy a mučení milionů lidí v plynových komorách, všecka ta vyhlazování „nižších ras“ během války — vše to je prostým uplatněním těchto barbarských nacionálsocialistických doktrin.

NA CESTĚ K NOVÉ SVĚTOVÉ VÁLCE JEJÍ DEMOKRATICKÝ SMYSL A CÍLE*

1. Nevyhnutelnost boje za novou evropskou demokracii a svobodu

Během posledních dvaceti pěti let od vypuknutí světové války z roku 1914 prošla Evropa významnými a rychlými změnami a zvraty. Jenom velmi málo historických období lze srovnati s tímto pohnutým úsekem světových dějin. Pádem čtyř velikých říší (Německa, Rakousko-Uherska, Ruska a Turecka) nastaly veliké změny materiální, vznikly četné nové národní státy, rozpoutaly se občanské války a násilné změny vlád a režimů (Italie, Španělsko, Rakousko, Maďarsko, Polsko, Řecko, Bulharsko, Německo), celé společenské třídy a kasty zmizely a vytvořily se nové vládnoucí třídy a národy; hluboké změny nastaly také v duchovní a kulturní sféře. Rychlý sled měnících se politických režimů byl doprovázen rychlým sledem nových ideových systémů: vznikly nové politické a sociální teorie a nauky, nové filosofie a morální systémy, nové právní zásady a nové politické režimy — vše to sotva má obdobu v historii.

V předchozích kapitolách jsem zdůraznil, že světová

* První a druhá část této kapitoly byla psána brzo po Mnichově a před začátkem druhé světové války a přednášena na universitě v Chicagu v dubnu a v květnu 1939; část třetí a celá kapitola sedmá byla psána v druhé polovici roku 1941 a na začátku roku 1942, to jest krátce po vstupu Sovětského svazu do války.

válka z roku 1914 byla utkáním mezi starým aristokratickým a militaristickým systémem a novými liberálními a demokratickými koncepcemi, které vyrostly před půl-druha stoletím z francouzské a americké revoluce a z vývoje konstituční demokracie anglické. Demokracie vyhrály tento konflikt, pokusily se vybudovat demokratickou Evropu a s idealistickým zápalem začaly tvořit demokratický a pacifistický mezinárodní řád v rámci Společnosti národů.

Po několika letech však přišla reakce v podobě autoritativních režimů a vlád a nastal všeobecný návrat k staré nacionalistické mocenské politice evropských velmocí. Proti demokratické a humanitní filosofii a morálce a právnímu řádu, který se o ně opíral, vyvstaly znovu teorie, které kladly na prvé místo nikoli filosofii lidství, vše-lidskou mravnost a náboženskou toleranci, nýbrž nacionalně výlučné, násilnické teorie o národu a státě, o zvláštní privilegované, násilně vládnoucí společenské třídě či politické straně v čele se zvláštním, mysticky diktátorským „vůdcem“, jejíž moci, potřebám a zájmům je třeba obětovati — podle mínění jejich stoupců — vše ostatní.

Válka jako prostředek nacionální politiky, který měl býti v prvních letech po světovém konfliktu z roku 1914 odstraněn nadobro, stala se znovu předmětem denních diskusí a stálým nebezpečím, něčím zcela přirozeným, čestným a dokonce správným a dobrým — podle těchto tak zvaných *nových* teorií, které jsou ostatně teoriemi velmi starými. Smlouvy, které podle dřívějších právních teorií byly svaté a neporušitelné a mohly být měněny jen podle zásad dříve dohodnutých, byly podrobeny podivným novým pravidlům: byly platné jenom potud, pokud vyhovovaly dané situaci, to jest pokud byly výhodné pro jed-

nu stranu, nebo pokud zde nebylo dosti moci změnití je násilím či prostým porušením daného slova bez zřetele na kohokoli jiného.

Také uvnitř států došlo k hlubokým rozkolům politickým a sociálním; jednotlivé třídy a strany bez ohledu na společné zájmy státu jako celku chtějí se buď zmocnit nebo udržet panství, jež by jim právem náležet nemělo, rozvracejí dřívější poměry a ženou stát do občanských válek, v nichž všechny občanské moderní svobody jsou ohroženy.

Taková doba jako nynější, kdy všechny tradice jsou takto bezohledně odhazovány stranou, kdy není všeobecně uznaných, pevných a stálých koncepcí filosofických, náboženských, mravních a právních, kdy jsou brutálně odstraňovány politické a sociální režimy bez ohledu na smlouvy či loyální vyjednávací metody a kdy jsou tvořeny nové režimy v krutých a často krvavých sociálních a politických bojích — takové doby jsou, jak víme, dobami mravní a ideové krise a chaosu, *dobami sociálních zvratů a revolucí*.

Není to ovšem nic nového. V dějinách lidstva střídaly se dost pravidelně doby universální humanitní filosofie a mravnosti s dobami exklusivní, sobecké národní a státní filosofie za nadvlády jednoho národa, jedné strany či třídy. Od rozkvětu egyptské a židovské civilizace a kultury přes civilizaci klasickou až do rozkvětu křesťanství, od středověkého katolického universalismu přes humanism a renesanci do doby feudalismu a monarchistického absolutismu, od osvícenství přes francouzskou revoluci až k reakci po ní a až k době konstitucionalismu a liberalismu v XIX. století s prvními socialistickými experimenty v Evropě, od světové války z roku 1914 a dočasného ví-

tězství wilsonovské demokracie a universální Společnosti národů až do nynější reakce proti ní — jsme se neustále pohybovali mezi bojem za humanistický universalism, bojem za svobodu a svobodný vývoj lidské osobnosti na jedné straně a státem výlučně ovládaným sobeckou, exkluzivní národní doktrinou či podobným politickým násilnickým systémem, spočívajícím na násilí, útlaku a nedostatku svobody navenek i uvnitř, na straně druhé.

Po vítězství jednoho z těchto systémů a režimů následují nutně a nevyhnutelně pokusy o zřízení alternativního systému a řádu. Ve většině historických období bojovaly neustále tyto dva sociální, politické a ideové řády navzájem v jednotlivých národních společnostech; a jen velmi zřídka mohl jeden z nich potlačit systém odpůrců úplně a nabýti naprosté vlády v té či oné společnosti. V dobách mimořádných, v dobách velikých krisí, válek a katastrof, v dobách revolučních jako jsou doby naše, nabývá ovšem tento boj tak velice na intenzitě, fanatismu a vášnivosti, že síly reakce, moci a násilí užívají co nejbezohledněji všech možných method, aby vykořenily hnutí za svobodu definitivně. V určitých státech měly tyto síly v posledních desíti letech veliký úspěch: v Německu, v Itálii, v Japonsku a v řadě menších států evropských.

Je podstatným rysem a vlastností každé revoluce, že v jejím vývoji a důsledcích jsou obsaženy prvky reakce proti jejím vlastním zásadám a výsledkům. Viděli jsme, jak francouzská revoluce vytvořila různé, mocné a kruté ideové i praktické proudy, navzájem se potírající. Viděli jsme tentýž zjev v poslední světové válce a vidíme jej rovněž v dnešní strašlivé krisi. Zdá se, že to je sociologický zákon. V každém případě je to skutečná historická zkušenost. Každá revoluce přehání ve svém prvním revoluč-

ním zápalu, přestřeluje při uskutečňování svých revolučních zásad a cílů, nedbá skutečných podmínek sociálního organismu, který je v revoluční přeměně, přehání více nežli samy síly revolučního hnutí jsou s to, aby v praktickém životě uskutečnily a učinily hnutí to a jeho úspěch dostatečně trvalým. A stejně přehánějí ve svém odporu ti, kdož proti ní hájí starý řád, nemajíce pravidelně dost smyslu pro ducha a potřeby nové doby a hájíce slepě své přežilé osobní, stranické nebo třídní posice.

Revoluční nadšení, revoluční kolektivní síly a horké hlavy mezi vedoucími revolucionáři, snažíce se uskutečnit své, často na svou dobu buď přehnané nebo odpůrci stranou naprosto nechápané revoluční cíle, musí obyčejně užítí moci a násilí — a tak lze pozorovati, že téměř každá skutečná revoluce prochází obdobím revolučního *terrorismu* a téměř nevyhnutelně také *válečným dobrodružstvím*. A jestliže v kritické chvíli převratu, když mravní, ideové a skutečné politické síly revolučního hnutí a jeho zásad jsou opotřebovány a vyčerpány bojem s odpůrci reakcí, terorismem či výbojovou nebo i obrannou válkou, nejsou revoluční vůdcové schopni se umírniti a přizpůsobiti revoluční rozmach skutečným, správně odhadnutým podmínkám státu a národa, procházejícího touto sociální změnou, tu začíná nová, protirevoluční reakce, mající svůj základ v protilehlých myšlenkových prouděch, v protilehlých třídách, stranách a jiných konservativních sociálních silách, které po tu dobu stále pracovaly v podzemí a připravovaly se dobytí zpět svých starých posic.

Tento sociologický zákon je *normálním úkazem každé velké politické a sociální revoluce*. Pád římské říše, způsobený křesťanskou revolucí, středověké náboženské revoluce a války, francouzská revoluce z roku 1789, revo-

luce z roku 1848 v Evropě, revoluce francouzské komuny z roku 1871 a konečně veliká ruská revoluce z roku 1917 — všechny tyto velké historické revoluce prošly ve větší či menší míře takovými obdobími.

Sociologové, dějepisci a psychologové vidí v těchto sociálních dějích, akcích a reakcích, přirozený zjev a nezbytnou fázi politického boje. Právě síla této přirozené reakce dává jim možnost posouditi, jak hluboká je či byla vlna revoluce, zda skutečně může býti úspěšná a zda je s to vytvořiti nové a trvalé podmínky nového sociálního a politického řádu, a zda mohou býti přijaty nové, revoluční zásady za skutečnou a trvalou základnu pro rekonstrukci státu a celého sociálního a národního organismu porevolučního.

Evropa se tedy dnes zase jednou zmítá v křečích takové veliké obnovy a my všichni žijeme v dobách velikého ideového přechodu a přehodnocování všech dosud přijatých hodnot a dějů. Celý historický vývoj lidstva je jediným gigantickým, hrdinným bojem za uskutečňování neustále vyšší a spravedlivější, sociálně a mravně pokročilejší a svobodné lidské osobnosti, která by však současně svou vysokou mravní úrovní a vzděláním měla činiti zadosť svým povinnostem k státní autoritě, k společnosti jako celku, která by měla býti ukázněná a přesto vnitřně svobodná, která by na jedné straně projevovala dobrovolné porozumění pro své sociální, národní a občanské povinnosti a která by zároveň na straně druhé nemusila být podrobována tak krutým formám mechanické disciplíny či autority a násilnictví, jako tomu je dnes v autoritativních státech.

Je sociální skutečností, že boj člověka za tuto vyšší kulturu a civilisaci, za tento vyšší stupeň svobody a roz-

voje lidské osobnosti, nepostupuje v přímé linii a klidným vývojem; postupuje v sociálních vlnách. Máme období svobody, jehož první revoluční nadšení vzplane snad příliš vysoko, v němž osvobozená generace a její osvobození vůdcové dopouštějí se z nadšení či ze slabosti chyb a mají nezdar, poněvadž jsou nezkušení; a následuje reakce — často násilná. Po období úpadku následuje však nová vlna svobody. Tentokrát nově osvobozený lid a jeho vedení je připravenější, zralejší; učí se a musí se učit ze svých minulých omylů a nezdarů a uskutečňuje v tomto novém období vyšší stupeň kultury a civilisace, svobody a úcty k lidské osobnosti. Přichází tudíž nová vlna, vyšší vlna vývoje společnosti a lidské civilisace.

Je to jistě kruté a hodné politování, že lidstvo musí tak draze platiti za svůj pokrok a snahy o své vlastní zdokonalení. A snad se někdo bude domnívat, že tato koncepce dějinné filosofie je příliš pesimistická. Bohužel, je to prostě historický fakt, vytvořený přirozenými vlastnostmi lidského ducha, lidskou psychologií a zákony psychologie kolektiva v jeho boji v lidské společnosti. Ostatně to ani není tak pesimistické. Nepřijímám absolutní pesimismus nebo optimismus jako převažující nebo správnou charakteristiku života lidské společnosti. Kdyby lidský život byl jen *brutálním bojem* a výrazem hrubého násilí, pak by tento fakt byl pesimistickým pojetím společenského dění a života. Avšak lidský život je též *spolupráce, láska a soucit*, je to též boj za veliké mravní ideály jakožto výraz nejvyšších vlastností lidského ducha a nejvyšších hodnot lidské společnosti. Lidé a společnost, která bojuje bez rezervy, bez kompromisu a bez únavy na straně ducha a ideálů proti meči a hrubému násilí — to je výraz pravdivého, objektivního a realistického *optimismu*; a to je také ve

skutečnosti správná koncepce lidského vývoje a šťastného lidského života.

Soudobá reakce v Evropě proti demokratickým režimům má tudíž velmi přirozený podklad nejen v politických, hospodářských a sociálních podmínkách v jednotlivých státech, ale i ve všeobecném zákonu společenského vývoje a filosofie dějin moderního lidstva.

Zdůraznil jsem již v kapitolách dřívějších, že jen málo z evropských států bylo v roce 1919 svými vnitřními podmínkami dostatečně připraveno k nové evropské demokratisující revoluci. Mnohé z nich nebylo s to zvládnout obrovské a neočekávané poválečné obtíže, vyskytující se v různých oborech veřejného života, obtíže politické, hospodářské, finanční, otázky měnové, otázky moderní administrativy, otázky národnostní a tak dále. Musím připustit, že v některých evropských státech se také přehánělo při uskutečňování demokratických zásad, zejména v rychlosti, s níž se snažila některá lidová hnutí nahradit novými režimy staré řady protidemokratické: na příklad komunistická revoluce v Maďarsku, agrární revoluce v Bulharsku, některá nedostatečná opatření národnostní povahy ve všech téměř středoevropských zemích ať velkých či malých a tak dále. Jinde zase nebylo odvahy jíti tak daleko, jak by bylo bývalo možno a jak to zájem státu a demokracie vyžadoval: na příklad v Německu, v Polsku, později ve Francii a tak dále. Vše to mělo velmi vážný vliv na životnost této nové demokratické revoluce a usnadnilo ve velmi širokém měřítku příchod autoritářské reakce v Evropě.

Ale tentýž nevyhnutelný a osudný zákon protirevoluční reakce má dnes platnost i pro kontrarevoluci autoritativních režimů. Je naprostou a zřejmou pravdou, že autori-

tativní státy pykají těžce za své protidemokratické revoluce, za svá nová protidemokratická opatření a experimenty. Každá diktatura je a byla vždy režimem jen *dočasným*. Dějiny potvrzují tento sociologický fakt. Každá autoritativní diktatura dnešní doby může řešit obtíže, které jsou snad nezbytným produktem demokratického či svobodného režimu vůbec, jen na docela krátkou chvíli. Všeobecně vytváří taková diktatura situaci, která se velmi brzy prokáže horší než situace za předchozího svobodnějšího režimu. Ve všech téměř případech zůstává situace, kterou diktatura vyvolala, neřešitelnou normálním vývojem a je třeba buď války nebo vnitřní vzpoury a revoluce, aby bylo nalezeno konečné východisko ze zmatku autoritativních poměrů. I to je prostým sociologickým zákonem.

Kromě nevyhnutelných důsledků takového režimu — zničení vši individuální svobody, svobody tisku a veřejného mínění, svobodného vzdělání, svobody církve a náboženského života, kultury, vědy a umění, zničení tolerance, pokud jde o svobodný vývoj společenských tříd a menšin všeho druhu — vyvolává každý nesvobodný, diktátorský režim ve své společnosti vnitřní demoralisaci, úplatnost, administrativní chaos a nepořádek, sociální rozklad, otevřenou nenávist a roztrpčenost celých jednotlivých tříd a jednotlivců v celém společenském a veřejném životě.

Dnes také již není tajemstvím, pokud jde o finanční a hospodářskou situaci dnešních diktátorských režimů, že je to nevyhnutelný, úplný nezdar. Aby politika těchto režimů byla úspěšná, byly by musily prokázati svou zdatnost a schopnost vyřešením nejobtížnějších hospodářských otázek jako je nezaměstnanost, obtíže rozpočtové, problé-

my obchodní a exportní, otázky měnové; to je však nutilo k neuvěřitelnému experimentování na poli hospodářském a finančním. Dnes je již jasno, že tyto experimenty se setkaly s naprostým nezdarem, ježto nutně byly jednak extremistické, jednak umělé a násilné a neodpovídaly všeobecným přirozeným možnostem příslušných zemí. Dnes je také velmi dobře známo, že diktatury používaly na poli hospodářském a finančním — na rozdíl od států demokratických — method a prostředků, které je doháněly buď k nevyhnutelnému finančnímu pádu nebo ke stále nové a opakující se násilné a vyčerpávající sociální a hospodářské revoluci.

Diktatury musily následkem toho systematicky a postupně snižovati svou životní úroveň, obyvatelstvo chudlo, strádalo a bude strádati do budoucna ještě po dlouhou dobu. Skutečnost je, že se fašistické diktatury od roku 1938—1939 nalézají uprostřed velmi hluboké sociální a hospodářské krise a nové vnitřní revoluce, která od základu změní současnou situaci zejména jejich středních a vyšších tříd; přitom chtějí nechtějí kráčeji, jen aby si ze svých obtíží pomohly, kvapně směrem k státnímu kapitalismu a kolektivismu, a v hospodářství a financích je namnoze jejich cesta obdobná nebo naprosto stejná jako u komunistického státu, proti kterému bojují, vykřikující jak jen nejhlasitěji mohou, že jsou jedinými a skutečnými nepřáteli barbarské komunistické civilizace.

Souhrnem je možno říci, že hospodářsky, sociálně, politicky a mravně překročily dnes tyto autoritativní režimy kulminační bod svého budování a růstu; a přibližujeme se chvíli, kdy vývojová křivka autoritativních režimů v Evropě dosáhne svého bodu *zlomu*. Tohoto bodu musí býti dosaženo nejen proto, poněvadž tomu tak chce nutně

politický a sociologický zákon vývojový, ale zejména proto, že tyto režimy jsou svou podstatou sociálně a politicky velmi vážně choré. Všude v Evropě, kde demokracie padla, byly to vlastně již známky choroby v státním a národním jejich organismu a choroby buržoasní demokracie samé. Zavádění — většinou velmi násilné — rozličných evropských diktatur nebylo léčbou nemoci, nýbrž projevem nemoci, a bylo známkou, že příslušné národy a státy se tím stávají ještě abnormálnějsími a chorobnějsími.

V příslušném okamžiku projeví se pak tato nemoc naprosto nutně jako choroba *smrtná*: v okamžiku mohutné vnitřní reakce sil svobody nebo ve chvíli válečného dobrodružství, do kterého se pravidelně pouští diktátorský režim, odsouzený k hazardní politice vnitřní i zahraniční, dojde nevyhnutelně ke konečnému zhroucení.

2. Dojde opravdu k nové světové válce?

Vše to, co jsem vyložil v předešlých kapitolách o současných poměrech na evropské pevnině, a to, co jsem řekl o zákonech sociálního vývoje, tudíž znamená, že po nynějším bouřlivém období evropské historie, jež nám přineslo pád tolika demokracií, bude brzy následovati prudká změna. Žádný národ nemůže navždy žít v otroctví. Reakce přijde v nejtemnějších a nejnapjatějších hodinách; vzhledem k dnešnímu stavu věcí v Evropě to tedy znamená, že je již na cestě. Nemůže to ani jinak být.

Ve Spojených státech, v Anglii, ve Francii, ba i v Německu můžete dnes pozorovati velmi mocnou a hlubokou reakci proti diktaturám ve formě nových duchovních proudů, bojů za novou filosofii, novou mravnost, nové

mezinárodní právo a novou politickou vědu; vidím ji ve formě řady praktických politických proudů, hnutí a mocensko-politických rozhodnutí, učiněných jistými státy; vidím ji v pokusech o překonávání této hluboké krise, způsobené celkovým vývojem XIX. století, světovou válkou a jejími důsledky, v pokusech o vytvoření nových ideálů sociálního a mravního života. Půjde o svržení nelidských, násilných, barbarských a protidemokratických koncepcí evropských autoritativních států v oblasti politické, mravní, intelektuální a sociální a o vybudování nového mravního a sociálního řádu.

Jestliže skutečný stav věcí je takový a jestliže tedy autoritativní státy evropské se přibližují nyní k svému kulminačnímu bodu, jak bude uskutečněn jejich přechod k novému jejich stadiu? *Válkou či revolucí* anebo tím, že se *pomalou vnitřními změnami přizpůsobí* novým podmínkám?

Především tvrdím, že v Evropě a v celém světě skutečná a velká válka dnes už je a že Evropou už dnes* zmítá jistý druh veliké revoluce.

Cožpak to byl mír, když od roku 1931 Japonsko nejdříve plánovalo a pak provedlo veliký vpád do Číny? Stalo se to před očima celého světa v roce 1932 a od té doby vedl japonský národ násilnou a barbarskou válku na čínském území. Byla vyvolána intervence Společnosti národů — ale bez úspěchu. Byl to snad mír v roce 1934, když chystala se jiná invase — italská invase Habeše? Přes intervenci Společnosti národů a přes to, že byly v Ženevě odhlasovány sankce, byla invase provedena a nezávislost tohoto státu byla zničena. A potom následo-

* To jest z jara 1939.

vala další vojenská dobrodružství autoritativních států: vojenská okupace Porýní, zabránění Rakouska, válka ve Španělsku, soustavné vyhrožování násilím Československu a jeho dvojí mobilisace v květnu a v září 1938, které tento stát provedl na obranu svého území proti německé invasi. Pak přišla vojenská okupace Československa, vpád do Albanie, další hrozby vojenskou mocí Litvě, Polsku, Řecku a Rumunsku, Švýcarsku, Belgii a Holandsku. Po tom všem následovalo nové obrovské zbrojení všech evropských států a mobilisace dalších milionů mužů v Německu, v Itálii, ve Francii, v Rusku, v Polsku, v Rumunsku, v Maďarsku a v četných jiných státech.

Opakuji: Je to mír? A jak dlouho vše to může pokračovat? Není to násilný, brutální a barbarský rozklad společnosti a není to mravní revoluce, když celý systém mezinárodního práva je takto ničen politickými praktikami autoritativních států — zjev to, jenž je, bohužel, v četných případech provázen neuvěřitelným úpadkem evropských demokracií? Od roku 1932 byl Pakt o Společnosti národů systematicky sabotován a porušován ve svých nejzákladnějších člancích; jedna mezinárodní smlouva za druhou byla trhána a ničena; vměšování se autoritativních států do vnitřní politiky demokratických států sousedních stalo se systémem jejich denní politiky; jejich vůdcové soustavně pronášeli veřejné řeči a dělali prohlášení a manifestace, o nichž hned poté se prokázalo, že to jsou lži, veřejné zrady a klamání vlastních národů i cizích vlád; stokrát se zavázali svým slovem a stokrát je porušili; dali všemožné záruky a nerespektovali žádné; slavnostně podepsali nové smlouvy a porušili je všechny.

Autoritativní režimy zničily své parlamenty a všechny veřejné svobody, svobodný kulturní život, svobodné školy,

své liberální právní systémy a nastolily úplné barbarské bezpráví s koncentračními tábory a s neuvěřitelným mučením svých politických a národních protivníků. Všichni vidíme, jak statisíce, ba miliony trpících vystěhovalců, bývalí to svobodní a demokratičtí lidé a občané, jsou vyháněni ze svých staletých domovů a jak jim bylo řečeno, že se nesmí už nikdy navrátit. Kde ve světě si mají nyní hledat nový domov? Vidíme, jak tyto celé statisíce bývalých svobodných lidí dávají přednost chudobě a utrpení před ponižováním, nectí a tyranii ve své porobené vlasti. A vidíme celé národy v strachu před neustálým terorem a v nejistotě před zítřkem, v neuvěřitelném mravním a nervovém napětí; některé z nich se snaží uložit si dočasné mlčení a přijímání dočasně i největšího ponižování, jen aby jednou opět mohly v dané chvíli povstat silnější a k boji připravenější. To je v této chvíli* případ mé vlasti, Československa.

Není to vše nejnecivilisovanější a nejbarbarštější mravní rozklad a revoluce? A konstatuji-li tato hrozná fakta, nemyslím, že se dívám na současné ideové a politické boje s vášní, nenávistí, předsudkem nebo zklamáním.

Viděli jsme v září 1938 a v březnu 1939, co se stalo Československu. A mluvě o své vlasti nemám v úmyslu činiti někomu výčitky nebo rekriminace. Dávám toliko příklad, který se stal slavným a který je skutečnou výstrahou celému světu, aby nekráčel dále po této cestě zkázy, která musí všude nevyhnutelně vésti k naprostému zničení dosud ještě žijících demokracií. Během tak zvané zářijové krise v roce 1938 bylo žádáno na Československu, aby přineslo nesmírnou oběť pro zachování míru. Náš ná-

* To jest z jara 1939.

rod byl hotov bojovat se zbraní v ruce a dvakrát mobilisoval všechny své síly na svou ochranu; byl také připraven přinést oběti, aby zachránil mír Evropy a světa. Snažili jsme se znovu a znovu dojíti vyjednáváním k rozumné dohodě a chtěli jsme učiniti rozumné ústupky, které by naše země mohla přijmout. Chtěli jsme ukázati světu, že Československo — skutečná to, zdravá, úspěšná a pokročilá demokracie — nechtělo působit obtíže jiným státům, nýbrž bylo ochotno přispěti k všeobecnému usmíření v Evropě.

Takové dohody, jaká byla na konec učiněna v Mnichově bez jakékoliv účasti československé vlády, jsme ovšem nečekali. Bylo to zajisté nespravedlivé rozhodnutí, jímž ve jménu sebeurčení našeho německého obyvatelstva bylo více než 1.200.000 Čechoslováků — což je více než 10 procent celého národa — přiděleno jiným státům. Rozumějme dobře: svobodná, snášenlivá a demokratická země byla přinucena vydat své obyvatelstvo brutálně utlačujícímu státu, a to na základě jednostranného rozhodnutí, které téměř zničilo celé hospodářské základy našeho státu a dalo Československé republice hranice tak umělé, že celý stát byl s hlediska hospodářského a strategického prakticky vydán v ruce svého mocného diktátorského souseda.

Anexe tohoto státu Německem v březnu roku 1939, několik měsíců po mnichovském rozhodnutí, prokázala, že mnichovské řešení bylo prostě nemožné, svrchovaně nespravedlivé. Když však jsme v září 1938 viděli, že náš desetimilionový národ, obklopený národem o osmdesáti milionech obyvatel, disponujícím mohutným válečným strojem, nemohl by sám klásti odpor zdrcující převaze svého souseda, připraveného na invasi našeho státu, musili jsme se dočasně podrobiti mnichovskému rozhodnutí,

jež nám mělo přinést mír — v což západní demokratičtí signatáři, jak se zdá, opravdu věřili. Jedním z důvodů k podrobení se mnichovskému diktátu bylo, že *čtyři evropské velmoci slavnostně podepsaly dokument, kterým byla československému národu zaručena jeho nezávislost a československému státu jeho nové hranice.*

Viděli jsme však, že přes všechny naše oběti, přes slavnostní prohlášení mnichovská, přes garancie čtyř velmocí, přepadl vojensky německý diktátor po novém, krutém nátlaku na pražskou vládu a po nových veřejných lžích, násilích a zradách jednak na Čechách, jednak na Slovácích dne 15. března 1939 s podlostí sobě vlastní naši odzbrojenou republiku, obsadil celé české území, a odděliv od něho Slovensko, prohlásil je za německý protektorát. Přes dobrovolně přijatou a slavnostně podepsanou dohodu přepadla vojensky také maďarská vláda zrádně Podkarpatskou Rus a východní Slovensko a anektovala tato území násilně k dnešnímu Maďarsku.

Německá vláda jako signatář mnichovské dohody porušila tím znovu své slovo, hrubým násilím zničila kvetoucí, demokratický stát a podrobila si svobodný národ, cynicky prohlašujíc, že nacistickému Německu je třeba tohoto území, že se ho prostě zmocnilo a že se ho nikdy nevzdá. Československý národ, dočasně morálně zlomený událostmi ze září 1938, kdy byl opuštěn a donucen přijmouti nemožné a nespravedlivé rozhodnutí, jehož vojenské podmínky odňaly mu naprosto možnost brániti účinně se zbraní v ruce svůj stát, byl prostě nucen se dočasně podrobit. Tak mnichovské rozhodnutí bylo uvedeno vni-
več právě onou mocností, jež je žádala a násilím si je vynutila; a ukázalo se, že *mnichovská záruka čtyř evropských velmocí neměla naprosto žádné pozitivní ceny.*

Jak se toto všecko mohlo státi v XX. století, v století, jež často bylo vychvalováno jako století vysoké civilizace, vysoké kultury, vysokých hodnot mravních, duchovních a technických, jež vynesly naši éru na vrcholek lidské kultury a pokroku? Jak je možno, že v tomto tak zvaném osvíceném věku jsou v Evropě vlády, jež otevřeně a cynicky hlásají právo hrubé síly, jež odmítají uznávati humanitní a křesťanské koncepce životní, jež ničí každou ideu mezinárodní mravnosti a poctivosti a jež nemají naprosto žádné úcty k danému slovu, k dané záruce, k přijaté dohodě a k podepsané smlouvě?

Vím, že to nejsou zásady všeho německého lidu. Německý lid sám je také v područí. Pravda, po sedmnáct let spolupracovalo v míru dřívější demokratické Německo s Československem. Je to však dnešní německý režim a ostatní diktatury v Evropě, které vytvářejí tuto situaci naprostého zmatku a rozkladu, nenávisti a násilí, války a revoluce. Uvažte jen, co Němci udělali na příklad se židy! Uvažte, jak naložili se svými politickými protivníky! Uvažte, co udělali s církvemi, s vědami a s uměními, se vším duchovním životem! Uvažte, jak jednají dnes se všemi sousedy! Všechny tyto zjevy je třeba považovati za naprostý rozklad moderní lidské civilizace a všech zdravých lidských mravních a právních koncepcí, k nimž lidstvo dospělo po tisících letech svého vývoje. To vše je prostě už dnes *válka a revoluce.*

V posledních letech a zvláště v září 1938 prohlašovaly demokratické státy veřejně, že jim bylo znovu a znovu ustupovati před válečnými hrozbami autoritativních států z toho důvodu, poněvadž nebyly dostatečně vyzbrojeny, aby se mohly hned postaviti na odpor válečným hrozbám diktatur a vyhráti eventuální vojenský konflikt, jimi vy-

jež nám mělo přinést mír — v což západní demokratičtí signatáři, jak se zdá, opravdu věřili. Jedním z důvodů k podrobení se mnichovskému diktátu bylo, že *čtyři evropské velmoci slavnostně podepsaly dokument*, kterým byla československému národu *zaručena jeho nezávislost a československému státu jeho nové hranice*.

Viděli jsme však, že přes všechny naše oběti, přes slavnostní prohlášení mnichovská, přes garancie čtyř velmocí, přepadi vojensky německý diktátor po novém, krutém nátlaku na pražskou vládu a po nových veřejných lžích, násilích a zradách jednak na Čechách, jednak na Slovácích dne 15. března 1939 s podlostí sobě vlastní naši odzbrojenou republiku, obsadil celé české území, a odděliv od něho Slovensko, prohlásil je za německý protektorát. Přes dobrovolně přijatou a slavnostně podepsanou dohodu přepadla vojensky také maďarská vláda zrádně Podkarpatskou Rus a východní Slovensko a anektovala tato území násilně k dnešnímu Maďarsku.

Německá vláda jako signatář mnichovské dohody porušila tím znovu své slovo, hrubým násilím zničila kvetoucí, demokratický stát a podrobila si svobodný národ, cynicky prohlašujíc, že nacistickému Německu je třeba tohoto území, že se ho prostě zmocnilo a že se ho nikdy nevzdá. Československý národ, dočasně morálně zlomený událostmi ze září 1938, kdy byl opuštěn a donucen přijmouti nemožné a nespravedlivé rozhodnutí, jehož vojenské podmínky odňaly mu naprosto možnost brániti účinně se zbraní v ruce svůj stát, byl prostě nucen se dočasně podrobit. Tak mnichovské rozhodnutí bylo uvedeno niče práve onou mocností, jež je žádala a násilím si je vynutila; a ukázalo se, že *mnichovská záruka čtyř evropských velmocí neměla naprosto žádné pozitivní ceny*.

Jak se toto všecko mohlo státi v XX. století, v století, jež často bylo vychvalováno jako století vysoké civilizace, vysoké kultury, vysokých hodnot mravních, duchovních a technických, jež vynesly naši éru na vrcholek lidské kultury a pokroku? Jak je možno, že v tomto tak zvaném osvíceném věku jsou v Evropě vlády, jež otevřeně a cynicky hlásají právo hrubé síly, jež odmítají uznávati humanitní a křesťanské koncepce životní, jež ničí každou ideu mezinárodní mravnosti a poctivosti a jež nemají naprosto žádné úcty k danému slovu, k dané záruce, k přijaté dohodě a k podepsané smlouvě?

Vím, že to nejsou zásady všeho německého lidu. Německý lid sám je také v područí. Pravda, po sedmnáct let spolupracovalo v míru dřívější demokratické Německo s Československem. Je to však dnešní německý režim a ostatní diktatury v Evropě, které vytvářejí tuto situaci naprostého zmatku a rozkladu, nenávisti a násilí, války a revoluce. Uvažte jen, co Němci udělali na příklad se židy! Uvažte, jak naložili se svými politickými protivníky! Uvažte, co udělali s církvemi, s vědami a s uměními, se vším duchovním životem! Uvažte, jak jednají dnes se všemi sousedy! Všechny tyto zjevy je třeba považovati za naprostý rozklad moderní lidské civilizace a všech zdravých lidských mravních a právních koncepcí, k nimž lidstvo dospělo po tisících letech svého vývoje. To vše je prostě už dnes *válka a revoluce*.

V posledních letech a zvláště v září 1938 prohlašovaly demokratické státy veřejně, že jim bylo znovu a znovu ustupovati před válečnými hrozbami autoritativních států z toho důvodu, poněvadž nebyly dostatečně vyzbrojeny, aby se mohly hned postavit na odpor válečným hrozbám diktatur a vyhráti eventuální vojenský konflikt, jimi vy-

volaný. Ale připraveny nebyly vlastní vinou, měly z konfliktu toho přehnaný strach, bály se jeho sociálních důsledků a poválečných převratů, byly samy hodně vnitřně otřeseny a tak se hleděly zachraňovati nedůstojnými ústupky, kompromisy a částečnými porážkami, jako tomu bylo v Mnichově. To všecko bylo jenom znakem veliké vnitřní krise také demokratických států samých. Uvedl jsem již výše všechny znaky této krise buržoasních demokracií.

Máme věřit, že jejich vojenské přípravy jsou nyní v roce 1939 už úplné a že se teď bude klást odpor, odpor, který by mohl vésti k válce? Anebo se očekává, že dynamické státy budou nyní opatrnější při vznášení nových nároků a že se nepustí do konfliktu, při kterém by se setkaly se skutečným odporem a který by mohl vésti k válce? Očekává se, že všechny neshody s nimi, všechny ony nesnadné a protichůdné životní zájmy diktatur a demokracií budou nyní vyřešeny jakýmsi smírem? To by znamenalo, že by tyto dva nepřátelské tábory mohly dosáhnouti jakési trvalé dohody a že pak autoritativní státy budou nadále žít v míru a v pokoji s demokraciemi a budou loyálně spolupracovat s demokratickými státy, aniž se budou snažit o změnu jejich vnitřní struktury, o změnu jejich ideologie, jejich politické psychologie a jejich celé politické výchovy. Je tento vývoj možný, či je už na cestě k uskutečnění?

Podle své dvacetileté poválečné zkušenosti tomu *nevěřím*, třebaže jsem si toho ovšem celá poslední léta přál, ježto jsem se obával, že tyto rozpory jinak nevyhnutelně povedou k veliké katastrofě. Maje na zřeteli události od roku 1931, maje na mysli výchovu, psychologii a vládnoucí politické koncepce v autoritativních státech a stav

jejich vnitřní politiky, popírám naprosto možnost, že by tyto dva protichůdné režimy — demokracie a totalitní diktatury — mohly pokojně trvati a žít vedle sebe. *Jeden nebo druhý režim musí zmizeti, má-li býti obnoven mír.*

Bude tudíž pokračovati, jak mnozí myslí, dnešní rozklad ještě po jistý počet let, až se soudobá Evropa rozpadne na kusy v nějakém velikém revolučním hnutí, jímž postupně budou smeteny všechny evropské země a státy, odstraněny současné politické a sociální režimy a rozpoutány revoluce, tu národnostní, tu liberální a tu zase komunistické? Anebo bude vše konečně rozřešeno *velikou světovou válkou?*

Nic mi není vzdálenějšího než prorokovati další nové události nebo hlásati příchod velikých katastrof. Po dvacet let pracoval jsem na konstruktivní mírové politice; po dvacet let jsem úporně bojoval za mír v Ženevě a pomáhal jsem při organisování Společnosti národů; po dvacet let konal jsem vše, co bylo v mé moci, abych zachoval Československu a celé střední Evropě mír. Když jsem na konec jako prezident byl jen několik kroků vzdálen od války a když československý lid byl připraven hájiti svou zemi se zbraní v ruce do posledního dechu, přinesli jsme na nátlak dvou spřátelených velmocí svou velikou historickou a ovšem marnou oběť. To je snad v dějinách *jedinečný* příklad oběti, kterou přinesl jeden svobodný národ pro dobro národů ostatních. Této oběti se však nezdařilo — jak jsem o tom byl ostatně přesvědčen ve chvíli, kdy nám byla vnucena — vyřešiti otázku míru či války v Evropě, a invasí Československa, která nato následovala, se celá situace Evropy, vytvořená mnichovskou dohodou, zhoršila, stala se nebezpečnější a tragičtější než před tím. Boj mezi demokracií a totalitními diktaturami se tudíž vede

dál. Poměry v Evropě se horší den ode dne. Ale tato nejistota, nezdravá, abnormální situace nemůže trvat dlouho. Musí přijít nějaké vyřešení, které konečně přinese pořádek a klid na delší dobu, musí být nějaké východisko z dnešního chaosu, napětí a zmatku.

Uplatníme-li nevyhnutelný zákon sociálního vývoje, jež jsem výše vložil a podle něhož rozsáhlé změny mravní, politické a sociální jsou způsobovány vlastními vnitřními silami přirozené reakce a nezbytnou opozicí odpůrcích sil proti nově vytvořenému násilnému stavu doma i v jiných státech, ohrožených neustále revolučními diktaturami, znamená to, že se nezadržitelně přibližují v Evropě veliké, nevyhnutelné změny. Evropa projde tudíž obdobím nových velikých obtíží, nových utrpení a rozsáhlých změn. *Soudobá Evropa je dnes prostě už odsouzena politicky, ideově i morálně k zániku.* Diktatury se všemi svými slabostmi, extrémami, omyly, neúspěchy, násilím, cynismem a barbarismem se nevyhnutelně zhroutí.

Nejpravděpodobnější eventualita je ta, že ke zhroutění dojde vojenským konfliktem, vyprovokovaným ať přímo či nepřímo autoritativními státy. Méně pravděpodobná je možnost jejich vnitřního rozkladu nebo řady revolucí, ačkoliv ani to není vyloučeno. Avšak v každém případě bylo by i k tomu třeba nějaké vnější srážky. Téměř za vyloučené považují, že by nastala postupná, klidná likvidace dnešního stavu Evropy a diktatur, jež by se prodloužila na řadu let.

Ať se však likvidace dostaví v kterékoli formě, bude to, podle mého mínění, v zájmu lepší Evropy a v zájmu Evropy svobodnější, emancipovanější, mravnější a normálnější, demokratičtější a klidnější. A s lepší, svobodnější a demokratičtější vnitřní strukturou rozličných

evropských států přijde i nová a lepší vnější organizace Evropy. Evropské národy jsou již unaveny nynějším mezinárodním chaosem ve vztazích mezistátních. Vše se konečně vzbouří při myšlence, že by každých deset nebo dvacet let měla Evropa projít světovou válkou. Jakýsi druh Spojených států evropských bude snad nakonec jediným řešením, které může zachrániti Evropu před neprostým a konečným zhroucením a před mravní a hmotnou zkázou.

3. Smysl a úkoly nové světové války

Přednesl jsem v dubnu 1939 tyto své, výše uvedené úvahy na universitě v Chicagu. Pět měsíců poté k násilnému rozuzlení evropské a světové krise došlo — dlužno s bolestí říci — k velikému překvapení a za neuvěřitelné nepřipravenosti demokratických států. Vojenským útokem Německa na Polsko v srpnu 1939 dosud nekrvavá válka nacistické diktatury proti sousedům Německa se změnila ve válku krvavou. Druhá světová válka začala.

Vlastní její začátek je ovšem už v Mnichově a přímo nevyhnutelnou se stala útokem na Prahu v březnu 1939. Historie bude jednou právem konstatovat, že začátek pádu nacionálsocialistického režimu a Hitlerova Německa se datuje od jeho neuvěřitelného politického vítězství v Mnichově, které ho vedlo k tomu, aby, přesvědčiv se o veliké mravní slabosti a strachu západních demokracií před konfliktem s Německem, slepě provedl násilný vpád do českých zemí. Touto vrcholnou proradností — a stupidností — provedenou proti demokratické Československé republice míra jeho nepravostí byla však dovršena tak, že ostatní svět se proti tomu i silou postaviti musí.

Německý útok na Polsko byl jen příležitostí k tomu, aby celý ten grandiosní mravní konflikt dvou nesmiřitelných světů propukl ve formě vojenské.

A tak je druhá světová válka opravdu válkou totalitních diktatur s demokraciemi, válkou, která z konfliktu těchto režimů vznikla a která o osudu obou definitivně rozhodne. Je to, jak jsem již v druhé kapitole těchto úvah pověděl, přímé pokračování války minulé, která však bude zároveň ještě hlubší a dalekosáhlejší revolucí nežli byla válka z roku 1914, a to ve všech směrech: mravně, politicky, sociálně a hospodářsky.

Tím, že je válka z roku 1939 pokračováním války minulé, tím, že dvacetileté údobí mezi oběma těmi válkami bylo jen pokračováním téhož boje o demokratisaci Evropy proti nově vzniklým totalismům, tím že pangermánský totalism přejal politický imperialistický program císařského Německa ovládnutí Evropy a ještě jej v této válce značně rozšířil, a tím že na konec se dostal do tohoto nového velikého konfliktu i Sovětský svaz, vyznávající sociální doktrinu komunistickou, je zcela jasně určen celý smysl této nové světové války, její cíle a její důsledky.

Půjde v ní o řešení tří kategorií problémů.

Především půjde o pád a zničení všeho toho, co reprezentuje ideově, mravně i politicky sociálně nacistický a fašistický totalism a o obnovení na celém kontinentě evropském a v celém světě oněch velikých duchovních a mravních hodnot, jež představuje režim demokratický. Dnešní válka je grandiosním mravním konfliktem dvou nesmiřitelných světů a konflikt ten musí skončit vítězstvím dobra a pádem zla; konflikt ten, v němž zvítězí demokracie, musí poválečnému světu vrátit největší hodnoty, jaké lidské individuum vůbec má a zná: politickou

a sociální svobodu, ale především *svobodu duchovní a mravní*.

Druhá kategorie otázek, jež musí býti válkou touto řešena, je *nová politická organizace Evropy a světa*. Bude to nejen osvobození všech národů, států a území, násilně obsazených imperialistickými a totalitními diktaturami, německou, italskou a japonskou, jakož i jejich menšími pomahači (Maďarsko, Bulharsko), nýbrž i skutečné politické přeorganizování především celého evropského kontinentu, vybudování nového spravedlivějšího a trvalejšího míru na základě obnovené a zesílené mezinárodní demokracie, a bude to konečně vytvoření nových mezinárodních organismů, které budou lépe garantovat a střežit příští mír po této válce nežli to dovedla ženevská Společnost národů.

A konečně to bude třetí kategorie problémů: *přerod, přeměna a přebudování demokracie samé*. Dnešní válka je současně vnitřní revolucí ve většině států, které se jí účastní nebo do ní byly vtaženy. Revoluce ta se v mnohých státech promění v jistý druh občanské války a v převraty sociální a hospodářské. Předválečná demokracie buržoasní vykazovala, jak jsme výše už vyložili, mnohé velmi daleko jdoucí nedostatky a v některých zemích podstatně spoluzavinila příchod totalitních diktatur. Bude se musit reformovat a vůbec plně přerodit. V jedné větě mohu to vyjádřit tím, co jsem už několikrát zde zdůraznil: *politická demokracie musí se po této válce soustavně a důsledně vyvíjet a přerodit v tak zvanou demokracii sociální a hospodářskou*. A musí se především přerodit mravně a politicky nejen demokracie jako systém, nýbrž *demokraté jako lidé*, to jest nejen instituce, nýbrž i lidé v nich. Nedělám si iluzi o tom, že řešení tohoto třetího pod-

statného problému dnešní války bude nejtěžší. Neboť půjde opravdu o to, vybudovat po této válce mravně, politicky, sociálně a hospodářsky *nový, lepší svět*.

Proberu tudíž v dalších svých úvahách jen zcela zběžně tyto tři úkoly dnešní války. Podle toho, jak se podaří poválečnému světu je uskutečnit, bude vypadat demokracie zítřka.

4. *Obnovení mravních a ideových hodnot předválečné demokracie*

Západoevropský svět bojuje už po dva tisíce let za ideu lidské důstojnosti, duchovní a mravní svobody jednotlivcovy a za pojem slušného, vyspělého, kulturního, moderního člověka, to jest za to, co se nyní všeobecně zove moderní lidskou svobodnou, demokratickou kulturou a civilizací. Od dob staré římské říše a od časů stěhování národů přes boj za křesťanství ve starověku a za náboženskou svobodu ve středověku, od úsilí francouzské revoluce a od doby bojů o moderní práva občanská v Anglii v XVIII. a XIX. století až do revoluce roku 1848 a k období velikých politických zápasů o demokratický řád v politickém životě národů zejména evropských ve století XIX. a XX. — kolik to bylo zápasů, úsilí, grandiosních vypětí a tragických i triumfálních událostí!

Během těchto bojů a právě jimi se vytvořilo pojetí důstojnosti, svobody a práv moderního demokratického člověka a občana, jehož charakteristické znaky jsou tyto:

1. Lidská osobnost moderního občana, jeho svoboda myšlení, svoboda přesvědčení, náboženství a víry, jakož i jejich volný projev, jeho právo jazyka a národní kultury musí býti plně a důsledně respektovány.

2. Moderní člověk a občan má ctít a věřit v pravdu, hájit a mluvit pravdu a respektovat moderní vědu jako výraz nestranné objektivní a pravdy. Snášenlivost jako výraz opravdové lidské kultury ve věcech víry a náboženství, vědy a kultury, politického a jiného přesvědčení je nutno ctít a pokládat za jeden z hlavních znaků vyspělého, moderního, demokratického a důstojného lidství.

3. Má ctít a respektovat dané slovo, plnit své závazky, respektovat uzavřené dohody a smlouvy a založit svůj veškerý soukromý a veřejný život na respektu svobodně přijatých zákonů vnitrostátních a sjednaných mezinárodních smluv s jinými státy a národy.

Válka v letech 1914—1918 nepochybně posílila tyto tři základní ideje moderního demokratického občanství.

Totalitní diktatury jsou ve své celé podstatě naprostým popřením těchto tří kategorií zásad. Místo respektování lidské osobnosti a její důstojnosti, svobody myšlení, přesvědčení a víry, svobody jazyka a národní kultury zavedl německý nacism na celém území, které se dostalo pod jeho vládu, nejhorší formu moderního otroctví. Ve jménu tak zvaného ideálu Velkého Německa zotročil nejprve Němce samotné, potlačil jejich veškerou lidskou, politickou a náboženskou svobodu přesvědčení, potlačil svobodu tisku a veškerou svobodu veřejného projevu. Zničil veškerou právní svobodu a jistotu uvnitř svého státu, vytvořil zvláštní systém hromadného žalářování a mučení v koncentračních táborech, vybuoval systém teroristické tajné policie v síle několika set tisíc bezohledných žoldnéřů, kteří nejsou žádné veřejné kontrole odpovědní a jejichž činnost spočívá na úplné policejní libovůli. V Německu se dnes zavřely brány neproniknutelných žalářů za tisíci nevinných lidí bez zákroku spravedlivých nebo objektivních soudů

nebo vyšetřování na dlouhá léta. Tisíce lidí, židů, Poláků a Čechů, Norů, Belgičanů, Holanďanů, Francouzů, Jiho-slovanů a Řeků, jsou denně v pravém slova smyslu mučeny v žalářích a v koncentračních táborech za nepopsatelně krutých podmínek a ve výbuchu neuvěřitelného sadismu, kterého se dopouštějí mladí a zvrhlí agenti gestapa, soustavně vychovávaní k brutalitě celým nacistickým režimem. Kdo by byl po minulé válce věřil, že by mohla v našem století znovu vzniknout a existovat společnost, která by zacházela s nevinnými lidmi hůře než s dravou zvěří, a to jen proto, poněvadž tito lidé patří k jiné rase, mají jiné přesvědčení politické, mluví jinou řečí a mají jiné náboženství?

Pokud jde o druhou kategorii znaků moderního svobodného člověka — ctění pravdy, respekt pro objektivní vědu, svobodné její vyučování a snášenlivost ve všech oborech duchovního života — vytvořily si totalitní režimy koncepce a myšlenkové systémy, jaké neexistovaly nikdy předtím v žádné době jako *oficiální* státní doktriny: pojem objektivní pravdy a objektivní vědy, pojem svobodného myšlení a učení a snášenlivosti v duchovním a politickém životě byl prostě zničen. Tyto režimy ve svých oficiálních projevech, vyjádřeních a spisech prohlásily za svou *oficiální* doktrinu, že mají právo užívat lži všude a kdykoliv je jim to na prospěch, že podvod, klam, lež, zrada, hanobení, pomlouvání, pobuřování a urážky, vražda, zabíjení rukojmí všeho druhu a pustý teror vyvražďování a ničení celých osad s ženami a dětmi mohou a mají být jejich hlavní methodou v politické činnosti; že pro ně pravda je totožná s tím, co prospívá jim a jejich novým sociálním a politickým řádům, že k dosažení politického úspěchu je dovoleno užít jakýchkoliv, i nejhorsších prostředků, že

pouze to je úctyhodné, čestné, správné a spravedlivé, co pomáhá k vítězství německých, italských a japonských diktátorů. Opakuji: tento strašný, neslýchaný zjev prohlášení lži, podvodu, zločinu, zrady a vraždy za *státní systém politické ethiky* nějakého politického režimu nebo celého státu *neexistoval nikdy předtím v dějinách*.

Je pravda, že existoval Macchiavelli, že existoval Hobbes a jiní myslitelé jako theoretikové extrémního absolutismu a politického krajně oportunistického utilitarismu; ale ani macchiavellism nebyl nikdy předtím uznán a prohlášen za *oficiální* politickou doktrinu některého státu nebo režimu. Bylo to vyhrazeno nacismu, který tak učinil nejhorsším myslitelným způsobem. Přečtěte si bibli nacismu, Hitlerův *Mein Kampf!* Toto neuvěřitelně vulgární a duchovně prosté učení je plně vyloženo v této nekulturní a nevzdělané oficiální nacistické publikaci.

Na základě těchto naprosto nepřijatelných zásad a doktrin vytvořil si nacistický režim rozsáhlý systém světové propagandy, aby tak otrávil veřejné mínění všech národů a států. Vybudoval za tím účelem doma i za hranicemi celý tiskový a rozhlasový aparát, podporovaný celou armádou teroristických organizací v síle několika set tisíc lidí, a pomocí nesmírných peněžních prostředků, zkonfiskovaných svobodným občanům, vytvořil ze soustavného lhaní, podvodu, zkrucování fakt a líčení těchto nejabsurdnějších lží jako svých vlastních a nových pravd, celý umělý, vymyšlený, imaginární svět, především v samém Německu.

Podarilo se mu doma zdemoralisovat ducha velké většiny samotného německého národa. Dnes je v Německu velká část obyvatelstva, která věří slepě a hloupě všemu, co jí řekne její vláda a její vůdce; neboť během minulých osmi, devíti let nacistické hrůzovlády ztratila veškerý

smysl pro pravdu, kritiku a pro svobodu myšlení. Jiná část německého lidu naopak nevěří už vůbec ničemu, neboť se z ní stali buď lidé naprosto indiferentní nebo naprostí skeptikové, cynikové a nihilisté; jsou to lidé, kteří se stali obětí demoralisace, mravního rozvratu a myšlenkové anarchie: jsou to lidé bez víry a bez ideálů. To je nejhorší situace, do které může vůbec nějaký národ upadnout. Nikdo si dnes nedovede představit, jaké mravní spousty z toho vzejdou v poválečném Německu.

Doufám, že se i v Německu udrží řada lidí, kteří si zachovají, aspoň jako jednotlivci, svou myšlenkovou rovnováhu a své duševní zdraví a že jejich pomocí bude po válce možno začít s budováním příštího Německa. Rozhodná vojenská porážka Německa je k tomu jediná možná cesta.

Třetím znakem civilisovaného světa a demokratického systému tohoto století je úcta k danému slovu, k mezinárodním smlouvám a dohodám.

Nikdy — opakuji, nikdy — v dějinách lidstva nebyla tato zásada tak bezohledně, cynicky, pustě a nečestně porušována, jako se to stalo v minulých několika letech v Evropě. Vložil jsem již výše, jak v nacistickém státě platí pouze to za zákon a spravedlnost, co pomáhá udržet nynější režim v duchu idejí nacismu. A každý zákon, každý závazek, každé dané slovo se dnes, zítra nebo příštího dne jednostranně zruší a zničí, jestliže to slouží zájmům režimu a německého státu a národa, jak je chápe nacism. Žádný závazek, včera podepsaný, nemusí být dnes dodržen, jestliže se to nehodí zájmům nacismu nebo jestliže nacism změnil naň dnes svůj názor. Žádná smlouva není posvátná, dané slovo neplatí, mezinárodní zvyk nebo uznaná zásada není neporušitelná, jestliže se dnes nacismu nehodí.

Ale tento neuvěřitelný cynismus jde ještě dále: nejen že tento režim nezamýšlí dodržovat své závazky, nýbrž současně žádá, aby jeho protivníci nebo partneři sami dodržovali tutéž smlouvu potud, pokud je v některém ohledu příznivá nacismu. Nestane-li se tak, prohlásí je za zrádce, podvodníky a darebáky. Nacistické Německo zničilo vše, co se mu nehodilo ve versailleské smlouvě a od jiných žádá, aby dodržovali ty její části, které jsou pro Německo výhodné. Zničilo smlouvy locarnské a zuřivě napadlo Velkou Británii, když učinila dohodu s Francií a Belgií o dodržování neporušených částí locarnské smlouvy. Zničilo mnichovskou dohodu nejhanebnějším podvodem a násilím, a v téže době žádalo, aby Británie a Francie v částech, jež se mu hodily, dohodu dodržovaly. Slíbilo, že se nedotkne Československa, budou-li uspokojena jeho přání ve věci hranic, a bezprostředně potom zemi obsadilo a zavedlo v ní největší národnostní útisk a hrůzovládu nad Čechy, jakou si sotva možno představit. Uzavřelo smlouvu o přátelství s Polskem na deset let a hned začalo připravovat proti němu válku, do které se pustilo ve chvíli, kdy se mu to hodilo. Totéž platí o smlouvách Německa uzavřených s Norskem, s Holandskem, s Belgií, s Dánskem, s Jugoslavií, s Řeckem, s Rumunskem a se Sovětským svazem.

Seznam těchto lží, podvodů, zrad a zločinů je bez konce. Nejhorší věcí však není fakt, že se jich Německo dopouští. Je přímo nesnesitelné pro člověka XX. století, že z jejich provádění totalitní systémy vytvořily *doktrinu, vybudovanou v politický systém*, že to je přímo základ celé tak zvané nacistické politiky, nacistického řádu a nacistického státu. Tyto politické zásady, nejnemorálnější ze všech,

kteře kdy svět viděl, jsou tudíž skutečnou podstatou, ideovou a mravní základnou nacistického světa.

Všechny morální hodnoty moderního člověka byly takto nacismem úplně smeteny. Wagnerova „Götterdämmerung“ — soumrak bohů — stala se skutečností v dnešním Německu. V morálním smyslu značí nacism konec všech mravních a duchovních hodnot svobodného demokratického člověka XX. století.

Proto jsme nyní v druhé světové válce. Nejen proto, abychom zarazili expansi pangermanismu v Evropě a zabránili mu, aby ovládl svět, nýbrž především proto, aby tento mravní chaos, rozvrat a tato ohavnost zpuštění byla odklizena a znemožněna pro příště, ať už v Německu nebo kdekoli jinde. Stav, do kterého přivedl nacistický ideologický a politický systém Německo a Evropu, znamená duchovní a morální smrt; takový život nemá ceny. To je důvod, proč dnes vedeme druhou světovou válku.

Totalitní režimy a dnešní Německo zničivše všechny pravé morální hodnoty naší nynější civilizace, nahradily je filosofií a morálkou gangsterství. Naše vítězství je nezbytné, abychom mohli dát zpět evropskému lidstvu a lidstvu vůbec víru v pravdu a vědu, úctu k lidské osobnosti a k danému slovu a všeobecně víru v lidskou důstojnost, abychom mohli dát evropskému člověku opět duchovní a mravní svobodu a život, který má mravní cenu. Opakuji, že to je boj mezi dvěma světy, z nichž jeden — autoritativní — se musí definitivně zhroutit do propasti. Jde tu o jeden z největších mravních konfliktů v dějinách lidstva a proto v něm není a nemůže být ani kompromisu, ani smilování.

Kapitola sedmá

DEMOKRATICKÁ REORGANISACE POVÁLEČNÉ EVROPY A SVĚTA

Bylo by předčasné mluvit již dnes o *podrobnostech* budoucí demokratické úpravy evropských poměrů. Průběh války a události na bojištích ještě tolik změní, že to, co se o poválečné Evropě dnes říká, je více propaganda nežli vědecké zkoumání problémů. Naznačím zde tedy jen několik zcela všeobecných zásad, ponechávaje si možnost je buď doplnit nebo přizpůsobit dalšímu válečnému a politickému vývoji Evropy válečné a poválečné. V zásadě však je možno aspoň říci tolik, že *vůdčí myšlenkou jakékoli nové úpravy poválečné musí být vědomí, že nemá a nesmí dojít ke třetí válce světové.*

Přítom fundamentální otázkou je a zůstane zabezpečení střední Evropy, která se stala jak roku 1914, tak roku 1939 výpadním mostem německého imperialismu. Ale právě události posledních let ukázaly zcela jasně vzájemnou závislost bezpečnosti všech zemí a národů v Evropě. Německý „Drang nach Osten“ nebo „nach Südosten“ byl vždycky jen jednou stránkou téhož německého výpadu. Stránkou druhou byl „Drang nach Westen“. Zejména Německu nacistickému nikdy nešlo o pouhé rozšíření moci ve střední a východní Evropě, nýbrž o hegemonii nad celou Evropou, poněvadž jednak je to přímý smysl a cíl rasistické teorie nacistické, jednak by bez německé hegemonie celoevropské přímé panství Německa nad Evropou střední nebylo nikdy jisté a trvalé; a němec-

ká hegemonie nad Evropou měla být zase jen prvním stupněm k jistému druhu německé světovlády.

Ne tedy ta neb ona zvlášť zranitelná část Evropy, nýbrž Evropa celá (vedle územních změn v Asii a v Africe) bude vyžadovat nové organizace, neboť pangermánské totalitní nebezpečí je celé Evropě společné a nikdy nelze říci, která část může být za určité situace ohroženější než druhá. Všecky výpočty některých evropských mocností, že se obětuje Německu ten či onen stát ve střední Evropě, aby dalo pak pokoj ostatním, byly vždycky nesmysly a bláznovství, podložené sebevražedným sobectvím, nevědomostí a hloupou omezeností obzoru. — — —

1. Nová evropská rovnováha větších politických celků

Z nové evropské poválečné organizace musí vyjít především trvalejší všeobecná evropská rovnováha. Tato rovnováha budoucí Evropy měla by být založena politicky i hospodářsky na vyrovnání sil několika větších politických jednotek. Pojem rovnováhy, z dřívější politické historie známý, neznamená ovšem v tomto mém pojetí rovnováhu hmotných, konkrétně řečeno *branných* sil, nýbrž rozumné rozdělení Evropy na jednotlivé větší vyrovnané politické organismy, dostatečně silné teritoriálně, politicky a hospodářsky. Půjde o to, aby slabost malých států nebyla už napříště záminkou k pokusům o přepadení nebo opuštění malých států velkými v předpokladu, že si tím jedni vykoupí mír pro sebe na útraty druhých. Mám tu pochopitelně zvlášť na mysli případ Československa z roku 1938 a 1939, který bude už navždycky typickým příkladem politické krátkozrakosti, lehkomyšlnosti a neodpu-

stitelné sobeckosti většiny rozhodujících vlád evropských v kritické chvíli Evropy před dnešní válkou.

Představuji si provedení myšlenky nové organizace Evropy jako uplatnění tak zvané Atlantické charty, podepsané Rooseveltem a Churchillem 14. srpna 1941 a přijaté znovu ve Washingtoně 1. ledna 1942 dvacetišesti národy, bojujícími proti Ose, asi tak, že by v poválečné Evropě jako základ nové úpravy existovaly tyto větší politické jednotky:

1. Blok západoevropský, to jest Velká Británie na jedné, Francie na druhé straně s dohodou o Belgii a o Holandsku.

2. Poválečné Německo. Uvnitř Německa by musila být provedena decentralisace ve formě volné konfederace, která by zlomila nadvládu Pruska nad ostatními složkami německého národa. Prusko samo mělo by být rozděleno asi na tři nebo čtyři oddělené státní jednotky. Návrat k někdejší konfederativní, ale modernisované formě Reichu je snad možný nebo žádoucí. A samo sebou se rozumí, že by bylo Německo přivedeno do hranic před rokem 1938 s eventuálními rektifikacemi ve prospěch sousedů Německa tam, kde by toho jejich a evropská bezpečnost viditelně vyžadovala.

3. Itálie, která bude patrně značně zeslabena, v každém případě v Africe a ve Středomoří. To bude, jak se zdá, patrně osud každého státu, který se zločinně pustil do dnešního imperialistického dobrodružství společně s nacistickým Německem.

4. Reorganizovaná střední Evropa, jejímž jádrem by mohla být československo-polská aliance nebo konfederace, opřena o československo-polsko-sovětskou spolupráci nebo alianci (zejména za účelem definitivního zaražení

„Drang nach Osten“). O tom, co bude s Rakouskem a Maďarskem, případně Rumunskem dnes není možno říci soud definitivní; všecko bude záležet od budoucího vnitřního stavu těchto tří zemí na konci dnešní války. Zejména vnitřní poměry v Maďarsku musí býti změněny fundamentálně.

5. Blok balkánský, jenž by snad mohl sdružovati v nějaké formě Jugoslavii, Bulharsko, Řecko a Albanii (eventuálně Rumunsko). Co bude definitivně s Bulharskem, bude možno říci, až by si s ním tyto státy vyřídily své vzájemné spory. Už po třetí za posledních třicet let je chtít nechtít nástrojem jiných velmocí proti svým druhům, menším státům na Balkáně. Tomu musí být učiněn konec stejně tak, jako by tomu mělo býti v případě dnešního Maďarska.

Není také vyloučeno organisování jiné, kdyby se na příklad Jugoslavie orientovala více na sever k státům slovanským. Podrobnosti tyto musí zatím být ponechány dalším úvahám.

6. Sovětský svaz na rozdíl od rozličných plánů (na příklad tak zvané Panevropy) musí být součástí této evropské organisace a souhry nových evropských bloků. Velikým nedostatkem politického statutu evropského po předešlé válce bylo právě to, že Sovětský svaz, jenž nebyl přibrán k jeho spoluzaložení a spoluvedení, byl až příliš pozdě (to jest teprve roku 1934) přibrán k jeho spoluobraně. Tím se Sověty právem neprávem cítily stále izolovány a ohroženy. Kdyby byl Sovětský svaz opětně z nově organisované Evropy vyřaděn, ztratila by tato souhra nových organisovaných politických jednotek v Evropě svou rovnováhu tím, že by byl opětně příliš zesílen německý vliv směrem na východ. Kromě toho by to vedlo zase na-

prosto nevyhnutelně k snahám o to, aby bylo Rusko vyloučeno vůbec z vlivu v Evropě a izolováno.

Tato politika přinesla v posledních dvaceti letech ne jednu nevýhodu Sovětskému svazu, jehož vnitřní uklidnění a hospodářský vývoj se mohly dít rychleji a snadněji za pomoci ostatní Evropy, ale ještě větší nevýhody a přímo katastrofy ostatní Evropě. Ruský evropský kontinent prostě patří geograficky i politicky do Evropy, stejně tak jako do ní patří britské ostrovy. To je vědecký a politický fakt. Toto trvalé vysunutí z rovnováhy a obnažení východu ve prospěch Německa bylo jednou z příčin druhé světové války. A kdyby se tato chyba opakovala, vedla by pravděpodobně k válce třetí.

7. Na severu Evropy by se snad mohla vytvořit větší politická spolupráce skandinávská — v dohodě s Velkou Británií a Ruskem. Na jihozápadě spolupráce iberská.

2. *Poválečné Německo*

Opakuji výslovně, že za nejlepší řešení pro Německo považuji zásadní návrat k jeho předmnichovským hranicím, snad s některými výše naznačenými změnami. Bylo by omylem nejosudnějším, kdyby Německo smělo podržet jedinou píď země ze svých násilných územních zisků. Bylo by to satisfakcí pro Hitlerovu nacistickou politiku, neboť by to dokazovalo, že totalitní antidemokratické násilí se vyplácí. A i kdyby Hitler i se svým režimem nenávratně zmizeli, bylo by toto rozšíření německého území přílišným pokusem pro jeho nástupce, aby se opět pustili na cestu násilí, jakmile by byla trochu zapomenuta lekce z této války. Německo dnešní i budoucí musí být naopak přesvědčeno „ad oculos“ a jednou provždy, že násilí nic nevynáší

a naopak, že vede k marným a těžkým obětem a k potrestání.

Dodávám, že násilím, třeba méně krvavým, ale zvláště nemorálním, bylo také obsazení velkých částí československého území po mnichovském diktátu. Proto se mi rozumí samo sebou, že Německo i Maďarsko vydá svůj lup z roku 1938 právě tak jako vše, co získalo potom; bude tedy nuceno vyklidit i Rakousko, jehož se zmocnilo násilným „anšlusem“ v březnu 1938. Totéž platí také o ostatních útočnicích, kteří jsou dnes členy Osy.

Tento názor není diktován u mne nějakým citem msty, nenávisti, nepřátelství nebo germanofobie. Pro mne jsou to důvody *politicko-morální*. Netvrdím, že Němci jsou národ špatný, nebo že všichni Němci jsou špatní. Tvrdím něco, co je, po mém soudu, mnohem vážnější a dalekosáhlejší: že Německo jako národ a stát je ve veliké mravní a politické dekadenci, v níž snad zůstane po celé generace, a že je *plně* odpovědný za tuto nejhroznější válku světových dějin; že theorie této hrozné totální války byla diskutována a připravována v Německu i v kruzích nenacistických už více než dvacet let a že Němci jako národ a stát jsou odpovědní za Hitlera a Himmlera stejně tak jako Američané za Lincolna nebo Roosevelta, Angličané za Churchilla, Italové za Mussoliniho, Maďaři za Horthyho, Čechoslováci za Masaryka a Rusové za Lenina a Stalina. Kdyby tato these nebyla pravdivá a za takovou přijata, nebyl by řádný a organisovaný život mezinárodní možný. A jednotlivé státy a národy musí nést důsledky této odpovědnosti. Po mém soudu je to spravedlivé. Tato spravedlnost nemusí být ovšem ani pomstou, ani pokusem o zničení odpůrce. Kdyby však ani po této válce nebyl dán doklad a důkaz o tom, že se žádná útočná válka už bez trestu nesmí vy-

volat a že se politické systémy s nacistickou morálkou prostě už mezinárodně trpět nebudou, neměl bych už vůbec naděje, že lze Evropě a lidstvu pomoci.

Aktivní účast Sovětského svazu v udržování evropské rovnováhy se musí ovšem především projevit dohodou mezi Sověty a Československem a Polskem. Mnoho zlých historických reminiscencí leží mezi Ruskem a Polskem. Tato minulost by však neměla v dnešní historické, pro vzájemný smír jedinečně příznivé chvíli bránit dobrému poměru obou těchto zemí v budoucnosti. Na neshodu mezi Polskem a Ruskem spoléhalo Německo ve svých diplomatických intrikách a v politické přípravě svého výpadu na východ. Také napříště, ukáže-li se trhlina mezi Varšavou a Moskvou, bude to svádět Berlín k novému „Drang nach Osten“. Východ Evropy právě tak jako západ musí být pevně sjednocen, aby Německo v budoucnosti vidělo předem nemožnost svého pokusu o dobytí a rozvrácení Evropy a světa.

Čechoslováci, které žádná nepříznivá historická vzpomínka nedělí od Rusů a kteří se rozhodli rozřešit přátelsky všechny — ostatně neveliké — své někdejší spory s Poláky a vstoupit s nimi v novou formu spolupráce, jsou velmi rádi, že se poměr mezi Poláky a Rusy v poslední době značně zlepšil. A budou vždycky ochotně pracovat k tomu, aby si tyto dvě slovanské země, k nimž oběma jsou vázáni příbuzenstvím jazyka a původu, dobře rozuměly.

3. Střední Evropa

Nebude poměrně nesnadné organisovat západní Evropu, jež bude složena ze starých států s hranicemi, na nichž se sotva co změní, s vyhraněným politickým charakterem

a vládní formou skoro definitivní. Francie projde jistě vnitřními těžkými převraty. Její zkorumpovaná buržoasní demokracie zavinila její pád a její dnešní utrpení. Je odpovědná za své Bonnety a Daladiery, Petainy a Laval. Bude mnoho trpět, ale zotaví se vcelku, ovšem za značnou řadu let. Ve chvíli pádu Německa zmizí patrně její dnešní režim jako sníh na slunci, ovšem se značným praskotem a těžkými důsledky. Ale v Evropě bude existovat zase Francie-velmoc a Francie veliké, staleté kultury a revoluční tradice.

Situace bude nesnadnější ve střední Evropě, kde nový statut z roku 1919 nemohl za posledních dvacet let nabýti zcela definitivního charakteru, kde je mnoho nerozřešených problémů jazykových, politických, sociálních a tak dále a kde dnešní válka a neslýchaně zločinné chování a postup Němců v obsazených zemích vyvolal ještě mnoho problémů nových. Proto nelze ještě dnes říci, zdali a v jaké formě se budou moci uskutečnit eventuální střeoevropské konfederace. Není nic snadnějšího nežli nastínit už dnes theoreticky plán takové jedné veliké nebo několika menších konfederací a vypracovat dokonce v podrobnostech její konstituci a celé její fungování. Byla by to však v dnešních poměrech jen studie nebo cvičení v poučkách mezinárodního práva bez vztahu k realitě. Musíme ještě vyčkat událostí.

Někteří mezinárodní političtí činitelé, nenacházejíce jednotného a pevného bodu, okolo něhož by mohly takové konfederativní střeoevropské bloky gravitovat, pomýšlejí na obnovu jedné veliké nebo několika monarchií. Tato státní forma většinou zmizela ve střední a východní Evropě jako následek revolučních otřesů, které se v těchto zemích odehrály na konci války předešlé. Kdo však by

nepozoroval, že také tato válka se skončí revolučními otřesy ještě mohutnějšími a hlubšími než válka předešlá a že tyto otřesy budou právě ve střední Evropě zvláště radikální? A kdo by neviděl, že po dnešní válce více nežli po válce poslední budou rozhodovat nejširší masy lidu, životně dotčené hladem, utrpením a neuvěřitelně barbarickým režimem německého nacismu, a které už dnes mají své představy o budoucí, ve všech směrech hodně radikální demokracii evropské téměř hotovy?

Nevěřím proto, že by v této válce, jež je vedena především také o nové formy demokracie, bylo možno nastolit opět dynastie na osiřelé trůny, neboť by to nešlo bez násilí, revolucí, kontrarevolucí a nových diktatur. Jsou naopak v Evropě trůny, za jejichž trvání po válce by dnes jistě sotva kdo chtěl nebo mohl ručit — mám na mysli na příklad trůn bulharský. Co by se tam stalo s dynastií, kdyby to vyhrál Hitler? A co se s ní stane, až Hitler válku prohraje? Ani politicky, ani psychologicky nebude po mém názoru situace příznivá k obnově nějaké jednotné a veliké monarchie ve střední Evropě.

Zejména však nevěřím v možnost obnovení monarchie habsburské, ačkoli se často v Evropě i v Americe líčí pád této monarchie roku 1918 jako osudná chyba, jež by snad měla být napravena, má-li ve střední Evropě být obnoven trvalý mír a pořádek. Mám k otázce té postoj nesentimentální, nezaujatý, objektivní. Dnes to pro mne vůbec není otázkou spornou. Také ne otázkou, týkající se Československa. Otázku Habsburků pokládám za vyřízenou.

Rozdělení habsburské monarchie a pád dynastie nebyl dílem mírové konference, nýbrž národů samých, které vnitřní revolucí a zahraniční vojenskou akcí (československé a polské legie, jugoslávská a rumunská armáda)

pomáhaly velmi vydatně armádám Čtyřdohody rozdělit tento politický celek, a které po dlouhý čas již před válkou vnitřně s monarchií tou byly rozloučeny, následkem útisku se strany Němců v Rakousku a Maďarů v Uhrách. Mírová konference prostě vzala na vědomí tato hotová fakta, která byla provedena o měsíce, ba o celá léta dříve, než mírová konference se vůbec sešla.

Síly a vlivy, které odstranily starou podunajskou monarchii roku 1918 proti vůli některých vlivných kruhů v Londýně, Paříži a Římě, budou opět bránit každé snaze o obnovu toho útvaru ať v staré, ať v pozmeněné formě. Síly ty jsou tak veliké — dnes jsou větší nežli v roce 1918 — že je ani po této válce nebude lze překonat. Stačí jen zkoumat půdu v těchto zemích i dnes, za útlaku Hitlerova. Budou-li tyto národy míti svobodu se o tom volně vyslovit, řeknou všecky: Nikoli!

4. Spolupráce československo-polská

Jedním z prostředků k novému, trvalejšímu pořádku ve střední Evropě by mohla býti ona spolupráce československo-polská, o níž jsme se za války v Londýně pokusili. Za tehdejších poměrů pokus ten nemohl ovšem míti úspěch. To by znamenalo samo o sobě blok dosti silný politicky, teritoriálně a hospodářsky. Tento blok by musil dosáhnouti trvalého přátelství a plné spolupráce se Sovětským svazem — což je jistě docela možné při oboustranně dobré vůli; mohlo by to znamenat naprosté ozdravení situace ve střední a východní Evropě na dlouhou dobu. Přístup jiných interesovaných států k této spolupráci byl by v jejich vlastním zájmu a snad by se mohl uskutečnit

dříve nebo později. To je nejspolehlivější cesta k zabezpečení střední Evropy před novou německou invazí.

Je mi samozřejmé, že konečným cílem by mělo být nějaké sdružení celoevropské jako složka většího mezinárodního sdružení světového, bez něhož si opravdu nelze budoucí mírovou organizaci světa představit. Řeknu dokonce, že bez tohoto evropského rámce není žádná regionální konfederace myslitelná a že ani Velká Británie, ani Sovětský svaz po zkušenostech posledních let jistě už nedopustí, aby ve střední Evropě byl jejich vliv neviditelný. Bezpečnost Evropy a světa je nedílná; to je jedno z axiomů, vyplývajících z této druhé světové války. Vidím s radostí, že také většina amerického veřejného mínění dospěla k podobným závěrům.

Ostatně podepsání britsko-sovětské smlouvy v Londýně dne 26. května 1942 o alianci obou těchto států a o jejich spolupráci na rekonstrukci Evropy po dvacet příštích let až do vybudování nového bezpečnostního systému mezinárodního, potvrzuje celou dosavadní československou politiku a může jistě býti základem pro budoucí reorganizaci Evropy.

Vytvořit opět a okamžitě širokou jednotu příliš mechanickou, jakou byla Společnost národů, vedlo by k týmž neveselým koncům jako první experiment toho druhu. Nejdříve musí srůst v pevné bloky ty oblasti, jež k sobě nejspíše patří. Mám raději organický růst od malého k většímu, třeba bude nutně dosti pomalý, než veliký celek, v němž by se předčasně sešli členové, kteří ještě neměli příležitost poznat se a sžít se.

Podmínkou k tomu bude, aby všem těmto národům byla dána *dosti dlouhá perioda míru*. To se může státi uskutečněním 8. bodu Atlantické charty. Německu nesmí býti

dána možnost po této válce se znovu ozbrojit a zničit své malé sousedy hitlerovskou methodou ubíjením jednoho po druhém, jako se to stalo na celém evropském kontinentě v posledních čtyřech letech.

5. *Otázka národních menšin*

Menšinová otázka bude jednou z nejsvízelnějších potíží na prahu nové organisace střední Evropy. Menšiny jsou všude, ale ve střední Evropě zvláště, opravdu těžkým problémem jednotlivých států, hlavně pokud jde o menšiny německé a maďarské. Zatím co jiní velcí národové — Angličané, Francouzi, Rusové, Španělové — vysílali přebytky svých populačních sil a své energie do jiných kontinentů, objevovali neznámé země, kolonisovali je, ale zároveň je civilisovali, spokojovali se Němci tím, že vysílali své kolonisty do většiny sousedních zemí, kde se stávali nositeli německých zájmů a ohnisky toho, čemu dnes říkáme pátá kolona. Jinde obyvatelstvo německé se natrvalo usadilo jako důsledek staletého německého tlaku vojenského a kulturního na východ, takže se tam dnes jeví v charakteru obyvatelstva autochtonního. Ostatně o této otázce jsou pořád ještě vedeny spory mezi Němci a ostatními národy ve střední Evropě.

Proto nebylo možno uskutečnit roku 1918 na tomto území státy jazykově a národnostně homogenní, nemělo-li se tak stát rozsáhlým přemístěním obyvatelstva. Tuto cestu někteří už tehdy skutečně navrhovali — na příklad francouzský sociolog Bernard Lavergne; ale byla odmítnuta, neboť zdánlivě odporovala idealistickým tendencím wilsonovským, jež určovaly plán nové Evropy roku 1919.

Místo toho byla zvolena cesta mezinárodní ochrany menšin.

Já sám jsem poslední, kdo by chtěl odsuzovat zásady, na nichž byla tato politika založena. Chyba byla však už od počátku v tom, že ochrana menšin byla uložena jen některým státům a ne všem, které měly menšiny. Bylo jistě skandální, že po tom všem, co Německo napáchalo na poli násilné germanisace jiných národů, nebyla ochrana menšin uložena také jemu. Brzy se ukázalo, jak bylo také nesprávné nechránit národnostní menšiny v Itálii, jejichž život se stal skutečným peklem od té chvíle, kdy se dostal fašismus k moci.

Přímo neudržitelným však byl fakt, že se ochrana menšin stala na konec metlou na státy, které ji opravdu dodržovaly, nebo se aspoň poctivě snažily ji dodržovat, kdežto státy, jež ji cynicky, vědomě a soustavně porušovaly, nestihl za to fakticky žádný trest. Maďarsko sabotovalo své závazky vůči menšinám od první chvíle, nedalo jim ani školy, ani svobodu slova a tisku, a odnárodnilo za dvacet let svého diktátorského systému mnoho tisíc Slováků, Rumunů a Němců bez jakéhokoli rizika. Plukovník Beck mohl v zasedání Společnosti národů prohlásit, že neuznává nadále kompetenci kontrolních orgánů Společnosti národů v menšinových věcech a Společnost národů se musila omezit na několik platonických protestů.

Naproti tomu Československo, jež plnilo své menšinové závazky lépe než kterýkoli jiný stát — viz svědectví, jež mu vydává lord Robert Cecil v knize *A great experiment* — se nedočkalo vděku za tuto politiku generosity a spravedlnosti. Neříkám, že u nás bylo všecko dokonalé, říkám jen, že to bylo v Evropě vedle Švýcarska nejlepší a že naše menšinová politika byla vždy nesena zásadami

loyality, tolerance, objektivitu a dobré vůle. Části německé a maďarské menšiny zneužívaly však neuvěřitelným způsobem rovnoprávnosti, kterou jim republika udělila, k jejímu rozvrácení uvnitř a k ostouzení navenek. Z Německa a z Maďarska se na to dávaly peníze. Ve jménu tak zvané ochrany menšin a respektování zásad demokracie musila Československá republika trpět nebezpečnou protistátní činností některých německých politických stran, soustavnou otravu, šířenou henleinovským tiskem, a podvrtné tendence, kolportované na německých vysokých i jiných školách na našem území. Cizina až do Mnichova naprosto neocenila po právu naši snahu dostát menšinovým závazkům do posledního písmene.* Pokřik neloyálních menšin vzbudil nakonec v Evropě mínění, že se opravdu menšinám u nás nevím jak zle křivdí a úsilí zachovat mír za každou cenu, hlavně za cenu obětování Československa, nacházelo záminku v tvrzení, jako by se rozdělením Československa nedělo nic zlého, neboť se prý prostě splňuje právo utlačených menšin na osvobození od československého útlaku.

Došlo dokonce k tomu neuvěřitelnému faktu, že totalitní a diktátorské státy (Německo, Maďarsko, Itálie) ubíjely neslýchaným způsobem menšiny své a zároveň se staly ochránci minorit ve státech demokratických, kde cynicky

* Teprve když dnešní válka začala, když se vidělo, co znamenal Henlein, Frank a jiní v plánech Hitlerových pro rozvrat republiky, když se pochopil význam quislingovství v dnešní válce a zejména když se vidělo, co provádějí Němci dnes s germanisací v Československu, byla naše politika v Anglii a Americe a v celém světě plně uznána a oceněna a je dnes velkou naší mravní a politickou silou. Bude jedním z hlavních důvodů k tomu, aby byl Mnichov plně odčiněn a vybudováno Československo silnější, *tentokráte už bez národních menšin.*

zneužívaly demokratické svobody těchto států a nespravedlivě skandalisovaly sebemenší vnitřní těžkost jejich s menšinami před celým světem. Společnost národů, velmi dobře informovaná o skutečném stavu věcí, nehnula ani prstem v onom roce 1938, když jediný stát, jenž respektoval své menšinové závazky v míře vyšší, nežli byl podle podepsaných smluv povinen, byl pranýřován před tváří světa jako utiskovatel. *S bolestí tudíž konstatuji, že předválečný systém ochrany menšin ztroskotal.* Je to dnes po tom všem, co ve střední Evropě provedly v těchto otázkách Německo, Itálie a Maďarsko, také míněním kompetentních, rozhodujících kruhů mezi spojeneckými národy.

Není proto možné obnovit tyto absurdnosti. Než se začnou vymezovat práva menšin, je třeba také vymezit jednak práva většin, jednak povinnosti menšin. Každý národ má právo žít svobodně a klidně ve svých státních hranicích. Jsou-li tyto hranice zároveň jeho hranicemi národnostními, tím lépe. Ale ve střední Evropě tomu tak není, každý středoevropský stát měl své menšiny. V dnešní válce mezinárodním nebezpečím staly se především menšiny německé, jež se ve všech státech dílem pasivně, dílem aktivně propůjčily za nástroj německého imperialismu. Žádný středoevropský stát nebude chtít ještě jednou riskovat s menšinami to, co jsme riskovali my nebo Jugoslavie, Rumunsko nebo Polsko v posledních letech.

Neznám však receptu, který by rozřešil menšinovou otázku *ideálně*. Nedoporučuji také žádný prostředek brutální a násilný. Snad je možno v některých případech lokálními opravami hranic počet menšinového obyvatelstva v jednotlivých státech středoevropských o něco zmenšit. Bude však tentokrát nutno sáhnout *k stěhování menšinového obyvatelstva*. To všecko by byly ovšem operace

bolestné a bylo by při nich mnoho nespravedlnosti menších a snad i větších. Jistě však bude každý národ ve střední Evropě považovat za své svaté právo potrestat s veškerou přísností ty příslušníky svých menšin, kteří se na něm provinili velezradou, vyzvědačstvím, týráním obyvatelstva většiny, terorem, zabíjením, loupežením v masách a pomocí německých vojsk, jako je tomu dnes v Polsku, v Československu, v Norsku, v Belgii, v Holandsku, v Jugoslávii, v Řecku a tak dále. Podobně každý stát přísně potrestá své vlastní quislingy.

Až bude toto všecko provedeno, až si každý stát zajistí, že jeho menšiny nebudou nadále revolverem, namířeným proti jeho státní existenci, pak bude třeba dobře promyslet nová opatření pro ochranu loyálních menšin, pro zajištění jejich politických i kulturních práv, ovšem na základě naprosté vzájemnosti. Není však možno znovu vytvořit abnormální stav privilegovaných menšin na jedné a menšin stále utiskovaných na druhé straně, jako nelze vytvořit stav, kde jednotlivé menší státy budou stále žít pod terorem států větších vzhledem k tomu, že mají menší frakci obyvatelstva jejich jazyka.

Proto nelze ještě dnes dát definitivní návrh řešení problému menšinového v podrobnostech. Lze snad vytknouti jen tyto tři — čtyři všeobecné zásady:

1. Ani po této válce nebude lze v Evropě vytvořit státy národnostně homogenní, neboť jsou případy, kde některé země nemohou vůbec jako státy existovat bez určitých částí smíšeného území (na příklad Československo bez smíšených okresů v Čechách a na Moravě a smíšených krajů na Slovensku, jak to názorně dokázal mnichovský diktát a jeho důsledky samy). Bude třeba, aby po této válce území taková byla skutečně připojena k příslušným

státům jen v případech nezbytně nutných a jejich přínaležitost ke státu definitivně zajištěna.

2. Bude třeba provádět po této válce přemístění obyvatelstva v daleko větší míře nežli po válce poslední. Bylo by však záhodno, aby se to stalo ve formě co nejlidštější, organisované a mezinárodně finančně podložené.

3. Ochrana tak zvaných menšin v budoucnosti měla by spočívat především na ochraně všech demokratických práv *lidských*. Nebude už možno v jednotlivých státech tvořit z menšin politické, mezinárodně skoro uznávané právní jednotky, jež se stávají pak automaticky ve svých státech nástroji států cizích, zárodkem separatismu a státního rozvratu.

4. Bude třeba umožnit i později stěhování z jednoho státu do druhého, aby národnostní menšiny, nebudou-li chtít žít ve státu sobě cizím, mohly postupně se sloučit s vlastním svým národem ve státech sousedních a definitivně svůj dřívější stát opustit.

K tomu všemu bude však třeba delší periody časové a především dlouhé periody mezinárodního klidu. Nevylučuji, že po této válce, nebude-li nadlouho vyhlídka na stálé rozvraty národnostně nehomogenních států zvenčí státy sousedními, soužití a spolupráce většin a menšin stane se po uplynutí jisté doby snažší, nežli se snad dnes domníváme.

6. Mezinárodní garancie budoucího míru

Ale budoucí evropský statut politický a sociální, i kdyby byl sebedokonalejší, nezachránil by natrvalo ani sám sebe, ani mír, nebude-li aktivní ochoty bránit ho. Politické a sociální instituce trvají jen potud, pokud jsou lidé od-

hodláni za ně se obětovat. Versailleský mír znamenal veliké zlepšení evropských poměrů proti situaci před rokem 1914. Ale ani některé státy, nejvíce interesované na jeho udržení, nechtěly být „žandarmem Evropy“, jak se říkalo ve Francii. Avšak žádný společenský řád, bohužel, není možný bez žandarmů. Všechny státy budou musit mít odvahu po zkušenostech z poslední doby být solidárně žandarmerie řádu, který po této válce stvoří. Tato společná vůle se musí projevit společnou zabezpečovací organizací — snad už dnes každý pochopil, že předpokladem míru na evropském kontinentě je zásada kolektivní bezpečnosti. Když jsme to vtělili roku 1924 do Ženevského protokolu, bylo to pokládáno za příliš smělé. Anglie to tehdy odmítla. Dnes je to samozřejmost. Jistě ti, kdož přivodili Mnichov roku 1938, nechápali, že je to bude stát Singapur a ohrožení Austrálie roku 1942. Bude tudíž bezpodmínečně nutno, aby po druhé světové válce byla vybudována nová bezpečnostní organizace světová, jejíž statut bude účinnější a jistější nežli tomu bylo v předválečné organizaci ženevské.

Bylo však také jedním z bludů staré Společnosti národů, že se nestarala o vnitřní zřízení států, z nichž se skládala. Pakt Společnosti národů sice stanovil, že se členy Společnosti mohou stát jen národové, kteří „si vládnou svobodně“, ale to se vykládalo ve smyslu státní suverenity, ne jako požadavek svobody uvnitř státu. Dnes je patrné, jak velká je přímá souvislost mezi vnitřním režimem států a jejich vnější politikou. Imperialism a militarism se nejlépe vyvíjejí ve státech diktátorských. Nikoho už snad dnes nenapadne považovat fašismus a nacismus za zvláštnosti Itálie a Německa, po nichž civilisovaným zemím nic není. Jako se v řádně organizované službě požární zakročí

případně veřejnou mocí, aby se v jednom domě nehromadily bez kontroly zápalné látky, tak bude musit napříště spojená Evropa zastavit každý absolutism v jednotlivých zemích včas, než se stane veřejným nebezpečím. Bude tudíž také třeba, aby práva demokratického člověka a občana byla příštím mírem zajištěna ve zvláštní světové chartě lidských práv, a pak solidárně a kolektivně i mocí garantována a chráněna.

Ostatně je třeba, aby byl už konec tomu mezinárodnímu pokrytectví, které, když se mu to hodí, najde si všechny možné důvody a cesty, aby se vměšovalo do vnitřních věcí druhých států, a když se to nehodí, stává se mu najednou princip nezasahování do vnitřních věcí druhého státu svatým a nedotknutelným právem národů.

Uvažují-li o tom, jak se Evropa *mohla* vyvíjet po roce 1918 a jak se vyvíjela opravdu, jsem i jako politik, i jako sociolog trapně dotčen tím, jak právě slepé sobectví jednotlivých států, spojené s lenivou neznalostí věcí, zavinilo klesání Evropy po šikmé ploše, vedoucí k nynějšímu rozvratu. Bylo to sobectví, založené na představě, že si jeden stát může zajistit svou vlastní bezpečnost tím, že nepřispěje na pomoc svým ohroženým sousedům, nad kterými se už rozvírá jícen krokodilův. Podle slov Winstona Churchilla tato zoufalá snaha zajistit si pokoj „za každou cenu“ vnukla Hitlerovi jeho metodu „one by one“ — „jeden po druhém“, která se mu až do nedávna tak dařila.

Nepodařila se mu až do konce a to zachráni Evropu opravdu „in extremis“. Ale i když padne Hitler, nebude tím ještě vyplněn zločinný hitlerovský typ z dějin lidstva. Nové a opakované nepochopení živelné nutnosti solidarity a kolektivní bezpečnosti, která má býti pro budoucnost výrazem spolupráce všech demokracií ve vztazích mezi-

národních, dodalo by odvalu novému Hitlerovi k nové válce, kterou by už utýraná Evropa nevydržela.

Od roku 1934 jsem tuto dnešní válku očekával. Byl jsem jist, že ji Hitler a Mussolini vyvolají. Neodvolávám tudíž nic ze své zahraniční politiky, již jsem v posledních dvaceti letech dělal a hájil. V roce 1938 jsem na jejích základech chtěl hájit vojensky nejen Československo, ale i ostatní demokratickou Evropu. Celý průběh této války dal za pravdu oné, demokracii až k smrti věrné politice, kterou Československo hájilo. Byla to opravdu politika demokracie jak ve věcech vnitřních, tak i ve vztazích mezinárodních. Nebyla to však jen nějaká ideologie nebo ideologická politika; byla to politika nejživotnějších národních a státních zájmů československých, jak to přímo typicky ukazuje celý průběh druhé světové války. Politika ta je znovu v nové formě a ve smyslu pokročilejšího vývoje po dnešní válce vyjádřena v této kapitole. A aniž bych chtěl tvrdit, že všechno, co je zde řečeno, je do podrobností správné a bezvadné, jsem přesvědčen, že nebudou-li v hlavních rysech tyto principy po dnešní válce rozhodně a odvážně uplatněny, dojde za deset — patnáct let k třetí světové válce, vyvolané, jak se zdá, zase nějakým militaristickým a diktátorským Německem. A to by znamenalo definitivní zhroutilí demokracie evropské a světové.

Kapitola osmá

PRĚROD A BUDOUCNOST POVÁLEČNÉ DEMOKRACIE

Třetím podstatným úkolem druhé světové války a jejich důsledků je přeměna a přebudování buržoasní, liberální demokracie samé.*

Ukázali jsme v dřívějších kapitolách, jak se vyvíjely demokratické myšlenky a instituce v průběhu posledních pěti století a zdůraznili jsme onu nezadržitelnost politické a sociální proměny od středověkého feudalismu s jeho třemi stavy k absolutnímu monarchismu a k francouzsko-anglicko-americké revoluci, jež nám přinesla po stránce

* Uveřejňuje tuto kapitolu jako pokračování své dříve napsané knihy o demokracii, dávám ji především *k diskusi nebo k úvaze* všem našim lidem, kteří se otázkami těmi zabývají. Nemá to být prohlášení nějakých definitivních pravd, podle nichž se má doma republika organisovat. Dalšími událostmi ve válce i po ní mohou býti i ony nově ovlivněny. *Co se bude dělat doma, rozhodne ovšem demokraticky náš lid sám.*

Sleduji, pokud možno, všechnu vědeckou literaturu o těchto problémech. Je už dnes rozsáhlá, neboť celý svět ví, že se všechny tyto problémy řešit musí a řešit budou. Je třeba, aby i u nás se na otázky ty včas ukázalo a aby naši lidé měli podklad k věcným úvahám. Válka skončí a může nás překvapit naprosto nepřipraveny. Proto, přes to, že by otázky ty zaslouhovaly studii daleko důkladnějších a podrobnějších od odborníků, zejména právních a národohospodářských, připojil jsem k své anglické knize v tomto českém překladě tuto stručnou úvahu o otázkách, které budou po válce pro nás všechny přímo vitální a pro život našeho státu a národa důležitosti podstatné. Budiž vzata jako podnět k přemýšlení.

politické moderní demokratické svobody konstituční a po stránce sociální a hospodářské vládu liberální buržoasie a vytvoření moderního industrialismu a kapitalismu. Z toho vznikl pak boj o uplatnění se čtvrtého stavu a zápas o jeho politická, sociální a hospodářská práva od roku 1848 až do poslední války. Ruská revoluce se pak pokusila v roce 1917—1918 přivést čtvrtý stav k moci úplně a odstraniti nejen poslední zbytky stavů feudálních a feudalismu a aristokratismu ve všech jeho formách vůbec, nýbrž učiniti konec i moci liberální buržoasie a ustaviti společnost tak zvanou beztřídní, v níž by nejširší vrstvy lidové jako celek byly skutečným pánem celé své politiky a všeho svého hospodaření. Prohlásila a pokládala to za skutečnou demokracii, doopravdy za vládu lidu. Tak zvaná diktatura proletariátu měla býti institucí dočasnou až do doby, kdy zbytky všech tříd dřívějších zmizí a beztřídní společnost, jsouc pro budoucnost plně zajištěna, se stane plnou skutečností.

Dvacet let mezi první a druhou světovou válkou bylo po stránce politické obdobím zápasů o likvidaci války a o zajištění nového míru v nových demokratičtějších režimech evropského kontinentu, ale po stránce sociální a hospodářské byl to boj nově se vytvořivší politické demokracie o problémy sociální a hospodářské revoluce, vyšedší rovněž z války minulé a representované především systémem sovětského socialismu.

Z reakce proti ní i proti komunismu vyvstaly autoritativní režimy, které vzavše na sebe dočasně plášť obrany buržoasie proti komunismu, zničily nejprve politickou podstatu liberální demokracie a pak, nemohouce se jinak udržet při moci, přecházely i ony do stadia, když ne revoluce sociální a hospodářské, tož aspoň do revoluční so-

ciální demagogie. A tak jsme stáli v letech bezprostředně před dnešní válkou, v letech 1937—1939, uprostřed bojů tří politických, sociálních a hospodářských systémů, z nichž dva, levý a pravý, liberální demokratickou buržoasii sociálně a hospodářsky podstatně podlomily a politicky její existenci vůbec ohrozily tím, že to provedly revolucemi, které na obou stranách dřívější hlavní demokratické svobody politické odstranily.

Celá krize se nyní znovu řeší druhou válkou světovou, vzniknuvší přímo z mocensko-politických konfliktů mezi současnými evropskými velmocemi a z ideologických bojů mezi třemi současnými politicko-sociálními systémy — liberální demokracií, fašismem-nacionálsocialismem a sovětským socialismem. A konečná otázka ovšem zní: Jaký bude příští stupeň celého tohoto vývoje a jaký osud stihne demokracii jako politický a sociální systém, který až dosud nesporně býval pokládán za politický režim kulturně nejvyspělejší?

Už poslední válka byla ve svých důsledcích nejen politickou, nýbrž i sociální a mravní revolucí a celý dřívější vývoj neobyčejně urychlila. Druhá světová válka, jak už jsem zde zdůraznil, bude jí ještě v míře daleko větší a dá vývoji tomu zcela určitě nové, definitivní formy. Liberální buržoasní demokracie si bude musit vzíti náležité poučení z války z roku 1914, z dvacetiletých bojů mezi první a druhou světovou válkou s fašistickým a nacistickým totalismem o svoji vlastní politickou koncepci společnosti na jedné a s komunismem o svoji hospodářskou a sociální koncepci nové společnosti na druhé straně, a konečně i ze zkušeností z druhé světové války i z příštích jejích důsledků. Je tímto vývojem dotčena do té míry, že se po dnešní světové válce do svých dřívějších posic nemůže vrátit. Je

faktem, že liberální buržoasní demokracie po roce 1918 až 1919 politicky svých problémů nezvládly a že — jak jsem výše vyložil — v jednotlivých zemích především také svými vlastními chybami podléhaly svým odpůrcům zleva nebo zprava. *Hospodářsky a sociálně* jen v některých zemích dovedly se odvážně pokusit o reformy radikálnější a úspěšnější. Všeobecně se tudíž chápe, že druhá světová válka přivodí dalekosáhlé změny politické, sociální a hospodářské bez výjimky všude, a především ovšem na celém kontinentě evropském. Tu dojde všude k revolucím nejen ryze politickým, nýbrž i k hlubokým proměnám sociálním a hospodářským. Boje o komunism a fašism všech druhů byly a jsou i pro demokratický režim po výtce boje o problémy sociální a hospodářské.

Praxe, postup, prostředky a metody evropských demokracií v denní jejich politice po válce z let 1914—1918 byly tudíž už dříve a musí býti i nadále podrobovány přísné kritice. Týká se to jak velikých demokracií západních, tak i menších, novějších demokracií evropských a jiných. Učinil jsem tak zběžně v kapitolách předcházejících. Zde připojím několik dalších kritických úvah s ohledem na úkoly evropské demokracie po druhé válce světové.

Kritika předválečné demokracie soustřeďovala se v posledních dvaceti letech pravidelně na dvě kategorie otázek: na otázky sociálně-hospodářské a na otázky ryze politické. Výtky v oboru sociálně-hospodářském jsou zcela zásadní a dotýkají se vlastně podstaty celé sociální struktury dnešní demokratické společnosti. Stručně je možno shrnouti je takto: Dnešní buržoasní demokracie neměla odvahy a schopnosti řešit důrazněji a soustavněji hlavní problémy sociální a zasáhnout ostřeji do hospodářské struktury moderní společnosti tak, jak to stát a společnost

začátku XX. století potřebovaly (na příklad nevyřešení problému nezaměstnanosti!). Ani sociální zákonodárství a sociální reformism konce XIX. a začátku XX. století, v řadě pokrokových států usilovně prováděný, už dnes nestačí. Nutno sáhnout hlouběji k opatřením strukturálním, to jest kolektivisujícím a socialisujícím. Kritikové radikálnější — někteří socialisté a všichni komunisté — šli pak ještě dále a kladli přímo otázku zásadní: *je vůbec liberální demokracie schopna řešit tyto problémy a nemá to znamenat, že pokusíme-li se vůbec o uskutečnění podstatné přeměny a reformy politické demokracie, která by dnešní její vady a slabosti opravdu odstraňovala, budeme neodvratně nuceni dojiti až k úplné strukturální přeměně celé dnešní buržoasní společnosti a přejiti tak v nové velmi daleko jdoucí socialisační stadium naší poválečné společnosti?*

Otázka tato je tak podstatná, že její bezvýhradné zodpovězení ve smyslu těchto posledních kritik by znamenalo přijmouti v zásadě komunistickou doktrinu a podle toho pak vůbec neočekávati mnoho od pokusů o povolný přerod dnešní demokracie. Nejdů tak daleko a v možnost a nutnost opravdového *postupného* přerodu dnešní demokracie věřím a usiluji o to. Soudím však, že dnešní demokracie k některým strukturálním změnám společnosti — má-li se ve své velmi změněné formě zachovat — sáhnouti musí. Myslím také, že je to možno a že to bude opravdu znamenat *začátek* socialisačního procesu v poválečných státech demokratických. Povím o tom dále několik slov zásadních.

Druhá kategorie výtek dnešní buržoasní demokracii se týká řady nedostatků rázu ryze politického. Kritiky tyto nezasahují tak hluboko v podstatu režimu samého.

Hlavní z nich se týkají těchto otázek:

1. Všeobecně se velmi přísně kritisovala organizace politického života ve formě dosavadních politických stran, jejich bezohledný egoistický boj o moc ve státě, jejich přílišná početnost, stranická zaujatost a sobectví; z toho vznikala atomisace státu, rozvrat občanské morálky a zamoření všeho života veřejného neobjektivním, stranickým duchem; dalším důsledkem těchto poměrů byla korupce veřejného života a tendence — jak se strany jako celku, tak i jednotlivců jako jejich členů — žít všude na útraty státu a jeho celkových zájmů.

2. V souvislosti s kritikou politických stran a stranictví vůbec probírala se velmi kriticky otázka vůdcovství v demokracii a politického vedení vůbec; ukazovalo se na nedostatečnost vůdců, plynoucí nejen z nivelisace demokratické, ale přímo prý inherentní demokracii s četnými politickými stranami a na automatické vyvíjení se vedení demokracie v oligarchii buď stranických, vlády, úřadů a peněz chtivých bonzů a sekretářů, nebo bohatých průmyslových a finančních plutokratů, vše na všech stranách korumpujících a v podstatě celý stát ve prospěch své třídy ovládajících.

S tím prý souvisí i nezdravý stav a organizace tisku v demokracii, jeho soustavné korumpování nebo ovládnutí penězi a tudíž pak vědomé a soustavné ovlivňování veřejného mínění v duchu, jenž sice odpovídá zájmům těch či oněch tříd či jednotlivců, nikoli však zájmům demokratického státu a společnosti.

3. Ukazovalo se na neschopnost demokracie činit rychlá, pevná a zodpovědná rozhodnutí, jaká dnešní život potřebuje, jednak vzhledem k celé její struktuře a vzhledem k principu zodpovědnosti exekutivní moci jednotlivým korporacím zákonodárným a kontrolním, jednak k celému

fungování systému četných politických stran s jejich urputnými stranickými boji. Odtud prý plyne neúčinnost a pomalost demokratických method ve vedení státu zejména v době krise, napětí a těžkostí. S tím pak souvisí těžkopádnost, reakčnost, neúčinnost, často korumpovanost a přílišné zpolitisování demokratické byrokracie.

Proberu nejdůležitější z těchto výtek předválečné demokracii evropské. Jsou to jen výtky a kritiky hlavní a daleko ne všecky. Jsou to však vesměs pro přerod dnešní demokracie otázky podstatné a jejich úplné nebo aspoň daleko jdoucí vyřešení je věcí života či smrti dnešní formy politické demokracie.

*1. Je vůbec možný přerod poválečné demokracie
a její soužití a spolupráce se systémem socialismu
sovětského?*

Nežli přistoupím k podrobnějšímu rozboru těchto konkrétních výtek, musím se dotknouti několika zcela zásadních otázek o možnosti úspěšného přerodu demokracie jako politického systému dnešní doby vůbec.

Z historie posledních dvaceti let před druhou válkou světovou plyne, že šlo a v dnešní válce skutečně jde o boj na život a na smrt tří politicko-sociálních systémů a že po této válce budeme stát tváří v tvář nové politicko-sociální organizaci světa, zejména světa evropského; systémy autoritativní (fašistické), systém liberální demokracie a systém sovětského socialismu bojují v této válce opravdu o zachránění svého života — je to „war for survival“, jak řekl F. D. Roosevelt. Dnes se o válce mluví již oficiálně jako o boji nejen mocenském, nýbrž i ideologickém: vlády Spojených států, Britské říše, Sovětského svazu a všech

ostatních spojenců prohlásily závazně, že jde opravdu o zničení nacionálsocialistického režimu a tak zvaného hitlerovského Německa.

A skutečně jde a půjde o to, aby cíle toho bylo dosaženo. Mezi demokracií a všemi druhy fašismu není smíření možné. Je faktem, že váhání demokratických vlád v posledních dvaceti letech, politika „appeasementu“ a kompromisování s Hitlerem a Mussolinim byly prostě zoufalé pokusy vyhnouti se dnešnímu válečnému boji o zachování existence buržoasní demokracie — boji o „survival“ — za jakoukoli cenu. Snahy ty pocházely z představ, že liberální demokracie musí volit mezi fašismem nebo komunismem, má-li vůbec něco ze svých posic zachránit, a že také válka s fašismem a nacismem by mohla přivodit její pád v eventálních poválečných sociálních revolucích. A tak od roku 1932 všechny konservativní elementy buržoasní demokracie téměř bez výjimky hledaly útočiště v kompromisování s fašismem proti komunismu.

Byl to osudný omyl a válka dnešní to s plnou jasností ukázala. Demokracie, aby zachránily sebe i svou čest, měly prostě zůstat věrny duchu demokracie, děj se co děj. Vyloužil jsem už v kapitolách předcházejících podrobně, proč soužití mezi demokracií a nacistickou a fašistickou diktaturou není možné. Není jediné podstatné myšlenky politické, jediné podstatné zásady mravní, v níž by se shodovaly nebo se aspoň mohly tolerovati. Boj mezi nimi musí býti tudíž, jak jsem už výše zdůraznil, až do konce vybojován a dnešní válkou vybojován bude. Vyhraje-li demokracie, padne fašism, vyhraje-li fašism, padne demokracie; nerozhodný výsledek války by znamenal krátké pokračování zápasu v jiné, mírnější formě a pak nejprav-

děpodobnější rychlý a konečný pád demokracie. V tom nemůže býti dnes už pochybností pro nikoho.

Klade se tudíž otázka: Co bude pak? Neboť ani fašism (všech odstínů) a sovětský socialism se navzájem nesou a i zde boj půjde do zničení. I když zdánlivě mají oba systémy některé vnější znaky obdobné, jejich smíření a soužití možné není. Proto na konec Hitler Sovětský svaz napadnouti musil — z důvodů mocenských i ideologických. Proto se měšťanská demokracie a systém sovětského socialismu octlly celkem automaticky od června 1941 v totéž válečném táboře proti fašistickým diktaturám a nyní oba spojenými silami systémy autoritativní zničit musí.

A tak po této válce zůstanou tu — nejdříve jako spojenci, později, možná, jako rivalové — systém politické demokracie a systém sovětského socialismu. Mohou a budou spolu a vedle sebe žít? Budou spolupracovat anebo se navzájem aspoň tolerovat? Či půjde boj mezi nimi dál také až do pádu jednoho či druhého, snad po nějaké době přestávky, které oba po válečném vyčerpání budou pro své vnitřní zotavení a zesílení potřebovat?

Důsledný marxism *theoreticky* musí ovšem věřit v konečnou likvidaci liberální demokracie jako systému buržoasního kapitalismu a komunistická internacionála *theoreticky* vede a povede svůj boj o triumf beztrždní socialistické společnosti dál. Povede jej po této válce dál jako dříve i *prakticky*? A bude podporována sovětským státem v tomto boji? Podle zodpovězení těchto otázek vyvine se přirozeně po této válce praktický poměr mezi západoevropskými demokraciemi a Sovětským svazem. Podepsání britsko-sovětské smlouvy dne 26. května 1942 o spolupráci válečné a o spolupráci na rekonstrukci a zabezpečení míru poválečného by naznačovalo, že je zde úmysl a roz-

hodnutí zajistit si aspoň dvacetiletou přátelskou a spoje- neckou spolupráci obou systémů po podepsání příštího míru.

Já sám ke všem těmto otázkám vzhledem k dnešní cel- kové situaci mezinárodní odpovídám zcela jednoznačně: myslím, že je možné a že je správné i *nutné*, aby — stejně jako dnes ve válce — oba tyto systémy svorně spolupra- covaly a navzájem se loyálně tolerovaly i po válce. Mělo by to za následek jistě nejprve jejich další dočasné vzá- jemné sblížení a na konec snad i trvalé, vývojové vyrov- návání a přizpůsobování. Názor ten zakládám jednak na *úvahách theoretických*, jednak na *potřebách praktických*.

Je faktem, že systém politické demokracie a systém dnešního sovětského socialismu se v řadě zásadních kon- cepcí rozcházejí, i když v jiných neméně podstatných vě- cech se zásadně shodují.

Systém sovětského socialismu spočívá na ideologické basi materialistické, na marxisticko-leninském nazírání na svět. Ve filosofii je to tak zvaný dialektický mate- rialism, v chápání vývoje historického a společenského je to historický materialism, v jevech sociálních, hospodář- ských a kulturních denního životního boje je to ekono- mický materialism. Ve filosofii a ve všech jevech mrav- ních je pozitivistický (a odtud jeho odmítavé stanovisko k metafysice, k hodnotám absolutním a ideálním, k ná- boženství a tak dále); ve vývoji společenském a historic- kém je mu rozhodujícím činitelem všeho života hospodář- ská struktura dotyčné společnosti, v denních jevech poli- tických, sociálních a kulturních je mu podkladem všeho

společenského života boj sociálních a hospodářských tříd o chleba a politickou moc.

Demokracie, jak už výše zdůrazněno, je ve své podstatě spiritualistická. Ať už plně uvědoměli a theoreticky vzdě- laní demokraté ve filosofii a v metafysice přijímají na konec idealism, dualism nebo pantheism, vždy to zname- ná, že hledají ve svém názoru na život jistou syntesi mezi jevy duchovními a materiálními, odmítajíce dávat v životě člověka prvenství jevům materiálním a hospodářským, a že na rozdíl od marxismu docházejí k náboženské koncepci života, k uznávání nějaké formy absolutna a tudíž Boha. Ve vývoji historickém kladou jevy duchové, kulturní, náboženské a tudíž strukturu nejen hospodářskou a boj o chleba, nýbrž i faktory nehospodářské, nemateriál- ní, duchové jako stejně rozhodující jak o stavu společnosti v jednotlivých jejích historických fázích vývojových, tak i o formě jejích denních bojů o život. Boj o politickou moc a o chleba, prováděný ve formě bojů třídních, po- kládají za *jednu* z forem bojů společenských o život vůbec, nikoli za *jedinou*, která určuje a charakterisuje historický vývoj lidských společností a státních kolektivit.

Jako přímý důsledek této základní theoretické různosti mezi oběma systémy dlužno pokládati i různost v názoru na společnost a stát. V kapitolách předcházejících jsem zdůraznil a zde opakuji to, co jsem již pověděl o absolu- tistickém pojetí státu a společnosti u režimů autoritativ- ních a ovšem i u komunismu. Komunism, vycházející z fi- losofie materialismu, je ve svých zásadních thesích o státě antiindividualistický. Základní ideou a základním vědo- mím u každého jedince má býti podle jeho stanoviska vě- domí společenské a státní kolektivity, nikoli vědomí indi- viduální. Společenskou (a státní) kolektivitu je třeba bráti

za základní a svrchovaný prvek sociálního soužití. Ve své činnosti, ve svém soužití a ve svém vývoji je individuum závislé na této kolektivitě a pochází z ní. Ona je prvotná, individuum je druhotné.

Jak jsem nahoře již vyložil a zdůraznil, filosofický a sociologický základ demokracie, vycházející z filosofie spiritualismu, je naproti tomu individualistický. Demokracie nevychází ve své teorii a ve své politické praxi z vědomí kolektivního, nýbrž z vědomí individuality jednotlivcovy a považuje tudíž lidskou bytost za prvotní a základní a společenskou kolektivitu (a zejména stát), složenou z jednotlivců, za sekundární. Také u komunismu je vývoj a svoboda jednotlivcova podřízena kolektivistickému pojetí lidské společnosti a stát a společnost komunistická ve své všemocnosti a svrchovanosti je mu konečným a vrcholným měřítkem všech hodnot, také hodnot mravních a duchovních vůbec. Proto tolik sklonnosti k bezohlednému obětování individua státu a společnosti. Podle vědecké sociologické terminologie jde tu o spor tak zvaného sociologického objektivismu se sociologickým subjektivismem.

Pověděl jsem už výše, že v hledání vzájemného vlivu individua na společnost a společnosti na individuum jsem vždy hleděl docílití vyrovnání a synthese: lidská společnost sociologicky trvá a žije jako kolektivní těleso zároveň a současně s lidským jedincem. Ovlivňují se a vytvářejí se rovnoměrně a současně navzájem. Ale se stanoviska metafysického a morálního pokládám lidské individuum za nejvyšší hodnotu v lidské společnosti a jsem jako spiritualista individualistou. Pro praktickou politiku mi to nevádí přijímati sociální a hospodářská opatření

velmi kolektivistická — v zájmu blaha a nejvyššího, ve společnosti moderní možného stupně svobody individua.

V těchto dvou podstatných bodech rozcházejí se oba systémy diametrálně. Theoreticky smíření tu tudíž možné není. Půjde o to, zdali je tu možná ideová tolerance a svoboda myšlení a přesvědčení — jak to žádají dnes ve svém boji o existenci bezpodmínečně všechny formy demokracie. Neboť ve sporu o materialism všech druhů na jedné straně a o spiritualism a metafysiku na straně druhé nebude — opakuji zde to, co jsem rozvedl už v kapitolách dřívějších, mluvě o filosofických rozporech mezi spiritualistickou demokracií a materialistickým fašismem — jednoty v lidských názorech nikdy, pokud bude existovat svobodné lidské myšlení a bádání. Je to dvojnásobný směr filosofického bádání, jenž existoval od prvních dob nejstaršího filosofického myšlení, a s definitivní platností vyřešit spor ten není možno. Nutno tudíž vzít tento fakt na vědomí a respektovat prostě v obou těchto politicko-sociálních systémech svobodu myšlení a bádání, svobodu filosofie a vědy.

Naproti tomu mají oba tyto systémy pro celou řadu koncepcí a zásad filosofických a mravních základnu stejnou: uznávající rovnost lidí a národů, jsou universalistické, humanistické, internacionální a pacifistické. Uznávající společenství vědy a pravdy všem lidem a národům, jsou racionalistické a intelektualistické. Společné a stejné dobro všech lidí a všech národů je jim měřítkem veškeré sociální a veřejné morálky. —

Vycházejí ze svých theoretických předpokladů historického a ekonomického materialismu, který chápe všechn historický a hospodářský vývoj jako boj sociálních tříd o politickou moc a o chleba, pokouší se komunism

theoreticky a sovětský socialism *prakticky* při výstavbě své socialistické státní a společenské budovy o *vytvoření beztřídní společnosti*. Kriteřiem třídnosti je mu výlučně a jedině kapitalistické majetnictví a dispořice výrobními prostředky a distribucí statků a zboží na jedné straně, a prodávání pracovní síly za výdělek či mzdu při uplatňování principu soukromého zisku na straně druhé. *Není*, jak se lidově říká nebo soudí, *proti individuálnímu majetku*; naopak respektuje a uznává plně a bezvýhradně určité druhy individuálního majetnictví. Ale chce kolektivisovat, zespolečnit veškeré individuální majetnictví prostředků výroby a distribuce statků, kteréžto majetnictví v buržoasní demokratické společnosti dává možnost jednomu individuu nutit jednotlivce jiné, aby pro majitele výrobních prostředků (strojů, budov, půdy, komunikací a tak dále) za odměnu pracovali a na nich hospodářsky záviseli. Tento hospodářský systém dává pak ráz a formu i celé politické organizaci dnešní tak zvané kapitalistické společnosti a tudíž i společnosti demokratické v její, jak se říká, kapitalistické fázi: všechny vrstvy se politického života sice účastňují v různých formách, ale vlastní moc politickou má v ruce vrstva majitelů výrobních prostředků.

Buržoasní demokracie dnešní, to jest, jak říkají komunisté, demokratická společnost ve své kapitalistické fázi — na rozdíl od demokratické společnosti v její budoucí socialistické nebo dnešní sovětsko-socialistické fázi — uznává a respektuje naproti tomu všechny druhy majetnictví individuálního bez výjimky.

Socialisační proces je ovšem i v moderních demokraciích v dnešních jejích formách na postupu; sociální zákonodárství a sociální reformism, pokrokovými demokra-

ciemi opravdu a upřimně přijatý, už dnes, pravda, podstatně omezoval dřívější neomezené vlastnictví výrobních prostředků, neomezené jimi nakládání, neomezené ukládání pracovních podmínek námezdám dělníkům a neomezené stanovení soukromého zisku z kapitalistického podnikání. Bylo to dosud většinou — vedle řady jiných opatření moderního sociálního zákonodárství — běžně přijaté nebo trpěné postáťňování a municipalisování určitých velikých podniků a některých veřejných služeb, čili jinými slovy: budoval se jistý druh sociálně orientovaného *státního a městského nebo zveřejněného kapitalismu*. Stejně se přijímá v posledních dvaceti letech všeobecně a *takřka bezvýhradně* druhý podstatný důsledek socialisačního stadia vývoje dnešní společnosti — *vědecké hospodářské plánování*, které má definitivně odstranit poslední zbytky liberální kapitalistické theorie o volné hře hospodářských sil podle zásady podnikatelského zisku.

To vše sice nebylo nikdy ani zásadním, ani jediným zásahem do principu majetnictví výrobních prostředků a soukromého kapitalistického zisku; bylo to však vždycky až dosud nejvýraznějším a co do charakteru velmi podstatným omezením v disponování některými důležitými výrobními prostředky se strany individuálních kapitalistů, při čemž soukromý zisk neplynul do kapes jednotlivců, nýbrž do pokladny státní, městské, veřejné. Byl to jistě krok k socialisaci demokratické společnosti a jistý druh dost daleko jdoucího kompromisu s reformistickým socialismem. Není to však marxisticko-leninský socialism. A v tom je dnes tedy podstatný rozdíl mezi dosavadními formami hospodářského života demokracií se systémem sovětského socialismu v praxi a se systémem theoretického komunismu.

Při tom princip etatisace, zestátňování a zveřejňování výrobních prostředků, distribuce statků a soukromého zisku je v některých buržoasních demokraciích zcela ve svých počátcích, jinde je dost pokročilý; někde bojuje dosud o své všeobecné principiální uznání, jinde to už vůbec není boj o princip, nýbrž jen o stupeň jeho praktického uplatnění v tom či onom oboru.

A tu kladu druhou podstatnou otázku: Je možné soužití a spolupráce mezi sovětským socialistickým systémem a novou přebudovanou demokracií, která zásadně už princip zveřejňování výrobních prostředků a soukromého zisku přijala a která by jej v praktické politice — vedle jiných tak zvaných socialisačních cest a prostředků — odvážně a přitom rozumně a vývojově uplatňovala? Ano nebo ne?

Odpovídám opět, že ano. Především to znamená, že hospodářský systém klasického liberalismu a kapitalismu je pokládán i demokraciemi za přežitý — v tom se se sovětským socialismem demokracie tohoto druhu shodují. Demokracie tohoto druhu, přijímající všeobecně vedle jiných cest a prostředků moderní sociální politiky jako zásadu své hospodářské politiky princip postupného zveřejňování výrobních prostředků a soukromého zisku, jsou na cestě k dalšímu vývoji, který může vésti velmi daleko v budování beztřídní společnosti, kde — s jistými výjimkami hlavně kvantitativního rázu — výrobní prostředky a podnikatelský zisk by jednotlivcům nenáležely a *kde by kapitalistická „volná hra hospodářských sil“ ve výrobě i v distribuci statků byla nahrazena vědeckým hospodářským plánováním* (regulování a stabilisování cen a mezd!), které je jedním z podstatných součástí každého socialistického systému. Cesta ta je tu opravdu otevřena. Uskutečnění tohoto cíle se stává jednak otázkou povlov-

ného vývoje, nových method politické práce a stupně vyspělosti té které společnosti a toho kterého státu, jednak otázkou zkušenosti, osvědčení se a výhodnosti menší či větší míry a stupně socialisace moderní společnosti. Uzná-li se však jednou zásada, že se neomezené majetnictví výrobních prostředků a získávání soukromého zisku ve výrobě a v distribuci statků zneužívá sociálně v té míře, jak to provádí moderní kapitalism, uzná-li se, že je to nemravné, nesociální a na konec protistátní a protinárodní, je to pak otázkou vhodnosti a volby prostředků, jak získat nápravu. Je to možno provésti jedním rázem násilnou revolucí; je však také možno jíti postupně, vývojově, empiricky a vědeckým hospodářským plánováním, bez katastrof a bez násilností, dohodou a spoluprací.

Jsem pro tuto druhou cestu — jsem pro ni dnes bezvýhradně a více než kdy jindy z důvodů, jež ještě dále uvedu. Jsem pro ni také proto, že jsem demokrat. Víím, že jsou ve vývoji národů a států doby, *kdy násilné revoluce jsou nutné*. Ale jako demokrat, chci vyčerpat všechny cesty smírné, všechny prostředky dohody a všechny formy spolupráce. Nechci se při tom sektářsky hádat o otázky stranické etikety nebo o otázky terminologie a o slova: zdali tato cesta je stále ještě cesta liberalismu, kapitalismu a buržoasie, či cesta socialistického reformismu nebo marx-leninismu a komunismu. Nevadí mi, když ten či onen politik to bude kvalifikovat jako zachraňování nějakého starého režimu, nebo když jiný bude dávat některým praktickým dalekosáhlým opatřením, ze změn takových plynoucím a vývojově nutným, jména velmi radikální. Jde mi o věc, nikoli o slova, a půjde mi o to, aby náš stát a národ si vytvořil stavbu co nejlepší a nejtrvalejší. Jako praktický demokratický politik chci dělat to, co je nutné,

co je možné a co je podle daných poměrů té které společnosti a země správné, cestou vývojovou a nenásilnou. Věřím také, že by za těchto okolností oba uvedené politicko-sociální systémy — nová demokracie poválečná a systém sovětského socialismu — mohly žít vedle sebe bez rivalit a nepřátelství, ve spolupráci a ve vzájemné dohodě. Jaký bude konečný stav tohoto vývoje u jednoho či druhého z obou těchto sociálně-politických systémů, nemůže říci dnes nikdo. Nemá to také dnes mnoho praktického významu.

Jestliže tedy v první kategorii zásadních rozdílů mezi oběma těmi systémy — dialektickým, historickým a ekonomickým materialismem, pozitivismem a sociologickým objektivismem na jedné a spiritualismem a sociologickým subjektivismem se všemi jejich důsledky na druhé straně — není možné smíření a je nutno žádat u obou jen vzájemnou toleranci, je nutno konstatovat, že demokracie poválečné v druhé kategorii rozdílů — ve věcech praktické sociální a hospodářské výstavby poválečné společnosti — musí se podstatně reformovat a musí mít odvahu k značným kompromisům ve smyslu omezení práv soukromého majetku a ve smyslu socialisačním. —

Třetí kategorie podstatných rozdílů mezi systémem sovětského socialismu a poválečné demokracie se týká zásadního problému marxistické teorie o *diktatuře proletariátu*. Je v podstatě demokracie, že je a musí být proti každé formě diktatury a *je tudíž i proti diktatuře této*.

Především bych však chtěl zdůraznit, že pokládám za správné, aby demokraté objektivně uznali, že je skutečně značný rozdíl mezi diktaturami fašistickými a tak zvanou diktaturou proletariátu, jak je obhajována v systému sovětského socialismu. Qui bene distinguit, bene docet.

Diktatura proletariátu v pojetí marxisticko-leninském je diktaturou *theoreticky* dočasnou — má trvat jen v přechodné revoluční periodě mezi provedením revoluce proletariátu proti společnosti buržoasní a zkonsolidováním nově utvořené společnosti beztřídní, založené na zespolečnění výrobních prostředků. Tou měrou pak, jakou se nová společnost hospodářsky a politicky upevňuje, uvolňuje se diktatura a přechází se do tak zvané fáze socialistické demokracie, která má být podle komunistické teorie daleko demokratičtější a svobodnější nežli každá demokracie buržoasní. Neboť v této fázi demokracie je tu a bude tu nejen svoboda myšlení a přesvědčení, to jest svoboda duchovní, nýbrž i svoboda od utlačování a ovládnání hospodářského, a bude tu zejména v beztřídnosti i opravdová rovnost sociální a *zásadní* rovnost hospodářská.

V praxi by to znamenalo, že v dnešním sovětsko-socialistickém státě půjde automaticky vývoj k postupné svobodě politické, náboženské, duchovní vůbec jako důsledek politické vnitřní konsolidace hospodářské a definitivního zajištění existence sovětské společnosti beztřídní, založené na zespolečnění výrobních prostředků, a tudíž sociálně naprosto rovné. To také znamená, že by podle těchto předpokladů vývoj v sovětském Rusku šel v této oblasti automaticky ve směru demokratických duchovních a politických svobod, jak si je přibližně představují a obhajují dnešní demokraté ve svých vlastních státech. Říkává se tomu, že v Rusku půjde vývoj „napravo“, jako se to říkalo, když se v hospodářské oblasti po roce 1922 anebo i v posledních letech předválečných odstraňovaly některé strohosti nebo přehnanosti sovětského systému, vzešlé z násilné hospodářské revoluce (návrat k omezené-

mu individuálnímu majetku v zemědělství, vypisování státních půjček s úrokovou mírou, zakládání úvěrových bank a ukládání peněz na úrok, zachování omezeného dědického práva, stanovení poměrně nízké výdělkové daně na dost vysoký osobní příjem a tak dále).

Je to tak možné říkat, *ale byl by omyl soudit, že to je změna systému a zásad*. Podle koncepce sovětské je to jen přirozený a automatický vývoj v konsolidačním procesu sovětské socialistické demokracie, která je podle těchto teorií ve svých dalších fázích, po přechodné době diktatury, demokracií typu vyššího nežli byla dosavadní demokracie buržoasní.

Theoreticky není možno odmítat těmto názorům a stanoviskům logické pevnosti a důslednosti. Faktem je, že theoreticky sovětsko-socialistický režim diktaturu zásadní a trvalou odmítá, že je zásadním odpůrcem fašistických systémů také proto, že systémy ty jsou trvale diktátorské v celé své koncepci, že ukládají mechanicky disciplinu a bezduchou, mrtvou poslušnost širokým masám lidu, dávajíce absolutní moc v ruce jednoho diktátora, jedné vládnoucí strany a jednoho vládnoucího národa — Herrenvolku. Faktem je také, že přes svou revoluční, politickou a sociální demagogii systémy fašistické sociální struktury svých států nemění, kapitalistický ráz své společnosti dokonce tvořením mamutích monopolisticko-kapitalistických podniků, náležejících určitým lidem a vrstvám, zesilují a, vytvářejíce svým tyranským systémem nové vládnoucí kliky a kasty, rozšiřují svůj nesociální a nemorální vykořisťující systém dokonce i na pole mezinárodní, drancující hospodářsky oblasti nižší hospodářské kultury národů, vysloveně a úmyslně vykořisťovaných.

Stejně je třeba objasnit v této souvislosti otázku tota-

lismu v moderních diktaturách. Fašistická a nacistická diktatura je totalitní: je totalitní, to jest úplná, důsledná, nekompromisní v oblasti duchové, v oblasti politické, sociální a kulturní. V oblasti jevů hospodářských je diktátorská, pokud přijímá tak zvané plánování, ale v podstatě zachovává systém soukromého zisku a soukromého vlastnictví výrobních prostředků. Diktatura v jevech hospodářských se tu uplatňuje, pokud to její soukromo-hospodářské pojetí hospodaření připouští, pomocí diktátorství a totalismu politického.

Dočasná diktatura proletariátu a sovětsko-socialistický systém zásadně odmítají však jakoukoli kvalifikaci svého systému a různých jeho forem a projevů v kterékoli oblasti jako „totalitních“. Nejen proto, že se sama pokládá za diktaturu duchovně, politicky a sociálně jen dočasnou, mající se automaticky vyvinouti v demokracii typu vyššího — což je pravým opakem každého totalismu — ale zejména také proto, že jednota, disciplína, nivelisace v totalitních systémech fašistických, autoritativních, a pokusy jejich odstranit společenské, ideové a politické, hospodářské a sociální rozpory, dějí se vesměs cestou mechanickou, tyranským politickým aparátem, mocenským, vnějším, pustým a brutálním násilím (Gestapo, SS formace, vojsko, úřední aparát a tak dále).

Systém sovětsko-socialistický chce naproti tomu docílit jednoty v těchto různých oblastech sociálního života odstraněním *zásadních* hospodářských a sociálních rozporů tím, že se má přebudovat celá hospodářská struktura společnosti zespolečněním výrobních prostředků a podnikatelského zisku, čímž pak automaticky většina rozporů v oblasti duchové, politické, sociální a kulturní může, má nebo musí zmizet. Mluvit tudíž o komunistickém „tota-

lismu“ pocituje se v sovětsko-socialistickém světě jako urážka.

Chtěl bych tudíž uzavřít tuto úvahu o rozporech mezi systémem sovětského socialismu a systémem poválečné přebudované demokracie konstatováním, že i tu soužití a dokonce vyrovnání je zásadně možné. Zde ovšem *koncese demokratické svobodě v praxi musí dělat systém sovětského socialismu — musí se vyvíjet „napravo“*. Theoreticky je to dokonce jeho program a, jak sám tvrdí, automatická nutnost. V politické mezinárodní praxi by to znamenalo, že *čím rychleji bude Sovětský svaz tento svůj program a předpokládaný vývoj uvádět v praxi, tím jeho sblížení a vyrovnání s demokraciemi bude snazší a tím také spolupráce obou bude pro celý mezinárodní svět přijatelnější*.

Resumuji tedy: Mezi oběma těmito politicko-sociálními systémy spolupráce a sblížení je možné a dosažitelné. V oboru čisté teorie a jejich filosoficko-sociologické základy je třeba vzájemné jejich tolerance. V oboru sociálně hospodářské praktické výstavby budoucí socialisující demokratické společnosti musí demokracie dělat podstatné koncese systému sovětsko-socialistickému; v oboru politického režimu demokratické svobody a v odbourávání dočasné diktatury proletariátu musí systém sovětsko-socialistický udělat naprosto podstatné a rychlé koncese systému poválečné, přebudované demokracie.

Soužití a spolupráce poválečných demokracií se systémem sovětského socialismu je možné a *nutné* také z důvodů *praktických*. Z toho, co jsem výše pověděl, vyplývá, že poválečné demokracie mají a mohou své strukturální

poválečné změny prováděti evolučně, pokud možno nenásilně. Jsem přesvědčen ostatně, že by pokusy o *násilné* revoluce hospodářské po vzoru ruském z doby 1919-1922 ve většině evropských zemí i po druhé světové válce ztroskotaly.

Po svém návratu z pařížské mírové konference prohlásil jsem dne 30. září 1919 ve své první parlamentní řeči, v níž jsem doporučoval československému revolučnímu Národnímu shromáždění schválení mírových smluv, toto: „Dopouštěli se osudného omylu všichni ti, kteří se domnívali, že válka skončí sociálním převratem grandiosního stylu a *definitivní sociální revolucí*. Není pochyby, že žijeme v době velikých převratů a že musíme postupovati s duchem doby. Ale ten, kdo asistoval celé válce ve spojeneckých zemích, kdo viděl mravní stav obyvatelstva těchto států a dnešní sociální konstrukci jak Anglie, tak Francie, Spojených států a Italie, ten chápe, že všechny tyto předčasné naděje, jsouce stavěny na falešných předpokladech, nebudou splněny. Politika, opírající se o tyto naděje, byla by jen zabíjením v zárodcích toho, co jsme tak těžce vybojovali. Musíme mítí především smysl pro stát a pro jeho potřeby. I krajní socialisté doznávají, že se ke svým cílům mohou dostat jen přes republiku. Hajme si tudíž všemi silami svou mladou republiku, které jsme dosáhli za tak těžkých okolností a téměř zázračným způsobem!“

Po druhé světové válce budou sociální a hospodářské poměry na evropském kontinentě jistě hodně jiné nežli po světové válce první; budou pro sociální převraty daleko zralější a všeobecně daleko těžší než v letech 1918—1919. Ale můj názor ze září 1919 bude do značné míry v platnosti i po válce dnešní. V každém případě i pro náš stát.

Soudím především, že po dnešní válce bude mnoho lo-

kálních revolucí, nebude však *jednotné evropské* nebo *světové* revoluce. Bude tomu tak, po mém soudu, z důvodů ideových i praktických. Různosti názorů, filosofii, morálek, náboženských představ a přesvědčení a vůbec ideologických koncepcí o poválečné společnosti budou, stejně jako je tomu dnes, i po této válce veliké, snad větší nežli se vůbec myslí. Vždyť dnešní válka je také válkou ideologií! Nějaká skutečná ideologická jednota mezi nimi, která by vyvolala také silné jednotné hnutí revoluční celoevropské nebo celosvětové, je, po mém soudu, vyloučena. Vzniknou tu jistě jednotné sociálně politické revoluční proudy, tu silnější, tam slabší, ale budou sotva takové, aby jeden úplně a definitivně převládl a přemohl ostatní. Jistě by se to mohlo stát tu a tam v první chvíli po pádu toho či onoho systému, na příklad v Německu, v Maďarsku nebo v Itálii. Ale pokusy o reakci přijdou jistě zase hned anebo velmi brzy.

Tyto ideologické různosti a rozpory, jsouce vyjádřeny ve všech státech v dnešních politických, sociálních, hospodářských a kulturních institucích, pořád ještě spojených s bezprostředním zájmem celých velikých skupin a tříd obyvatelstva, jsou veliké posice *mocenské*, které se budou poválečným převratům v mnohých věcech bránit velmi usilovně. Uvádím jen jako příklad některé z těchto důležitých sil konservativních: názory a majetkové instituce kruhů zemědělských, posice některých kruhů městské inteligence a středních stavů a zejména posice náboženství a církví a tak dále — u nás, v Belgii a v Holandsku, ve Francii, v Anglii, ve Spojených státech amerických a jinde. Zdůrazňuji dále, že po tom, co provedlo Německo ve všech obsazených zemích, nenávisť k Němcům a city národní a přímo nový silný nacionalism bude všude kóm-

binován se všemi pokusy o revoluce sociální; někde je bude zesilovat, jinde v mnohém směru je bude paralyzovat nebo aspoň usměrňovat.

Dalším velikým argumentem pro povlnný *a každému příslušnému státu a národu vlastní postup* je nepopíratelný fakt, že skoro každý z národů a států Evropy a světa je v jiném stupni hospodářského a sociálního vývoje, v jiných geografických, politických, mravních a kulturních poměrech. Ani dnešní válka a sebevětší převraty z ní plynoucí nebudou s to tyto různosti rázem odstraniti, jako jich neodstranila válka minulá — *i když válka dnešní ve svých pozdějších důsledcích bude mít jistě daleko větší uniformující sílu nežli válka z let 1914—1918*. Ale i po této válce budou zase existovat různosti politických systémů i národních kultur, různé stupně vývoje, různé stupně demokracie, různé stupně socialisace a dokonce opět také různé stupně svobody nebo autoritativismu v některých zaostalých krajích světa.

Uvedu jen příklady nejvýraznější: Bude tu poválečný Sovětský svaz, snad také s některými změnami, vedle nové, také změněné Anglie, vedle poválečných Spojených států a Číny; ale nikdo se jistě dnes neodvážá mluvit o nějaké poválečné uniformitě těchto čtyř typů velmocí konce první polovice XX. století. Bude zde Německo a Francie a nikdo dnes nemůže říci, v jakém stavu a systému se nám po válce objeví. Oba tyto státy prožijí jistě nové veliké převraty, každý revoluci jiného typu. A co bude s Polskem, s Maďarskem, s Rumunskem, se státy balkánskými, s Itálií nebo se Španělskem?

Jinými slovy: klidně, věcně, nevášnivě si řekněme, že se k novému poválečnému stavu, k dokonalejším formám

poválečné politické, sociální a hospodářské demokracie má každá země a každý národ vyvíjet a probíjet *na základě svých vlastních domácích podmínek, poměrů a předpokladů, se správným ohledem na poměry ve svém okolí a na poměry Evropy a světa jako celku!* Poměry v Rusku v roce 1917—1918 byly také zcela zvláštní, jemu naprosto vlastní, a byla tudíž i jeho veliká revoluce revolucí zvláštního typu, dnes možno říci, jemu se hodící a jen v Rusku v jeho tehdejších poměrech úspěšná.

S tohoto hlediska chápu celý problém poválečných změn sociálních a hospodářských v jednotlivých státech evropského kontinentu a přeji si, aby vývoj ten se děl *po cestách evolučních a ryze praktických podle skutečných poměrů v každém jednotlivém státě.* Ostatně, pokud jsem informován, dívají se v podstatě takto na možnosti poválečného vývoje i někteří ruští komunisté a zcela určitě formuluje podle toho své názory oficiálně o neintervenci ve vnitřních poměrech ostatních států po válce vláda Sovětského svazu. Smlouva britsko-sovětská z května 1942 je toho nejlepším výrazem. Takovýto vývoj by beze sporu spolupráci a soužití obou systémů po válce usnadnil a umožnil. Ostatně po této válce budou oba směry tak vysíleny a vitálně dotčeny, že dlouhou periodu vnějšího míru a spolupráce a vnitřního klidu budou navzájem opravdu potřebovat.

To jsou mé důvody, ukazující na *praktické* možnosti a potřeby poválečného nenásilného vývoje evropských a světových demokracií a jejich soužití a spolupráce se systémem sovětského socialismu. Soudím, že prozíravý politik tento vývoj, jeho theoretické předpoklady i praktické podmínky a potřeby v zájmu svého národa a státu

jako celku vidět a chápat má a má tudíž ve své denní politice prostě krok za krokem rozumně a střízlivě dělat to, čeho podle toho nové poměry budou vyžadovat.

V těchto úvahách jsem nechtěl úmyslně probírat *konkrétně* a podrobně ony hospodářské a sociálně politické změny, které patrně budou poválečné demokracie ve svých sociálních strukturách provádět. Jen jako příklad uvedu některé z nich a jen potud, pokud zapadají do rámce těchto více theoretických diskusí.

Praktickým důsledkem dnešní světové války bude především nová veliká nivelisace sociální a hospodářská. Válkou, která bude tak nákladná jako žádná jiná v historii, bude zničeno tolik materiálních hodnot, tolik majetku dřívějších bohatších vrstev a vyšších sociálních tříd, že celkové zchudnutí, které z ní vyplyne, samo automaticky vytvoří značné sociální vyrovnání mezi jednotlivými třídami všech evropských a jiných národů.

Tato válka je také finančně vedena jinak nežli válka minulá. Do minulé války vstupovala řada států s velikými finančními rezervami nebo zvláštními finančními opatřeními a velmi podstatně na ni byla připravena (Německo, Francie, Anglie, Amerika). Do druhé války světové vstoupily všechny státy — až na Spojené státy americké — spíše s finančními pasivy, s vysokými dluhy vnitřními i mezinárodními. Státy fašistické (Německo, Itálie, Japonsko) byly dokonce před válkou do té míry finančně vyčerpány, že celé jejich hospodaření bylo už tehdy vysloveně bankrotářské. Vedle toho se dnešní válka po stránce finanční vede všemi státy tak, že se žije přímo z finanční podstaty národa a státu; stravují se přímo všechny přímé

zdroje státního a národního majetku a příjmu a sahá se na individuální majetek bezprostředně. Všichni občané států těch budou ochuzeni nejen tím, co zůstane po této válce na položce státního dluhu, nýbrž i tím, že už během války stát válku vedoucí občanům cestami přímými i nepřímými jejich jmění prostě konfiskuje a válkou konsumuje.

V této válce také nebudou patrně hrát tak velkou roli válečné dluhy v dřívějším slova toho smyslu. Každý dá to, co má — všechno bude tvořit vlastně jednu jedinou pokladnu. A v obsazených zemích Německo sebere, vykrade a vyloupí všecko, co bude moci, a nechá všecko obyvatelstvo doslova ožebračeno bez rozdílu tříd a národností.

Druhým přímým důsledkem této války budou veliké změny ve výrobní organizaci celé řady průmyslových oborů. Všecko je obráceno jen k vedení války. Všecky průmysly, všechna výroba, pro válku potřebná, je soustředěna pod přímým státním dohledem anebo přímým státním vedením, a do veliké míry je přímo ve státním majetnictví. Celá veliká řada výrobních oborů se soustřeďuje buď ve velikých koncernech, nebo se přímo zestátňují či nacionalisují, kolektivisují. Do jisté míry se to bude dotýkat dokonce i výroby zemědělské. V zemích Německem obsazených se mimo to pod různými záminkami většina velkého průmyslu, finanční podnikání a velkovýroba zemědělská germanisuje, konfiskuje nebo podvodným a násilným způsobem vykupuje a arisuje a přitom přeměňuje tak, že skoro nikde nebude možno ji vrátit původním majitelům.

Přitom se uplatňují některá kolektivisující opatření nacionálsocialistická podle německého vzoru i v těchto zemích, takže i v tom fašistické státy samy připravují vývoj k novým formám majetnictví. Ve chvíli, kdy země tyto budou osvobozeny, nebude snad vůbec jiné cesty k vy-

řešení všech těch nových, neuvěřitelně složitých majetkových, právních a sociálních problémů a poměrů nežli převzít majetky takové prostě ve správu a řízení osvobozeným státem a hledat pak cesty k nové všeobecné úpravě podle poměrů v každém jednotlivém státě.

Jinými slovy to prostě znamená, že tato válka vytvoří velikou majetkovou a sociální nivelisaci jednotlivých tříd národa (vedle skandálních případů nespravedlivého obohacení se celé řady různých jednotlivců a skupin, násilným režimům sloužících a katastrof svých spoluobčanů a svých vlastních států zneužívajících), přivodí a vynutí si v řadě států značnou kolektivisaci velikého, zejména těžkého průmyslu a některých odvětví zemědělského průmyslu, a vyvolá značné změny v organizaci průmyslové a zemědělské výroby vůbec. Některé formy individuálního majetnictví budou automaticky přecházet v nové formy majetnictví kolektivního.

Tyto změny nelze pokládati ještě za změny hospodářského systému individualistického v socialistický. Jsouce však nivelisujícím faktorem, sblíží jednotlivé třídy sociální, jejich majetkové poměry vyrovnávají často až ve smyslu přímé proletarisace a vytvářejí tak poměry, *kde strukturální změny hospodářské nejsou tak bolestné a snáze se celkově snášejí*. Jako všechny války i druhá světová válka vytvoří poměry, které hlubší sociální a hospodářské změny podstatně usnadní a zároveň umožní vládám sáhnouti k opatřením, která by se za jiných okolností neobešla bez těžkých vnitřních sociálních otřesů a politických převratů.

Vcelku nebude se zdát po této válce nikomu, že je v tom něco revolučního, když se dřívější sociální a hospodářské rozdíly třídní budou rozměňovat, když se zákonně

určí meze některých druhů majetnictví individuálního a učiní se různá opatření k zamezení všech výstřelků tak zvaného individuálního vykořisťování, když se stanoví obory, v nichž se bude vytvářet kolektivní majetnictví státu, zemí, okresů, obcí nebo jiných veřejných kolektivit a přesně se vymezí podmínky, za nichž se toto majetnictví bude spravovat. Budou to prostě fakta, daná vývojem posledních dvou válek a sociálních bojů z nich vzešlých, bude to dále otázka účelnosti a osvědčené či neosvědčené praxe a zkušenosti, získané od poslední války v jednotlivých státech totalitních, demokratických i v Sovětském svazu, bude to konečně problém, jenž se nám všem k řešení vnucuje ohromným utrpením, zažitým širokými masami lidu v dnešní světové krizi a válce. *Nelze ovšem pochybovat o tom, že to bude sociálně a hospodářsky hodně podstatná změna onoho období, jemuž říkáme období liberální buržoasie, měšťanského kapitalismu a ryze individuálního majetnictví.*

Veřejné finančnictví podlehne rovněž velikým změnám. Většina států se patrně přikloní ke zkušenostem jednak Sovětského svazu, jednak států totalitních, i když je podrobí své vlastní důkladné revisi. Ostatně některé z dnešních revolučních finančních a zejména monetárních teorií hlásali už po poslední válce někteří význační teoretikové britští (na příklad Keynes). Měna patrně nebude už založena na zlatě, nýbrž, jak se běžně říká, na práci jedinců a ovšem i na autoritě státu, jenž práci ve formě měny ohodnotí a finančně podloží. Z toho se pak dojde na poli hospodářském a finančním k celé řadě nových důležitých závěrů a důsledků.

Bankovníctví v řadě států kontinentálních přestane patrně býti podnikem individuálním nebo výdělečně akcio-

vým ve formě, jak se to provádělo až dosud. Banky se stanou institucemi veřejnými, všeobecně prospěšnými, ne jak tomu je v dnešní formě — kapitalisticky spekulujícími a podnikajícími. Ukládání peněz nebude jako dosud jen prostředkem k neomezenému výtěžku bez práce. Veškeré bankovní hospodaření (a bursovnictví) bude podrobeno striktnímu regulování státnímu a veřejnému. Tak zvaná „plutokracie“ automaticky ztratí půdu k své činnosti v dosavadních formách. Vývoj sám k tomu novému stavu může býti velmi nenásilný. Půjde především o to vytvářet pro budoucnost takové poměry a okolnosti, za nichž by nevznikaly nespravedlivé bezpracovní důchody.

Po této válce budou provedeny ve většině evropských států další veliké reformy agrární. Všecky budou míti patrně obdobnou formu. Půda bude — pravděpodobně více v teorii nežli v praxi — pokládána za majetek státní či národní. Proveďte se její nové rozdělení na zemědělské majetnictví individuální, jehož maximální míra bude znovu zákonně stanovena (a nové hromadění půdy znemožněno), a na zemědělské a lesní majetnictví státu, země, okresu, obce a veřejných korporací. Dosavadní systém, umožňující spekulaci s půdou, musí býti rovněž znemožněn. Bude jistě spor o to, zdali se má soustavně a ve větším rozsahu vytvářet zemědělské vlastnictví kooperativní stejně jako tomu bude v otázce kooperativního či pospolitého majetnictví průmyslového. Po mém soudu by to neměl býti spor o princip; nanejvýše spor o účelnost nebo výhodnost a rozsah jakož i o podmínky, za jakých by došlo k uplatnění této formy zemědělského vlastnictví.

Stát bude musit dbát o to, *aby poměr obyvatelstva pracujícího na půdě a pracujícího v průmyslu zůstal na určitém komplexu teritoriálním stále vyrovnáván* a ve vzá-

jemném trvalém poměru. Tak zvaná industrialisace zemědělství a „zkulturnění“ venkova je a bude k tomu správnou cestou a účinným prostředkem.

Válečnou nivelisací hospodářskou a sociální a těmito, zde jen jako příklad uvedenými reformami, jistě se *přiblížíme*, jak jsem již výše pověděl, k tomu, čemu se říká hospodářská společnost beztržní. Nebude to však to, čeho jako beztržní společnosti vyžaduje marxistický socialism. Bude to značná proměna společnosti dosavadní s celým systémem právní nadstavby, která bude doplněna zejména do důsledků uplatněnou *zásadou práva na práci a povinnosti práce*, jakož i zásadou o *pojištění* všeho druhu a *zajištění stáří*. V systému plánovaného hospodářství rozumí se to samo sebou, stejně jako automatické a radikální *odstranění bolestného problému nezaměstnanosti*, charakterisujícího periodu buržoasního industrialismu a demokracie v její tak zvané fázi kapitalistické.

Zůstávám na těchto principiálních a jen zcela všeobecných poznámkách, nechtěje se úmyslně nyní zabývatí podrobnostmi.

Připojil bych k tomu jen dvě závěrečné poznámky:

1. Tato nová hospodářská organizace poválečné demokracie bude — zejména v období revolučních přeměn a přechodů — složitější, tížeji ovládatelná a nesnadněji spravovatelná. Na stát budou tu kladeny veliké nové požadavky co do účinnosti jeho administrativního stroje. Proto problém *byrokracie* v demokratické společnosti nového typu bude otázkou fundamentální. Dosavadní demokratická byrokracie, zejména také u nás, se musí podstatně převychovat. Povím o tom několik zásadních slov na jiném místě.

2. Všecky tyto a jiné reformy demokracie, o nichž se

ještě dále zmiňuji, neodstraní bídu a neštěstí a nezlepší demokratickou společnost bez podstatné a hluboké mravní převýchovy demokratických občanů. Nejde jen o změnu institucí, půjde už dnes a ještě více po válce o změnu lidí. Ani marx-leninský komunism neslibuje po odstranění třídní společnosti, po zespolečnění výrobních prostředků a vyloučení tak zvaného anarchisujícího faktoru — soukromého kapitalistického zisku — nějakou ideální společnost nebo nějaký ráj, nýbrž jen odstranění oněch *podstatných* nedostatků organizace společenské, které jsou prý *hlavními* strukturálními příčinami společenské bídy a onoho vykořisťování, které má, jak říká, „sociální basi“.

Lidský egoism, lidské vášně a lidská nevědomost, které jsou druhou hlavní a jistě ještě podstatnější příčinou lidských strádání a utrpení, odstranit naproti tomu v hlavních jejich projevech vůbec nelze. Z těch vznikají ve společnosti neméně prudké boje nežli jsou boje třídní, neméně nespravedlnosti, nenávisti a zneužívání politické a jiné moci nežli z třídních bojů a z hospodářského vykořisťování jednoho člověka druhým. Proto ten, kdo chce zdokonalovat politickou poválečnou společnost, musí se věnovat aspoň do stejné míry jako boji o nové instituce — *boji o nové lidi*.

2. Čím by měla být politika v opravdovém demokratickém režimu

Přecházím nyní ke druhé kategorii výtek a nedostatků předválečné demokracie — k výtkám rázu ryze politického.

Všeobecné pojetí a praktické provádění denní politiky se u demokracií evropských po poslední válce velmi často

dost málo lišilo od některých podstatných thesů autoritativních států.

Nedostatek víry ve vlastní zásady a nedůslednost v jejich uplatňování, nedostatek občanské odvahy, nepřijatelný utilitářský oportunismus, pokud šlo o uplatnění demokratických zásad, a stále pokusy o nemožnou dohodu s fašistickými odpůrci, třídní, stranická a osobní sobeckost, ve většině případů velikého politického významu vnitřně i mezinárodně, nedostatek skutečné znalosti konkrétních mezinárodních problémů a nesevědomitost a lehkomyšlnost, s níž zodpovědní činitelé zaujímalí stanoviska a činili nejdalekosáhlejší rozhodnutí uvnitř i navenek — to vše bylo denním úkazem politického života evropských demokracií v posledních dvaceti letech před druhou světovou válkou.

Osud, jenž tyto demokracie postupně stihl, jasně ukázal, jak je nutno nejen se stavěti ve veřejných projevech na odpor proti diktaturám a totalismu, hlásati demokracii a mluvíti velmi pochvalně o svobodě lidí a národů, nýbrž že je také třeba míti správnou koncepci demokratické teorie politické, sociální a hospodářské a hlavně je nutno mít odvalu uváděti tyto teorie důsledně, správně a spravedlivě do praxe. Jinak všechna ta velká slova o demokracii jsou jen prázdná slova, slova, nic než slova, určená k tomu, aby zakryla nejvulgárnější sobecké zájmy vládnoucích tříd, stran a jedinců. A důsledek je pak — pád.

Povím tudíž nejdříve několik slov o tom, jak se má, po mém soudu, demokrat XX. století dívati na politickou teorii vůbec a jak má zejména chápati otázku demokratického vůdcovství.

S demokratického hlediska je třeba považovati politiku jednak ze skutečnou vědu a za speciální vědeckou činnost, jednak za zvláštní druh umění, speciální uměleckou čin-

nost. Ze všech lidských činností je politika činností nejvyššího sociálního významu, ať hodnotící měřítko je duchovní, mravní či toliko praktické. Politika má být vědou a uměním, spočívajícím vždy na určité filosofii a morálce, na určitém filosofickém a mravním pojetí celého života individuálního i společenského.

Ve stupnici věd bývají jednotlivé speciální vědy seřaděny v tomto vzestupném pořádku: astronomie, matematika, fyzika, chemie, biologie a sociologie, při čemž sociologie je nejsložitější a nejvyšší vědou, ježto se zabývá člověkem jako členem společnosti a společenskými zjevy vůbec. Politika jako věda je praktické uplatnění theoretické vědy sociologické. Poněvadž politika je praktická sociologie, je to věda o člověku ve všech jeho praktických společenských projevech, činnostech, přáních, snahách a citech. Vyžaduje mnohostranné znalosti všech věd o člověku a jeho sociální činnosti (dějepisu, práva, národohospodářství, zeměpisu, statistiky, studia populace, srovnávací vědy náboženské, dále filosofie, psychologie a tak dále).

Demokratická politika zkoumá ve své funkci jako věda, jaké jsou současné poměry člověka a společnosti, v níž žije; za pomoci speciálních věd, zejména věd sociálních (práva, historie, zeměpisu, národního hospodářství a tak dále) studuje nynější stav individua v jeho vztahu k společnosti a k celému okolí; táže se a zkoumá, co je pravidelné, záměrné a trvalé v té které společnosti a konstatuje to jako existující vědecká fakta. Přitom jsouc vědou, musí se demokratická politika dívati na společnost a svět objektivně, musí pátrati po skutečně objektivní realitě, musí analysovat nestranně vědecky společnost skrz naskrz, a musí ji, abychom tak řekli, pitvati za živa. Poli-

tik jako vědec by si tedy měl všimati velmi pozorně a svědomitě všech politických a sociálních věd, filosofie, psychologie a do jisté míry i biologie, měl by mít smysl pro vědecké metody a zejména plnou vědeckou objektivitu při svém denním zkoumání o tom „jaká je politická situace“; a ovšem musí býti schopen používatí plně a rozvážně analytických vlastností, kterými se vyznačuje vyspělý lidský rozum.

Politika není však jen vědou, je také *uměním*; a podle některých autorů je dokonce nejvyšším mezi všemi uměními. Politik jako každý umělec tvoří. Ve své politické činnosti se snaží vésti společnost k novým cílům, starý stav přetvářeti a měniti, dáváti nové výrazy a formy svému lidskému a společenskému materiálu, v němž zahrnuje je vše, o čem bylo řečeno, že je předmětem sociologie a politiky jako vědy, to jest společenský život v jeho projevech duchovních, mravních, právních, sociálních, hospodářských a tak dále. Dělá to právě tak jako sochař, který dává rozličné tvary svému materiálu v hlině, v sádře, ve dřevě, v kovu a v mramoru. Politik jako *umělec* vkládá do oné hmoty či onoho materiálu, z kterého se skládá společenský život, svého ducha, své myšlenky a názory, své plány, své city, přání, svou individualitu, krátce sebe sama. Chce vytvořiti ze společnosti svět, jak si jej sám představuje. Politik jako *vědec* hloubá, studuje, zkoumá a hledá, jaká je už existující skutečnost, to jest, *co jest*. Politik jako *umělec* zpracovává, uzpůsobuje a přeměňuje to, *co jest*, v něco, co považuje za správné, nutné a dobré pro další zdárný vývoj státu a společnosti, to jest v to, *co by býti mělo*. Každá tvorba však vyžaduje obraznosti. Bez skutečné schopnosti imaginační, kombinační a syn-

thetické nemůže tudíž politik vytvářeti úspěšně svou novou sociální realitu.

Kromě toho má a musí býti *politik-vědec* opravdovým *psychologem*, jak v theorii, tak i v praxi, aby jak se populárně říká, „to dovedl dělat“. Z psychologické theorie má znáti všechno ústřední a základní. Pokud jde o praxi musí mít politik vrozený talent pro psychologické pozorování, pro pochopení a vžití se do duše jiných, pro rychlé poznání člověka ve všech jeho duševních činnostech a sklozech. Toho však nelze docílit bez veliké vlastní praktické životní zkušenosti; a té se nikdy nelze úplně naučiti z knih. Opakuji: žádná veliká politika se nedělala a nemohla dělat bez politiků, kteří by zároveň nebyli výbornými psychology a opravdovými, zkušenými, praktickými znateli lidí.

Konečně politik je a má býti filosofem a jeho politika má být *filosofií*. Politik jako vědec objevuje povahu sociální reality, analyzuje ji, definuje ji a zjišťuje si, co je, co existuje. Jako umělec zpracovává a připravuje změny toho, co existuje, danou existující sociální realitu uzpůsobuje novému vývoji, pomáhá svou prací při tomto rozvoji a dává mu další směr do budoucnosti. Jako filosof, a zvláště jako *filosof dějin a moralista*, musí pátrati a odůvodňovati, *v jakém směru a jakými prostředky*, hmotnými či duchovními, ideovými či praktickými má změny v politickém a sociálním životě přivodit nebo prosazovat.

A hned připomínám: Být v politice vědcem, filosofem a moralistou znamená mít pevné a jasné, vědecky a mravně odůvodněné přesvědčení a hájit je důsledně a důstojně, míti pevný, neochvějný, železný *charakter*, to jest nebát se, být statečný a poctivý, objektivní, nesobecký, nevášnivý a tudíž trpělivý. To znamená, že demokratický politik nemá být prázdný, povrchní oportunist a nebo cynický

patolízal, nemá to být vyznavač běžného macchiavellismu a lehkomyšlného hazardérství, nemá to být demagog, který hledá okamžité úspěchy lichocením masám a jde za každou novou a dočasnou vlnou veřejného mínění nebo i za proudem přechodné, náhlé nebo násilné změny; nemá to být vypočítavec, nebo hochštapler, jdoucí bezcharakterně dnes tam, zítra jinam za osobním nebo stranickým zájmem a úspěchem. Zde politika přechází do praktické filosofie a ethiky: *demokratická politika musí být mravná, musí mít mravní základnu a demokratický politik musí být mravní osobností.*

Demokratický politik stojí tudíž, jako vědec, umělec a filosof, na křižovatce současnosti a hledá cesty pro budoucnost. Musí nejen prostřednictvím informace a rozboru současné situace, ale také působením intuice a vědění, spočívajícím na znalosti všech problémů veřejného života, viděti — máje stále na mysli politický cíl, definovaný v termínech filosofie dějin a mravnosti — co je jeho dočasným a co konečným cílem. Svým politickým věděním a uměním má rozpoznati a porozuměti, *pokud, v jakém směru a za jakou cenu* může či měl by dáti budoucí podobu tomu či onomu stavu věcí v tom či onom okamžiku. Čili jinými slovy: musí býti schopen rozpoznati, co v daném okamžiku a poměrech *je a co není politicky možné*. Musí být idealistickým realistou. Schopnost tohoto správného rozpoznávání je tajemstvím politického úspěchu. —

Mohl bych pokračovati v tomto výpočtu, čeho všeho možno žádati na *vedoucím* politikovi vůbec a speciálně na politikovi nebo státníkovi demokratickém. Zmiňuji se jen o hlavních požadavcích. Opravdu demokratickým politikem a *vůdčím demokratickým státníkem* může býti toliko člověk, jehož duch, vedoucí dobře čím demokratická poli-

tika má opravdu být, má výše uvedené osobní schopnosti a vlastnosti co nejvíce *v rovnováze a souladu*: analytický prvek rozumu a syntetický, kombinační, imaginativní a umělecký prvek citu a intuice; člověk, který jsa opravdovým mužem činu, uvědomuje si, že v demokratické politice musí být zároveň stále odosobněným, nesobeckým, trpělivým a objektivním pozorovatelem, filosofem dějin a moralistou. Neboť správná demokratická politika musí býti vždycky usilovným bojem za správné realistické poznání existující skutečnosti a možné skutečnosti budoucí, bojem, vedeným ve jménu správné filosofie dějin a v duchu vysokých, všelidských, mravních ideálů.

Z toho, co bylo zde řečeno o demokracii, plyne, že se demokracie ve své denní politické činnosti má vždycky opírat o tři důležité činitele, bez nichž je nemyslitelná: *o demokratické pojetí práce, o vědu a o pravdu.*

Především demokracie znamená *práci*, práci velikou, hlavně drobnou, práci stálou, vytrvalou, důslednou, napjatou. Autokrat, theokratický monarcha, oligarch nebo aristokrat rozkazuje a panuje — ostatní pracují. Nedemokrat chápe vládu a správu v tom smyslu, že dává rozkazy, instrukce, předpisy — a všichni ostatní jsou zde proto, aby je plnili, všechnu ostatní černou práci konali. Nedemokratický politik je něco vyššího, vyvoleného; poroučí ne proto, že je třeba v práci uplatnit princip dělby práce, organizace a vedení, nýbrž proto, že jsou různé druhy práce, jedna vyšší, pro národ rozhodující, práce důstojnější, a tu dělá on; vedení, vládnutí, rozkazování je tu v podstatě nepráce.

Jiný, v podstatě své nedemokratický politik zase vidí

politiku v mluvení, diskutování a hádání se při kávě v kavárně a v baru, při džbánku v hospodě nebo při zábavě v klubu anebo konečně ve společenských salonech. Většinou to kombinuje s malicherným politikařením, intrikami a intričkami, spolkařením, schůzováním a hádkami o osobní věci. Ani to není demokratická politika — je to politikaření a mlácení prázdné politické slámy. Osobní kontakt, jednání osobní, mluvení, veřejné schůze a diskutování je ovšem velmi podstatnou a nutnou součástí demokratické politické práce; je to však jen *jedna* její část. A není-li spojena s ostatními nezbytnými součástmi demokratické práce politické, je to plané, bezcenné nedemokratické politikaření.

Demokrat však opravdu pracuje, pracuje stále a mnoho a přitom pracuje na základě dobře uplatňovaného principu dělby, organizace a vedení práce. Dělá-li práci jednu, nedělá ji proto, že je to práce vyšší a důstojnější, nýbrž proto, že se jedná o racionální dělbu práce mezi jednotlivými politickými činiteli. Dělá dnes práci jednu, zítra práci druhou, třeba tu nejnižší, a právě tím dovede posvětit politickou a sociální práci všecku. Dělá tu či jinou práci podle poměrů a okamžitých potřeb, podle politické situace, a ovšem podle schopností, na nichž dělba a organizace politické práce především má vždycky záviset.

Demokracie, jak patrně, má zcela jiný názor na práci vůbec a na politickou práci zvláště, nežli aristokracie. Je to jeden z důležitých charakteristických rysů demokracie vůbec. —

Druhým takovým charakteristickým rysem demokracie je *věda*. Věda, to jest dnešní moderní věda, stávající se čím dále tím více všeobecným majetkem národa, lidu, podporuje vývoj demokracie. Demokracie se opírá o vědu,

stejně tak jako monarchism se vždycky opíral o teologii, víru a církev. Proto monarchism a aristokratism byl současně pravidelně theokracií (monarchie středověké, monarchie XVII. a XVIII. století, ruský carism a tak dále). Demokracie tím, že znamená a předpokládá souhlas nebo aspoň poradu občanů o hlavních otázkách veškeré politické činnosti, žádá kritiku a diskusi, to znamená argumenty, fakta, důvody a důkazy. Argumenty, fakta, důkazy dává věda a správné užívání vědecké metody; a tak věda a co největší vývoj vědy a vzdělání je nezbytným doplňkem demokracie.

Demokracie, dávající občanům nová dalekosáhlá práva a povinnosti a chtějící, aby je v dnešní složité společnosti prostý občan mohl vykonávat, musí žádat, aby občan k tomu byl také připraven, aby měl větší politické vzdělání, poskytované na základě a methodou vědeckou. Proto se demokracie také stará o co největší vývoj školství; proto dnešní popularisace vědy, zejména věd politických, sociálních a hospodářských, je právě výsledkem vývoje demokracie.

Věda je však hledání objektivní *pravdy* a tak pravda, to jest poctivost, přímost, počestnost, upřímnost a charakternost ve veškeré politické činnosti — jako přirozený a logický doplněk mravního podkladu filosofie demokracie vůbec — má býti dalším charakteristickým, nezbytným a zásadním rysem každé demokracie.

Věda v demokracii znamená vědeckou methodu poznávat, zkoumat a pořádat fakta, zjišťovat vědecky potřeby, přání, city společnosti a podle toho hledat poctivě prostředky k uskutečnění politických cílů demokracie. *Pravda v demokracii* znamená těchto poznatků objektivně používat, pravdivě je předkládat, tendenčně jich nezneužívat,

nedělat z vědy děvku politiky, politické strany, sociální třídy anebo osobních zájmů. Z toho plyne, že demokracie jest proti politickému intrikářství a zálučnosti; demokracie jest a priori proti macchiavellismu a jesuitství v politice; demokracie je proti politice dvou a více železek, pokládajíc to správně za politiku cynismu, bezcharakternosti a nemorálnosti.

Slovem: jedině z filosofie demokracie plyne *totožnost cílů politiky a ethiky*. V demokracii nemá být sporu mezi politikou a mravností, demokracie nezná a nemůže znát zásady, že špatný politický čin, politický podvod a politická lež se dají ospravedlnit vlastenectvím a zájmy národa, režimu či strany.

Demokracie budoucnosti, demokracie poválečná, má-li býti lepší nežli demokracie dosavadní, nebude tudíž žádat jen nových institucí, reforem a změn poměrů hospodářských a sociálních, nýbrž bude potřebovat a musí žádat také a především *změnu lidí* a jejich politických method, až dosud i v demokracii tak často platných a užívaných. *Bez mravní obrody lidí nebude lepší demokracie.*

3. *Problém stranické oligarchie a otázka vůdcovství v demokracii*

Ideální demokracie není a nikdy nebylo. Demokracie je režim, který je stále ve vývoji a v pohybu, který se stále přizpůsobuje novým poměrům, přeměňuje a zdokonaluje. V praxi je třeba přijímat řadu omezení plných demokratických svobod, neboť demokratické svobody, jsouce zneužívány, by mohly snadno vésti — a často vedly — k rozvratu, k anarchii, k pádu demokracie samé. Není většinou tak dokonalých mas lidových, tak vzdělaných a politicky

a mravně vyspělých, stejně jako není tak schopných a vyspělých vůdců, kteří by principy demokracie v politickém životě v jejich plné čistotě a dokonalosti dovedli uplatňovat. Tím také sociologové až dosud přede vším jiným odůvodňovali tak zvané nesnáze, obtíže a krise demokracie. Dotýkali se tak jednoho z nejobtížnějších problémů demokracie: poměru širokých lidových mas v demokracii k politickým stranám, k vůdcům a k politickému vedení vůbec, a otázky tak zvané *oligarchie v demokracii*.

Každá svobodná společnost ve své politické, hospodářské, sociální a kulturní činnosti vytváří skupiny lidí, majících společné a totožné zájmy a totožné názory o nich. Demokratický režim může a musí dělat politiku sociální, hospodářskou, kulturní a tak dále prostřednictvím těchto organizovaných skupin. Pokud jde o život politický, organizují se skupiny ty v demokratické společnosti jako politické strany. Organizace politických stran je podstatnou součástí každého demokratického režimu.

Každý politický boj potřebuje ovšem vedení a organizování, stejně jako boj a válka fyzická potřebuje vůdců, důstojníků, poddůstojníků a celého velikého a složitého stroje organizačního a vedoucího. Také politické strany potřebují velikého stroje organizačního; ten si vytváří vůdce, podvůdce, předsedy, místopředsedy, tajemníky, organizátory, důvěrníky a tak dále. Čím politické poměry jsou komplikovanější, tím strana potřebuje pevnější vnitřní organizace, tím potřeba vedení cítí se intenzivněji a vůdcové, podvůdcové a organizátoři nabývají více důležitosti a autority; strana se byrokratisuje, tvoří si stejně jako stát svůj tak zvaný vedoucí aparát čili *oligarchisuje* se. Na konec rozhoduje tudíž v denním životě strany — i demokratické — téměř o všech i podstatných otázkách

omezený kruh lidí — jistého druhu oligarchie. Tento stranický aparát je pak jedním z hlavních činitelů politického života celého státu vůbec. Vytvoření tak zvaného stranického aparátnictví, stranického sekretářství a důvěrnictví se všemi jeho známými — dobrými i nedobrymi — důsledky v politickém životě státu vyplývá z toho všeho samo sebou.

Vnitřní tendence organisovaných skupin, tendence oligarchisovat se, nezadržitelná a neodstranitelná, zakládá se na celé řadě faktorů. Vedení znamená vládnutí a v egoistické povaze lidské je, vždy bylo a vždy bude mnoho touhy po moci a vládě. Někteří chtějí vládnouti a míti moc z přirozeného egoismu více méně vulgárního; je však také mnoho ambice k vedení a ve vedení *lidsky oprávněné a mravně odůvodněné*. Jsou lidé, kteří chtějí býti vedeni, buď že jsou to povahy indiferentní, pasivní nebo otrocké a sklonné k uctívání, anebo povahy egoisticky počítající na výhody, plynoucí z poslouchání nebo z pomáhání autoritám uznávaným ovládat ostatní spoluobčany. Jsou dále mnozí, kteří vůbec mají buď nechuť k životu veřejnému nebo nemají sklonnosti, potřeby nebo možnosti zabývat se věcmi veřejnými, zůstávají k nim lhostejní a vědomě chtějí míti od nich pokoj, aby se vůbec vyhnuli známým nepříjemným stránkám veřejného života. Konečně je zde přirozená fyzická a duchovní nerovnost lidí, různost vzdělání a nerovnost schopností, intelektu a talentu, která si sama vynucuje výběr ve vedení organisované společnosti a vyžaduje vhodného vedení a správného organisování.

I s tohoto hlediska je nutno posuzovat dnešní krizi demokracie. Ve stranách tvoří se výše vyloženým postupem oligarchie. Ale i demokratický parlament, tento orgán, který má býti přímo symbolem a plným výrazem ideálů

čisté demokracie, se postupně oligarchisuje. Neboť i parlament sám musí býti veden, jeho práce organisována, jeho činnost byrokratisována. Tytéž příčiny, jež ve stranách dávají jen omezenému počtu jedinců vedení plně do rukou, způsobují ve většině parlamentů obdobný proces; veliká část poslanců často neví, co se zde děje, nebo co se dítí má. Celou jeho činnost vedou různé komitety, různé koaliční výbory, někdy i anonymně pracující orgány, složené z vůdců a podvůdců stran, kteří pak jen s obtížemi ovládají své kluby a těžce si vynucují disciplinu svých straníků v parlamentě i mimo něj (v našem parlamentě stala se proslulou známá „pětka“, později jsme měli „osmičky“ a ještě jiná podobná čísla). Všecko to se dá shrnout do jedné kategorie otázek: *do problému oligarchie demokratických stran a problému vůdců v demokracii vůbec.*

Odpůrci demokracie se na základě tohoto přirozeného a nevyhnutelného procesu pokoušeli odsuzovati demokracii vůbec, říkajíce, že demokracie buď je ve svém uplatňování individuální svobody důsledná, a pak se musí změnit v anarchii, v boj všech proti všem, v boj stran, tříd a osob na život a na smrt, a na konec vyvolat ohrožení státu a národa vůbec; anebo si vynutí pořádek, to jest oligarchické vedení a přísnou disciplinu a poslušnost stran a tříd i osob vůdcům, a pak se to stane za cenu stranické nesvobodné discipliny a diktatury vůdců, za cenu byrokratisace stran a zřizování stranických aparátů, za cenu koaličnictví a koaličního handlování, korpumpování a demoralisování politického života vůbec, v němž na konec rozhodují omezené kliky vůdců a podvůdců, důvěrníků a tajemníků.

Je zcela zbytečno rozčilovati se nad tímto procesem. Tyto nesnáze demokracie mají vždy rozdílnou formu v té které zemi podle poměrů příslušného státu a národa (byly

jiné u nás, jiné v Polsku, v Jugoslavii, ve Francii nebo ve Španělsku a tak dále), existují a jsou nezbytným doprovodným zjevem demokracie každé. Zdůrazňuji však, že jakmile dostoupí jejich zlé důsledky určitých mezí, stávají se v režimu demokratické svobody předmětem útoků a kritik, které pak vždy vedou v normálních dobách a aspoň v hlavních věcech k dostatečné nápravě: k nápravě osob, k pádu vůdců a podvůdců, k tvoření opozicí a nových stran. Ve zdravé a živě politicky žijící politické společnosti demokratická svoboda přesvědčení a kritiky, opětuující se volby, projevování důvěry a nedůvěry ve stranách a v parlamentě a tím stálá a soustavná demokratická kontrola vedoucích osob a stran může přivést sama sebou nápravu všech těchto obtíží a slabých stránek demokratického režimu cestou normální, bez rozvratů, bez násilí a revolucí. Podotýkám, že většina těchto zjevů vzniká v diktaturách a stranách autoritativních v míře ještě daleko vyšší a přitom náprava vůbec není možná, leč pádem celého systému.

Oligarchisace politických stran klade demokracii další podstatnou otázku: otázku *vůdců v demokracii*. Dodávám tudíž zde k tomu, co jsem pověděl o vlastnostech a úkolech demokratického politika a vůdce už výše, ještě toto: Moderní demokratický občan přijímá ochotně autoritu svobodně zvoleného vůdce, kterého uznává za reprezentanta své zájmové skupiny nebo své politické strany a své politické ideologie, pokládá ho zároveň za věrného služebníka státu a národa, který dovede harmonicky vyrovnávat zájmy své skupiny se zájmy státu. Své výjimečné postavení — a tím i svou odpovědnost — vyjádřené v tom, že rozhodují o veřejných otázkách, mají zakládati političtí vůdcové na svém skutečném, hlubokém vědění a vzdělání a na

znalosti společenských poměrů, na své skutečné politické schopnosti a politickém talentu, na smyslu pro zodpovědnost, na opravdovosti, poctivosti a oddanosti ideálu demokracie, na své mravní důstojnosti a velikosti, zejména také osobní neinteresovanosti a mravní své integritě.

Vůdčí politik-demokrat je a má být demokratickému občanu právě takovým vůdcem, jakým je mu tvůrčí básník, umělec či vědec. Pracuje právě tak jako oni. Rve se se životem, prodírá se jím a denně řeší při každé sebelepší běžné události ve styku s tisíci různými lidmi dalekosáhlé zásadní problémy a konflikty, do nichž ho přivádějí nejrůznější politické situace. Svým denním životem, svou prací, svým bojem, svými vítězstvími sám nad sebou je činitelem tvůrčím — tvoří. Je silnou individualitou a opravdovým mužem, jestliže denně stokrát dovede překonat sebe a to, co ho tlačí dolů, své city, vášně, pudy, nervy, své rozčilení, rozhořčení a zklamání, když má vésti davy a jednati s lidmi, kteří ho sotva chápají, a když to má činit tak, aby zůstal vždy svým a demokratem. Má před sebou jen své ideály, své veliké cíle, své mohutné poslání; nezná ješitnosti, nevzhlíží se ve své velikosti, nezná honby za popularitou. Jeho velikost a uspokojení je právě jen v jeho demokratické činnosti a často i v denní drobné anonymní práci, s níž jeho život splynul úplně. Jen tak není v pojmech „vůdce“ a „demokracie“ vnitřního rozporu.

Jest ovšem stejně kardinálním požadavkem demokracie, aby nejen vůdcové, nýbrž i *vedené masy samy* při diskusi, kritice, volbách a vůbec při účasti na politickém životě se snažily k ideálu demokratického hrdiny se přiblížit, to jest vzdělat se, pochopit své veliké úkoly a přiblížit se k ideálům a požadavkům, jež klade demokracie ve vypsě-

lost člověka-občana. Povinnosti jsou oboustranné: i u občanů, i u vůdce. Morální výši pravého vůdce-demokrata má odpovídati morální výše vyspělých mas vedeného lidu. Jdou za svým pravým vůdcem tak, jako jdou za tvůrčím umělcem ti, jež on svou tvůrčí silou unáší do jiných sfér a řší. Znaží místo své a místo jeho, vidí v něm vtělení sebe samých a správně zároveň chápou, že opravdový vůdce hledá zase je v sobě samém. Žijí s ním a v něm a on s nimi a v nich.

Problém nové příští demokracie je tudíž současně trvalým problémem *výchovy k demokracii, problémem výchovy vůdců i mas*. Zdůraznil jsem již, že demokracie jako režim je ve stálém pohybu a vývoji: k budoucí, lepší demokracii se dosud stále vychováváme a probíjíme. O pravou demokracii bojujeme a bojujeme především o vytvoření a výchovu demokratických mas a vůdců. Jsme na přelomu ze společnosti monarchisticko-aristokratické do společnosti demokratické, a ze společnosti demokracie liberálně buržoasní do nového stadia demokracie socialisující, lepší a dokonalejší, sociálně a hospodářsky vyvinutější. *Demokracie je v přerodu, opouští stádium jedno a není ještě v hotovém nebo trvalejším stádium druhém.*

Z podstaty a povahy celého problému demokracie vůbec tedy plyne, že dokonalá demokracie je jen *ideál*, za nímž stále jdeme a kterému se stále jen přibližujeme. Demokracie se stále nově tvoří a zdokonaluje. Ale stále je jí třeba proti lidskému egoismu, proti lidské vášni, nevědomosti a touze po ovládnutí jiných hlídati, ochraňovati, udržovati, stále je třeba se o ni bít. V tom pro uvědomělé demokraty je její velikost a vznešenost jako ideálu; v tom je opravdový demokrat hrdinou, poněvadž vede svůj těžký, nerovný boj se sebou samým a se svým okolím, stále, bez

klidu, bez odpočinku. A poněvadž organicky má organizace demokracie tendence oligarchické, spočívá postupné splňování lepšího stadia demokracie především v osobnostech demokraticky citících, myslících, jednajících, k plnější a stále dokonalejší demokracii se vychovávajících a pracujících.

Problém politického vůdcovství je tudíž jednou z nejzajímavějších, ale také nejsložitějších otázek i theoretické vědy politické, i praktického politického života. V politice poválečné a zvláště v posledních letech před druhou válkou světovou, když docházelo k tak dalekosáhlým událostem ve světě, byla otázka vůdců. jako je tomu vždycky v dobách kritických nebo převratných, základní a rozhodující pro porozumění politické historii těchto let. Pád evropských demokracií v posledním desetiletí byl *především pád jejich vůdců*. Snad není ani třeba citovat doklady; vůdcové výmarského Německa, předfašistické Itálie, Francie, Polska, Jugoslavie, Rumunska a tak dále, před rokem 1939 (Daladier, Bonnet, Chamberlain, Beck, Stojadinovič a princ Pavel a tak dále) jsou těžce spoluodpovědní za dnešní evropskou a světovou katastrofu. Demokracie padly ne proto, že byly špatné jako režim, nýbrž hlavně proto, že byli špatní, slabí a neschopní jejich vůdcové.

Ve feudálním a monarchistickém období odvozovalo se vůdcovství z aristokratického rodinného původu a spočívalo vedle toho do značné míry na majetku. Politici vůdcové nedosahovali vedoucího postavení v politickém životě pro své osobní zásluhy a výkony; většinou se k vůdcovství rodili. Dědili vůdcovství právě tak jako dědili třídní postavení a majetek. V moderním demokratickém

období jsou političtí vůdcové v různých formách vybírání a volení. Ježto však i ve státech tak demokratických jako na příklad ve Velké Británii jsou silné sociální a tradiční pozůstatky starého aristokratického a třídního systému a poněvadž většina evropských demokracií jsou ve skutečnosti toliko polodemocraciemi, nerozhoduje se i tu o politickém vůdcovství a podvůdcovství vždycky jenom volbou. Bere se běžně zřetel i na dědičnost třídního postavení a majetek. Tak na příklad členství v anglické sněmovně lordů je stále ještě dědičné, nebo se získává jmenováním a je určováno dosud ve velmi širokém měřítku rodem a majetkem. V jiných demokraciích tyto pozůstatky minulosti nejsou tolik zjevné — na příklad ve Francii, kde revolucí byla aristokracie svržena. Zde volby jsou důležitějším a příznačnějším činitelem při vytváření vedoucích jednotlivců a celého vůdcovského kádru. Peníze tu však hrají úlohu velikou.

V autoritativních státech vzniká vůdcovství a vůdcové vždy revolucí a drží se vždy násilím. Kromě toho je koncepce „Führera“ či „Duceho“ založena v nacionalsocialismu a fašismu, jak jsme viděli v předchozích kapitolách, na zvláštním pojetí absolutistického a všemohoucího státu a tato „všemohoucnost“ státu je zosobněna ve všemohoucím, neomezeném, neomylném, skoro deifikovaném Duci nebo Führerovi.

Koncepce führerovská — také duceovská — je koncepcí hodně mystickou a vulgárně náboženskou, nekritickou, nevzdělanou a nevzdělaností politickou se udržující, založenou na citech, emocích, vášních a instinktech. Je pravda, že oba tyto režimy odmítají přijmouti koncepci o hlavě státu „z milosti Boží“. Přitom však Duce a zejména Führer stále mluví o Prozřetelnosti a prohlašuje se skoro

za jejího syna nebo aspoň zástupce. Je v tom samý mythus a vulgární mystika, která deifikuje národ a stát, činíc z nich všemocného boha, a vůdce prohlašuje za jejich neomylné produkty, representanty či výrazy. Pozoruhodné a ovšem přirozené je, že si žádný takovýto systém nikdy neví rady s nástupnictvím ve vůdcovství.

Demokracie naproti tomu, jsouc systémem použité vědy, racionalismu, rovnosti lidí, diskuse, evolučních metod v denní politice a systémem, v němž mravní bezúhonnost, poctivost, pravda a přímost má hrát podstatnou úlohu, tíhne přirozeně k vytváření vůdců, kteří jsou výrazem nebo obrazem analytické vědy, diskuse a vědecké poctivosti. Mají to býti tudíž lidé, kteří musí mít mocně vyvinutý smysl pro zodpovědnost; kteří musí opatrně odvažovati veřejné mínění a bráti je neustále v úvahu; kteří jsou proto nuceni postupovati pomalu a s velikou svědomitostí. Jsou to tudíž spíše lidé se sklonem k zevrubné analýze a k vědeckému, přesnému myšlení. Věci mnoho zkoumají, diskutují, vyjednávají, dříve nežli začnou jednat.

Pro tento postup a pro tuto metodu jsou demokratičtí vůdcové stále v nebezpečí, že budou velmi často nerozhodnými, nevykonnými, neúčinnými. Poněvadž musí vše prozrazovati diskusí na veřejných schůzích, v tisku, v parlamentě a uvnitř politických stran, podnikají vše se zrakem stále upjatým na voliče a se sluchem při zemi; jejich postavení je tudíž mnohem nesnadnější než vůdců v absolutistických nebo autoritativních státech, kteří vedeni svou „intuicí“, vědomím o své všemocnosti, svým sklonem k dobrodružství, hazardérství a hráčskému riskování, mohou bezohledně činiti rychlá a konečná rozhodnutí, jsou vykonni, rychlí, rozhodní a ve své činnosti velmi efektivní.

Vůdcové v autoritativních státech — v nichž vedoucí

ideou je, že život je neustálý boj, že vztah mezi národy a státy je boj a že je proto třeba užívat v denní politice metod násilných — musí býti v celé své činnosti výrazem těchto rysů. Jejich osobním rysem je tedy násilí, brutálnost, hráčské, nerozvážné riskování a nejeyničtější macchiavellism. Jsou to vždycky muži činu a nikoli mužové myšlení a úvahy. Jsou to obyčejně lidé, kteří se rozhodují ihned, rychle, afektovaně a divadelně, neberouce zřetel na rady jiných a velmi často nedbajíce historických faktů a denních skutečností. Jsou to skoro vždy dobrodruzi bez skrupulí, cyničtí, ctižádostiví, egocentričtí, emocioální a amorální. Velmi často jsou to lidé fysicky nebo duševně nenormální. Z toho důvodu musí státy, vedené takovýmto typem lidí, skončiti skoro pravidelně katastrofou, obyčejně válkou — a to právě pro tuto povahu svého režimu a vedení.

Na druhé straně demokratický vůdce, jsa člověkem důkladného školení, zkušeností a znalostí, je mužem rozvahy, diskuse, dohodování a vyrovnávání jednotlivých proudů a tendencí společenských. Nasazuje všechnu svou energii a používá všech svých schopností pro poznávání nových faktů, nových zkušeností, nových výzkumů v řadě různých věd a v celém technickém pokroku. Musí se stále dále vzdělávat a studovat. Musí býti hrdinou píle, poctivostí, sebeobětování a trpělivostí v práci a v konání svých denních politických povinností. Nemá nikdy klidu a pokoje, ježto musí vždy být připraven na útoky se strany svých protivníků a musí vytrvale přesvědčovatí oposici rozumem a logikou, stálým stykem, rozmluvami, domluvami, přesvědčováním, ale také svými činy a poctivostí své práce. Je proto často mnohem rychleji vyčerpán než vůdcové v autoritativních státech, kteří svou oposici umlčí násilím

místo prací a poctivým přesvědčováním. Vůdcové v demokraciích stárnou a odcházejí rychleji, vůdcové autoritativní padají hlouběji.

Téměř každý skutečný demokratický vůdce musí projíti obdobím všeobecné nepopulárnosti. Velmi často demokratický vůdce je odsouzen k tomu, aby nakonec se stal plně nepopulárním a padl. Je moudrý, je-li si vědom těchto skutečností, je-li stále připraven na nepopularitu a nepochopení od lidových mas a dokonce na úplné zapomenutí, pád a odchod. Je to vždycky jedna z velikých zkoušek státníkových, když se má vůdce v demokracii rozhodovat, zdali a kdy má odejít. Podle toho lze vždy soudit jeho mravní velikost, jeho rozumovou zdatnost a jeho duševní rovnováhu. Není mnoho těch, kteří to dovedou. Všecko to má však přijímati opravdový demokratický vůdce jako daň, kterou platí svému národu a státu, a nemá to považovati ani za nevděk, ani za něco neobvyklého. To je běh demokratického politického života. Vytýkám však demokratickým režimům, že se pravidelně finančně o odcházejícího politika nedovedou řádně a důstojně postarat.

Konečný úsudek o každém jednotlivém z obou vůdcovských typů pronesou vždy dějiny. Zkoumejme v dějinách osud proslulých diktátorů a osud jejich politického díla, jakož i osud jejich národů a států, dejme se poučiti objektivní historií a všimněme si, jaký byl její soud! Dílo velkých demokratických vůdců je vždy stavěno solidně, natrvalo a normálně. Dílo diktátorů je vždycky přehnaně spěšné, dočasné a abnormální. Po jejich periodě horečné aktivity přichází pravidelně pád a chaos. A pak rozmetání jejich díla nesmiřitelnými odpůrci, a to stejně rychle, jako dílo to vzniklo! Diktátorství izolované v jedné zemi, v obdo-

bích politické svobody ostatního světa je nemoc. Práce vůdce demokratického je období zdravé, usilovné práce normálního vůdčího člověka pro ideály všeobecnosti.

Srovnáte-li, co jsem řekl o demokratické politice jako vědě a umění a co jsem řekl o demokratických politických vůdcích, porozumíte, že v mém pojetí má mít demokratický politik a ideální státník všechny vlastnosti skutečného demokratického vůdce, spojené s některými vlastnostmi, které se v tak přehnané míře vyskytují pravidelně u vůdce autoritativního. Musí být vždycky něčím více než jen mužem analýzy, rozumu a vědy. Nesmí to být jenom vzdělaný intelektuál — na poli politickém se sebevzdělanější typičtí intelektuálové ukázali často jako zcela neschopní nebo neplodní — nýbrž musí to být také muž rychlého rozhodování, činu, odvahy, intuice a zdravého instinktu. *Ve své osobnosti by měl demokratický vůdce spojovati v harmonické synthesi velikou intelektuální kulturu a vědeckou erudici s bystrou intuicí a instinktem, hloubku myšlení s rychlým rozhodováním a rázným činem, fyzickou i duchovní odvalu s mravní integritou.*

Dobry politiky demokratický vůdce má býti také plně fyzicky a duševně zdrav, to jest tělesně a duševně normální. Demokratická politika vyžaduje od politického vůdce stálou rozvalu, klid a trpělivost a přitom tolik práce, pile a nervového úsilí, jaké člověk nezdravý nikdy nemůže poskytnouti. A pak, nedostatek fyzického či duševního a nervového zdraví vždy ovlivňuje činnost každého člověka; a věci veřejné nemají nikdy záviset na individuálním, měnlivém a náladovém stavu toho či onoho jedince. Proto se mají demokratické politiky natrvalo

účastňovali lidé s dobrým zdravím, a onemocní-li vážněji, mají z politického vedení odejít.

K takové dokonalé kombinaci vlastností politického vůdce v praktickém politickém životě nedochází často, ale dochází k ní. Je to otázka nejen výchovy a vzdělání, ale také vrozených vlastností a schopností lidí, kteří se veřejnému životu věnují. Proto je a vždy bude věc vůdcovství, zvláště v demokraciích, otázkou *dobrého vzdělání a bedlivého výběru vůdců*. A je proto nutno, aby se typy jedinců duševně nadaných a fyzicky zdravých, morálně, intelektuálně a povahově vyrovnaných, zajímaly o politiku v demokracii. Politiku v demokracii mohou a musí dělat jedinci *všech tříd*; ale také intelektuálové a vzdělanci musí se sami zajímat o politiku, poněvadž skutečné vedení může přijíti i v demokracii především z jejich řad. Čas od času se vůdcové vynořují přímo z lidu — obyčejně po revolucích a bouřlivých obdobích. Ale bývají to vůdcové, kteří třebaže přicházejí přímo z lidu, jsou již buď v jisté míře intelektuály a praktickými vzdělanci nebo se jimi stávají výchovou či vlastním úsilím, z donucení či okolnostmi.

V každém případě zabývati se politikou s nároky na význačnější místo vůdcovské bez velmi tuhé intelektuální práce, bez velmi značného vzdělání, bez velmi širokého obsáhnutí všech odvětví politických a sociálních věd, bez speciálních schopností, velké životní zkušenosti a vlastností výše vyložených, je v moderním životě a v demokratických státech skoro nemožné. Stát a národ bez takových vůdců je prostě špatně veden. Neboť — opakuji to opět — otázka úspěšnosti demokracie je především otázkou dokonalosti jejich vůdců a ovšem politické vyspělosti a zralosti jejich lidových mas.

Stupeň přerodu, zdokonalení a zlepšení demokracie po druhé světové válce bude záviseti také na míře, v jaké budou splněny tyto dva fundamentální požadavky demokratického politického života.

4. Psychologie politického stranictví jako zjev antidemokratický

Demokracie je ve své politické organizaci zásadním odpůrcem dvou extrémů: anarchistického rozkladu bez společenské autority na jedné straně a totalismu s potlačení individuální svobody na straně druhé.

V mnohých předválečných demokraciích dospěly politické strany jednak svou přílišnou početností, jednak svým přehnaným stranickým duchem a sobeckým vykořisťováním státní moci ve prospěch svůj a svých straníků tak daleko, že státní a národní politický život skutečně rozkládaly a atomisovaly a přiváděly národy až na okraj občanských válek a anarchie. Z toho pak reakce autoritativních režimů proti politickým stranám docházela k absurdnímu závěru, že se mají potlačit strany všechny, vytvořit autoritativně strana jediná a s její pomocí že se má ovládat stát a národ politickou diktaturou. Populárně se tomu říkalo: zavést pořádek do stranického rozvratnictví. V praxi to znamenalo zničit občanské svobody moderního občana a vládnout pomocí jedné totalitní strany diktátorsky.

Politické strany jsou sociálními organismy, jejichž vlastnosti, psychologie, metody práce a vůbec sklonosti v politickém životě mohou opravdu být nebezpečné. V jistém smyslu je politická strana nutné zlo. Právě demokrati mají a musí si býti vědomi zlých vlastností

a skloností stran politických stejně jako si musí býti vědomi toho, že politické strany jsou pro svobodu občanskou a pro demokracii prostě nezbytné. Nemá tudíž smyslu je zatracovat nebo proti jejich existenci mluvit. Je prostě třeba nutnost jejich existence vzít na vědomí a politicky postupovat tak, aby zlo z nich pocházející bylo omezováno na minimum.

Život politické strany je boj. Zásada většiny při volbách a hlasováních ve sněmovnách jí dává buď skoro naprostou moc a volnost jednati ve státě a v obci podle své vůle, často úplně bez ohledu na kohokoli, nebo podlehnouti stejně libovůli strany nepřátelské. Proto strana, má-li uplatnit své hlavní požadavky, musí chtít moc a vládu; a když je při vládě, má přirozenou sklonost své nabyté moci co nejvíce využít. To znamená, že má trvalou sklonost býti bezohlednou, k druhým absolutistickou a téměř despotickou.

Tato bezohlednost, drsnost a nezkrotné sobectví jak u strany jako celku, tak u straníků jako jednotlivců, tato tendence k diktátorství jest politickému stranictví vlastností nejpřirozenější. A nejeví se jen v institucích politických, ale všude, kam se stranictví dostane a kde rozhoduje prostá zásada egalitářské většiny. Je pravda, že tyto zlé stránky stranictví bývají tu a tam stranou samotnou omezovány; ale zase především ze stranického sobectví a z taktiky: čím strana bude ve využívání moci bezohlednější, tím rychleji může růst odpor druhých stran a zároveň pro stranu nebezpečí, že bude zbavena moci.

Zásada většiny připouští jen jednu pravdu, jedno právo, jedno rozhodnutí. Zásada demokratické většiny dává také vládnoucí straně oprávnění téměř ke každému politickému opatření. Vede tudíž snadno k nesnášlivosti, neústupnosti,

fanatismu: strana, která dosáhne převážné většiny, pravidelně se nechodí dohodovati se svým poraženým odpůrcem. Býti neústupným, neomylným a nesnášlivým vyplývá proto z podstaty každého stranictví. Nesnášlivost a fanatism u straníků pak působí, že strana bývá při svém usuzování naprosto neobjektivní.

Jsouc hnána především svým stranickým zájmem a chtějí za každou cenu získati co největší počet straníků, chápe se všeho, co by ukázalo, že ona má pravdu, že jen její snahy jsou správné, že jen ona je vrcholem dobroty, oprávněnosti i dokonalosti. Proto neobjektivně všechno, co sama činí, vynáší a vychvaluje. Co její straníci podnikají dobrého, vysoce oceňuje a zveličuje, zásluhy jejich přeceňuje a činí z nich veličiny, jimž není rovno. A tato neobjektivnost nezastaví se ani tam, kde objektivnost je přímým základním požadavkem a vychází přímo z podstaty věci: ve vědě. Vědec posledního řádu octne se rázem mezi nejlepšími z nejlepších. Nastávají úžasné „vědecké“ polemiky, jež duchu vědecky cítícímu znechucují veškerou politické stranictví a strany vůbec. Totéž platí ovšem do jisté míry i o stranictví v umění a literatuře.

A v tomtéž duchu se na druhé straně neobjektivně snižuje, zmenšuje, nedoceňuje. Význačný čin strany druhé se soustavně přechází, zamlčuje, přezírá, význam jeho se snižuje. Skutečná vědecká práce odpůrce se znehodnotí a zbičuje tak, že se jeví v nejhorším světle, význačný spis, revue, časopis objeví se najednou jako masa zbytečně pokaženého papíru.

Poklesek straníkův se v řadách jeho strany vykládá jako zcela běžný způsob hospodářského boje, obchodních manipulací, průmyslových a peněžních spekulací, jichž se přihází tisíc denně a jež nic neznamenají. Týž poklesek

druhá strana líčí jako zločin nejhoršího druhu, pro nějž není ani dosti přísných a odstrašujících trestů. Ale týž poklesek, v této poslední straně se později vyskytnuvší, najednou nabude nebývalého významu a nesmírné důležitosti pro celý národní život, je příznačným zjevem pro poměry v nepřátelské straně vůbec, ukazuje dobře na prostředí, v němž vznikl a tak dále. To tvrdí nyní strana, která, dokud se jednalo o její vlastní lidi, byla tak mírná. Shovívavost, zamlčování, omlouvání a vykrucování v takovýchto okolnostech, anebo zase krajní přísnost je přímým důsledkem stranické neobjektivnosti.

Důsledkem těchto psychologických sklonů straníkových je další jeden docela zvláštní druh stranické neobjektivnosti: úžasné rychlé zapominání vad a špatných činů odpůrcových, jakmile se straně z těch nebo oněch důvodů přiblíží. Je známo z politické praxe, že se vyskytly už nejnemožnější aliance a koalice stran politických, které se bezprostředně před koalici potíraly na nůž a které po rozbití jejím jsou odpůrci ještě vášnivějšími. Je přirozené, že moje láska k vlastní straně předem otupuje hrot všech mých jiných pocitů k nepříteli, jakmile tento počne prokazovati služby předmětu mé lásky: mé straně. Proto se zapomíná tak snadno a rychle straně nepřátelské všechna její minulost.

Neobjektivnost zprvu neuvědomělá přechází téměř nepozorovaně v neobjektivnost více méně uvědomělou; a to na straníka působí nejprve ve formě neupřímnosti a pokrytectví, dříve nežli přejde v přímou lež, podvod a klam. Straníci, jsa si vědom chyby své strany, musí se předem haliti v požadavky taktiky, a z důvodů taktických, aby neškodil své straně, omlouvá, nevidí a nechce viděti chyby své skupiny. Každý straník spojuje kus své osobnosti se

svou stranou. Proto boj proti jeho straně, výtky proti ní a chyby její dotýkají se ho i osobně. Jako při debatách a diskusích každý cítí, že výtky, straně jeho určené, zastihují i jeho vlastní osobu, tak také, čině výtky stranám druhým, obrací se na své odpůrce osobně, útočně, bezohledně. Chyby, přečiny a zločiny, kterýmkoli členem strany způsobené, najednou vytýká tak, že je svaluje na svého odpůrce osobně. Přitom osobně často přehání, přestřeluje a zveličuje.

Tak duch stranictví odnaučuje střízlivému a samostatnému myšlení a přímo ničí duchovní svobodu jednotlivcovu. Do každé otázky se vmísí, do každého sporu zasáhne, ve všem se projevuje jeho vliv; zasahuje i tam, kde by ho nikdo nečekal: do vědy, umění, veřejné správy, soudnictví, soukromých úřadů a zaměstnání a tak dále. To je jedna z největších neřestí stranictví vůbec.

Od prosté neobjektivnosti, zaujetí, nechuti, od neupřímnosti a pokrytectví (a často nenávisti) k přímému podvodu, lži a klamu je tak malý krůček, že se ho může uchránit sotva snad silný jednotlivec, jenž dobře cítí svou odpovědnost. Neuchrání se ho však typický a obyčejný straník jako příslušník tělesa, za něž může se skrýti a na něž může odpovědnost svrhnouti. Proto strana ve své denní práci a agitaci tak snadno přechází ke lži, klamu a podvodu. Nespokojuje se už jen soustavným nedoceňováním a neobjektivním znehodnocováním odpůrců. Sestupuje níže a tupí, štve, hrubě snižuje. Zásluhy strany druhé a jejích členů nejen zamlčuje a méně cení, ale neupřímně kritizuje, dobrou vůli jim upírá, z nekalých cílů je viní, osobní prospěchářství u nich vytýká. A chápe se všech možných záminek, jen aby je snížila a jejich špatnost dokázala.

Strana, dostavši se až do tohoto stavu, přijme příliš snadno zásadu *macchiavellismu* za svou. Žádný prostředek jí není špatný v tomto boji o hlasy, o počet a o většinu a nezastaví se ani před obětováním lidí. I pro tento důsledek stranického sobectví je příkladů v dějinách politických stran až nazbyt. Jsme denně svědky mravně nejzavržitelnějších intrik, štvání, sočení a denuncování. Je známa řada osnovaných zločinů a nastrojených spiknutí, která byla zosnována jedině proto, aby buď odstranila vlivné lidi nebo zdiskreditovala odpůřící stranu. Známe z historie politických stran uměle vyvolané procesy, jež měly sloužit stranickým cílům a jež měly přinést určitým stranám v oběť řadu nevinných hlav; známe agenty provokatéry, nastrojené atentáty a skutečně provedené zločiny od určitých lidí na svých vlastních družích, aby se to mohlo státi záminkou k zničení nenáviděné strany.

Není snad ani třeba dodávat, že tato psychologie špatné demokracie a špatného stranictví je především psychologii jejího *tisku*. Tisk strany bývá takový, jaká je strana sama: v něm se činnost strany nejlépe zobrazí, je jejím představitelem, jejím vtělením, jejím výrazem. Mocný vliv jeho cítíme všichni právě proto, že za ním tušíme sílu strany, velkou část tak zvaného veřejného mínění, nějakého velikého celku. Proto je tisk nejstrašnější zbraní v politickém boji stranickém. Stačí, aby před rozhodujícím hlasováním, volbou, veřejným činem přinesl nepřátelský tisk klamnou zprávu, vrhající v tvář odpůrci nejhorší obvinění — a představa, že tu mluví ne jedinec, nýbrž mnoho jedinců, v žurnál vtělené veřejné mínění a duše davu, okamžitě působí na každého jedince tak, že věří hned v pravdivost útoku: strana napadená je poražena a nežli se v následujících dnech věc vyvrátí, je cíle dosaženo. Stačí

den před rozhodující volbou zeskanalisisovati odpůrce a přinéstí pak třetí den i odvolání nějakým zahaleným a věc podceňujícím způsobem — cíle je přesto dosaženo.

Strana a její tisk zná tuto kolektivní psychologii a využívá jí. Denně jsme toho svědky, jak na správné obvinění odpovídá se v tisku odpůrcově lhaním, špiněním a skandalisováním toho, jenž obvinění vyslovil; a stejně vidíme, jak na druhé straně paušálně a bez důkazů se klidně obviňuje a jak potom strany a tisk postižený hledají pravidelně východisko jediné: nehájeti se proti obvinění, nýbrž obviniti žalobce z činů ještě horších a znehodnotiti ho. A přitom se ani nezmiňujeme o spoustě všeobecně známých žurnalistických knifů, polemických obrátů, zkrucování a tak dále. A poněvadž v demokratické společnosti moderní tisk je právě předním orgánem všeho veřejného života a jedním z prvků, jež demokratism umožňují, znamená to pak přímé rozsévání demoralisace a zesurovení nejširších vrstev a veřejných mravů vůbec. Mravy tyto vykvetly do nemožnosti právě v posledních letech před dnešní válkou.

Z prostředí, v němž tento stranický duch vyrůstá a v němž se tvoří načrtnutá psychologie strany, vzniká nutně nezastírané a nanejvýš nemravně působící osobní sobectví a cynism u straníků jak ve věcech soukromých, tak veřejných; z toho vyvěrá pak ono všeobecně známé odporné šplhounství, stranou podporované, bezohledné hnání se za majetkem, stranou umožňované, protekcionářství, stranou v celý systém vybudované, a tak dále. Straníci se opíre o svou stranu a ví, že ta ho ochrání a musí ho ochrániti ve všem jeho počínání. Přináší jí za to jisté oběti a protislužby, svým vlivem, svou činností, svou prací.

Sociálně důležitý důsledek stranického ducha bývá časté

a dost rozšířené ubíjení talentů a duchů vynikajících, jejich umlčování, znechucování a demoralisování. Kolik má každý národ příkladů vynikajících lidí, jimiž se dnes chlubí a jež oslavuje a kteří sotva mohli urvatí si v životě skývu chleba, protože stranický duch, boje se, aby odpůrce z druhé strany plodné práce tohoto člověka pro sebe nevyužil, zabránil jeho hmotnému zajištění, jež by mu bylo umožnilo vydatnou práci a tvorbu a národu nové kulturní statky a bohatství!

Všecky tyto zjevy, zejména však bezohledná kritika a štvavá a lživá agitace stranická způsobují, že se veliké části veřejnosti začne jeviti všecka veřejná práce a všechny ideály jako předstírané, vymyšlené, pokrytecké. Lidové vrstvy ztrácejí víru v pravdu, v ctnost i v čest v politice a mají tendenci odsouditi všechny strany a všechny politiky bez rozdílu. Idealism šmahem ze života veřejného mizí. Nikomu se nevěří a o dobrých i špatných politikách se pronáší zevšeobecňující soud: všichni jsou stejní. Všude se vidí jen lež a podvod; pravé zásluhy se neocenují, nezištnost se nechápe a poctivost se pokládá ve veřejném politickém životě za nemožnou.

Vznikají poměry nesnesitelné. Lidé, kteří jsou oprávněnými zástupci politického, hospodářského, kulturního, vědeckého a uměleckého života národního, dostávají se do osobního nepřátelství, navzájem se odcizují a spolupráci se vyhýbají. V obcích a krajích vytvářejí se osobní kliky, jejichž cílem je bořiti to, co protivník postavil. Vytváří se tím rozdrobenost celého národního tělesa, živená stálými rozpory a zaujatostmi stranickými a osobními. Rozdrobí a rozkouskuje se národ tím, že se vytvářejí v jeho nitru četné nenávidějící se a zarputile a vášnivě se potírající společenské organismy, koterie a kliky, které se bojkotují

na poli uměleckém, vědeckém, hospodářském; bojkotují se i ve společenském životě. Jeden občan se dívá na občana druhého jen úkosem a posuzuje ho jen ze zorného úhlu svého stranictví. Vyvolávají se malicherné, zbytečné a osobní boje, které nadměru vyčerpávají všechny zúčastněné lidi a ztravuje se tak naprosto bez užitku úžasné mnoho energie společenské a národní.

V takovémto prostředí mohou se obyčejně uplatnit lidé dvojího druhu: na jedné straně nepoctivci, bezohlední, sobečtí dobrodruhové, prospěcháři, demagogové, lidé nevybíraví v prostředcích, hrubí, všem útokům odolávající a na vše připravení; cynikové, jimž čest vlastní i cizí není ničím, anebo lidé moci, chvalořečníci moci politické nebo hospodářské. Anebo na druhé straně krajně stateční a poctiví lidé, neobyčejně silných charakterů, silné, vzdělané osobnosti a idealisté, nadšení pro demokratické ideály, kteří dobře chápou, odkud všechny ty vady stranictví pocházejí a dobře znají všechn ten rmut, který se nezbytně nachází na dně nebo periferii demokratických politických společností. A jsouce idealisty, věří, že náprava každé společnosti jest možná jen trvalým bojem dobrých proti špatným a mají dost mravní síly, aby v boji tom přes všechny obtíže a strasti osobní vytrvali.

Pro lidi poctivé, inteligentní, vzdělané, slušné a jemné povahy znamená proto veřejný život v dnešní demokracii nejčastěji úžasné oběti, strádání, utrpení, plýtvání energií, duševní útrapy a stálé rozechvění; proto stále uvažují, zda nelze lépe pracovat jinde. Vzniká u nich odpor a hnus nad lidskou malicherností a ubohostí takových bojů a sta a sta rozhodnutí opustit politickou činnost; a opětný návrat a rozhodnutí přinášeti dále oběti. Té druhé skupině

lidí žije se v prostředí tom jako rybě v čisté horské říční vodě.

To je onen vylučovací postup, jež provádí moderní demokracie proti tak zvané duchovní elitě. Proto se říká, že demokracie nenávidí elity, proto se říká, že demokracie si žádá a podporuje prostřednost, že jí jest vlastní hrubost, demagogie, bezohledné sobectví a hrubý materialism. Proto konečně se jí vytýká egalitarism (rovnostářství), jenž prý chce odstraňovati skutečné a sociální hodnotu mající aristokraty ducha a strhnouti je na úroveň těchto nízkých, bezohledných a neplodných bojů. —

Které společenské zlo ještě nám zbývá, jež by nebylo přímo nebo nepřímou následkem nebo doprovodným zjevem stranických krajností nebo aspoň nebylo jimi zvyšováno? Není pak ovšem divu, že se ozývají protesty proti *takové* demokracii a buď se opěvují staré dobré časy patriarchálních vlád aristokratických a feudálních, anebo se hřmotně oslavují různé fašismy a totalismy, které zavádějí své tak zvané nové řády, potlačují politické strany a individuální svobody a zastírajíce násilně své vlastní úžasné nedostatky a neřesti, vyvolávají v řadách prostomyslných lidí dojem, že se prostým potlačením občanské svobody odstraní rázem z politického života všechna zla, s životem tím související.

Všecky takové úvahy o demokracii *přes všechno to, co jsem zde snad až příliš ostře kritického o politických stranách a stranickém duchu řekl*, jsou však jen povrchním, ledabylým, neplodným a dočasně módním kritisováním demokracie. Sociálně a politicky dnešní politickou společností v ničem tato přehnaná kritika neozdraví. Z těchto obtíží není východiska jiného než demokracii jako systém si zachovat, ale pokusit se *politické stranictví* jako nezbyt-

ný nástroj svobodného politického života *zlepšit, zdokonalit, obrodit*.

To je jeden z nejtěžších politických problémů dnešní demokracie.

Z toho, co jsem výše pověděl o pravé demokracii a o vůdci v demokracii, a z toho, co jsem nyní pověděl o psychologii a o duchu politických stran, plyne zcela jasně, že všechny vlastnosti a sklonnosti politických stran mají vlastně tendence *protidemokratické*. Nesnášenlivost, neomylnost, fanatism, neobjektivnost, nevěcnost, nenávisť, zaujatost, neupřímnost, stranické pokrytectví, machiavelismus, štvání, lživá agitace, sklonnost k výlučnému ovládnutí všeho života, sklonnost k vytváření oligarchie ve straně, k despotismu a k diktátorství — to vše je svou podstatou naprosto nedemokratické. A přitom všechny tyto vlastnosti politických stran jsou jen kolektivní psychologičtí zrnem obrazem osobního egoismu každého jednotlivce, jeho vášně a instinktů, jeho nevědomosti a nezdělanosti, jeho touhy po moci a ovládnutí jedinců ostatních. Avšak systém demokracie politických stran jako záruky svobody politické vůbec, stejně tak jako jejich vzájemného boje, to jest jejich vzájemné slušné, poctivé a stále kritiky a kontroly, nezbytně potřebuje. *Jaký to zvláštní protiklad a anomálie!*

Jak má demokracie z této sobě vlastní paradoxní situace vyjít?

Především je nezbytně nutno, aby si opravdoví, poctiví demokraté stále uvědomovali všechny uvedené vlastnosti politických stran, politického stranictví a straníků vůbec a aby chápali, že tato psychologie politického stranictví je psychologie lidského přirozeného sobectví, lidské instinktivní animality a lidské omezenosti a nevědomosti.

Ve své přehnané, nezdravé sobeckosti lidský tvor je takový. A právě proto, aby člověk v politické společnosti mohl se svými druhy slušně žít, je třeba, aby vědomě a důsledně hledal cesty a stále a stále usiloval v denní politice o to, jak tyto vady lidského charakteru napravovat a poměry tyto přemáhat. Vedou k tomu, jak jsem již výše pověděl, dvě cesty, které byly vždy v každém sociálním prostředí jedinými cestami k zdokonalení lidské společnosti vůbec: *jednak mravně zdokonalovat lidi jako jedince, jednak zdokonalovat instituce politické jako instituce samy o sobě*.

V boji o zdokonalení lidí půjde o stále překonávání sama sebe, o zvýšení vlastní úrovně, o zdokonalení své vlastní morální neegoistické osobnosti v duchu toho, co jsem řekl na počátku této kapitoly o koncepci politika v demokracii a o vůdcovství v demokracii poválečné. V boji o nového demokratického poválečného člověka půjde o to, jak odolávat nezdravému stranickému duchu nesnášenlivosti, neomylnosti a neobjektivnosti, proti němuž je nutno stále a stále stavěti demokratického ducha objektivitu, vědy a tolerance. Proti stranickému sobectví stále a důsledně je nutno stavět zájem všeobecný, odosobnění, nesobekost, poctivost a přímou demokratickou. Proti stranickým tendencím oligarchickým a diktátorským stále je nutno býti na stráži a bděti nad ideály svobody a individuálními právy svobodné lidské bytosti tak, jak je hájí pravá demokracie. Individuálně pak vůdci stran a vůdčí politikové vůbec měli by mít stále na paměti, že přímo jako mor nebo paralyza působí v politickém životě *ješitnost a prestižnost vůdců, nedostatek sebekritiky, egocentrism a velikášství*.

Ve věci zdokonalení demokratických institucí půjde o to, jakými opatřeními rázu kolektivního omezíme všechny zlé a nebezpečné vlastnosti politického stranictví, jak ome-

zíme počet politických stran, jak správně vytkneme jejich funkce v budoucí demokracii a jak správně určíme jejich místo v celém novém demokratickém životě.

Přitom nikdy nesmíme zapomenouti, že každé zdokonalení demokracie vzhledem k úvahám o politických stranách musí býti založeno na dvou zásadách:

1. Politické strany všechny bez výjimky jsou, zůstávají a musí vždycky zůstat činitelem jen ceny *relativní* vzhledem k svému vyššímu celku — státu a národu — a tudíž vše, co podnikají, musí býti podřízeno zájmům tohoto celku.

2. Při každé kritice nebo snaze o zdokonalení politických stran a demokracie se nakonec vždycky dostaneme k otázce, nikoli zda demokracie a strana jako systém a instituce či celý státní demokratický organism jsou dobré či špatné, nýbrž k otázce, *zda demokrati jako lidé jsou dobří či špatní*. Budou-li demokraté skutečnými demokraty, bude-li demokratický občan skutečně demokraticky na výši, budou stranické výstřelky a zlé vlastnosti stran automaticky eliminovány nebo aspoň co nejvíce omezo-
vány a zlé jejich důsledky odstraňovány do té míry, že k tomu, co se stranám od autoritativních systémů vytýká, nejčastěji ani nedojde.

Opakuji: Demokracie není jen otázkou dokonalejších demokratických institucí, nýbrž především otázkou dokonalejších demokratických lidí. Ne politická strana jako taková je zlem, nýbrž nevzdělaní a nevyspělí, nevychovaní a nedemokratičtí občané a jejich vůdcové v režimu svobody jsou zlem. Každý občan nechť kritikuje především sebe jako straníka a svou vlastní stranu jako jednu z těch možných hříšníků proti demokracii! Angličané mají heslo: *men, no measures!* — jde o lidi, nikoliv o instituce nebo

všeobecná opatření! Opakuji, že v poválečné demokracii *půjde o obojí: o lidi i o instituce*. Ale dodávám, že nejlepší instituce bez dobrých lidí velmi málo prospějí a že i méně dobré instituce s dobrými lidmi dovedou vykonat divy. Poválečná demokracie musí tudíž míti — má-li se obroditi — lepší instituce, ale především, jako to je v životě vůbec, lepší a vyspělejší lidi. Proto také každý kritik a reformátor demokracie musí začít s kritikou a zkoumáním sama sebe a všeho toho, co sám dělá. Já vím, že je pohodlnější skrývat své vlastní chyby, slabosti a osobní zájmy za prudkou kritiku institucí. Ale ten, kdo to dělá a celou skutečnost vidět nechce, skrývá prostě hlavu do písku a dělá politiku pštroší. Masaryk to všecko vyjadřoval svou známou větou: *krise demokracie je především otázkou mravní*.

5. Omezení počtu politických stran prostředkem k ozdravení demokracie

Čím je počet politických stran v demokratickém zřízení větší, tím všechny zlé vlastnosti politického stranictví se zesilují a jejich důsledky zmnohonásobují. Jejich boj je úpornější, počet vůdců, podvůdců, tajemníků, důvěrníků — stranických tak zvaných bonzů — rozsáhlejší a tudíž stranické poměry jsou komplikovanější, míra sporů a počet konfliktů mnohem větší, národní a státní život rozdrobenější a stát zeslabenější. Mají-li se tudíž v budoucí poválečné demokracii zlé důsledky stranictví omezit, je první cestou k tomu *omezení počtu politických stran*.

Omezení počtu politických stran anebo prostě potlačení jejich existence — kromě vlastní strany totalitní — provádějí autoritativní režimy násilím a s vysloveným cílem

nedovolit kritiku režimu a potlačit vůbec všechny politické svobody. Je to podstatná součást celé jejich stranické doktriny a systému, jak jsme již výše vyložili, a znamená to prostý absolutismus jedné jediné strany ve státě bez kontroly a bez jakýchkoli záruk. Strany totalitní mají však všechny zlé vlastnosti stran demokratických v míře ještě daleko větší nežli je tomu v demokracii samé a stávají se tudíž automaticky prostým nástrojem nejhorší tyranie. Jen přehnanosti koaličnictví a jeho důsledkům se mohou vyhnouti: jsou samy pány absolutními a nepotřebují se tudíž s nikým dohodovat.

V systému sovětského socialismu problém stranictví se klade *zásadně* zcela jinak nežli v obou druhých sociálně-politických režimech. Podle marxistické teorie tvoření různých politických stran je nebo má být výlučně výrazem třídních bojů v buržoasní kapitalistické společnosti; jednotlivé třídy a skupiny zájmové se organizují politicky ve vlastní politické strany, vyjadřující své *zásadní* rozpory zájmové a třídní jedna vzhledem ke druhé. V socialistické společnosti však, kde zásadní a strukturální rozpory třídní jsou odstraněny zespolečněním výrobních prostředků a vytvořením společnosti tak zvané beztřídní, není podkladu pro tvoření více stran nežli jedné. Této straně pak dává sovětsko-socialistický systém funkce zvláštní, poněkud jiné nežli mají strany v demokracii, a funkci kontroly a jistého druhu oposice — pokud ji připouští — snaží se vyjadřovat a provádět pomocí institucí jiných.

Nechci zde rozbírat podrobně tento stav, vycházející zcela logicky z theoretických základů celého sovětského systému. Podotýkám jen, že nadto systém ten v době přechodné diktatury vylučuje vůbec možnost existence nějaké jiné politické strany nežli komunistické — právě

proto, že je to diktatura, byť přechodná, která žádné oposice nepřipouští. Zůstává však zatím poněkud nejisté, zdali tento systém se ve chvíli, kdy po skončení přechodné periody diktatury přejde v demokracii „skutečnou“, za jakou se sám pokládá — a tudíž v režim nové politické a duchovní svobody — bez tvoření nových stran obejde.

Neboť nejsou a nemusí být, po mém soudu, stranotvorným principem v režimu svobody jenom a *jedině* třídní zájmy. Mohou jimi být i ideologické rozpory, týkající se otázek nejen hospodářských, nýbrž i otázek duchovních, kulturních, otázek vnější organizace společnosti a tak dále. Víím, že se zde dotýkáme zase sporu o ekonomický materialismus a nechci tudíž věci zde opět rozvádět. Jen se problému toho dotýkám, abych naznačil, že v dalším vývoji sovětsko-socialistického systému „napravo“ není vyloučeno sblížení se systémem demokratickým i v tomto důležitém úseku. Nemyslím také, že lze skutečně *svobodně* kontrolovat kteroukoli vládu a stranu opatřeními a orgánem, který by sám neměl dostatečný stupeň svobody, aspoň takový, jaký má kontrolovaná strana sama.

Jsem pro svobodu přesvědčení vědeckého, náboženského, politického, jsem pro svobodu slova a tisku, svobodu shromažďovací a spolčovací; jsem také pro veřejnou kontrolu politického života státu a za nutný důsledek toho pokládám také existenci více než jedné politické strany. Ale jsem toho mínění, že budoucí demokracie, jako bude omezovat nebo regulovat svobodu majetkovou a hospodářskou, bude musít také více *regulovat* některé způsoby a projevy dřívějšího svobodného demokratického života politického. Vývoj k socialisaci moderní společnosti a k plánování všeho druhu nese to sám sebou. To se musí, po mém soudu, týkat především také dosavadního života a systému poli-

tických stran. Omezení stranictví anebo odstranění politických stran nemůže však poválečná demokracie provádět ani cestami, po nichž se ubírají režimy autoritativní, to jest totalismem strany jedné, ani cestou sovětského socialismu, to jest automatickým vyloučením všech stran mimo komunistickou jako důsledku vybudování tak zvané beztržidní společnosti.

Vyložil jsem již, proč pokládám politickou stranu za nezbytnou součást demokratického zřízení státního, bez níž zřízení to nemůže vůbec fungovat. Je nesmyslné negovat politické stranictví vůbec a mluvit proti existenci stran, jak je to nyní tak často módou u povrchně politicky myslících nebo vůbec politicky nemyslících a nevzdělaných lidí. Soudím však, že by politická strana, která je a v budoucnosti ještě více bude tak podstatným orgánem nové demokracie, přijímající zásady „plánování“ a regulování hospodářského a vůbec veřejného života v míře daleko vyšší nežli demokracie předválečná, měla býtí přímou součástí konstituční úpravy státní. Nemá tudíž býtí v kontinentálních demokraciích přenecháno jako dosud úplné volnosti občanů a jejich svobodnému rozhodnutí, aby se politické strany zakládaly, budovaly a organisovaly bez předchozích *zásadních* konstitučních ustanovení a bez předchozího zákroku demokratické moci zákonodárné, jen na základě prostého spolčovacího zákona jako tomu bylo v demokraciích až dosud. I v tom bude liberalism XIX. a XX. století reformován.

Dnes je možno založit politickou stranu na základě jakéhokoli programu a kýmkoli: stranu proti vázaným kandidátním listinám, stranu úřednickou, stranu nájemníků, stranu dokonce ryze osobní, a tak dále. Jaké podivuhodné a směšné strany už existovaly ve jménu demokratické svo-

body! Nebylo meze proti tomu, aby se za stranotvorný princip vzal kterýkoliv speciální politický omezený názor nebo zájem. Je však třeba míti odvahu k jasnému konstatování, že po dosavadní zkušenosti budoucí kontinentální demokracie mají míti minimální počet politických stran a že se má pro budoucnost určit ústavně a zákonně *stranotvorný princip*, který v tom kterém státě bude podle konstituce připuštěn a na základě jehož politické masy lidové se smějí ve strany formovat. A zároveň je třeba dáti v budoucnosti právo *parlamentním sborům nebo nějaké jiné, konstituci stanovené korporaci*, aby v duchu demokracie a demokratickou metodou samy rozhodly, zda se pak v dalším vývoji státu a společnosti princip ten má měnit, zdali v konkrétním případě počet stran se má nebo smí zvýšit a nová strana zákonně a ústavně do života toho kterého státu připustit.

Nebylo by to, po mém soudu, porušení demokratické svobody politické: bylo by to demokratické rozhodnutí omezit svou vlastní svobodu v zájmu státního celku v docela speciálním a svým dosahem omezeném případě. Volnost přesvědčení bude zachována stejně tak jako svoboda tisku a spolčování pro názory jakékoli, tedy i pro ty, které by usilovaly o utvoření nových stran. Ale dříve nežli by se na jejich základě strana měla založit a budovat, musil by o tom učinit usnesení parlament, to jest lid a národ jako celek sám nebo ovšem jiný orgán, ústavou k tomu určený.

Stranotvorné principy byly od doby vytvoření moderních demokratických institucí velmi různé: princip konservatismu a pokroku, princip monarchismu a republikánství, princip náboženského vyznání, princip příslušnosti k té či oné hospodářské a sociální třídě, princip státního cen-

tralismu a decentralismu, a jiné. Demokracie poválečná bude nucena se v těchto věcech rozhodnout a podle toho se organisovat. Po dnešní válce měla by na příklad československá demokracie mít odvahu stanovit, že se politické strany mají tvořit výlučně na základě principu konservatismu a pokroku a že mohou být vytvořeny pro parlamentní život republiky jen dvě, maximálně tři strany: strana tak zvané levice a tak zvané pravice, eventuálně strana středu.* Všechny ostatní politické názory, ideje, přesvědčení a programy (problémy nacionální, decentralisační, náboženské a tak dále) mají se soustředit do těchto dvou či tří stran. V jejich rámci mohou mít občané, mající zájem na těchto otázkách, plnou volnost přesvědčení, propagandy, uplatnění se a hájení svých speciálních cílů, zájmů a programů, a to tím spíše, že možnost tvořit volné spolky a společnosti, kluby, ligy a tak dále s volností slova, tisku a propagandy pro různé názory by v demokratické společnosti existovala i nadále.

Princip konservatismu nebo pokroku je možno pokládati za základní princip stranotvorný ze dvou hlavních důvodů:

1. Každá společnost se vždycky automaticky a už strukturálně dělí na ty, kteří chtějí dosavadní řády změnit, a ty, kteří je chtějí zachovat — ať z těch, ať z oněch důvodů.

2. Lidská povaha sama má sklon — ať vrozený, ať výchovou vypěstěný — buď k novotářství nebo ku lpění na všem starém, tradičním, na všem zvykově nebo poměry vytvořeném.

* Užívám zde běžné politické terminologie. Rozumí se samo sebou, že si strany mohou dát svá vlastní jména svobodně. Slo je jen o to, aby se podřídily stranotvornému principu, ústavou dovozenému.

Princip ten je tudíž pro tvoření stran, nutných pro politickou organisaci společnosti, na rozdíl od všech ostatních nejpřirozenější a nejzákladnější.

Tvořením jepičích politických stran (na příklad nájemníků, úředníků, chalupníků a tak dále) se veřejný život jen atomisoval a dělo se to obyčejně jen proto, aby se projevila na chvíli oposice proti té které straně či tomu nebo onomu vůdci a aby se ukojila ctižádost nebo osobní zájmy jednoho či několika jiných politiků. Často se také podporovalo tvoření nových stran, jen aby se rozpoltila silná strana odpůrci. Strany by se měly však tvořit, po mém soudu, jen na základě stranotvorného principu co nejvšeobecnějšího, trvalého a *celý vývoj politické společnosti charakterisujícího*. A nikoliv snad proto, že v několika městech se zdají pro okamžik nájemníkům činže vysoké nebo proto, že se dočasné obce nestarají o získání laciných obytných domů. Proto mám pochybnosti také o onom opatření, jež jsme měli v našem volebním řádu: docílila-li ta která strana při volbách určitého počtu hlasů, byla připuštěna do parlamentu. I toto opatření připustilo do našeho politického života strany (fašistickou na příklad), které nikdy dovoleny být neměly. Opatření podobná, vtělená v konstituci, by musila být — aby dosáhla žádoucího cíle — daleko radikálnější a účinnější, opřená především o strukturální povahu společnosti státní a národní. Také pouhou registraci politických stran vládou nebo nějakým úředním orgánem nepokládal bych za opatření dostačující, a také ne za demokratické. Dává vládě a dočasnému režimu příležitost k libovolnému postupu proti politickému odpůrci.

Politický vývoj Evropy a tudíž i naší republiky po této válce bude, jak doufám — po jisté době velmi komplikovaný.

vaného revolučního přechodu — zjednodušen. Postupným přechodem k tak zvané demokracii sociální a hospodářské, který bude nutným důsledkem této války, budou nakonec automaticky zjednodušeny také poměry sociální i národnostní. *Nebude zejména a nesmí být podkladu k tvoření tolika stran jako dříve na základě dílčích zájmů sociálních a hospodářských*, nebude mít smyslu tvořit strany podle starých etiket, nebude třeba tvořit strany náboženské a, očekával bych, že také ne nacionální. Doufám, že náš stát jako demokracie budoucnosti bude mít tyto problémy vyřešeny do té míry, že ani jedněch ani druhých zájmů zvláštními stranami politickými nebude už třeba hájit.*

Bude třeba strany sjednocené levice a strany sjednocené pravice. Strana středu mohla by být činitelem rovnovážným a tím umírnovatelem politických bojů; pomáhala by zabraňovat tomu, aby nedošlo k diktatuře či k pokusům o totalitu jedné či druhé existující strany. Všecky ideové i zájmové potřeby a programy jednotlivých součástí a skupin národního a státního celku (zájmy dělnické, zájmy zemědělské, živnostenské, zájmy inteligence a tak dále) mohou se do těchto tří stran dobře vsunout a zařadit.

Nebude mít už smyslu tvořit tři strany dělnické, stranu národně demokratickou nebo živnostenskou, strany katolické či ryzí stranu agrární. Všecky dílčí problémy, o je-

* Nepokládám dnešní stav války (r. 1941—1942) za dost pokročilý, aby bylo možno už dnes mluvit o otázkách národnostních a menšinových v Evropě a u nás v dalších podrobnostech — kromě těch, které jsem už výše s hlediska mezinárodního uvedl. Vyvolalo by to zbytečné nedorozumění. Proto se jimi zde zatím nezabývám, i když mám o celém tom problému i pro budoucnost svůj pevný názor.

jichž řešení všechny naše dřívější četné politické strany usilovaly, měly by tudíž být soustředěny v těchto třech stranách; a boje o ně měly by být sváděny uvnitř těchto stran tak, aby celé ústrojí parlamentního života a celého státu nebylo jimi stále otrásáno a rozvracováno. Nebudíž nikdy zapomínáno, že při pádu kontinentálních demokracií po poslední válce přílišná početnost politických stran hrála roli velmi podstatnou. V podstatě existuje systém zde naznačený už dnes ve všech anglosaských demokraciích a zkušenost ukázala, že to byly také demokracie nejpevnější a nejvyspělejší. Nebude škodit ani nám, když si z této zkušenosti vezmeme poučení v tom, kde je to zkušenost dobrá.

Omezením počtu politických stran zmizí anebo bude aspoň podstatně omezeno jedno veliké zlo demokracií kontinentálních: *koaličnictví*. Těžké otřesy našich demokratických institucí nevyvolával jen *boj stran*; také *dohodování se stran*, vzájemné kompromisy a koncese, vzájemné se podílení na moci, dělení se o výhody vládnutí, vzájemné si odpouštění vin a chyb — to vše dělo se vždycky na útraty státu a veřejné mravnosti, zejména pokud stran bylo mnoho a pokud to znamenalo buď dělení se navzájem *mnoha stran* o stát nebo vzájemné se paralysování a vetování v politickém rozhodování a ve vedení státu.

Nejčastěji projev koaličnictví spočíval v tom, že se strany přímo nebo mlčky dohodly, že si každá vyhradí svou sféru vlivu, do níž se jí strana druhá nebude vměšovat. Vznikly tak vyhraněné domény jednotlivých stran, nekontrolovatelné a nikomu jinému neproniknutelné, a tím rozdrobení státu na jednostranné sektory, vedené bez ohledu na celý život ostatních částí administrace; mělo to velmi demoralisující vliv na politický život státu. Jiný,

ještě horší stav nastával tehdy, když se v koaličním systému stran zaváděl, trpěl anebo musil trpět systém veta: dokud všechny strany se neshodly, žádné řešení — i té nejnaléhavější otázky — nebylo možné. Tím trpěly státní zájmy nejvíce. A v době, kdy se v poválečné Evropě množily autoritativní režimy, činící každé rozhodnutí *rychlým* diktátem, byl tento neúčinný způsob státní správy přímo zabijákem demokracie. Víme, že se v některých zemích uplatňoval tento systém ještě v prvních měsících války zcela nerušeně.

Všecka zla koaličnictví jsou známa a nebudu je v podrobnostech probírat. *Jsem ovšem dalek toho tvrdit, že se strany nemají dohodovat nebo k vládě sdružovat.* Naopak je v podstatě demokracie, že se dohodovat musí. Ale omezení počtu stran dá dohodování tomu zcela jiný charakter; automaticky může znemožnit soustavné uplatňování systému veta stran, a odstraní vůbec stav téměř trvalé krise, kdy velký počet stran zaviňuje jednak přílišnou pomalost státní správy, jednak labilnost každé parlamentní většiny, naprostou závislost vlády na sebemenší politické straně a tím nevykonnost exekutivní moci vůbec.

Omezení počtu stran by tudíž pomohlo zmenšiti také ono osudné zlo úpadkového parlamentního režimu předválečné demokracie, jímž byla *slabost výkonné moci*. Časté vyměňování vlád a tudíž znemožnění soustavné vládní a administrační činnosti vlády vytváří režim, který je nestálý, netrvalý a labilní, a tudíž neúčinný a nevykonný, každý den k pádu se připravující. Srovnejme tu na příklad předválečný parlamentní režim francouzský s režimem ve Velké Británii nebo ve Spojených státech amerických. —

Zůstávám na těchto několika důvodech a dokladech, jež dovozují nutnost bezpodmínečného omezení počtu poli-

tických stran v poválečné demokracii. Přál bych si, aby si poválečná demokracie československá tyto důvody osvojila a důsledky z nich pro své poválečné stranictví bez jakýchkoli ohledů provedla. Do veliké míry jí to usnadní strukturální změny hospodářsko-sociální, o nichž jsem mluvil výše a které mohou vyrovnáním majetkových poměrů organicky zjednodušit sociální složení poválečných demokracií. A pokud by k tomu tyto změny *automaticky* naši budoucí demokracii nepřivedly, bude třeba rozhodně, nestraničké a objektivní vůle vedoucích kruhů politických, která to provede.

Bude to projev opravdového vlasteneckého státnictví.

6. Nutnost nového vymezení funkcí politických stran v poválečné demokracii

Téměř nepřekonatelné obtíže kontinentální evropské demokracie po minulém válece pocházely z toho, že politické strany si osvojovaly politické funkce, které jim vpravdě nenáležely nebo náležet neměly. Vlastním úkolem a posláním politické strany má býti to, že je *nástrojem a prostředkem*, pomocí jehož se přání, zájmy, názory a potřeby lidu formují, projevují a správně vyjadřují, a že se pomocí a prostřednictvím jejich svobodná demokratická společnost státní politicky organizuje.

Lid jako celek a masa *přímo* vládnout a organisovat společnost nemůže. Musí to dělat tím, že se rozvrstvuje ve třídy a strany, které jsou výrazem dílčích a skupinových zájmů, potřeb, přání a idejí, a tyto třídy a strany, stávající se orgány organisované demokracie, demokratickou cestou jednak zájmy a názory lidu projevují a prosazují, jednak určují a volí přímo nebo nepřímou do správy státní,

do moci správní, zákonodárné a soudní vykonavatele vůle, přání a zájmů lidu.

Tito orgány mají pak spravovat stát v zájmu lidu jako celku, v zájmu státu jako celku, v zájmu národa a společnosti jako celku. Opakují: v zájmu státu jako celku, nikoliv jen v zájmu svém, nebo jen v zájmu strany (i když z ní přímo či nepřímo vzešli). Strana je tu prostředkem pro organizaci státu, nástrojem, nezbytným k účelnému organizování každé svobodné demokratické společnosti, jejího řízení a vedení. Není a nemá být sama sobě cílem. *Být nástrojem pro organizování demokratické společnosti* je tedy první úkol politické strany.

Druhý její úkol je neméně důležitý. Lidský egoism, vrozená touha po moci a vládě, lidská ambice žene veřejné pracovníky k tomu, že, dostanou-li se k moci, snadno jí zneužívají a že vůbec mají tendenci co nejdéle si ji podržet a měnit ji ve vládnutí, pokud možno trvalé nebo dědičné a v osobní, oligarchické nebo stranické diktátorství. Proto podstatná zásada demokratické svobody je rozdělení státních mocí (zákonodárné, výkonné a soudcovské) a jejich vzájemná kontrola. Konstituční právo všech svobodných národů a zejména moderní právo demokratické vytvořilo tudíž známé právní doktriny o rozdělení tří uvedených státních mocí a vložilo tyto tři různé části státní moci a suverenity do rukou orgánů od sebe oddělených a zvláštních, jež se navzájem mají sice doplňovat, ale především se navzájem omezují a kontrolují.

Aby fungování těchto tří oddělených ústavních činitelů bylo správné, účelné a úspěšné, a aby bylo vykonáváno jednak na ochranu práv a svobody individuální, jednak v zájmu státu a národa jako celku, o to se mají starat ve své funkci kontrolní také politické strany. Politické stra-

ny jsou proto podstatným činitelem demokratické svobody, jejím výrazem, jejím zachráncem a jejím stálým strážcem, poněvadž kontrolují celou správu státní a všechny její orgány, zabraňují zneužití moci a zničení ústavních demokratických svobod. Dělaží to prostřednictvím tisku, veřejných shromáždění a projevů a prostřednictvím parlamentní tribuny.

Přitom kontrolují správu státní ve všech jejích odvětvích, *kontrolují a omezují také navzájem samy sebe*; proto je v demokratické společnosti třeba politických stran aspoň dvou: jedné, která státní správě a vládě v její činnosti pravidelně pomáhá a úkoly její usnadňuje, druhé, která zvláště důrazně kontrolní úkol provádí, jsouc v opozici a jsouc svou opoziční funkcí zárukou politické svobody. Existence jen jediné strany umožňuje politický totalism, diktaturu jedné strany a ztrátu občanské svobody a je tudíž a priori vyloučena v režimu demokratickém. Existence mnoha stran vyvolává pak všechny ony obtíže, o nichž jsem mluvil ve stati předchozí.

Tyto zde uvedené funkce politických stran v demokracii — projevování a formulování dílčích zájmů a názorů jednotlivých skupin národa a kontrola veřejné moci a správy státní a kontrola sebe samých navzájem — jsou jediné oprávněné funkce politických stran.

Všechny kontinentální evropské demokracie hřešily proti této zásadě. Připouštěly, aby politické strany se čím dále tím více stávaly nikoli prostředkem a nástrojem k formulaci dílčích skupinových zájmů a názorů, nýbrž cílem pro sebe samy a někdy vlastně skoro státem ve státě. Kdykoli se pak nemohla ta či ona strana, prohlašující své dílčí zájmy za zájmy celého státu a národa, zmocnit vlády a správy celého státu sama, hleděla se — jak jsem

už výše uvedl — aspoň o vládu a správu rozdělit tak, aby se stala absolutním pánem v některém zvláštním odvětví. A to pak spravovala především v zájmu svém a nikoli vždy v zájmu celku.

Strany se stávaly úžasně nákladným organismem, který potřeboval veliké finanční zdroje, opatrované většinou cestou nedobrou. Strany, aby získaly co nejvíce straníků, stávaly se čím dále tím více nikoli výrazem určitých dílčích skupinových zájmů a názorů, nýbrž opatrovateli police, úřadů, zaměstnání a výdělků svých individuálních členů.

Jako kdysi feudální stavy, organizovaly se v posledních desetiletích před válkou politické strany v pevně soustředěná tělesa, rozdělující národ na důsledně se potírající skupiny, a svým vetem, svou vzájemnou revnivostí, bojem a neústupnou opozicí jedné proti druhé zdržovaly velmi často pochod správy a vlády, paralysovaly parlament, znemožňovaly rychlost a účinnost státního stroje administrativního, a tak dále.*

Nejosudnější bylo, že politické strany, nechápajíc správně svých úkolů a svého kontrolního poslání, *místo kontroly vlády a správy* braly do svých rukou vládu a

* Provádím-li v těchto kapitolách tuto dosti přísnou kritiku kontinentálních politických stran — pro někoho bude snad příliš přísná — nechci tím nespravedlivě zevšeobecňovat. Jsou také mezi stranami rozdíly: jedny jsou lepší, slušnější, méně egoistické, druhé jsou horší, méně slušné, egoističtější. — To platí ostatně o poměrech v předmnichovské naší republice vůbec. Jak jsem výše několikrát zdůraznil, byla naše demokracie v Evropě mezi nejlepšími a také poměry stranické u nás byly lepší nežli jinde. Může se tudíž její poválečné přebudování po stránce politické i hospodářské provádět u nás rozhodně a opravdově, a přitom přece jen evolučně, organicky a snáze nežli u národů jiných.

správu státu a *vládly samy*: nejen že se staly nositeli vládní moci tím, že do vlády delegovaly přímo své vůdce a straníky (často způsobem skoro nekonstitučním), ale důsledně pronikaly do všech orgánů správy a vlády, do hospodářských a finančních institucí, do škol, do umění a ovšem i institucí církevních. Skoro osudné pak bylo, že nakonec vnikly především do státní byrokracie všech stupňů, politisovaly ji a „zestraničtily“ ji. Důsledky tohoto zjevu jsou všeobecně známy.

Parlamentey ztrácely pod vlivem *vlády stran* své původní funkce. Politické strany vše, co ve sněmovnách mělo být svobodně projednáno, dohodovaly nejen ve svém lůně, což je přirozené, ale často i mezi sebou navzájem *mimo sněmovnu*, uplatňující přitom známé praktiky tak zvaného koaličnictví. Parlament přestával být celkem; i tato instituce se stávala jen konglomerátem několika uzavřených stranických pevných organismů, jež nerozhodovaly svobodně a demokraticky, volnou diskusí a podle všeobecných zájmů celku, nýbrž podle předběžných rozkazů stranických politických aparátů oligarchických.

Úpadek parlamentu a parlamentarismu vůbec, korupčnictví všeho možného druhu, jež na příklad v liberální demokracii Francii vybuchlo přímo do fantastických rozměrů, koaličnictví, jež bylo jednou z hlavních příčin pádu demokracie německé, značného „změšťanštění“ socialistických stran a zjevného jejich úpadku v celé řadě států evropských, to vše bylo a je důsledkem onoho osudného zjevu, jenž se dá krátce charakterisovat tím, co bylo řečeno nahoře: politické strany v buržoasní demokracii po minulé válce opustily své původní poslání, změnily své funkce a překročily meze své vlastní správné působnosti: místo aby zůstaly hlavním prostředkem a nástrojem pro

projevení a formulaci *dílčích* zájmů a názorů jednotlivých skupin národa, vmyslily se v roli neomylných a neústupných organismů, chtějících zastupovati *celý stát* a národ a stávaly se tak cílem samy sobě; a místo aby vládu a správu státní jen kontrolovaly, ujímaly se vlády a správy státu samy a vnášely do ní všechny vlastnosti a sklonnosti, jimž se žádné politické stranictví nemůže vyhnout a jež jsou mu vlastní.

Tam, kde ve státech diktátorských vedle toho ještě došlo k politické totalitě jedné strany, která nutně všechny zlé vlastnosti stranictví vystupňovala do nemožností, projevíly se všechny tyto uvedené důsledky vlády politické strany a změny funkcí politického stranictví ve formě přímo katastrofální, při čemž mimo to ještě takový stát a národ (Německo, Itálie a Japonsko) ztratil úplně všechnu politickou svobodu.

Aby se poválečná demokracie obrodila a zachovala zdravá, je tudíž třeba, aby se politické strany vrátily k svému vlastnímu původnímu úkolu a poslání: být jen *nástrojem* demokracie a svobody, pouze *kontrolovat* státní správu a vládu a nevládnout.

Neváhám opakovati, že prvním *předpokladem* k tomu je a bude změna poválečné sociální a hospodářské struktury ve státech demokratických. Vždyť úpornost a vražednost boje politických stran v buržoasní demokracii spočívala právě v tom, že se od poslední války velmi dobře všeobecně chápalo, že v celém politickém boji jde vlastně o hluboké strukturální změny sociální a hospodářské. Strach z tohoto druhu revoluce hnal buržoasní politické strany k nejúpornějšímu boji stranickému, k zesilování všech nedobrych sklonností a vlastností politických stran a především je vedl sebevražedně do náručí fašismu a

diktátorské reakce, a tím k pádu demokracie vůbec. Některé strany levé vyvíjely se pak tím rozhodněji v sociální radikalism levý, což všechno pak, jak je známo, téměř všechny kontinentální demokratické národy rozpoltilo na dva nesmiřitelné tábory a přivedilo nebo pomohlo přivodit pád demokracií vůbec.

Vývoj dnešní demokracie k tak zvané demokracii sociální a hospodářské bude mít za následek jistou nivelisaci tříd sociálních a postupný vývoj dnešní společnosti s tříděním vertikálním (na třídy vyšší a nižší) ve společnost s tříděním horizontálním (na společenské skupiny sobě rovné, více se doplňující a méně mezi sebou rivalisující). V takové společnosti budou moci politické strany ohrožovat svým vzájemným bojem daleko méně státní a národní jednotu; také budou moci býti daleko méně cílem samy sobě a zejména nebudou musit tak přímo a tak hltavě vládnout. Kontrola jejich jako garancie politické svobody a volnosti přesvědčení bude moci jim stačit. A bude to úkol veliký a vzhledem k sociální nivelisaci budoucí společnosti úkol krásný a lidsky vznešený.

Za tohoto předpokladu bude možno, aby se uskutečnil jeden z podstatných požadavků nové poválečné demokracie, požadavek nezbytný a novými poměry a dnešní krizí demokracie vynucený: *zesílení a stabilisování výkonné moci státní* v poměru k moci zákonodárné a v poměru k činnosti politických stran. Ministři, kteří nebudou nutně vůdci politických stran, neboť tyto dvě funkce bude možno nejčastěji od sebe odloučiti, budou moci méně záviset na *přímém* vlivu stran a více se starat o své resorty nežli o denní stranické boje. Nebudou také mít tolik starostí s rozdělováním míst a sinekur straníkům. Byrokracii

státní bude možno opravdu odpolitisovat a „odstraničit“. Všechn politický život a boj může se stát ideovější.

Současně se změnou sociální a hospodářské struktury dnešní liberální buržoasní společnosti měla by býti provedena v evropských demokraciích v duchu demokratických principů především značná decentralisace státní správy. Soudím, že evropské demokracie by měly přijmouti a evropským poměrům přizpůsobiti přísnější oddělení centrální moci výkonné od moci zákonodárné, poněkud po vzoru Spojených států amerických; aspoň by mělo býti přísnější, jasnější a důslednější nežli dosud. Po vzoru americkém — jehož plné přijetí nebo napodobení v Evropě možné není — by ústřední vláda měla býti od parlamentu nezávislejší, i když by jí byla plně a stále kontrolována a votum důvěry či nedůvěry mohlo by býti i nadále ministrům individuálně vyslovováno.

Na druhé straně parlament v decentralisovaném státě, kde velká část dnešní kompetence moci zákonodárné i výkonné by byla přesunuta na instance nižší — obce, okresy, župy a země nebo provincie — by se omezoval na problémy podstatné, skutečně celostátní; stal by se orgánem ideovějším, representoval by celý stát a národ v jeho velikých liniích, snahách a přáních, v jeho celostátních potřebách; byl by nezávislejší, svobodnější, jednal by nezávisleji na vládě a vůbec na výkonné moci. Vrátil by se k své původní veliké ideové a průkopnické funkci pravé demokracie. Zákony by opravdu usnášel parlament a ne vynucovala by je výkonná moc všemi možnými prostředky a kontrolní funkce parlamentu byla by opravdová, svobodná, stranickými ohledy nebo koalicičnictvím a stranickou spoluvinou tolik neovlivňovaná. Odhlasování zákonů a zejména odhlasování rozpočtu by připomínalo daleko

více samostatný a výkonnou mocí méně ovlivňovaný postup amerického senátu nežli evropských stranických parlamentů úpadkové demokracie.

Tento silný parlament a tato nezávislejší výkonná moc by vyžadovala silnějších vůdců, kteří by dovedli lépe vésti své státy a národy a zejména měli větší vědomí občanské statečnosti, dovedli by lépe vychovávat lidové masy a své strany a měli více odvahy přijímat na sebe plnou odpovědnost za své činy a za své vedení. Nesměli by se schovávat za své strany a musili by vésti a nesměli by býti vedeni, i když by skutečně demokraticky respektovali vůli a přání lidu a národa v jeho širokých vrstvách a v jeho masovém přesvědčení.

A znovu zdůrazňuji, že reforma a obroda *politické* demokracie bez strukturální změny sociální a hospodářské, jak výše byla diskutována, *není možná*. Neprovede-li kontinentální evropská demokracie postupné a rozumné změny své struktury hospodářské a sociální, neobrodí svého politického systému, a v bojích, které všude po této válce na kontinentě nastanou, budou se všechny uvedené slabiny liberální demokracie řešit buď nějakým novým pokusem o totalism fašistický či jiný, nebo prudkými násilnými revolucemi sociálními.

Tím, co zde bylo už řečeno, nejsou ani zdaleka vyčerpány všechny otázky, týkající se politických reforem poválečné demokracie, jejichž řešení bude po dnešní válce nezbytné. Bylo by však potřebí dlouhých knih, aby byly řečeny o všech aspoň věci podstatné. To, co zbývá, je více rázu praktického a řešení bude vycházet z nových poměrů

a podmínek poválečného života; proto to nechávám zcela otevřeno úvahám a diskutím pozdějším.

Přesto se několika otázek dotknu aspoň zběžně, aby bylo zdůrazněno, že to, co bylo vyloženo výše, musí mít na ně svůj vliv a že tudíž budou musit být nově diskutovány a upravovány. Tak na příklad systém tří politických stran, konstitučně stanovený, by vyžadoval, aby nebylo při volbách dovoleno sdružování a koaličnictví. Mohlo by to mít za následek sdružení dvou stran k zničení strany třetí (pro případ, že by volební systém nezaručoval poměrného zastoupení). Není pochybnosti dále o tom, že bude požadována v budoucnosti finanční kontrola politických stran stejně tak jako bude vyžadována nová kontrola tisku, nikoli co se týče svobody slova a přesvědčení, nýbrž ve věci majetnictví a financování tisku. Dosavadní stav byl v těchto věcech naprosto neuspokojující.

Volební systém do všech sborů demokratických bude jistě předmětem nových úvah a sporů. Sám jsem toho mínění, že náš dosavadní systém vázaných listin nemá zůstat v platnosti; systém tří politických stran, konstitučně zajištěných, nebude potřebovat zachraňování disciplíny stranické vázanými kandidátními listinami a dá voličům volnost osobní tam, kde se mu ukládá menší výběr stranický. Princip zastoupení poměrného bych v té či oné formě zachoval. Při novém zjednodušení politických poměrů bych nevyklučoval ani u nás v době míru *lidové hlasování* o některých zásadních otázkách. Volby presidentské by se měly provádět hlasováním lidu a nevyklučoval bych tu americký systém volby presidentských volitelů. Není to věc zásadní, ale je to demokratičtější.

Předpokládaje, že bude u nás provedena správní i zákonodárná decentralisace zemská a že budou tudíž exis-

tovat zemské sněmy, pokládal bych za správné, abychom napříště měli ústřední parlament, sestávající jen z jedné sněmovny. Ponechal bych úvaze našich příslušných činitelů, neměl-li by se místo senátu utvořit ústřední *poradní* sbor pro otázky hospodářské a finanční — ústřední hospodářská rada. Nové hospodářské úkoly státu to budou vyžadovat.

Položí se dále otázka, do jaké míry bude dotčeno novými změnami naše soudnictví, zejména soudnictví správní; bylo u nás vcelku na dobré výši. Stejně bude opět předmětem diskusí naše školství, které ve srovnání se státy jinými bylo s hlediska sociálního i odborného na stupni vysokém. Půjde tu o nové politické vychovávání mas, o novou výchovu a výběr politických a hospodářských vůdců, lepší a odbornou přípravu byrokracie a vůbec o lepší *demokratickou* výchovu vyrovnané inteligence, která by své budoucí poslání chápala sociálně a ne třídně, demokraticky a ne aristokraticky a povýšeně, hluboce národně a státně a nikoli maloměšťácky omezeně. Půjde tudíž o to, aby i naše poválečné školství bylo, naplněno novým poválečným duchem ve smyslu obnovené demokracie, lepší a dokonalejší.

Bylo by možno pokračovat ve vypočítávání otázek, které se nám znovu položí; nezmiňuji-li se o nich, neznamená to, že je přehlížím. Jsou to většinou problémy, jejichž definitivní řešení, jako otázek především praktických, bude záviset na nových poměrech a na nových formách demokratického života poválečného a podle toho mohou být řešeny tak či onak. Většinou, i když jsou často velmi důležité, nezasahují do podstaty nového režimu. Tím více zdůrazňuji, že i své názory o nich nepokládám za dogmata.

7. *Poválečná demokracie a problém státní a správní decentralisace*

Jeden z důležitých problémů poválečné demokracie bude otázka centralisace a decentralisace státní a vládní moci a správy a centralisace a decentralisace moci zákonodárné. Téměř všechny nové demokracie v Evropě po poslední válce přeháněly centralisující tendence svých režimů přes to, že právě v podstatě demokracie je a musí být dostatečný ohled na místní a regionální potřeby obyvatelstva a správná kombinace mezi nutným stupněm státní jednoty a nutným stupněm lokální svobody. Regionalism, který se několik let před nynější krizí a válkou v některých státech evropských začal dobře ujímat, bylo správné heslo demokratické politiky a administrace.

Demokracie, zdůrazňující svobody přesvědčení a projevu, dává automaticky právo a možnost každé dílčí složce národa a státu zdůrazňovat svá speciální přání a potřeby a vede tudíž velmi snadno k tendencím separatistickým, autonomistickým nebo decentralisujícím. Zájmy osobní, rivality vůdcovské a atomisující snahy politických stran pak v demokratickém režimu soustavně využívají těchto speciálních přání a potřeb jednotlivých složek státu a národa, a přehánějí je nebo demagogicky jich zneužívají, vyvolávají namnoze v demokratických státech ve jménu svobody a volnosti přesvědčení rozvrat státu a společnosti národní.

Zastánci pevné centrální moci v demokratických režimech, zejména pokud se soustřeďují v určitých centralistických stranách, které mají přirozenou svou stranickou tendenci soustřeďovat co nejvíce moci a vlivu ve svém centrálním mocenském aparátu strany, odpovídají totiž

pravidelně na tyto atomisující tendence právě naopak často až přílišným zdůrazňováním centralisace a přehánějíce zase ve své agitaci eventuální nebezpečí demokratické atomisace státní správy a moci, nedovedou vždycky najíti *správnou syntesu mezi stupněm státní jednoty a státní decentralisace*. Proto problém centralisace a decentralisace je jednou z důležitých obtíží každého demokratického režimu a správné jeho řešení po dnešní válce u nás i v jiných evropských demokraciích bude také podmínkou obrody poválečné demokracie vůbec.

Problém centralisace a decentralisace státní správy a moci zákonodárné se jeví v různých státech a společnostech různě podle okolností, potřeb a situace národa a státu. Rozhoduje tu složení národa, geografické podmínky, podmínky hospodářské, dnes také často podmínky kulturní. Podle okolností se jeví problém ten v některých státech jako federalisace, jinde jako autonomisace, jinde jen jako prostá decentralisace místní a vhodné rozdělení kompetence mezi exekutivní a legislativní orgány ústřední a místní. Někde vynucuje to otázka různorodého složení obyvatelstva, jinde příliš veliká rozloha území, jinde kulturní nebo hospodářská vyspělost nebo nevyspělost těch či oněch krajů. Na evropském kontinentě jsou velmi často důvodem pro decentralisaci tradice historické a pozůstatky státní správy z minulosti podle toho, jak státy vznikaly nebo se zvětšovaly o různé provincie a nová území.

Poznat a správně pochopit, kdy a jak uplatnit jednu či druhou formu větší či menší centralisace a decentralisace, dovést stanovit, která z nich v tom a onom státě nejlépe odpovídá příslušnému stadiu vývoje národa, území, hospodářství, kultury a tak dále, je právě znakem jednak pravého státnictví, jednak neklamným znakem vyspělosti té

kteřé demokracie. Britská demokracie měla v tomto smyslu až dosud ať právem, ať neprávem skvělou pověst. Je to i pro náš stát důležitý problém. Spadá do běžných nesnází každé demokracie právě proto, že problém tento konec konců se zase redukuje na otázku správné synthese svobody a autority v demokracii: zda decentralisace, hájená ve jménu principů demokracie, nepovede k anarchii, k atomismu, tím k zeslabení autority vládní a na konec k záhubě celku.

Neboť je zákonem každé zahraniční a vojenské politiky vyhledávat u každého státu odpůřícího především všechny jeho centrifugální a rozvratné činitele a složky, využívat jich, zveličovat je, podporovat je a rozvracet tak stát zevnitř dříve, než mu bude zasazena mocensky rána z vnějška. Proto decentralisace nebo autonomisace státu bývá tak často prvním cílem odpůřců státu a pak prostředkem k jeho zničení. V našem československém případě jevílo se to v tisícileté snaze Německa rozbít jednotu Čech a Moravy a v tisícileté snaze Němců a Maďarů nedovolit sloučení Slovenska se zeměmi českými. To, co se stalo v republice v roce 1938—1939 se strany obou těchto států — bohužel za pomoci Beckova Polska a některých našich zrádných činitelů německých a slovenských — je nejlepším dokladem — pro celý náš národ a pro celou naši budoucnost — toho, co se má a co se nemá připustit, co se může a co se nemůže a nesmí u nás dělat.

Je však na druhé straně v podstatě a v zájmu demokracie, *aby centralisace nepřeháněla*. Tuhá centralisace je první a hlavní podmínkou každé diktatury; demokracie naproti tomu svou největší sílu čerpá z morálního vědomí a svobodného přesvědčení občanů o jejich přínáležítosti k státnímu a národnému celku. Místní svobodná samo-

správa obecní a městská, dobře vybavená samospráva okresní a župní a dostatečná decentralisace správy a moci zákonodárné v provinciálních nebo zemských celcích* je *a vždycky bude podmínkou správného fungování opravdu demokratického režimu*. To platí pro státy všechny, malé i velké, pokud to odpovídá jejich složení geografickému, hospodářskému a kulturnímu. Hájil jsem vždycky toto stanovisko a hájím je i dnes.

Decentralisace nemusí znamenat zeslabení jednoty státu, je-li správně a rozumně provedena. Může naopak k zesílení jednoty státu někdy i posloužit. Každé přesunutí správy a moci zákonodárné na nižší instance má za přímý důsledek zesílení moci centrálních instancí ve všech oborech, ve kterých moc centrální si kompetenci ponechala. Decentralisace může mít také za přímý důsledek oslabení bojů politických stran v hlavních problémech celostátních, neboť otázky druhořadého bezprostředního, materiálního a mocenského zájmu stran se přenášejí do nižších instancí a boje stran v ústřední správě a v ústředním parlamentu mohou býti ideovější a objektivnější.

Žádný stát, také ne demokratický, nepustí se ovšem do většího stupně decentralisace, je-li ohrožován hnutím a snahami separatistickými. Je-li ohrožen nebezpečím, že část svého území ztratí, poskytně-li dobrovolně decentralisaci těm, kdož o ni usilují, nikdo na světě jej k dobrovolné decentralisaci nepřinutí. Tvoří-li se decentralisační hnutí jen z rivalit a ambicí osobních, z choutky po moci a vládě

*U nás po válce bude třeba uvážit, zdali při decentralisaci zemské, kterou pokládám za nezbytnou, bude možno zavést ještě zřízení župní. Mnozí soudí, že by to pak byla správa příliš komplikovaná a neúčinná.

kteří demokracie. Britská demokracie měla v tomto smyslu až dosud ať právem, ať neprávem skvělou pověst. Je to i pro náš stát důležitý problém. Spadá do běžných nesnází každé demokracie právě proto, že problém tento konec konců se zase redukuje na otázku správné synthese svobody a autority v demokracii: zda decentralisace, hájená ve jménu principů demokracie, nepovede k anarchii, k atomismu, tím k zeslabení autority vládní a na konec k záhubě celku.

Neboť je zákonem každé zahraniční a vojenské politiky vyhledávat u každého státu odpůřícího především všechny jeho centrifugální a rozvratné činitele a složky, využívat jich, zveličovat je, podporovat je a rozvracet tak stát zevnitř dříve, než mu bude zasazena mocensky rána z vnějška. Proto decentralisace nebo autonomisace státu bývá tak často prvním cílem odpůrců státu a pak prostředkem k jeho zničení. V našem československém případě jeví se to v tisícileté snaze Německa rozbít jednotu Čech a Moravy a v tisícileté snaze Němců a Maďarů nedovolit sloučení Slovenska se zeměmi českými. To, co se stalo v republice v roce 1938—1939 se strany obou těchto států — bohužel za pomoci Beckova Polska a některých našich zrádných činitelů německých a slovenských — je nejlepším dokladem — pro celý náš národ a pro celou naši budoucnost — toho, co se má a co se nemá připustit, co se může a co se nemůže a nesmí u nás dělat.

Je však na druhé straně v podstatě a v zájmu demokracie, *aby centralisace nepřeháněla*. Tuhá centralisace je první a hlavní podmínkou každé diktatury; demokracie naproti tomu svou největší sílu čerpá z morálního vědomí a svobodného přesvědčení občanů o jejich přináležitosti k státnímu a národnímu celku. Místní svobodná samo-

správa obecní a městská, dobře vybavená samospráva okresní a župní a dostatečná decentralisace správy a moci zákonodárné v provinciálních nebo zemských celcích* je *a vždycky bude podmínkou správného fungování opravdu demokratického režimu*. To platí pro státy všechny, malé i velké, pokud to odpovídá jejich složení geografickému, hospodářskému a kulturnímu. Hájil jsem vždycky toto stanovisko a hájím je i dnes.

Decentralisace nemusí znamenat zeslabení jednoty státu, je-li správně a rozumně provedena. Může naopak k zesílení jednoty státu někdy i posloužit. Každé přesunutí správy a moci zákonodárné na nižší instance má za přímý důsledek zesílení moci centrálních instancí ve všech oborech, ve kterých moc centrální si kompetenci ponechala. Decentralisace může mít také za přímý důsledek oslabení bojů politických stran v hlavních problémech celostátních, neboť otázky druhořadého bezprostředního, materiálního a mocenského zájmu stran se přenášejí do nižších instancí a boje stran v ústřední správě a v ústředním parlamentu mohou býti ideovější a objektivnější.

Žádný stát, také ne demokratický, nepustí se ovšem do většího stupně decentralisace, je-li ohrožován hnutím a snahami separatistickými. Je-li ohrožen nebezpečím, že část svého území ztratí, poskytne-li dobrovolně decentralisaci těm, kdož o ni usilují, nikdo na světě jej k dobrovolné decentralisaci nepřinutí. Tvoří-li se decentralisační hnutí jen z rivalit a ambicí osobních, z choutky po moci a vládě

*U nás po válce bude třeba uvážit, zdali při decentralisaci zemské, kterou pokládám za nezbytnou, bude možno zavést ještě zřízení župní. Mnozí soudí, že by to pak byla správa příliš komplikovaná a neúčinná.

stranické, páchají se tím smrtelné hříchy a zločiny proti vlastnímu státu a národu.

Pro každou úspěšnou státní decentralisaci v demokracii je třeba jistého, *dost značného* stupně politické vyspělosti, vzdělanosti a zralosti národa a především jeho vůdců. Jinak je decentralisace neúspěšná. A dřívější decentralisté se pak buď rychle mění v centralisty, nebo jdou ještě dále k separatismu a přímo ke katastrofě buď svého celého státu nebo své užší vlasti lokální. V dnešní válce máme o tom řadu dokladů.

Československo bude po dnešní válce — stejně jako jiné demokracie — všechny tyto problémy řešit. Soudím, že Československo jako stát snese značný stupeň decentralisace a že jí v rozumné formě a v dohodě všeho obyvatelstva uskuteční. Problém slovenský a poměr Čechů a Slováků jen tímto způsobem může býti řešen. Také československá demokracie trpěla řadou nesnází a vad předválečné demokracie vůbec. Jedna z cest k jejich odstranění je rozumný stupeň *decentralisace správní a zákonodárné*. Po té stránce se předválečná republika dopouštěla chyb. Dohodnouti se o způsobu a o míře této správní a zákonodárné decentralisace a provésti ji v našem novém státě musí býti ponecháno činitelům, politicky a zákonně k tomu povolaným.

8. *Poválečná demokracie a problém demokratické byrokracie*

V každém politickém režimu je byrokracie sama pro sebe velkým problémem. Ve státě moderním byla a je otázkou fundamentální. A je skoro neuvěřitelné, jak téměř všechny politické režimy věnují této otázce málo opravdové

pozornosti. Byrokracie se rekrutuje většinou z inteligentů, vyšších běžně z vysokých škol, nemajících zvláštní přípravy, zvláštního předběžného vzdělání a zvláštního bližšího vztahu k budoucímu svému poslání. „Státní služba“ bývá chápána jako nejsnazší, nejpohodlnější a většinou nejlépe zajištěné životní zaopatření.

Poválečná demokracie by měla tento stav změnit a výchovu, rekrutování a službu demokratického úřednictva nově organisovat. Ze všech institucí v Československé republice byla byrokracie otázkou pro nás nejchoulostivější a neváhám to otevřeně říci: *jednou z našich hlavních slabín*. Na chybách a poklescích, ke kterým ve veřejném životě u nás v době mezi oběma světovými válkami došlo, měla naše byrokracie — vedle politických stran a tisku — rozhodný podíl.

Ve většině evropských států je moderní byrokracie přímým pokračováním staré byrokracie feudální a monarchistické; v řadě států ještě do nedávna vedoucí třída státní byrokracie byla aristokratická, takže i v době liberálního parlamentarismu a v prvních obdobích demokratického režimu žila státní byrokracie pravidelně v tradicích vrchnostenského zřízení režimů z dob předdemokratických.

Proto měly a mají všechny demokracie naší doby tolik obtíží s byrokracií. V demokracii má býti opravdu demokratickou především byrokracie. Tím rozumím nejen to, že každý úředník, který chce sloužit demokratickému státu, má býti přesvědčeným, oddaným, oduševnělým a upřímným demokratem, vzdělaným, svůj demokratický úkol chápajícím a historii a vývoj demokracie dobře znajícím, nýbrž má se hlavně vyvarovat třech hlavních hříchů moderní byrokracie:

1. Toho, čemu říkáme vrchnostenský duch. Angličané mají pro byrokracii správný technický název: civil service — *veřejná služba občanská*. Úředník je a má býti ne pánem, nýbrž oddaným služebníkem veřejnosti. Kdo jím nedovede býti, nemá místa ve státním ústrojí. Je zde pro občana, nikoli občan pro něho. Má hájit státu a veřejného blaha, *ale nemá se ani u sebe, ani u občana vydávat, vystupovat nebo se vmýšlet do role, jako by on sám byl státem*. Zásada „L'état c'est moi“ se uplatňuje daleko více denně u nesčetné armády úředníků nežli v kruzích odpovědných politiků, ministrů, vojáků a tak dále. Sklonnost k diktátorskému duchu zamožuje daleko více byrokracii a byrokraty nežli kteroukoli jinou třídu veřejně činných občanů.

To je právě ten zbytek feudálního vrchnostenství. Bývá s tím spojen *sklon ke konservatismu, ba k reakcionářství, takže byrokracie bývá v demokraciích pravidelně jednou z hlavních překážek rychlejšího vývoje*, stavějíc se proti všem změnám, novým poměrům a novým ideám, jež ji vyrušují z její tradice, z jejích vyježděných kolejí, z její rutiny — přirozené a nejvíce rozšířené vlastnosti každé byrokracie. Veliká část byrokracie byla u nás i jinde také typickým reprezentantem omezeného, reakčního maloměšťanství. Byrokracie všude a vždycky nerada myslí, nemá iniciativního ducha, nerada se vyrušuje ze svého denního řádu, jenž je pro ni sice zárukou pořádku v úřadování, ale hlavně jistým druhem pohodlí a snazšího vykonávání práce.

I poválečná demokracie bude mítí tudíž s byrokracií veliké potíže. Bude to zlý boj. A nepochybuji, že nová demokracie bude nucena hodně měnit dosavadní běžný a přijatý status úřednický. Ale přímo fundamentální bude

problém *nové výchovy* byrokracie. Dosavadní její výchova nestačí. Změní-li se tak základně sociální a hospodářská struktura demokratické společnosti, jak jsem výše naznačil, bude třeba přímo revoluce v dosavadním životě, názorech, práci, methodách demokratického úřednictva. Už dnes bychom měli na to myslet a nové metody a cesty k výchově nové demokratické byrokracie hledat a připravovat.

2. Největší pohromou byrokracie bylo vždycky korupčnictví. Demokracie, režim pravdy, poctivosti a občanské čistoty, je přímo životně závislý na čisté, poctivé byrokracii. U nás v Československu *nebyl tento problém nikdy akutní*. Ale je akutní ve státech jiných, zejména méně vyspělých. Není demokracie a nemůže býti opravdové demokracie tam, kde není *poctivé* byrokracie.

3. Jedno z největších nebezpečí dnešní demokratické byrokracie je její *zpolitisování*. V režimu autoritativním, aristokratickém či feudálně monarchistickém má úředník svůj úkol dost snadný. Ví, kdo je jeho pánem, ví, jakou má jeho trvalý pán politiku a ví, že ho musí býti slepě poslušen. Ví tudíž také ve všech okolnostech, co má dělat.

V režimu demokratickém věci jsou obtížnější. Především se v důsledku volebního systému střídají režimy, vládní kombinace, stranické konstelace. Běžný byrokrat se nikdy nepřestává ohlížet po tom, „kdo přijde“. Slabší charaktery tu velmi snadno podléhají; většinou běžní úředníci nedovedou rozeznávat mezi loyálností k režimu a k vládě a skutečným zájmem státu a chápou často svůj úkol buď jako sabotování nového režimu nebo jako bezcharakterní točení se podle politického počasí. Mají sklonnost k bezcharakternosti a k službičkování na jedné straně, a když se dobře usadí a zajistí, k nadutosti, k diktátorství

a k identifikování sebe se státem nebo režimem. Jsou mezi sebou úžasně žárliví, sobě nepřející a za kariéru a postup bývají ochotni dělat všecko. Strach z odpovědnosti bývá u nich zjevem přímo typickým; všude se pokoušejí rozhodnutí převálet na někoho jiného, „šibrovat“ akty, skryt se za autoritu politickou a tak dále — jen aby kariéra ohrožena nebyla. Nejčastěji se politisují tím, že vymáhají povyšování a lepší posice a funkce běháním za politickými stranami. Jindy zase politické strany politisují byrokracii tím, že si obsazují v byrokracii „posice“ svými lidmi, chtějíce se tak zmocňovat státu. Takováto byrokracie pak stát neadministruje, nýbrž povrchně sebe politisuje, v administraci vyvolává vnitřní boje a demoralisaci a na konec se naprosto nutně ve svých úkolech neosvědčuje.

Demokracie bude potřebovat byrokracii osvícenou, objektivní, bezpodmínečně nadstranickou, ke státu a ke každé vládě jako dočasnému režimu sice plně loyální, ale dovedoucí rozlišovat mezi trvalými úkoly a zájmy státu a přechodnými zájmy a potřebami dočasného režimu; byrokracii statečnou, mající smysl pro vlastní odpovědnost, charakterní, poctivou, úspěšnou a výkonnou, iniciativní a odpovědnost za rozhodování beroucí, skutečně demokraticky lidu sloužící — byrokracii novou.

Mluvím-li podrobněji o byrokracii v budoucím demokratickém režimu, mám k tomu vedle výše vyložených všeobecných politických příčin ještě další dva podstatné důvody:

1. Změny, jež v demokratickém systému po této válce nastanou, znamenají, že se *funkce státu a funkce exekutivní moci podstatně rozšíří*. Ve věcech hospodářských a sociálních bude přebírat stát a státní exekutiva kompetenci, kterou liberální stát a liberální měšťanská buržoasie

státu většinou upírala a odmítala. To znamená, že řady byrokracie budou nebezpečně rozšiřovány a úřednictvo bude činitelem ještě důležitějším a početnějším a do života celé společnosti i jednotlivců ještě více zasahujícím. Bude tudíž byrokracie v budoucnosti v tomto smyslu činitelem mocnějším. Bude-li byrokracie jako celek důležitější a mocnější, bude nutno jí uložit také nové povinnosti, a po mém soudu, po stránce politické některá nová omezení. Nemohu to zde v podrobnostech rozvádět, ale opakuji, že problém byrokracie po této válce může být pro politický život demokracii ještě obtížnější nežli byl až doposud. Přál bych si, abychom u nás při příštím uspořádávání svých poválečných poměrů na to nezapomněli.

2. Rozšíření funkcí státu ve věcech hospodářských a sociálních vyvolává nebezpečí zbyrokratisování hospodářského života. Demokracie poválečná si musí být vědoma faktu, že zbyrokratisování výroby a distribuce statků je nebezpečí takové, že naň může ztroskotat celý režim. Proto celá nová organizace důsledně a vědomě se mu musí vyhýbat a všem jeho důsledkům čelit. Zavést do výroby a distribuce statků všechn sklon k úřednické rutině, žárlivosti a řevnivosti, neiniciativnosti, strachu z odpovědnosti, pomalosti, prestižnosti, detailnímu a malichernému rozdělování kompetence a stálým hádkám o ní, vytváření ve výrobě nekonečné řady hodnotních tříd a tak dále, by znamenalo hospodářsky celý tento nový režim znemožnit.

Z toho plyne závěr, že budoucí demokracie sociální a hospodářská musí při změnách sociální a hospodářské struktury poválečné mít toto nebezpečí stále a všude na mysli; zásady hospodářské rentability musí zůstat i pro veřejné a státní podnikání v platnosti a všecko podnikání

DOSLOV

a majetnictví státní, municipální, veřejné nebo kooperativní musí býti řízeno v podstatě zásadami hospodářské rentability, platné pro podnikání soukromohospodářské, za plného dohledu státu, jež podnikání to usměrňuje podle celého rámce svého státního hospodaření.

Jinak znovu opakuji: poválečná demokracie bude potřebovat nového demokratického, lepšího a vyspělejšího úřednictva. *Byrokracie dosavadní byla přímo přesným obrazem dosavadní naší politické liberálně buržoasní společnosti.* Změny, jež touto válkou nastanou v celé naší společnosti politické, sociální a hospodářské, musí se automaticky a hluboce dotknouti i poválečné byrokracie.*

* Zavedení nové správní organisace v republice ve formě národních výborů na místě dřívějšího správního systému ryze byrokratického a policejního je nová a vyšší forma demokratické administrativy. Odpovídá požadavkům moderní demokratické správy státní, která uplatňuje dva principy: decentralisaci a lidovost, založenou na zásadě volitelnosti a zodpovědnosti.

Znamená to, že byrokratický a policejní prvek v zemské, okresní a obecní správě redukuje na míru menší anebo co nejmenší a nahrazuje se prvky lidovými, volitelnými a *občanstvu* za své úřadování odpovědnými. Bude tudíž v nové republice otázka byrokracie (úřednické a policejní) v nižších instancích (zemské, okresní a obecní) snadněji řešitelná, jsouc posunuta na vedlejší, výlučné výkonnou kolej a majíc následkem toho menší roli nežli dříve. Je to velký pokrok ve vývoji demokracie, i když to nelze pokládati za nějaký dalekosáhlý revoluční krok ve vývoji demokratického státu. Je to však krok správný, v duchu důsledné demokracie.

I když toto nové správní zřízení vykazuje na počátku mnoho obtíží a po jistou dobu bude dokonalosti a výkonnosti administrativy překážet, bude jistě fungovat postupem doby dobře a ke spokojenosti občanstva. V každém případě i ono bude na konec zmirňovat boje stran, odlehčovat stranickým sporům v ústředním parlamentě a zejména zamezovat do značné míry všem výše uvedeným výstrelkům byrokratismu a byrokracie.

Probral jsem v poslední kapitole zběžně hlavní obtíže dnešní demokracie a jen zcela přibližně vyznačil, jaké se snad učiní pokusy o jejich řešení v demokracii zítřka. Zůstala tu, jak jsem již upozornil, řada otázek denní politické praxe — a ovšem některé otázky všeobecnější — nedotčena. Mám o nich o všech svůj pevný názor, logicky vyplývající z úvah zde uvedených. Jistě bude ještě příležitost jindy se k nim vrátit. Ale v hlavních rysech jsem se zde dotkl všeho, co pokládám pro budování demokracie zítřka za nejdůležitější.

Opakuji jen ještě jednou, že jsem demokratem, poněvadž pokládám ideový, politický a sociální systém demokracie jako ucelený názor na život a na svět mravně a filosoficky za dosud nejlepší. Člověk, lidský tvor, je mu absolutní hodnotou a mírou života a světa. Také proto právě, vyspělé demokracii politické, sociální a hospodářské říkám *demokracie humanitní*.

Humanitní demokracie je systém, který zlepšování společnosti pokládá za možné především zlepšováním člověka jako lidského individua. Zdokonalování společnosti zlepšováním a změnou společenských institucí všeho druhu v duchu principů demokracie pokládá rovněž za naprosto podstatné a stejně důležité; nepřikládá však žádné instituci, žádnému sociálnímu zřízení absolutní hodnoty. Je to vždycky člověk, který všem institucím dává směr, charakter, ducha, funkce a cíl. Každé ideové hnutí, každý vládní systém, každá třída a strana, každá nauka, feuda-

lism, monarchistický autoritativism, liberalism, socialism, komunism, fašism vytváří si dočasné instituce, které se opotřebávají, vyvíjejí a mění, a všechny tyto instituce mají cenu jen relativní, dočasnou, pomíjející. Podle vývoje historického přecházejí v instituce nové, lepší, novým vývojem požadované.

Jak jsme viděli, osvojuje si a osvojí si demokracie jako moderní politicko-sociální systém celou řadu praktických institucí a zařízení z různých vládních systémů — pokud neodporují přímo jejím vlastním theoretickým zásadám — jako na příklad z liberalismu, reformistického socialismu i komunismu. Dělá to podle denní praxe, zkušenosti, potřeby a cestou vývojovou, uzavírajíc si cestu do minulosti a nechávajíc ji plně otevřenu do budoucnosti. Demokracie je evolucionistická. Jako mravní a filosofický názor na život a na svět a jako systém určitých zásad o společenském životě moderního člověka má však theoreticky hodnotu trvalou, věčně pravdivou; ve srovnání s ostatními politicko-sociálními systémy je to filosoficky a metafysicky systém, který má, po mém soudu, největší a nejoprávněnější nárok na to, aby byl pokládán za správný.

Humanitní demokracie, do důsledku promyšlená, má na rozdíl od některých systémů ostatních zcela jiný, to jest *přímý a pozitivní* poměr k onomu duchovnímu a společenskému činiteli, jímž je *náboženství a pojem Boha*. Demokracie celou svou podstatou, svým spiritualismem a idealismem, svým humanitismem a zásadou o zdokonalování člověka až k vrcholnému stupni mravního ideálu, vycházejícího z představy o dokonalosti božské, a konečně svou plnou vědeckou a duchovní tolerancí *může hledati své ideové vyvrcholení v náboženství*, jež by bylo s jejími ostatními principy slučitelné. Náboženství a světový názor

z náboženství plynoucí nikomu nevnučuje a neukládá, ale připouští jej a filosoficky jej individuálně předpokládá. Proto systém demokratický vždycky bude respektovat náboženství, kult a církve. Zejména křesťanství jako systém náboženský je ve své ideové a mravní základně s demokracií veskrze slučitelné.

Demokracie je konečně opravdu lidská. Zná a chápe lidské bolesti a slabosti, lidský egoism, vášně a city. Je však a má býti k nim *přísná*. Ale ví, že žádný společenský řád není a nemůže býti dokonalý a že ideální a dokonalá společnost neexistuje a je nedosažitelná — právě pro slabosti lidské. Věří však v možnost lidského zdokonalování a vidí největší úkol člověka a společnosti v boji o toto denní a stálé zdokonalování, v boji o mravní ideál, v boji o silného, mravného, dokonalého člověka.

Tím vším je demokracie ve své podstatě optimistická a umožňuje život, jenž přes všechna svá lidská strádání zaslouží, aby byl žit.

REJSTŘÍK OSOB

- Abbé de Saint-Pierre
viz Saint Pierre
- Adams, John (1735—1826)
18
- Asquith, Herbert Henry
(1852—1928) 44
- Bacon, Francis (1561 až
1626) 12, 17
- Balfour, Arthur James
(1848—1921) 44, 115
- Barclay, Robert (1648 až
1690) 102
- Barnave, Antoine (1761 až
1793) 23
- Beck, Josef (1894—1944)
89, 141, 233, 289, 332
- Beethoven, Ludwig
(1770—1827) 40
- Bentham, Jeremy (1748 až
1832) 103
- Bismarck, Otto (1815 až
1898) 38, 40
- Blanc, Jean Joseph Charles
Louis (1811—1882) 23
- Bodin, Jean (1520—1596)
12
- Boëtie viz La Boëtie
- Bonnet, Georges (*1889)
228, 289
- Bourgeois, Léon Victor
Auguste (1851—1925)
115, 117
- Briand, Aristide (1862 až
1932) 45, 147
- Bryan, William Jennings
(1860—1925) 109, 110,
115, 116
- Bryce, James (1838—1921)
114
- Cecil, Robert (*1864)
44, 115, 117, 233
- Cloots, Jean Baptist du
Val-de Grâce, zvaný také
Anacharsis Cloots, psal
i pod pseudonymem Ali
Gier-Ber (1755-1794) 103
- Cobden, Richard (1804 až
1865) 104
- Crucé, Emery (vlastním
jménem La Croix) (*oko-
lo 1590, datum úmrtí je
neznámé) 101
- Daladier, Edouard (*1884)
228, 289
- Dante, Alighieri (1265 až
1321) 100
- Descartes, René (1596 až
1650) 17
- Eisner, Kurt (1867—1919)
83
- Engels, Friedrich (1820 až
1895) 23
- Epiktétos (I. a II. století po
Kristu) 100
- Erasmus Rotterdamský
(1467—1536) 12, 101

Ferrero, Guglielmo (1871 až 1942) 30
 Feuerbach, Ludwig Andreas (1804—1872) 38
 Fichte, Johann Gottlieb (1762—1814) 17, 38
 Frank, Karl Herrmann (* 1898) 234
 Franklin, Benjamin (1706—1790) 18
 Gobineau, Joseph Arthur de (1816—1882) 171
 Goethe, Johann Wolfgang (1749—1832) 40
 Grey, Edward (1862 až 1933) 44
 Grotius neboli de Groot, Hugo (1583—1645) 102
 Hamilton, Alexander (1757 až 1804) 18
 Hay, John (1838—1905) 109
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770—1831) 104
 Henlein, Konrad (1898 až 1945) 234
 Herder, Johann Gottfried (1744—1803) 40
 Himmler, Heinrich (1900 až 1945) 226
 Hitler, Adolf (1889—1945) 31, 35, 39, 40, 41, 47, 57, 62, 79, 87, 89, 98, 174, 185, 189, 211, 217, 225, 226, 229, 230, 232, 234, 239, 240, 248, 249
 Hobbes, Thomas (1588 až 1679) 15, 101, 160, 163, 168, 217
 Horthy de Nagybánya, Miklós (* 1868) 226
 House, Edward Mandell (1858—1938) 112, 116, 117
 Huerta, Victoriano (1854 až 1916) 116
 Hugo, Victor (1802—1885) 105
 Hume, David (1711—1776) 17
 Hurst, Cecil James Barrington (* 1870) 117
 Chamberlain, Houston Stewart (1855—1927) 172
 Chamberlain, Neville Arthur (1869—1940) 289
 Churchill, Winston Leonard Spencer (* 1874) 223, 226, 239
 Jefferson, Thomas (1743 až 1826) 17, 18
 Ježíš Kristus (asi 4 před Kristem — 30 po Kristu) 100
 Jindřich IV. (1553—1610) 101, 103
 Jiří z Poděbrad (1420 až 1471) 101
 Kant, Immanuel (1724 až 1804) 17, 38, 40, 103, 104, 110

Kellogg, Frank Billings (1856—1942) 147
 Keynes, John Maynard (* 1883) 270
 Khun, Béla viz Kun
 Komenský, Jan Amos (1592—1670) 102
 Konfucius (551—478 před Kristem) 100
 Konstantin I. Veliký (okolo 288—337) 100
 Kún, Béla (* 1886) 83
 La Boétie, Estienne (1530 až 1563) 12
 Lagarde (vlastním jménem Bötticher), Paul Anton (1827—1891) 47, 172
 Lapouge, Georges Vacher de (1854—1940) 171
 Laval, Pierre (1883—1945) 228
 Lavergne, Bernard (* 1884) 232
 Leibnitz, Gottfried Wilhelm (1646—1716) 17, 102
 Lenin, Vladimír Iljič (1870 až 1924) 82, 226, 273
 Lessing, Gotthold Ephraim (1729—1781) 40
 Liebknecht, Karl (1871 až 1919) 83
 Lincoln, Abraham (1809 až 1865) 54, 226
 Lloyd George, David (1863—1945) 44, 45
 Locke, John (1632—1704) 16, 17

Lowell, Abbot Lawrence (1856—1943) 114
 Luxemburgová, Rosa (1871—1919) 83
 MacDonald, James Ramsay (1866—1937) 134
 Macchiavelli, Niccolò (1469—1527) 12, 15, 17, 101, 160, 163, 168, 217
 Maistre, Joseph de (1754 až 1921) 163, 168
 Marcus Aurelius Antoninus (121—180) 100
 Martin z Toursu, Svatý (316—400) 100
 Marx, (Heinrich) Karl (1818—1883) 23, 156, 273
 Masaryk, Tomáš Garrigue (1850—1937) 226, 309
 Mikuláš II. (1868—1918) 106
 Miller, David Hunter (* 1875) 115, 117
 Moeller van den Bruck (1876—1925) 189
 Monroe, James (1758 až 1831) 116
 Montesquieu, Charles de Secondat (1689—1755) 17
 More, Thomas (1478 až 1535) 12, 17, 101
 Mozart, Wolfgang Amadeus (1756—1791) 40
 Muravjev, Michael Nikolajevič (1845—1900) 106

Mussolini, Benito (1883 až 1945) 35, 226, 240, 248
 Napoleon I., Buonaparte (1769—1821) 27, 29, 30
 Nietzsche, Friedrich (1844 až 1900) 38, 172, 189
 Owen, Robert (1771 až 1858) 23, 29
 Paine, Thomas (1737 až 1809) 17
 Parmoor, Charles Alfred Cripps (1852—1941) 115
 Pascal, Blaise (1623 až 1662) 17
 Passy, Frédéric (1822 až 1912) 105
 Pavel Karadjorděvič (* 1893) 289
 Penn, William (1644 až 1718) 102
 Periklés (brzy po 500—429 před Kristem) 100
 Petain, Henri Philippe Benoni Omer Joseph (* 1856) 228
 Phillimore, Walter George Frank (1845—1929) 115, 116
 Poincaré, Raymond Nicolas Landry (1860—1934) 45
 Proudhon, Pierre Joseph (1809—1865) 23
 Pufendorf, Samuel (1632 až 1694) 102
 Quisling, Vidkun (1887 až 1945) 236
 Ribot, Alexandre Félix Joseph (1842—1923) 45, 115
 Roosevelt, Franklin Delano (1882—1945) 223, 226, 247
 Roosevelt, Theodore (1858—1919) 108
 Root, Elihu (1845—1937) 109, 116
 Rosenberg, Alfred (* 1893) 182, 185, 189
 Rousseau, Jean Jacques (1712—1778) 17, 103
 Saint - Pierre, Charles - Irénée Castel, abbé de (1658—1743) 102, 103
 Seneca, Lucius Annaeus, mladší (54 před Kristem až okolo 40 po Kristu) 100
 Schiller, Johann Christoph Friedrich (1759—1805) 40
 Sieyès, Emmanuel Joseph (1748—1836) 18
 Smuts, Jan Christian (* 1870) 115, 117
 Sorel, Georges (1847. až 1922) 156
 Spinoza, Baruch (Benedikt) (1632—1677) 17
 Stalin, Josif Visarionovič (* 1879) 226
 Stojadinovič, Milan (* 1888) 289

Sully, Maxmilien de Béthune, baron de Rosny (1560 až 1641) 101, 102, 103
 Taft, William Howard (1857—1930) 109, 114, 115, 116
 Tertullian (160—222) 100
 Tomáš Aquinský (1225 až 1274) 12, 17
 Treitschke, Heinrich (1834—1896) 172
 Trockij, Lev Davidovič (1879—1941) 82
 Vacher de Lapouge viz Lapouge
 Vilém II. (1859—1941) 40, 172
 Viviani, René (1862—1925) 45
 Voltaire, François Marie Arouet (1694—1778) 17
 Wagner, Richard (1813 až 1883) 38, 172, 220
 Wilson, Woodrow (1856 až 1924) 45, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 67, 110, 112, 114, 116, 117, 194, 232
 Wolff, Christian (1679 až 1754) 102
 Zénón z Eleje (* asi 490 před Kristem, datum úmrtí je neznámé) 100

OBSAH

Předmluva	7
Předmluva k třetímu vydání	9

Kapitola první

MYŠLENKOVÝ A POLITICKÝ VÝVOJ SOUDOBE EVROPY VE VZTAHU K MODERNÍ DEMOKRACII (11)

1. Období středověké feudální společnosti	11
2. Období absolutní monarchie	13
3. Období francouzské a americké revoluce a období vývoje anglické konstituce jako příprava moderní demokracie	16
4. Vývoj od liberální buržoasní demokracie k vystou- pení čtvrtého stavu	21
5. Od francouzské revoluce k dnešním antidemokra- tickým hnutím v Evropě	28

Kapitola druhá

SVĚTOVÁ VÁLKA Z LET 1914—1918 A JEJÍ VLIV NA DEMOKRATISACI EVROPY (35)

1. Příčiny světové války a jejich vztah k demokrati- saci Evropy a světa	35
a) Politicko-mocenské příčiny války	35
b) Vytvoření nové válečné demokratické ideologie	41
c) Vstup Spojených států amerických do války a význam ruské revoluce pro demokratic- kou ideologii války světové	48
d) Spory o ideologii války světové	53

2. Výsledky světové války z let 1914—1918 s hlediska demokracie 63

Kapitola třetí

PÁD DEMOKRACIE V EVROPE
PO PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLCE A JEHO PŘÍČINY
(72)

1. Nepřipravenost evropských národů na demokratisaci Evropy 72
2. Hlavní příčiny pádu evropských poválečných demokracií 78
3. Komunism a jeho poválečná politika proti demokraciím Reakce buržoasní demokracie na tuto politiku 81
4. Ultracionalism autoritativních režimů jako zbraň proti demokraciím 92

Kapitola čtvrtá

SPOLEČNOST NÁRODŮ
JAKO VÝRAZ DEMOKRATISACE EVROPY A SVĚTA
PO VÁLCE Z ROKU 1914
(99)

1. Vývoj ideje Společnosti národů 99
- a) Ideoví předchůdci dnešní Společnosti národů 99
- b) Hnutí mírové v praxi v posledních dvou stoletích 104
2. Příprava Paktu o Společnosti národů za války . . 112
3. Společnost národů jako výraz demokratisace vnitřní i vnější politiky hlavních národů evropských a světových 118
4. Příčiny neúspěchu Společnosti národů 123
- a) Rozpor mezi teorií a praxí 123
- b) Obtíže s hospodářskými a vojenskými sankcemi 131

- c) Nedůvěra jednotlivých států k politice a k zásadám Společnosti národů 133
5. Úpadek evropských demokracií hlavní příčinou úpadku Společnosti národů 136

Kapitola pátá

SOUDOBE ANTIDEMOKRATICKE IDEOLOGIE
A EVROPSKÁ DEMOKRACIE
(148)

1. Tři základní rozpory mezi režimem autoritativním a demokratickým 148
2. Theorie fašismu 155
- a) Fašism jako reakce a negace politických doktrin XIX. století 155
- b) Pojem autority ve fašistickém státě . . . 161
- c) Pojem vůdcovství ve fašistickém státě . . 166
- d) Fašistická praxe 168
3. Theorie nacionalsocialismu 170
- a) Nacionalsocialism, pangermanism předválečný a pangermanism dnešní 170
- b) Volkstum, Blut und Boden, Volksgemeinschaft, Führertum 175
- c) Pojem práva v nacionalsocialistické teorii 181
- d) Nacionalsocialism ve svém vztahu k teorii demokratismu 186

Kapitola šestá

NA CESTĚ K NOVÉ SVĚTOVÉ VÁLCE
JEJÍ DEMOKRATICKÝ SMYSL A CÍLE
(191)

1. Nevyhnutelnost boje za novou evropskou demokracií a svobodu 191
2. Dojde opravdu k nové světové válce? 201
3. Smysl a úkoly nové světové války 211

4. Obnovení mravních a ideových hodnot předválečné demokracie 214

Kapitola sedmá

DEMOKRATICKÁ REORGANISACE
POVÁLEČNĚ EVROPY A SVĚTA

(221)

1. Nová evropská rovnováha větších politických celků 222
2. Poválečné Německo 225
3. Střední Evropa 227
4. Spolupráce československo-polská 230
5. Otázka národních menšin 232
6. Mezinárodní garance budoucího míru 237

Kapitola osmá

PŘEROD A BUDOUCNOST
POVÁLEČNĚ DEMOKRACIE

(241)

1. Je vůbec možný přerod poválečné demokracie a její soužití a spolupráce se systémem socialismu sovětského? 247
2. Čím by měla být politika v opravdovém demokratickém režimu 273
3. Problém stranické oligarchie a otázka vůdcovství v demokracii 282
4. Psychologie politického stranictví jako zjev anti-demokratický 296
5. Omezení počtu politických stran prostředkem k ozdravení demokracie 309
6. Nutnost nového vymezení funkcí politických stran v poválečné demokracii 319
7. Poválečná demokracie a problém státní a správní decentralisace 330

8. Poválečná demokracie a problém demokratické byrokracie 334

Kapitola devátá

DOSLOV

(341)

- Rejstřík osob* 345

Příloha

Fotografie Edvarda Beneše z Aston Abbotts

20. května 1944

EDVARD BENEŠ
DEMOKRACIE DNES A ZÍTRA

Třetí (druhé české) vydání

První vydání, anglické, vyšlo v Londýně roku 1940,

druhé, rozšířené vydání (první české)

vyšlo také v Londýně roku 1942

Obálka a vazba

Františka Tichého

Vytiskla

Tiskárna Pokrok v Praze

pro

ČIN

tiskové a nakladatelské družstvo

československých legionářů

v Praze

1946

Cena brožovaného výtisku 126 Kčs